

Zenit om SKP/VPK – en artikelsamling

Innehåll

Förord.....	1
Sprängningen av Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti 1917	2
Zimmerwald – en socialistisk tidskrift.....	4
Leninismens inträngande i Sverige	6
Inledning	6
Den socialdemokratiska vänsteroppositionen	6
Leninism och vänstersocialism	8
Enhetsfronten och leninismens resultat.....	9
Sprängningen av Sveriges Kommunistiska Parti 1924	11
Inledning	11
Kominterns 5:e kongress.....	12
Sveriges Kommunistiska Partis bildande.....	14
SKP:s organisatoriska struktur	15
De väsentligaste stridsfrågorna efter 1921	16
Religionsfrågan	17
Norska frågan	17
Frågan om centralismen i KI.....	18
Partistridens kronologiska förlopp	19
Förbindelser mellan AU-minoriteten och EK.....	22
Fraktionernas inställning till den ryska partistriden.....	23
Summering och slutsatser	23
Sprängningen av Sveriges Kommunistiska Parti 1929	25
Inledning	25
Partioppositionens uppkomst	26
Förhållandet till socialdemokratin.....	28
Partistriden efter Kominterns kongress: riksdagsvalet och avrustningsfrågan	29
Den fackliga politiken	31
Exekutivkommitténs ingripande	34
Partiets sprängning	35
SKP och 30-talet	38
Inledning	38
SKP under 'tredje perioden'	41
Det politiska läget i Sverige vid mitten av 1930-talet.....	42
Från klass-mot-klass till folkfront.....	42
Folkfrontspolitiken.....	45
Den fackliga politiken	47
Avslutning	48
SKP:s politiska utveckling 1943-1950	49
Inledning	49
Kominterns enhetsfrontstaktik	50
Den internationella kommunistiska rörelsen och efterkrigstiden.....	52
SKP 1944-1948.....	54
Kravet på vänsterregering	57
Frågan om ett enhetsparti	57
Den fredliga vägen till socialismen.....	58
1946: höjdpunkten för den nya linjen	59
Kommunalvalet 1946 och andra framgångar för SKP	61
Den svenska vägen till socialismen.....	61

Stödet åt socialdemokratin i fackföreningarna	62
Kommunistiska partiet och det kalla krigets begynnelse.....	63
Valnederlaget 1948	64
Motsättningarna i partiet	64
Tillfällig överbrygning av motsättningarna	67
Hårdnande motsättningar	69
Bakslaget 1948 och självkritiken	70
Sammanfattning	75
Från SKP till Vpk.....	77
Några drag i SKP:s historia fram till 1963.....	78
Förhållandet till andra politiska krafter.....	85
Vilka krav måste ställas på ett kommunistiskt parti?.....	87
Det generella och specifika i SKP:s utveckling.....	89
Avslutning.....	91
Kalendarium över epoken efter 1964.....	92
Partiets organisation.....	93
VPK-kongressen (1969): Modernisterna vid skiljevägen.....	96
Den 'revolutionär' retoriken och verkligheten.....	97
Ledarskap och brist på ledarskap.....	98
Det modernistiska mellanspelets slut.....	99
Modernisterna vid skiljevägen.....	100
Den revolutionära oppositionen.....	101
Tio år med VPK.....	102
Kongresstriderna 1969-1975.....	102
Klasskampen i Sverige 1969-76	106
Vpk:s klassmässiga röstunderlag	106
Vpk:s klassmässiga sammansättning	107
Vpk och socialdemokratin	109
Vpk och statsapparaten	109
Avslutning.....	111
Utbyggnaden ur VPK.....	113
Allmän bakgrund	113
Utvecklingen inom SKP/VPK	114
Vänsterpartiet kommunisterna	122
Utbyggnadens betydelse för svensk vänster	126
Intervju med C H Hermansson	127
20:e partikongressen	127
Reformismen.....	130
LO och löntagarfonderna	131
Klasser i Sverige	132
Svensk politik under 60- och 70-tal	133
Kvinnan och socialismen	134
Socialismen.....	135
Den kommunistiska världsrörelsen.....	136
Svensk vänster	138

Förord

Zenit, ”nordisk socialistisk tidskrift” som den själv kallade sig, var en formellt politiskt oberoende vänstertidskrift som från mitten av 60-talet och en bit in på 80-talet spelade en viktig roll i i den svenska vänsterdebatten. Den hade kontakter med ”den nya vänstern” utanför Sverige och introducerade många nya marxistiska tänkare från kontinenten, såsom Althusser, Bettelheim och Poulantzas för nordisk publik. *Zenit* behandlade också internationella frågor (Östeuropa, Kina, Vietnam), samt olika aspekter av det svenska samhället och det övriga Norden. *Zenit* publicerade även artiklar som analyserade och debatterade vänstern i Sverige och Norden.

I denna ”antologi” har vi samlat *Zenit*-artiklar (+ en artikel ur tidskriften *Arkiv*) som rör det traditionella svenska kommunistpartiets historia. (SKP-VPK, numera Vänsterpartiet). Artiklarna täcker perioden fram till slutet av 70-talet – och avslutas med en artikel som analyserar bildandet av APK, den Moskva-trogna utbrytningen ur VPK, som skedde 1977. Allra sist har vi tagit med en intervju med före partiordföranden CH Hermansson.

Artiklarna följer inte den ordning som de publicerades i *Zenit*, utan målsättningen har i stället varit att läsaren ska få en någorlunda sammanhängande historisk framställning och artiklarnas ordning har bestämts av detta.

De flesta artiklarna har tidigare publicerats i bokform, i *Från SKP till VPK – en antologi*. I föreliggande samling saknas tre artiklar som ingår i boken, nämligen ”Kommunistiska Internationalen” (finns som separat artikel på marxistarkiv.se: [Zenit-artikel om Komintern](#)), Lennart Berntssons ”Sveriges Kommunistiska Parti och leninismen” och Sven E Olssons efterskrift, som ersatts av artikeln ”Tio år med VPK”. Dessutom har tillagts två artiklar om VPK-kongressen 1969 och APK-utbrytningen, samt en Hermansson-intervju.

Två VPK-partiledare: C H Hermansson (1964–1975) och Lars Werner (1975–1993)

Sprängningen av Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti 1917

Gunnar Olofsson

Ur *Zenit* nr. 2/1967

För i dagarna femtio år sedan tog sig skiljaktigheterna mellan arbetarrörelsens högra och vänstra flygel i Sverige för första gången konkreta organisatoriska uttryck. Den 13-16 maj 1917 hölls nämligen i Stockholm det Socialdemokratiska Vänsterpartiets konstituerande kongress. Därefter har det i Sverige funnits minst två partier som representerar arbetarrörelsen. En analys av partisprängningen återstår ännu att göra – vad vi vet bl.a. en doktorsavhandling i ämnet av Agne Gustafsson i Lund.¹ Det särpräglade med Sveriges Socialdemokratiska vänsterpartis framträdande var att det var en frukt av motsättningar som mognade ut *före* oktober 1917 – flertalet övriga europeiska vänsterpartier kom ju som en reaktion på den ryska revolutionen. Motsättningarna mellan höger och vänster följde emellertid i de stora internationella linjerna – det gällde frågan om *reform eller revolution* (och i samband med detta marxismens roll), det gällde uppfattningen om *kapitalismen som imperialism*, det gällde frågan om försvarets ställning, *avrustningen*, det gällde den taktiska framgångslinjen, *samarbete med borgerligheten*, det gällde *partiets inre demokrati*. Dessa frågor, som låg i botten av motsättningarna 1917, är fortfarande fundamentala skiljelinjer mellan den socialistiska och den övriga delen av arbetarrörelsen. Det var dessa generella motsättnings förmålning med den speciella politiska situationen i Sverige som gav partisplittringen dess faktiska form. En mycket schematisk skiss av de händelser som ledde fram till partisprängningen skulle se ut som följer. Den första stora motsättningen i den, svenska arbetarrörelsen var mellan den traditionella (delvis marxistiska) linjen och den anarkistiska och direkt antiparlamentariska. Här var brytningen i princip klar från 1891. 1903 bildade ungdomsförbundet eget och blev ungsocialister. Samma år bildades ett nytt socialdemokratiskt ungdomsförbund. 1908 uteslöts ungsocialisternas portalfigur Hinke Bergegren och Carl G. Schröder ur socialdemokratin. 1908 startade det socialdemokratiska ungdomsförbundet sitt organ *Stormklockan* – det kanske politiskt mest effektiva opinionsinstrument som svensk arbetarrörelse haft; *Stormklockan*, med Zeth (Zäta) Höglund som redaktör, kom snart att ge det socialdemokratiska ungdomsförbundet en klart markerad socialistisk profil och göra det till den mest aktiva och drivande socialistiska kraften i Sverige. Även utanför ungdomsförbundet fanns det emellertid krafter som ville vrida socialdemokratin vänsterut. Den 28 mars 1912 bildades en socialdemokratisk vänsterförening i Stockholm. I interimsstyrelsen ingick bl.a. den senare dubbelexcellensen Richard Sandler, borgmästare Carl Lindhagen, Fredrik Ström, Ivan Vennerström. Partistyrelsen uttalade sig dock raskt mot bildandet av ”speciella tendensföreningar” inom partiet emedan de ansågs partisplittrande. Argument mot partisplittring användes också på 1912 års ungdomsförbundskongress av Per Albin Hansson som framhöll ”Partikritiken kan ej helt undvikas, men kan väsentligt beskärmas och läggas så, att den icke vållar söndring och kiv. Sker icke detta, hotas icke blott förbundet att sprängas från partiet, utan ungdomsrörelsen själv spränges sönder”, (*Stormklockan* 13 april 1912). Samma argumentation om den lojala oppositionen återfinns i Per Albin Hanssons inlägg på 1917 års partikongress.

Ett klassiskt uttryck för den socialdemokratiska vänsterns samhällssyn återfinns i den berömda pamfletten *Det befästa fattighuset* (med den talande underrubriken ”Antimilitaristisk och socialistisk handbok”). En av de tidigaste skiljelinjerna mellan partiets höger och vänster gällde just frågan om avrustningen, där vänsterns linje var rent försvarsnihilistisk. Den inställningen präglade också *Det befästa fattighuset* (vars sammanställare var Zäta Höglund, Hannes Sköld och Fredrik Ström – alla framstående vänstermän).

¹ Läget är det samma nio år senare.

1914 års partikongress hölls i två perioder under hösten – dels i augusti, dels i månadsskiftet november/december. Skarpa angrepp siktades mot ledningen av riksdagsgruppen och en resolution antogs som beklagade att riksdagsgruppens ledning i väsentlig mån frångått partiets program i bl.a. militär-, skol-, jord-, och författningsfrågor. Zäta Höglund framlade också tydligt den åsikten att oppositionen vid vissa val kan tvingas ställa upp särkandidater. Under kongressen diskuterades också samarbetet med liberalerna och det var i detta sammanhang som Zäta Höglund, oppositionens huvudtalesman, höll sitt enda mera egentligt programmatiska tal under kongressen. Linjen i riksdagsgruppen skärptes under 1915 då det beslöts att alla viktiga frågor först måste behandlas inom denna. Mot riksdagsgruppens beslut fick ingen yttra sig i riksdagen – dock hade man rätt att avstå från att rösta. Denna ”munkorgsstadga” mötte stark opposition bland riksdagsgruppens mera radikala element och skärpte ytterligare motsättningarna.

I reaktionen mot den socialdemokratiska internationalens faktiska sammanbrott i och med världskrigets utbrott sammankallades i Zimmerwald i Schweiz i september 1915 en konferens med representanter för olika länders radikala socialistiska, riktningar. Här bildades den internationella socialistiska konferensen – en förelöpare till Lenins tredje international – som var principiella motståndare till fosterlandsförsvaret. De svenska representanterna var Zäta Höglund och Ture Nerman. Debatten om en fredskongress i Sverige verkade ytterligare inflammerande på läget inom socialdemokratin. Vänstern ville 1916 inkalla en extra kongress för att överlägga om vilka åtgärder arbetarklassen borde vidtaga om en verklig krigsfara hotade. Partistyrelsen och landsekreteriatet uttalade sig mot en sådan kongress – emellertid tog ungdomsförbundets centralstyrelse initiativ till den.

Denna fredskongress ägde rum 18-19 mars 1916 och arrangerades av det socialdemokratiska ungdomsförbundet.² Skarpa uttalanden och resolutioner togs, manifest till Sveriges arbetande folk utsändes etc. Kongressen väckte en mycket skarp reaktion på officiellt socialdemokratiskt håll, bl.a. av Hjalmar Branting i *Socialdemokraten*. Höglund blev dömd till ett års fängelse för högförräderi och detta med beundransvärd snabbhet – redan den 23 mars satt han i häkte. Detta bidrog självklart till att ytterligare skärpa motsättningarna inom partiet. Under 1916 års riksdag organiserade sig även riksdagsgruppens opposition och dess 15 man starka minoritet höll egna, slutna sammanträden.

Den 27 april 1916 utkom det första numret av *Politiken* (senare *Folkets Dagblad Politiken*) som var ett radikalt, socialistiskt språkrör för vänstern inom partiet. Redaktör för *Politiken* blev Ture Nerman (den självskrivne kandidaten, Höglund, satt ju på Långholmen) och tidningens linje var klart antimilitaristisk och förbudsvänlig (och till yttermera visso nystavad – hjärta blev järta, gjort blev jort etc.). Partistyrelsen vidtog under året aktioner för att stoppa det inre splittringsarbetet och dessa aktioner riktade sig främst mot ungdomsförbundet.

Aktionerna mot ungdomsförbundet och kravet på dess underkastelse drevs till sin spets på den socialdemokratiska partikongressen 12-20 februari 1917. Partistyrelsens krav på underkastelse från ungdomsförbundets sida hade mött en liten uppskattning inom ungdomsförbundet – enligt utförd omröstning var blott 158 för och 5.428 mot förslaget. Vid voteringen på kongressen vann emellertid partistyrelsen med klara siffror –136 röster mot 42. Härmed var partisplittringen de facto genomförd. Den 20 februari inbjöd riksdagsgruppens minoritet plus kongressminoriteten till en kongress för bildande av ett nytt socialdemokratiskt parti. Partistyrelsen uteslöt i mars 1917 de som under-tecknat inbjudan till denna kongress.

Ett av den officiella huvudlinjens främsta vittnesbörd är den av Per Albin Hansson och Gustaf Möller utgivna pamfletten *Stormklockefalangen under kritisk granskning* och denna ger mycket åskådligt och drastiskt skillnaden mellan den mera pragmatiskt orienterade majoriteten och den enligt Hansson Möller romantiska och diffust revolutionära minoriteten.

² Se framställningen i *Arkiv* nr 5 av Göran Elgemyr om just fredskongressen 1916.

Den 13-16 maj 1917 hålls så den Socialdemokratiska Vänsterns konstituerande kongress. Redan på kongressgästernas antal och karaktär märks det nya partiets starka internationella inriktning – gäster vid denna kongress var bl.a. Karl Radek (sedermera berömd rysk bolsjevik), Willi Münzenberg (tysk kommunist), Yrjö Sirola (finsk dito) etc.

Partiet karakteriserades redan från början av sina stora inre motsättningar. Enligt en klassisk schematisering av Fredrik Ström rymde partiet åtminstone följande fyra huvudgrupper:

(a) den *revolutionärt marxistiska*. Höglund, (och därmed ungdomsförbundet), Carleson, Winberg, Kilbom (oppositionen inom fackföreningarna)

(b) den *liberalt och socialistiskt* betonade *demokratiska* riktningen. Vennerström.

(c) den *humanistiskt-politiskt* inriktade. Carl Lindhagen och Erik Hedén.

(d) den *antibyråkratiska, revolutionärt* betonade riktningen. Fabian Månsson.

Partiets senare söndersprängningar markerar uttåget av dessa riktningar. Den långa och komplicerade historien om den svenska vänsterns inre splittring under 1920-talet får vi kanske anledning att återkomma till i andra sammanhang – det gäller samtliga stora splittringar, dvs. 1921, 1924 och 1929.

Zimmerwald – en socialistisk tidskrift

Agneta Pleijel

Ur *Zenit* nr. 4/1967

Den 8 mars 1917 tog den ryska revolutionen sin början. Händelserna i Petrograd fick omedelbara konsekvenser för den internationella socialdemokratien. På många håll blev resultatet en öppen brytning inom de socialistiska partierna. Så även i Sverige. Här tog oppositionen inom det socialdemokratiska arbetarpartiet steget ut till en partisprängning: den 13 maj 1917 bildades *Sveriges socialdemokratiska vänsterparti* under ledning av bl.a. Fredrik Ström, Zeth Höglund, Carl Lindhagen, Karl Kilbom och Ture Nerman. (Jfr *Zenit* 2/1967, s. 56 ff.)

Men redan långt innan partisprängningen 1917 var ett faktum, ja redan innan första världskriget hade splittrat socialdemokratiens internationella solidaritet, hade det socialdemokratiska ungdomsförbundet i Sverige stått i stark oppositionsställning gentemot Branting. År 1915 var ungdomsförbundet representerat vid den hemliga internationella socialistkonferensen i den lilla schweiziska byn Zimmerwald, där företrädare för de olika ländernas socialdemokratiska vänsterfraktioner mötte varandra och diskuterade de gemensamma problemen. Zeth Höglund och Ture Nerman var där och fick träffa både Lenin och Trotskij och en rad andra ledande vänsterintellektuella från olika länder. Och när brytningen inom socialdemokratien efter ryska revolutionen blivit öppen och den s.k. *Zimmerwaldsinternationalen* bildades år 1919, fångades rörelserna omedelbart upp av de intellektuella på vänsterkanten i Sverige. I Stockholm bildade medlemmar ur det vänstersocialistiska partiet ett Zimmerwaldsällskap. Man ämnade bl.a. ge ut en månatlig, teoretiskt inriktad socialistisk tidskrift.

Zimmerwald, socialistisk månadstidskrift (efter bildandet av kommunistiska partiet kallades den kommunistisk), utkom på Frams förlag i Stockholm under tre år, 1919-1921. Redaktionskommittén utgjordes av C. N. Carleson, Zeth Höglund och Ture Nerman.

I *Zimmerwalds* första nummer år 1919 presenterades den nya tidskriften för sina läsare i en ledarartikel. Där beskrevs under vilka förhållanden Zimmerwaldkonferensen år 1915 hade ägt rum: internationalismen hade under världskrigets uppblomstring gått över i patriotisk försvarshypnos, överallt hade de återstående internationalisterna arbetat i små spridda grupper, med föga hopp om framgång ”i det snabbt tätande nationalbarbariet”. Nu, år 1919, visade världen upp ett annat ansikte. Att kriget avlösts av den proletära revolutionen var ett faktum. Begreppen hade klarnat hos

massorna som enade i målmedvetna millioner var på väg mot en ny morgondag. Men massorna måste skolas. Och här hade tidskriften *Zimmerwald* sin uppgift. ”Handlingen är det första. Men kunskapen, teorin måste till för att under handlingens gång rikta den, belysa den, alltjämt pånyttföda den”:

‘Sveriges revolutionära socialister ha länge saknat ett teoretiskt organ. Det gamla partiets månadstidskrift *Tiden* blev med partiets tilltagande förflackning till sist bara ett språkrör åt den ledande klickens allt reaktionärare kamp för tvåkammersystem, militarism, mot den sociala revolutionen etc. Den unga svenska Zimmerwaldsocialismen har länge planerat en egen teoretisk tidskrift. Då just i dessa tider en grundligare teoretisk skolning än den dagspress kan ge är av nöden i detta land, som ej står och ej kommer att stå isolerat utanför den internationella revolutionsepoken, har därför intresserade partimedlemmar bildat en sammanslutning, Zimmerwaldsällskapet med uppgift bl.a. att utge en teoretisk tidskrift med namnet *Zimmerwald*.’

Zimmerwalds tre årgångar är späckade av material med vidsträckt internationell anknytning. Nedanstående kan bara ge en antydan.

Artiklar av de stora socialistiska teoretikerna publicerades kontinuerligt. Av Lenin översattes och infördes en rad artiklar, bl.a. *Opportunismen och den andra Internationalens undergång*, *Proletariatets revolution och renegaten Kautsky*, *Den tredje internationalen och dess plats i historien*, och *Hur bourgeoisin begagnar renegater*. O. W. Kuusinen analyserade den finska revolutionen i *Frågan om staten i den finska revolutionen* och publicerade ett upprop till det finska proletariatet under rubriken *Den kommunistiska valesedeln*. Yrjö Sirola sände *Iakttagelser om finska revolutionen*. Georg Lukács skrev om *Massornas spontanitet, partiernas aktivitet* och Anton Pannekoek om *Bolsjevism och demokrati*. Från Irland rapporterade Thomas Darragh om *Det revolutionära Irland och kommunismen*; om förhållandena i Tyskland informerade ett tal av Ledebour, *När den tyska revolutionen bröt ut* och ett flertal artiklar, t.ex. L. Renz’ *Tysklands kommunistparti efter marsdagarna*. Nathan Chabrow skrev om *Revolutionen i Amerikas socialistparti*, Franz Rákos om *Den vita terrorn i Ungern*.

Förutom mängden av analyserande och deskriptiva artiklar om de revolutionära rörelserna världen över bevakade *Zimmerwald* i all synnerhet arbetet i den nya sovjetrepubliken. N. Krupskaja (Lenins hustru) berättade om *Det politiska upplysningsarbetet i Sovjetryssland*. Aleksandra Kollontaj presenterades genom en recension av hennes bok om den nya socialistiska kvinnosynen, *Den nya moralen och arbetarklassen*. Pedagogiska frågor diskuterades i en rad svenska artiklar med utgångspunkt i det sovjetryska utbildningsväsendet och ofta genom direktrapporter från skolor i Sovjet; kulturella frågor belystes likaså i *Zimmerwalds* spalter utifrån proletkultverksamheten i Sovjet. Ture Nerman, som fungerade som tidskriftens kulturredaktör och som väl var den som i Sverige ivrigast propagerat för ett överförande av proletkultidéerna till det svenska kulturlivet, fick i *Zimmerwald* tillfälle att presentera rörelsens teoretiska bakgrund och dess föregångsmän genom en rad recensioner och översättningar. *Arbetarklassens kulturuppgifter* av A. Lunatjarskij, Sovjets förste kulturkommissarie, recenserades av Nerman redan i tidskriftens första årgång. År 1920 översatte han ett avsnitt ur Maxim Gorkijs *Småborgaren och revolutionen*, och proletkultrörelsens förste teoretiker, A. Bogdanov, presenterades år 1921 genom en översättning i tre avsnitt av uppsatsen *Vetenskapen och arbetarklassen*.

Om svenska och utländska sociala problem orienterade flitigt C. N. Carleson, O. Grimlund, Z. Höglund, A. Kämpe, F. Ström m.fl. Bokbevakningen var intensiv. Boklistor med titlar på såväl inhemsk översatt socialistisk litteratur som utländsk litteratur i originalutgivning infördes kontinuerligt. Klipp ur en rad utländska tidskrifter infördes och kommenterades utförligt av tidskriftens redaktion. *Zimmerwalds* tre årgångar är en explosion av energi och entusiasm, och det är märkligt att den numera är så gott som helt bortglömd.

Men mer än tre år utkom tidskriften alltså inte. De ursprungliga 64 sidorna per häfte krympte så småningom, och år 1921 beslöt redaktionen att på grund av de stora ekonomiska svårigheter som var förknippade med dess utgivande lägga ner den. I en ledarartikel i det sista numret år 1921, en

pendang till första numrets ledarartikel och med flitiga citat ur den, tog redaktionen sitt avsked. Det revolutionära avantgardets intresse för tidskriften hade inte motsvarats av en tillräcklig finansiell styrka, den arbetslöshet och nöd som svepte in också över Sverige hade sina återverkningar på hela arbetarpresen. Redaktionen slutade med ett tack till läsekretsen och till de in- och utländska medarbetarna, och med en förhoppning om att *Zimmerwalds* insats skulle kunna sätta spår även i framtiden:

‘Envar, som bläddrar igenom de tre årgångarna, ska förvisso i dem finna många väckande, gedigna tankar i olika ämnen inom den revolutionära rörelsens ram, liksom de 30 häftena bevarat åtskilligt av de sista tre viktiga åren, som i framtiden blir av intresse att äga samlat.’

Leninismens inträngande i Sverige

Bernt Kennerström

Ur *Zenit* nr 13/1969

Inledning

Under de senaste femtio åren har begreppet marxism-leninism alltmer reducerats till att beteckna en innehållslös labyrinth av betingade reflexer. Kriterierna har bestämts av svaren på en uppsättning testfrågor, där skilda begrepp som proletariats diktatur, arbetarklassens beväpning, demokratisk centralism har utgjort det centrala. Denna utveckling har givit de kommunistiska partierna en enkel metod att distansera sig från olika reformistiska partier, samtidigt som den inte nödvändiggjort utarbetandet av en total politisk teori, utan istället lagt grunden till en praktik, som kunnat växa från ohämmad revolutionär retorik till den mest extremt reformistiska politik. Detta sätt att tillägna sig leninismen har vidare inneburit, att man effektivt avhänt sig möjligheten att arbeta fram dess teoretiska förutsättningar, utan vilka leninismen blir enbart en meningslös utfyllnad.

Vi skall här ge en skildring av hur den leninistiska begreppsapparaten trängde in i det socialdemokratiska vänsterpartiet 1919. Vi gör detta inte av något strikt historiskt skäl utanför att problemställningarna från den tiden på nytt aktualiseras inom den svenska vänstern, för att motarbeta ett näraliggande upprepande: att otillfredsställelsen med en allmän-radikal teoris vaghet ersätts av men förblir vid en enbart verbal ‘klarhet’.

En sådan skildring kan med fördel centreras kring följande frågeställningar: vilka former av kritik hade det socialdemokratiska vänsterpartiet (SSV) utvecklat gentemot socialdemokratiska partiet (SAP) och som en följd därav, på vilken teoretisk nivå befann sig SSV vid konfrontationen med leninismen. Under vilka former införlivades denna i SSV:s program, vilka följder fick den för partiets bedömning av klassamhället och den praktik, som fordrades för att övervinna det? För att besvara dessa frågor skall vi göra en sammanfattning av partiets formativa period 1917-1923.

Den socialdemokratiska vänsteroppositionen

Uppkomsten av den socialdemokratiska vänsteroppositionen under det första världskriget utgick inte ifrån en enhetligt utformad kritik av SAP, som av oppositionen kunde skapa en homogen fraktion. I stället var det från varandra vitt skilda grupper och individer, som vid detta tillfälle förts samman av i synnerhet tre specifika problemställningar: mot ministersocialism och försvarsvänlighet samt den tilltagande avdemokratiseringen inom SAP. Utan större ansträngningar kan fyra grupperingar inom SAP-oppositionen urskiljas: stommen utgjordes av ungdomsförbundet till vilket de som revolutionär-marxistiska betecknade Zeth Höglund, Fredrik Ström, Karl Kilbom räknades, en ‘liberal-socialistisk’ demokratisk riktning framför allt företrädd av Ivar Vennerström och majoriteten av SSVs kommande riksdagsmän, en ‘humanistisk’ riktning med Carl Lindhagen och Erik Heden, samt slutligen en folklig antibyråkratisk riktning med Fabian Månsson.

Socialdemokratins agerande mot partioppositionen utmärktes främst av disciplinära metoder (Jfr *Zenit* 2/1967) och då den utslöts ur SAP på dess kongress i februari 1917 skedde det också med

åberopande av disciplinära skäl. Minoriteten hade förklarat sig villig att kvarstanna inom SAP, om den tillerkändes rätten som organiserad partifraktion, men inför SAP-ledningens stadgemässiga lösningar av konflikten förblev den maktlös. Men denna minoritetens upplevelse av maktlöshet gentemot partimajoriteten kom att spela en avgörande roll dels för utformningen av kritiken mot SAP dels för utformningen av det egna partiprogrammet och partiets uppbyggnad. Då den uteslutna oppositionen i maj 1917 höll sin konstituerande kongress – och där namnet Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti, SSV antogs – lämnades i Partiets Demokratiska Grundlagarna en teoretisk förklaring till SAPs politiska utveckling, som helt åberopade organisationsimmanenta faktorer. Dvs. möjligheten för partiets ledare att föra den politik de förde berodde på vissa förhållanden i partiorganisationen:

‘Företrädaren förvärvar under verkställandet av menighetens beslut större färdigheter i denna sin verksamhetsgren än den enskilde medlemmen. Denna ökade färdighet och detaljkänedom frestas han sedan använda vid allmänna besluts fattande för att prägla beslutet med sin personliga vilja i enlighet med sitt personliga intresse. Omkring ledaren samlas efterhand villiga medhjälpare, vilkas uppfattningar under trycket och inflytandet av ledarens vilja sammansmälta med dennes ... Byråkratin och oligarkin införlivas ... som viljebestämmande moment i folkrörelsen.’

Det är uppenbart att det som lämnas i sådana analyser är en förklaring till genom vilka mekanismer en partibyråkrati uppstår och fortlever, inte en sociologisk och ideologisk kritik av SAP. Förklaringen till att så inte skedde ligger givetvis i att då man inte kunde utarbeta en egen enhetlig teori, så mycket mindre då en fullständig analys av socialdemokratin, vilket dock ändå var en nödvändig förutsättning för den egna verksamheten. Eftersom vidare begreppen byråkrati och oligarki var de centrala för förståelsen av SAP kunde en alternativ politik tryggas först genom en långt driven demokratisering av SSV:s struktur. Således fastslog man 1917 att ‘en majoritet har följaktligen ingen rätt att påtvinga medlemmar sina meningar ...’. Den programmatiska motsvarigheten till denna ovanliga stadga var en som dolde partiets senare uppvisade brist på enhetlighet genom att underlåta behandla de problem av grundläggande strategisk och taktisk art, som senare, 1919 och 1921 uppenbarades. Det som sålunda uppstod var ett ‘vänstersocialistiskt’ parti med en allmänt radikal prägel och med en vilja att samarbeta med ‘alla på den internationella socialismens grund vilande partier.’

Historiskt sammanhänger denna utformning av SSV med ett förhållande, som skiljer det från de europeiska kommunistpartierna. Dessa uppkom i regel som svar antingen på oktoberrevolutionen eller de 21 anslutningsvillkoren till Komintern, grundad 1919, varigenom de också erhöi en bestämd enhetlighet. Det svenska partiets oklarhet förklaras främst därav att det enbart definierade sig negativt i förhållande till socialdemokratin och utgick från förutsättningen att det skulle vara möjligt att förena alla radikala socialistiska anti-socialdemokratiska krafter i ett parti och att därvid avståndstagandet till SAP skulle tjäna som sammanhållande kraft. (De 21 punkterna innebar ett explicit förkastande av en sådan uppfattning). Förutsättningen för att ett sådant parti skulle kunna fortleva blev då att man undvek att utarbeta en egen positiv linje, som skulle prägla hela partiet. I stället kunde helt olika uppfattningar inom partiet tolereras – huvudsaken var ju att samla alla med SAP missnöjda. Det logiska komplementet till detta blev, som vi sett, utarbetandet av en partistadga som kunde möjliggöra bl.a. samexistensen av de fyra grundläggande åsiktsriktningarna.

Den huvudfråga, kring vilken de andra problemen skulle kretsa, bedömningen av parlamentarismen, bestämdes av det faktum, att redan då SSV utgjorde oppositionsgruppen inom SAP, hade man aldrig förkastat den parlamentariska vägen utan snarare önskat ett än mer aktivt och radikalt riksdagsarbete. I SSV:s program fullföljdes denna linje. Den parlamentariska verksamheten bedömdes som den väsentligaste, men inte ensam tillräcklig, utan fordrade som komplement utom-parlamentariska massaktioner. Partiets heterogena sammansättning förhindrade att oklarheten i denna sista fråga dominerade partidiskussionen under de första två åren, som i stället kännetecknades av den för framtiden helt oväsentliga motsatsställningen till Lindhagens humanism och Månssons bondeantibyråkratism. Detta ledde till att den grundläggande motsättningen mellan den

revolutionär-marxistiska gruppen och den strikt 'vänstersocialistiska' radikal-parlamentariska överskuggades och fördröjde och försenade en fruktbar utlösning av denna motsättning. Det fordrades en kraft utifrån för att frigöra den.

Leninism och vänstersocialism

Det som med ett slag och med förödande kraft raserade hela denna 'vänstersocialistiska' konception var dess kollision med händelserna i Ryssland och Tyskland, vilka gav upphov till en omfattande fraktionell uppsplätning inom SSV.

Den första offentliga sammandrabbningen ägde rum kring den s.k. Röda Söndagen den 2 mars 1919. Dagen var tänkt som en partiets manifestation av solidaritet för den ryska revolutionen, men blev dessutom inledningen till den första splittringen. Arbetsutskottets majoritet hade utarbetat en resolution, som framhöll 'nödvändigheten av en snar internationell uppslutning av alla verkligt socialistiska krafter kring de idéer, program och riktlinjer, som företrädas av s.k. 'bolsjevism' och 'spartacism'

Mot detta resolutionsförslag vände sig nio av partiets riksdagsmän, som – helt riktigt – menade att detta inte stod i överensstämmelse med partiets program, varför de ämnade vägra föredra resolutionen på sina möten. De förordade i stället en linje, som uttryckte allmän sympati för den ryska revolutionen, men som undvek att värdera dess erfarenheter. Endast därigenom såg de sig kunna bevara partiets enighet. Men denna linje kunde inte längre accepteras av den revolutionär-marxistiska falangen, som fordrade ett bestämt ställningstagande till vilken relevans de ryska och tyska erfarenheterna hade för svenska förhållanden. Därmed hade motsättningarna inom SSV aktualiserats på två plan, det politiska och det disciplinära. I vilken mån kunde en fraktion inom partiet tillåtas följa partistadgan och därigenom kunna agera mot partiets ledning? Av dessa två frågor dominerades partikongressen 1919, den tredje i ordningen, helt av den politiska, medan den disciplinära uppsköts till fjärde kongressen 1921, då bestämmelserna om demokratisk centralism införlivades i partistadgan. Med Kilboms egen sammanfattning behandlades 1919 i första hand de fyra följande problemen. '(1) Borgerlig eller arbetardiktatur; (2) Parlamentarism eller massaktion; (3) Det revolutionära våldet och hur långt detta skall gå samt slutligen (4) Bern eller Moskva.'

Kring dessa frågor grupperade sig sex olika linjer i form av förslag till taktikuttalande av vilka dessa tre var de viktigaste: högerfalangen, som framför allt företrädde av de nio riksdagsmännen; centern, som utgjordes av au-majoriteten med Höglund och Ström som främsta talesmän; vänsterfalangen, som på kongressen främst företrädde av Karl Kilbom och Otto Grimlund. Resultatet av SSV:s tredje kongress blev att man godkände 'principen' om proletariats diktatur, förkastandet av den parlamentariska vägen till socialismen till förmån för 'revolutionära massaktioner' och ovillkorlig anslutning till Komintern. Kunskapen om och inflytandet från de problemställningar som aktualiserats genom händelserna i Ryssland hade visat sig så kraftiga att de i ett slag sopade undan den tidigare 'vänstersocialistiska' radikalismen.

Kongressen 1919 blev således den avgörande vändpunkten för SSV och innebar inledningen till vad man senare betecknade som partiets marxist-leninistiska linje. Men denna slutsats följer givetvis inte av det enkla faktum, att vissa beståndsdelar av Lenins politiska teori tillfogades SSV:s program. Det väsentliga är i stället att försöka fastställa i vilken mån denna programmatiska förändring var en följd av enbart ryskt och tyskt inflytande eller av egna praktiska och teoretiska erfarenheter. Det vill säga, framför allt om de nya tankegångarna var ett sätt att markera en otvetydig revolutionär attityd och distansera sig från en till föga förpliktande 'vänstersocialistisk' radikalism och framför allt om de nya riktlinjerna ingick som integrerade beståndsdelar i en egen politisk teori. Av debatten på kongressen framgår att det som man främst intresserade sig för var att få 'principerna' fastslagna inte att införliva dem i en egen praktik. Symptomatiskt för det sätt som SSV tillägnade sig den nya uppfattningen är den närmast totala frånvaron av teoretisk diskussion, som föregick kongressbesluten. Man letar förgäves efter såväl analyserande småskrifter som artiklar i

partipressen. Bortsett från några smärre uppsatser av Lenin och Bucharin förekom överhuvud taget ingen diskussion, som överskred de blotta upprepningarna av de kommande resolutionsförslagen. Problemen kring proletariats diktatur och det väpnade maktövertagandet byggde således liksom själva begreppen helt på ryska teoretiker och erfarenheter och fördes in i det svenska partiet till följd av de internationella kontakterna och artikulerades i mer sammanhängande form genom översättningen av *Staten och revolutionen*, som i Sverige utkom 1919 och mottogs av översvallande recensioner.

Vad innebar då leninismen för det svenska partiet? Av bestående värde blev den nya bedömning av relationen mellan parlamentarism och utomparlamentarism. Medan man tidigare tänkt sig förhållandet dem emellan som komplementärt innebar 1919 att man lämnade övertron på den parlamentariska vägen. Detta var vidare sammankopplat med den leninistiska betoningen av den kapitalistiska statsapparats betydelse. Visserligen var dessa insikter utomordentligt betydelsefulla för partiets teoretiska klarhet. Men medan de dåvarande ryska frågeställningarna på ett direkt sätt motsvarade de aktuella problemen, själva den politiska slutspelsställningen, frågan om maktens övertagande och behållande, så antyder det svenska partiets uppenbara fixering vid just dessa frågor det rent eklektiska sätt man tillägnade sig leninismen. Staten och revolutionen föregick Vad bör göras?

Det svenska partiet stod så uppenbart inför andra praktiska problem. Men hela denna programmatiska förändring skedde utan genomgripande och konkreta analyser, utan en sammankoppling med partiets aktuella ställning och uppgifter. För många – och vänsterfalangen i synnerhet – hade uppenbarligen praktiska och teoretiska överläggningar gett vika inför den odifferentierade revolutionära gesten symboliserad i parallellställningen av bolsjevism och spartacism. Men just det förhållandet att partiet på ett så oorganiskt sätt införde de nya idéerna – som på ett sätt att markera avståndet till 'vänstersocialism' och för att åtminstone ge partiet en verbal ryggrad och enhetlighet – gjorde det också inkapabelt att självt utarbeta riktlinjer för det arbete som måste föregå revolutionen. Följden av detta blev direkt fatal för partiets verksamhet. De nya uppfattningarna hade inte bara införlivats i partiets uppfattning av klassamhällets utseende, utan de kom också att på ett direkt och oförmedlat sätt att ligga till grund för partiets dagliga praktiska verksamhet, dess försök att mobilisera massorna. Denna linje var i stort sett den förhärskande mellan åren 1919-1921. Det huvudsakligaste som fordrades från partiets sida var att inför arbetarmassorna ställa kraven på proletariats diktatur och arbetarklassens beväpning. På det sättet trodde man sig kunna lösgöra arbetarna från reformisternas inflytande. Denna politiska linje medförde –vilket också var att vänta – att partiet såväl röstmässigt som medlemsmässigt gick tillbaka. Följderna för partiets vidare framgång av denna programändring blev att högerflygeln under Vennerström 1921 uteslöts ur partiet tillsammans med en tredjedel av partiets medlemmar.

Enhetsfronten och leninismens resultat

Den politiska förutsättningen för de riktlinjer, som drogs upp 1919, hade varit uppfattningen att det borgerliga samhället var så labilt och arbetarklassen så revolutionär, att man enbart behövde ställa kravet på proletariats diktatur för att kunna stöta kapitalismen. Då dessa analyser så småningom visade sig vara otillräckliga uppstod behovet av en strategi för den för-revolutionära kampen. En sådan hade också utarbetats på Kominterns tredje och fjärde kongresser 1921 och 1922, infördes smärtfritt i det svenska partiet och fastslogs som dess officiella linje vid den femte kongressen 1923. Då utmönstrades den tidigare linjen, som bedömdes ha bestått av alltför 'teoretiska och dogmatiska paroller.' Höglund angav de nya riktlinjerna:

'Då klarlade vi så gott som uteslutande den principiella kommunismen, vi talade om bolsjevismen, om den ryska revolutionen, om den proletära diktaturen och rådssystemet, och vi överhöljde den socialdemokratiska regeringen med allt vårt hån och förakt... Vi löste alla problem med en enkel hänvisning till proletariats diktatur.'

Därigenom hade partiet fastslagit den gamla linjens ofruktbarhet, men viktigast i detta sammanhang är de former under vilka det skedde, nämligen att den tidigare verksamheten stämplades som

teoretisk och att dess misslyckande tenderade till ett avståndstagande från teoretisk verksamhet (i Stormklockan under denna period kunde man också finna artiklar, som varnade partiet för intellektuella).

‘De breda arbetarmassorna är otillgängliga för en teoretisk bevisföring eller för exempel från andra länder...’ (Höglund)

‘Bedriva vi uteslutande en rent teoretisk agitation, så komma vi aldrig att bli ett massparti, ty arbetarnas stora flertal intressera sig endast för sina dagliga bekymmer.’ (Ström)

Alternativet till detta, som alltså hade utarbetats inom Komintern och 1923 infördes i det svenska partiet – som 1921 antagit namnet Sveriges Kommunistiska Parti – blev ätt föra en ‘realpolitisk linje’ och i ‘hela sin verksamhet bli uttryck för massornas dagliga strävanden för bröd och övriga näralliggande omsorger’. På vilket sätt skilde sig då denna linje från den som tidigare förkastats som reformistisk? Svaret låg inte i dagskravens revolutionära kvalitet, utan det centrerade helt kring partiets förhållande till socialdemokratien.

Genom att ställa sig i spetsen för arbetarklassens dagliga krav, genom att ‘överallt visa att vi är arbetarnas bästa och pålitligaste tjänare’ skulle kampen mot socialdemokratien föras på dess eget område. Denna nya linje, som man skämtsamt kallade femöres-politik, innebar i realiteten en form av överbudspolitik gentemot socialdemokratien. Den betydde vidare, att man inte längre principiellt skulle bekämpa varje socialdemokratisk regering utan ge den sitt stöd ‘i alla avseenden, där den tillvaratog arbetarintressen’ (Ström) samt ‘driva regeringen åt vänster, att förmå den att antingen föra en arbetarpolitik eller avslöja sig inför arbetarna såsom en borgerlig regering och socialdemokratien såsom ett borgerligt parti’. Det vill säga genom att föra fram krav som överskred socialdemokraternas och få arbetarnas aktiva stöd för dem, så skulle reformisternas inflytande reduceras, då arbetarna insåg, att dessa inte stödde kommunisternas berättigade krav. Därmed hade SKP inlett en linje som i stort sett skulle komma att ligga till grund för partiets fortsatta verksamhet och vi skall senare återkomma med konkreta studier av denna politik, dess begränsningar och möjligheter. För att realisera denna strategi infördes en ny organisationsform, den proletära enhetsfronten, samarbete med alla arbetarpartier på grundval av ett konkret dagsprogram. Denna organisationsform innebar vidare den definitiva nedmonteringen av de taktiska riktlinjer som beslutats 1919. Kravet på samarbete blott med partier på den proletära diktaturens grund slopades, dessutom ‘accepterar vi demokratien som utgångspunkt för en proletär enhetsfront, och den principiella skiljaktigheten mellan oss och socialdemokratien på denna punkt kan således ej lägga hinder i vägen för en samverkan om nuets krav.’ (Höglund)

De frågor som dominerat kongressen 1919 och som satt sin prägel på partiets politik därefter hade nu avlägsnats från den utomparlamentariska kampen för att i stället i större utsträckning prägla partiets *parlamentariska* arbete. Eftersom de inte integrerats i en politisk teori inriktades det ‘teoretiska’ intresset på överensstämmelsen mellan de revolutionära programpunkterna och partiets uppträdanden i de representativa församlingarna. Symptomatiskt är att enhetsfrontspolitiken inleddes vid en tidpunkt, då vänstern vann sin största framgång; kravet på arbetarklassens beväpning inskrevs i programmet 1921. Erfarenheterna från det svenska partiet visar klart riskerna att tillägna sig leninismen på detta sätt. Dess funktion blir att avgränsa partiet från revisionismen, ge det en viss formell enhetlighet men utan att detta behöver leda till bestämda slutsatser om hur partiet skall agera i klasskampen. En sådan utveckling kommer vidare både att försvåra och utgöra ett substitut för utformandet av en total politisk teori. I en sådan situation reduceras också partiets uppgifter till att ständigt framföra dessa programmatiska punkter, eller snarare blir identiska med det blotta erkännandet av dem. Samtidigt kom kravet på demokratisk centralism att blockera utformandet av en teori för partiet därigenom att detta ersattes av vissa formella, disciplinära regler, vilka inte i sig själva konstituerar ett revolutionärt parti, utan som i varierande grad är utmärkande för varje organisation. Men detta innebar att så snart frågan om partiets roll ställdes, så begränsades diskussionen till att gälla krav på ‘järnhård proletär disciplin’, ‘fast och enhetlig ledning’. Att

inskränkningen till dessa blott pseudomilitära fordringar är en karikatyr av Lenins syn på partiets funktion i t ex *Vad bör göras?* är uppenbart.

Den fara som i ett sådant läge hotar alla revolutionära arbetarpartier, övergången till ekonomism, var också speciellt överhängande för det svenska partiet till följd av dess sammansättning, den massiva proletära dominansen, frånvaron av intellektuella (i vid bemärkelse) samt förekomsten av medlemmar, som ofta uppvisade en enastående organisatorisk begåvning och som dessutom var energiska och kunniga fackföreningsmän. Att dessa partimedlemmar kom att inrikta huvuddelen av sin verksamhet på facklig kamp, att 'revolutionera fackföreningsrörelsen' och att beteckna denna verksamhet som hävstången för den sociala revolutionen är därför lättförståeligt. Det intressanta är att detta skedde med åberopande av en politisk-teoretisk motivering, som kan tjäna som sammanfattning av denna period och som förståelse för den som skulle komma.

I sin 1920 utkomna skrift, *Revolutionär fackföreningsrörelse* citerade Karl Kilbom – partiets obestridde facklige teoretiker och ledare – med visst gillande norrmannen Alfred Madsens analys:

'Fackföreningsrörelsens medlemmar står ekonomiskt och socialt på någorlunda samma plan, för samma kamp för samma krav mot samma motståndare. Denna fackorganisationens ensartade läggning och medlemmarnas gemensamma intressen förökar i hög grad organisationens effektivitet. Den politiska organisationen är däremot mera heterogent sammansatt...personer vilkas teoretiska ideella syn på samhällsförhållandena delvis sammanfaller, men vilkas intressen är helt olika. Denna den politiska organisationens heterogenitet medför ett försvagande av dess stridsförmåga, en svaghet som ofta för till splittring, och som har en tendens att göra organisationen mindre effektiv, ju fler medlemmar den får. Vad den vinner i kvantitet, tappar den i kvalitet, i principfasthet, i socialistisk entusiasm och revolutionär kamplust.

Det bör visserligen framhållas, att detta uttalande inte är typiskt för det svenska partiet, men är det renaste uttryck för dess inneboende tendenser. Då man inte kunde utarbeta en teori, som verkligen kunde förena grupper med olika funktioner inom samhället, blev den naturliga följden att söka sig till ett verksamhetsområde, är enigheten inte primärt bestämdes av teoretiska insikter utan av områdets enande funktion pga dess ställning i själva produktionsprocessen, den fackliga kampen. Huvudfelet i denna uppfattning är givetvis att medan fackföreningsrörelsen i huvudsak är ett uttryck för kapitalismens motsättningar, så måste det politiska partiet vara den avgörande utmaningen därимot och kunna sammanföra och förena med arbetarklassen grupper med skilda ställningar i det kapitalistiska samhället.

Det som vi inledningsvis påstod om begreppet marxism-leninism tycks således gälla även för det svenska partiet. I stället för en partiteori fick man 'demokratisk centralism', i stället för en politisk strategi fick man 'proletariatets diktatur'. Men allt detta var bara begrepp, som visserligen lösgjorde partiet från dess 'vänstersocialistiska' förflutna och var därigenom en nödvändig och fruktbar utveckling. Men begränsningen till just dessa begrepp medförde också, att förhoppningarna aldrig infriades, den nya uppfattningen förhindrade inte tendensen till ouvriërisism och ekonomism.

Sprängningen av Sveriges Kommunistiska Parti 1924

Håkan Arvidsson

Ur *Zenit* nr. 20/1970

Inledning

Under 1920-talet genomgår Sveriges Kommunistiska Parti (SKP) en rad strider, av vilka två stycken resulterar i sprängning av partiet, 1924 och 1929. I båda dessa fall har partikonflikterna starkt samband med Kommunistiska Internationalen som partiet tillhörde ända från dess bildande 1919. De konflikter inom partiet som drev fram dessa sprängningar härrörde ur en problematik som var allmän för hela den kommunistiska världsrörelsen vid denna historiska epok. Självfallet uppvisade kriserna specifika drag beroende på de olika partiernas (sektionernas) skiftande praktik,

erfarenhet och tradition. Krisernas allmängiltighet framgår dock av det förhållandet att inte bara det svenska partiet sprängdes vid dessa tillfällen utan en hel rad partier runtom i Europa. Partikriserna var således djupt förknippade med Komintern och den situation som formades efter den första socialistiska revolutionen. Den socialistiska världsrörelsen ställdes under 1917 och därefter i en ny situation och med delvis andra uppgifter än den tidigare haft. Erfarenheterna från den ryska revolutionen tycktes anvisa en möjlig väg för revolutionen även i Europa och de partier som anslöt sig till Komintern var också mera klart uttalat revolutionära än de socialdemokratiska partiorganisationer de sprang fram ur. Men motsättningen mellan att å ena sidan föra en politik med sikte på revolutionär offensiv och omstörtning i Europa och att å andra sidan slå vakt om det revolutionära basområdet och den socialistiska staten, skapade ett läge där flera olika politiska linjer formulerades och ställdes mot varandra. Den allt starkare tillspetsningen av denna centrala motsättning mellan s.a.s. offensiv och defensiv medförde att de olika linjerna kolliderade och det var till sist inte möjligt att lösa de teoretiska och politiska meningsskiljaktigheter som förelåg med mindre än den ena sidans fullständiga seger. Kampen mellan de olika lägren fick naturligtvis sin brännpunkt i Sovjetunionens kommunistiska parti, men därifrån återverkade den naturligtvis på de övriga partiernas utveckling, liksom dessa partiers hållning och utveckling naturligtvis grep tillbaka och påverkade det ryska partiet. Uppgiften i denna artikel är att mera ingående söka belysa hur striden inom internationalen återverkade på en enskild sektion och på vilket sätt problemen och motsättningarna i det svenska partiet knöts ihop med framförallt den ryska partistriden.

För att få ett korrekt grepp om partistriden i SKP 1924 är det nödvändigt att ganska detaljerat relatera den till utvecklingen i Kommunistiska Internationalen (KI). Detta skulle emellertid sträcka för långt vid detta tillfälle. Istället får vi nöja oss med att granska den allra närmaste bakgrunden, nämligen den 5:e världskongressen som ägde rum försommaren 1924. Denna kongress hade avgörande betydelse inom KI. Den föregicks av en serie nederlag för flera av Internationalens sektioner. Det viktigaste av dessa var självfallet debaclet i Tyskland 1923, där partiet visade sig oförmöget att samla arbetarklassen till kamp mot borgerligheten, och inte heller hade förmågan att slita den ur socialdemokratins förlamande grepp. Men det var inte bara i Tyskland KI hade lidit nederlag. I Italien hade arbetarrörelsen kommit till korta i kampen mot de fascistiska krafterna, något som skulle bli avgörande för flera årtionden framåt. I Bulgarien hade en reaktionär militärkupp ägt rum till vilken det bulgariska partiet först proklamerat sig neutralt, men efter order från EK gjort en helomvändning och sökt organisera en folklig resning mot den nya regimen. Denna resning efter att militären hunnit stabilisera sin maktposition var självfallet dömd att misslyckas. Den resulterade endast i att det bulgariska partiets ledning drevs under jorden eller i exil.

Kominterns 5:e kongress

Det var följaktligen mot bakgrund av en serie nederlag för den kommunistiska världsrörelsen och allvarliga inre stridigheter som Komintern avhöll sin 5:e kongress sommaren 1924. Denna kom också att bli en vändpunkt i Internationalens politik och taktik. Vid en jämförelse av det politiska läget i Västeuropa för Komintern inför den 5:e världskongressen med det vid de båda föregående kongresserna, förefaller situationen befoga en fortsatt defensiv politik. De försök som gjorts i riktning mot en mer offensiv politik hade alla misslyckats, nederlaget i Tyskland 1923 såg nästan ut som en upprepning av nederlaget 1921, den "Nya Ekonomiska Politiken" dominerade fortfarande i Sovjetunionen. Trots dessa likheter i själva läget övergav Komintern i stort sett den dittillsvarande taktiken. Zinovjevs inledande exposé över utvecklingen sedan den senaste kongressen analyserade det allmänna politiska läget som en period mellan två revolutionära vågor. Tyska nederlaget 1923 betecknades som det första uppsvingets nedgång, medan tendensen av politisk oro och ekonomiska fluktuationer togs som intäkt på ett nytt uppsving: De kommunistiska partiernas agerande under den föregående vågen framställdes som en serie opportunistiska misstag. Vid den ryska partikongressen som föregått den 5:e världskongressen hade den trotskistiska partioppositionen karaktäriserats som en högeravvikelse och en kvarleva av socialdemokratiskt tänkande inom partiet. På samma sätt betecknade Zinovjev de strider som förts inom Internationalen som huvudsakligen en kamp mot en

högerriktning. Även i fortsättningen måste Internationalen framför allt bekämpa högerriktningen. ”Under detta år måste vi föra 90 % av vår strid mot dessa ‘höger’-avvikelser. Jag tror att detta måste ske även på denna kongress. Jag tillstår redan från början att ju mer man studerar dokumenten från våra broderpartier, desto mer ser man att farorna från höger icke får underskattas, att de är större än vi föreställt oss.” Högerriktningens misstag hade kommit tydligast i dagen i dess tolkning av parollen om ”enhetsfront” och ”arbetar- och bonderegeringar”. I dessa båda fall hade högern arbetat för allianser med de reformistiska rörelsernas toppskikt och inte enligt Zinovjev insett att enhetsfronten var en metod att mobilisera massorna och avslöja ledarna. I motsats till denna tolkning som Zinovjev betecknade som en enhetsfront ovanifrån, ställde han parollen om enhetsfront underifrån – med massorna mot ledarna. Vidare avfärdades socialdemokratien som ”bourgeoisins tredje parti” och följaktligen var tanken på en samlad arbetarregering med ett sådant parti som part otänkbart. I slutet av inledningsanförandet stannade Zinovjev vid några fall av disciplinbrott, bl.a. från det svenska partiets ledning: ”Vi har under den gångna tiden haft en del fall av disciplinbrott. Vi hade t.ex. sådana disciplinbrott från högern, som då Höglund stödde Tranmael, och från vänster då Bordiga avböjde att mottaga mandat till parlamentet, ehuru partiet och exekutiven krävde detsamma...jag säger öppet, att om kongressen ej skaffar garantier för att liknande disciplinbrott icke återupprepas, kan vi ej taga hela ansvaret på oss.”

Zinovjevs inledningsanförande på 5:e världskongressen måste ses som ett fullföljande av triumviratets (Zinovjev; Stalin och Kamenev) taktik för att tygla Komintern och besegra den opposition som fanns. Taktikens huvudlinje bestod i att indirekt sammankoppla alla olika slag av opposition som fanns under den diffusa beteckningen höger, och frammana bilden av ett politiskt läge i den internationella klasskampen som så gott som automatiskt resulterade i höger tendenser inom Internationalen: ”Vi genomgå för närvarande en period mellan tvänne vågor av revolutionen och det är helt naturligt att det i denna period dyker upp faror från höger.” Den trotskistiska oppositionen i Sovjet hade i själva verket mycket lite gemensamt med t.ex. den tyska Brandlerriktningen eller Zäta Höglunds anticentralistiska opposition. I Zinovjevs framställning blev de emellertid bara säregna variationer på samma tema, deras gemensamma nämnare kunde sammanfattas i en högeravvikelse. Grunden för detta utspel på världskongressen hade redan lagts på den omedelbart föregående ryska partikongressen som karakteriserat partioppositionen som en socialdemokratisk avvikelse. I det svenska partiet utpekades exempelvis Fredrik Ström på samma sätt av Zinovjev: ”Ström är en slags godmodig farbror, men naturligtvis en socialdemokratisk sådan, detta är för oss ganska klart.” I kraft av den hårda partidisciplinen inom det ryska partiet hade dess opposition redan före världskongressen berövats alla reella möjligheter att försvara sig i och med att den av majoritetsriktningen försetts med munkorg på världskongressen. Endast Radek hade fått speciellt tillstånd att lämna några personliga synpunkter på den tyska frågan. Att den sammanfattande benämningen höger på de olika riktningarna endast var delvis riktig framstår ännu klarare av det faktum att alla dessa olika nationella grupperingar i framtiden vandrade skilda vägar inom politiken.

På 5:e världskongressen ställdes alla de stora stridsfrågorna på sin spets. Där fastställdes Internationalens linje i de centrala tvistefrågorna. Internationalen utredde och tog ställning i fraktionsstriderna som följt på de många nederlagen. Kongressen tillsatte speciella kommissioner för behandlandet av vissa nationella frågor, bl.a. den ryska och den svenska. Behandlingen av den ryska frågan resulterade i en resolution som fördömde den ryska partioppositionen samt de grupperingar i andra partier som tagit ställning för oppositionen:

”Efter att ha tagit del av en specialrapport om situationen i Sovjetunionen och inom RKP och efter att ha granskat materialet som rör dessa frågor beslutar kongressen ...att bekräfta resolutionerna från RKP s 13:e konferens och 13:e kongress, som fördömde oppositionens plattform som småborgerlig och dess hållning som ett hot mot partienheten och i konsekvens därmed också den proletära diktaturen i Sovjetunionen” och om de utländska partiernas avvikelser hette det: ”Kongressen noterar också att oppositionen inom RKP stöddes av grupper inom andra partier, i de polska, tyska och franska partierna etc.; dessa liksom RKP-oppositionen är ett uttryck för en höger

(opportunistisk) avvikelse i dessa partier och blev fördömda som sådana av Kommunistiska Internationalens femte kongress”.

Också i behandlingen av den tyska frågan knöts oppositionerna slutgiltigt samman genom att detta var den enda fråga där den ryska partioppositionen, via Radek, hade möjlighet att hävda sin ståndpunkt. Mot Zinovjjevs linje att läget karaktäriserades av ett nytt begynnande uppsving hävdade Radek att det tyska nederlaget verkligen hade betytt djupgående förändringar i kommunistpartiets stöd hos de breda massorna. Likaså gav han sitt stöd åt Brandler och försvarade den politik de gemensamt utformat under oktoberresningen i Tyskland. Han förordade också en fortsättning av den tidigare defensiva politiken och vidhöll uppfattningen att det kunde vara riktigt att under vissa omständigheter för en tid gå i allians med socialdemokratin och även ingå i regeringar med den. Radeks appeller förklingade emellertid ohörda av kongressen vars majoritet följde EK:s linje.

Med den 5:e världskongressen avslutas en fas i KI:s utveckling. De grupper som hyser från RKP:s ledning avvikande meningar i politiska, taktiska eller organisatoriska frågor lider alla nederlag på kongressen, om de inte redan tidigare tvingats till kompromisser eller avståndstaganden från sin kritiska uppfattning. Resultatet av partistridernas utgång står inte att avläsa så mycket i KIs politik – den förblir i stort sett densamma som tidigare. Förändringarna som inträffar ligger närmast däri att det ryska partiet stärker sin dominerande ställning. RKP som ursprungligen intog samma underordnade relation till KI som alla andra partier har tagit det första steget mot att bli ett överordnat organ till KI.

Sveriges Kommunistiska Partis bildande

Formellt sett bildades Sveriges Kommunistiska Parti (SKP) först vid partikongressen 1921 då Sveriges Vänstersocialdemokratiska Parti accepterade villkoren för inträde i Kommunistiska Internationalen och bytte sitt namn till SKP. Informellt var det bara namnet och förlusten av en del medlemmar och tidningar som skilde de båda organisationerna åt. Majoriteten av den ledande kadern inom SKP härstammade från 1917 års sprängning av det Socialdemokratiska partiet och hade fått sin politiska skolning inom detta partis ungdomsrörelse.

Den fundamentala orsaken till den socialdemokratiska partisprängningen 1917 härrörde ur ett missnöje från partiets yngre medlemmar med den chauvinistiska politik som partiet förde under kriget. I en rad pamfletter bl.a. ”Det Befästa Fattighuset” kritiserade denna falang häftigt partiet för dess uppslutning kring fosterlandets försvar. Ungdomsförbundet intog istället en utpräglat antimilitaristisk hållning. Den utlösande faktor som bringade denna politiska konflikt till en sådan skärpning att partiet sprängdes låg på det organisatoriska planet. Socialdemokratiska partiet krävde en långt gående disciplin av sina medlemmar och när partiledningen i linje med dessa principer avkrävde minoriteten och ungdomsförbundet lojalitet att inte föra konflikten utanför partiet brast de sista band som hållit de båda falangerna samman. Ungdomsförbundet menade att det var liktydigt med att sätta munkavle på det och vägrade att gå så långt i lojalitet. Därmed var sprängningen ett faktum.

Genom sin hållning i krigsfrågan hade ungdomsförbundet drivits till kontakter med den internationella vänsteroppositionen inom den ”2:a Internationalen” och hade vid bl.a. Zimmerwaldkonferensen lärt känna de ryska bolsjevikernas ståndpunkter i de dominerande stridsfrågorna. I världskrigets slutskede genomgick Västeuropa en djupgående ekonomisk och politisk kris. Revolutionen i Ryssland framstod för stora delar av den internationella arbetarrörelsen som en positiv händelse och en revolutionär omvälvning blev för många det enda tänkbara botemedlet mot den tilltagande misären. Zimmerwaldvänstern i Europa liksom de ryska bolsjevikerna bedömde situationen som revolutionär.

I denna situation bildades Kommunistiska Internationalen 1919. Det svenska vänstersocialdemokratiska partiet ställde sig omedelbart positivt till bildandet. Det delade Bolsjevikernas syn på väsentliga punkter när det gällde världskriget och 2:a Internationalens hållning till detta. Däremot

fanns det i det svenska partiet en dragning åt pacifistiska idéer, vilka blivit skarpt kritiserade av Lenin. Partiets anticentralistiska åskådning, vilken utvecklats under kampen inom SAP, var dessvärre helt oförenlig med den leninistiska organisationsteorins principer och kom också att under lång tid bli en stötesten i relationerna med KI. Redan 1921 tog sig denna latent, men principiella oenighet, uttryck i det att en stor del av partiets medlemmar lämnade organisationen när denna stramades åt i enlighet med de 21 tesernas principer.

SKP:s organisatoriska struktur

SKP formades efter 1921 enligt den demokratiska centralismens teori. För partiets del innebar detta att det som överordnat organ erkände Internationalens kongress och dess exekutivkommitté'. Vidare betydde det att partiet tvingades ställa speciella krav på medlemmarna, såsom arbetsplikt och disciplin att följa fattade beslut. Alla lokalorganisationer måste indelas i celler och i det fackliga arbetet skulle också kommunisterna organiseras i speciella enheter. Det verkar emellertid som om partiet aldrig lyckades efterleva organisationsprinciperna på detta område. Partiets högsta beslutande organ var mellan kongresserna representantskapet, men på grund av de enorma kostnader som det krävde att sammankalla detta organ blev det i själva verket partiets arbetsutskott (AU) som ledde partiets politik. Partipressen var helt underordnad partilinjen och kunde inte i något avseende avvika från den. Likaså hade partiet skyldighet att i sin press publicera Internationalens ställningstaganden och uttalanden när så fordrades av Exekutivkommittén (EK). Partiets olika sidoorganisationer som ungdomsförbundet och kvinnoförbundet var helt underordnade partiet och AU. Partiets formella relationer med EK upprätthölls genom rapporter som utgjordes av AU:s protokoll. Med tanke på att dessa hölls ungefär en gång i veckan och fördes mycket utförligt var det en mycket god insyn i partiets arbete som exekutiven fick. Inom KI fanns också ett sekretariat för skandinaviska frågor som under den aktuella perioden leddes av den finske kommunisten Otto Kuusinen.

Allt sedan sprängningen 1917 leddes partiet av Zäta Höglund och Fredrik Ström. Höglund var partiets ordförande och samtidigt redaktör för partiorganet *Folkets Dagblad Politiken*. Hans auktoritet inom partiet måste anses som ganska stor, däremot var hans ställning hos ungdomsförbundet inte lika stark. Sin ställning som partiledare hade Höglund vunnit under striden inom SAP där han varit den ledande och samlade kraften för minoritetsfraktionen.

Ström hade innehaft posten som partisekreterare i SAP vid sprängningen 1917. Han ansågs allmänt som en skicklig organisatör – en uppfattning som styrks av att han även inom SKP innehade posten som partisekreterare. Både Ström och Höglund hade fostrats i den socialdemokratiska traditionen och även om de delvis stått i opposition till den, förblev de präglade av dess grundläggande åskådning. Som redan nämnts var det knappast anhängare av den leninistiska partiteorin, liksom det i deras antimilitaristiska hållning fanns en anstrykning av pacifism som var de ryska marxisterna främmande. Deras teoretiska uppfattning av marxismen innehöll dessutom en del idealistiska drag. Ström betonade exempelvis ofta de andliga krafternas omvälvande natur, som nära nog lika stark som de sociala och ekonomiska livsbetingelserna. Också i inställningen till parlamentarismen var de odelat positiva. Det parlamentariska arbetet var vid sidan om det fackliga alltid partiets huvudsakliga verksamhetsfält. Den kontinentala debatten kring ”parlamentarismen kontra massaktionen” som betydde så mycket i de kontinentala partierna stod de ganska främmande för. Som en sammanfattning kan det sägas att det var den ryska revolutionens inspirerande exempel och Lenins imponerande gestalt tillsammans med oppositionen mot Branting och Palmstiernas uttalade reformism som drev Höglund och Ström att verka för anslutning till tredje Internationalen. Anslutningen innehöll emellertid en mängd frågetecken som så småningom utvecklades till reservationer och som starkt bidrog till brytningen med KI.

Det övriga ledargarnityret inom partiet bestod framförallt av Karl Kilbom, Oscar Samuelsson, Nils Flyg, Sven Linderot och Hugo Sillen. Karl Kilbom tillhörde liksom Höglund och Ström det gamla gardet från socialdemokratien. Flera av de andra hade redan då varit aktiva i det politiska arbetet,

men först efteråt kommit i ledande ställning. Med undantag för Kilbom hade de sin förankring i första hand inom ungdomsförbundet. Detta betydde att de inte i samma grad som Höglund, Ström och Kilbom var präglade utav socialdemokratins politiska problematik och deras inställning till stora teoretiska frågor som till KI:s uppgifter och ledande roll skilde sig i en del avseenden från dessas. Det är typiskt att de enda reflexer av den europeiska ultravänsterströmningen som kan förmärkas inom SKP just kommer från ungdomsförbundet och det är lika typiskt att dessa idéer stötte på sina främsta vedersakare i Höglund, Ström och Kilbom.

Under 1923-24 bestod partiets AU av Höglund, Ström, Kilbom, Samuelsson, Sillén, Stålbärj och Taberman. Under en del av den tid över vilken striden spänner vistades flera av partiets ledande krafter i Moskva där de innehade uppdrag för KI:s räkning. Framförallt gällde det ungdomsförbundets ledning, Flyg, Wretling och Linderot. Detta förhållande har viss betydelse eftersom alla tre tillhörde kärnan i oppositionen mot Ström och Höglund. Under partiets utveckling utkristalliserades inom ledarskiktet två fraktioner, vilka slutgiltigt formas i en AU-majoritet bestående av Höglund, Ström, Stålbärj och Taberman och en AU-minoritet bestående av Samuelsson, Sillén och Kilbom. I polemiken mellan de båda riktningarna används ofta uttrycken partimajoriteten och partiminoriteten i stället för de båda andra benämningarna. De förra uttrycken är emellertid att föredra då de båda senare för det första är tillkomna i agitatoriskt syfte och för det andra efterhand visar sig vara vilseledande, eftersom AU-majoriteten kommer att hamna i minoritet i partiet som helhet och vice versa.

De väsentligaste stridsfrågorna efter 1921

De motsättningar, som ledde fram till partisprängningen 1921 innebar att partiet befriades från en del av de mest fundamentala politiska och teoretiska avvikelserna. De båda mest framstående förespråkarna för den uteslutna flygeln, Vennerström och Lindhagen, hade mycket lite gemensamt med KI:s strategiska och politiska uppfattningar. Lindhagen var exempelvis inte ens marxist utan stod för en klart uttalad humanistisk världsåskådning syntetiserad av för marxismen så främmande filosofiska storheter som Kristus och Solon. Denna åskådning hade han formulerat i ett arbete kallat Humanistiska Manifestet och som han på fullt allvar ville uppställa som alternativ till Kommunistiska Manifestet som organisationens teoretiska grundval. Vennerström var likaså klart reformistisk i sin åskådning och kunde omöjligen förlika sig med KI:s långtgående centralisation. Fortfarande efter sprängningen deklarerade emellertid flera av de uteslutna sin sympati med KI och beklagade att de för sin övertygelse inte kunnat följa med i utvecklingen.

1921 års partisprängning betydde emellertid ingalunda att partiet gjort sig av med alla teoretiska motsättningar. Höglund hade exempelvis helst velat undvika sprängningen och den nya organisatoriska formen betydde att motsättningar som fanns så gott som automatiskt skärptes. De motsättningar som 1921 års sprängning lämnade i arv åt partiet skulle i framtiden visa sig ödesdigra. Vid kongressen hade partiets namnfråga varit föremål för diskussion. De 21 teserna krävde att partierna inom KI tog namnet 'Kommunistiska partiet, sektion av Kommunistiska Internationalen'. Höglund hade en del invändningar mot namnbytet, då han ansåg att det var en nackdel att behöva arbeta in ytterligare ett nytt namn i folkets medvetande och dessutom kunde han inte förstå frågans principiella betydelse. Kongressen följde emellertid inte Höglunds linje utan tog det nya namnet. Om denna tvist spelade någon större roll för utvecklandet av oenigheten under perioden fram till 1924 års kulminerande partistrid är svårt att säga. AU-minoriteten utnyttjade emellertid senare denna händelse som ett exempel på att Höglund sedan långt tillbaka varit negativ till Internationalen och motarbetat SKP:s integrerande i den internationella gemenskapen.

Polariseringen mellan partiets olika linjer vid sprängningen förmådde inte alltigenom sålla 'agnarna från vetet'. En hel del av partiets radikala humanister stannade kvar. Bland dem som stannade kvar var Kata Dahlström, som i sin politiska uppfattning blandade element av marxism med buddistiska tankegångar. Detta fick stor betydelse för den fejd om partiets inställning till religionen, som

blommade upp under 1923 och där Höglund tvingades in i ett tvåfrontskrig dels mot sitt eget ungdomsförbund, dels mot Internationalens exekutiv.

Det svenska partiet var kuriöst i det avseendet att dess ungdomsförbund var större än själva partiet. Detta förhållande gav naturligtvis en viss obalans åt organisationen i sin helhet. Situationen blev inte bättre av att den yngre generationen på flera punkter intog en hållning, som kanske inte direkt stod mot partiets, men ändå nyanserade sig från den. Ungdomsförbundet var organisatoriskt uppbyggt på samma sätt som partiet. Det fordrade arbetsplikt av sina medlemmar och krävde att fattade beslut följdes. Dess högsta beslutande organ mellan kongresserna var centralstyrelsen, men liksom i partiet blev det i själva verket Verkställande Utskottet (VU), som formade organisationens politik. På det internationella planet var förbundet knutet till Ungdomsinternationalen. Politiskt och organisatoriskt var ungdomsförbundet underställt både partiet och ungdomsinternationalen; vilket av dessa båda organ som hade den största auktoriteten, synes ha varit en smula oklart. I sista hand var KI och dess exekutivs beslut avgörande också för ungdomsförbundet. Dessa olika lojaliteter, som band förbundet förefaller ha varit föremål för olika tolkningar och kring dem utspelar sig flera strider.

Religionsfrågan

Ett gott uttryck för de oartikulerade, men inneboende motsättningar, som det svenska partiet inrymde under perioden 1921-23 utgörs av den upprivande debatt om religionsfrågan som i mitten av 1923 ägde rum i partiet. Upprinnelsen till striden var en allmän diskussion kring inriktningen och syftet med de studier som partiet bedrev. En grupp kring Ture Nerman förespråkade studier med inriktning på det för en revolutionär omgestaltning mest nödvändiga kunskaperna, medan en annan stod för ett program med syfte att helt allmänt höja bildningsnivån på partiets kader. Till den senare linjen anslöt sig Kata Dahlström och mellan henne och Nerman fördes i *Folkets Dagblad Politiken* ett meningsutbyte, som blev ganska tillspetsat, när också frågan om kommunism och religion kom in i bilden. Inför hotet om djupgående konflikt inom partiet i dessa, för tillfället, något perifera teoretiska frågor intervenerade Höglund i debatten. Höglunds debattinlägg skedde genom en ledare i FDP som bar titeln 'Kommunism och Religion'. I artikeln söker Höglund medla mellan de stridande ståndpunkterna genom att peka på de världsliga uppgifterna och framhålla att enskilda medlemmars divergerande inställning till religion och himmelrike är rätt betydelselösa så länge de är eniga om uppgifterna på jorden 'Hur det skall ordnas i himmelen faller utom ramen för våra uppgifter. Däremot må var och en tänka vad han vill, blott inte hans omsorger om himmelen hindrar hans deltagande i att göra jorden beboelig för människors barn.' Inledningsvis hade emellertid Höglund ställt frågan om kommunismen var 'antireligiös', om partiet borde 'proklamera kamp mot religionen' och om partiet var tvingat att avvisa medlemskap för dem som var anhängare av någon religiös lära. Alla dessa frågor besvarade han 'med ett bestämt nej.' Denna ståndpunkt var svårare att förlika med den marxistiska synen på religionen som ett 'opium för folket' och när ledaren kom under EK:s ögon, betraktades den i långa stycken som en allvarlig avvikelse. Hur svårt man bedömde Höglunds ställningstagande framgår av att artikeln togs upp på ett av exekutivens plenarsammanträden sommaren 1923. Diskussionen där resulterade i en resolution som var starkt kritisk mot den av Höglund deklarerade ståndpunkten. Striden i religionsfrågan tycks dock ha passerat något vid sidan om den övriga partistriden. I AU hade emellertid både Kilbom och Samuelsson tagit avstånd ifrån Höglunds linje och genom att Höglund led nederlag i exekutiven fick den alltmer utkristalliserade partioppositionen vatten på sin kvarn. I det avseendet att den stärkte oppositionens och ungdomsförbundets ställning på bekostnad av partiledningens auktoritet hade religionsstriden naturligtvis en viss betydelse.

Norska frågan

Den norska frågan inom Komintern var en direkt följd av den skärpta disciplinen och centralismen som genomförts på den 4:e världskongressen i december 1922.. Den spelade en stor roll för utvecklingen av den svenska partistriden, dels på grund av att det norska var det av internationalens

partier som SKP haft intimast relationer med, dels därför att krisen i Norge berörde samma frågor som den svenska partistriden kretsade kring.

Den norska konflikten med EK bestod i flera frågor. Partiet vägrade:

- (1) att byta namn, (partiet hette fortfarande Norska Arbeiderpartiet)
- (2) att ändra sin uppbyggnad,
- (3) att verka för anslutning av den norska fackliga rörelsen till Röda Fackföreningsinternationalen (RFI)
- (4) att godta parollen om 'arbetar- och bonderegering'
- (5) att ansluta sig till KI:s syn på religionsfrågan
- (6) att godkänna de speciella organisatoriska direktiven från 4:e världskongressen.

I flera av dessa frågor stämde den norska partiledningens linje överens med Höglunds och Ströms uppfattning – speciellt när det gällde religionsfrågan och centralisationen inom KI. Trots dessa överensstämmanden gav Höglund EK rätt på en rad punkter och han tillstod att han ej var: nig med den norska partiledningen i dess politiska hållning. Under stridens lopp kom emellertid Höglund att skärpa sin kritiska hållning mot EK:s handläggande av konflikten med Arbeiderpartiet och när det till sist kom till avgörande i schismen i början på november 1923 gick Höglund till öppet angrepp på EK. I tre artiklar preciserade han sin kritik. EK hade handlat oöverlagt när den ställt det norska partiet inför ultimatum. Höglund ansåg att det varit möjligt att nå en kompromiss med det norska partiet och därmed behålla det inom KI. Under de omständigheter partiet sprängts förordade han att SKP skulle upprätthålla vänskapliga förbindelser med båda de norska partierna. I samband med att Höglund fått reda på vad som tilldragit sig på den norska partikongressen hade han också av sagt sig sitt medlemskap i exekutiven och protesterat mot att han inte underrättats eller hörts innan EK bestämde sin linje visavi det norska partiet vid dess kongress.

Höglunds disciplinbrott låg i öppen dag. Han hade offentligt polemiserat mot ett överordnat organ och tagit ställning för en utesluten fraktion. Vid ett AU-möte den 14 nov. hade det kommit till en avgörande brytning mellan Höglundriktningen och oppositionen. För första gången deklarerade Kilbom klart och tydligt att han tog ställning för oppositionen, därmed var polariseringen i partitoppen avgjord. På ena sidan Höglund, Ström, Stålbärj och Taberman, på den andra Kilbom, Samuelsson och Sillén. Dessa konstellationer förblev orubbade fram till sprängningen sensommaren 1924.

Hur djupgående sprickan i själva verket var framgår av Kilboms yttrande på AU-mötet den 14 november där han explicit varnar för en kommande sprängning av partiet: 'Kamrat Höglund har denna gång, då vi hade övervunnit sviterna av den förra partistriden, börjat partistriden på nytt – ... en strid vars slutliga resultat, därom bör kamraterna Höglund och Ström vara på det klara och äro det säkert även, knappast kan bli annat än, en brytning med den Kommunistiska Internationalen.'

Frågan om centralismen i KI

I Kommunistiska Internationalen pågick ända sedan dess bildande en tendens till ökad centralisering av beslutsfattandet. Den 4:e världskongressen hade som vi sett skärpt disciplinen och givit ökade befogenheter åt EK, genom besluten att inte tillåta de nationella sektionerna att utnyttja bundna mandat. Mot dessa organisatoriska teser vände sig Höglund med kraft. Ungdomsförbundet och partioppositionen ställde sig emellertid grundläggande positiva till dessa förändringar i KI:s organisation. Vid ungdomsförbundets centralstyrelsemöte den 17-18 mars 1923 där Höglund var närvarande kom det till häftig polemik mellan de båda uppfattningarna.

Nils Flyg som rapporterade om KI:s 4:e kongress gav uttryck för sin positiva inställning. Att döma av protokollet var det en ganska färgad bild Flyg gav av kongressens förlopp. Bl.a. deklarerade Flyg att beskyllningarna mot EK för att tillskans sig alltför stor makt var alldeles överdrivna och dessutom uttryckte han sin obetingade anslutning till den centralistiska utvecklingen. Flygs rapport var ett indirekt angrepp på partiledningens inställning till den ökade centralismen, vilket föranledde

Höglund att deklarerar sin inställning till dessa frågor. Höglunds inlägg formade sig till att bli en skarp polemik mot dels Flyg-falangen, dels EK. Höglund vände sig främst mot förbudet att använda bundna mandat vilket enligt honom visade på en 'skön centralisation att inte partierna får bestämma – och att partiets delegater kan förbjudas att på kongresser företräda partiets ställning'. Vidare menade Höglund att behandlingen av norska och danska frågan gav anledning till uppfattningen att 'EK inte skapar sådana organ, som man kan överlåta större makt åt.'

När Höglund tog ställning mot den centralistiska utvecklingen i KI sällade han sig medvetet eller omedvetet till en internationell opposition som var i framväxande. Höglunds ställningstagande berörde samma frågeställningar som de som den trotskistiska oppositionen tog upp i sitt krav på 'proletär demokrati i partiet'. Det fanns beröringspunkter också med den situation som växte fram i flera av de kontinentala partierna. Dessa förhållanden bidrog naturligtvis till ett ökat missnöje med Höglund som partiledare från EK:s sida.

Partistridens kronologiska förlopp

Kring partistridens ursprung råder ett visst dunkel. Den synes ha sina rötter tillbaka i den sprängning av partiet som ägde rum 1921. Den löste inte alla de motsättningar som partiet rymde och det tycks ha varit svårt att nå någon form av 'modus vivendi' trots upprepade försök. Även om man kan spåra stridens orsaker så långt tillbaka är det emellertid viktigt att framhålla att striden tar en verkligt allvarlig vändning först under 1923 då en rad tvistefrågor hopar sig och koncentreras till två huvudfrågor, partisprängningen i Norge och den ökade centraliseringen.

Redan i november 1921 kom den första allvarliga incidenten i partistridens utveckling. En del krafter inom ungdomsförbundet hyste viss sympati för den tyska ultravänsterriktningen och detta hade föranlett Höglund att kritisera såväl den internationella offensivteorin som dess svenska variant. Vidare hade Signe Sillén i kvinnoförbundets sekretariat rapporterat till EK att det kommunistiska arbetet bland kvinnorna var svagt. Men vad som troligen var viktigare var ett angrepp från det finska partiet mot några av Höglunds ledare som berörde den socialdemokratiska regeringen i Sverige. Det finska partiets ledning levde efter nederlaget i inbördeskriget i en exiltillvaro i Moskva. De finska kommunisterna blev därigenom starkt integrerade i RKP:s interna strider och utveckling och deras ställningstagande i olika frågor var alltid strikt följsam mot RKP:s hållning. Det finska ledargardet hade dessutom god kännedom om läget i Sverige och flera kontakter med den svenska kommunistiska rörelsen. Flera av dem kom att spela en betydelsefull roll i den svenska partistriden framförallt gällde det Otto Kuusinen och Allan Wallenius. I sina memoarer utpekar Kilbom just Wallenius som författare till den finska kritiken mot Höglund. Det finns ingen anledning att betvivla det, dels med tanke på Wallenius framtida roll i den svenska partistriden, dels på grund av hans förtroenhet med förhållandena inom SKP.

Höglunds reaktion på angreppen från finskt håll blev mycket häftig. Han beskyllde Oscar Samuelsson för att intrigera bakom partiledningens rygg. Den uppflammande striden inom partiet föranledde EK att kalla representanter för det svenska partiet till Moskva för överläggningar. Detta upprörde Höglund ytterligare. Själv vägrade han kategoriskt att resa och följderna blev att en grupp bestående av Ström, Kilbom, Edvin Petterson, Göran Palm och Ax. R. Svensson fick representera partiet. Förhandlingarna i Moskva fick en abrupt vändning. Efter första dagens något kärva läge, slog EK:s representanter, Zinovjev, Bucharin, Radek och Kuusinen om fullständigt och instämde helt i den linje som den svenska partiledningen drev. Anledningen till EK:s tvära vändning var ett privatbrev som Höglund hade skickat till Lenin via Ström. Brevet beskrev situationen i det svenska partiet positivt och framhöll att det bara var en begränsad grupp i Ungdomsförbundet som opponerade sig. Slutligen utmynnade det i en vink om vikten att ligga lågt gentemot socialdemokratin för att inte äventyra den handelsöverenskommelse mellan Sverige och Ryssland som befann sig på förhandlingsstadiet. Förhandlingarnas gång ger ett gott exempel på hur allvarligt det ryska partiet såg på att nå framgång i förhandlingar om handelsavtal. I synnerhet kommer det till uttryck i de anteckningar av Ström som G. Höglund refererar i sin bok *Moskva tur och retur*. Där heter det bl.a:

‘Vår ställning var helt gillad, ja Radek gick t.o.m. längre till höger, längre i moderation än vi helt kunde gilla. Han varnade oss att på något sätt bidra till Brantings störtande, han varnade oss för alla äventyrligheter, han rådde oss enträget att fullfölja parollen om enhetsfront.’

I den första konfrontationen med den framväxande oppositionen gick alltså partiets ledning segrande ur striden. Att så blev fallet berodde mycket på att den vann ryska partiledningens stöd, när detta så småningom uteblev minskade också den svenska partiledningens framgångar i fraktionskampen.

Den andra vågen i partistriden inleddes i samband med KI:s 4:e kongress, i december månad 1922. Vid denna kongress tillsattes bl.a. en kommission, för att undersöka det svenska partiets arbete. Kommissionen som hade finsk majoritet gav en mörk bild av tillståndet i partiet och av parti-pressens innehåll och utformning. Den svenska delegationen protesterade mot vad den ansåg felaktigt i kommissionens utlåtande. Två medlemmar av den svenska delegationen reserverade sig emellertid mot den svenska protesten, Nils Flyg och Anna Stina Pripp. Flyg anslöt sig helhjärtat till kommissionens rapport medan A. S. Pripp inte ville gå fullt så långt utan endast punktvis gav den sitt stöd. Denna händelse tillsammans med den svenska delegationens och partiledningens allmänna misstro mot de teser i organisationsfrågan som kongressen antagit blev drivande i detta avsnitt i partistriden. Återigen kom det till sammanstötning mellan partiledningen och ungdomsförbundet, dels i fråga om centralismen, dels i inställningen till religionen. Ungdomsförbundet backade upp KI:s politik, varigenom också konflikten kom att gälla huruvida ungdomsförbundet i första hand hade att underordna sig partiet eller Internationalen.

Stridigheterna resulterade i att partiet inkallades till förhandlingar med EK i juni 1923. Vid dessa förhandlingar togs också frågan som situationen i Norge upp och även där formulerade Höglund kritik mot EK:s linje. Både han och Ström röstade emot det resolutionsförslag som behandlade tvisten mellan EK och det norska partiet. Vid detta sammanträde lyckades det emellertid inte för Höglund att få EK:s stöd. Hans linje i religionsfrågan, i norska frågan liksom i kravet på självständighet avvisades. Denna utveckling gav självfallet ungdomsförbundet vind i seglen.

Nästa gång det blir dags för förhandlingar med EK är i december 1923. Denna gång rörde överläggningarna de strider som den norska partisprängningen givit upphov till inom det svenska partiet. AU:s minoritet hade ställt krav om inkallandet av en extra kongress för att slita tvistigheterna inom partiet, vilket majoriteten gått emot. Dessutom hade Höglund genom att lämna exekutiven i protest mot dess handlande i Norge tillspetsat situationen ytterligare. På sammanträdet i Moskva i slutet av december lyckades det emellertid för de olika grupperingarna att komma till en uppgörelse. Den enighet som nåddes var dessvärre endast skenbar och formell. Minoriteten var missnöjd och troligen dikterades EK:s kompromisslinje av taktiska överväganden. I ett osignerat brev av den 30.1. -24 (troligen av O. Samuelsson) till en av minoritetsfraktionens strategiska medlemmar, Edvin Persson, redaktör för Kalmar Läns Kuriren heter det om uppgörelsen i Moskva, ‘Överenskommelsen i Moskva nödvändiggör den allra yttersta försiktighet i det s k fraktionsarbetet. Vi skall icke göra oss några illusioner om att denna partifred blir varaktig, då alla tecken tyder på att Höglundfraktionen inte drar sig för ytterlighetsåtgärder för att bevara sin makt.’ I fortsättningen ger brevet ingående instruktioner om hur fraktionsarbetet skall läggas upp. Brevet visar i hela den beslutsamma inställningen att inget förändrats av uppgörelsen. Det förefaller dessutom en smula egendomligt att den starkt kominterntroga gruppen skulle handlat i denna riktning om inte EK givit klartecken till fortsatt fraktionskamp samtidigt som det lockade Höglund till kompromiss. Redan vid EK-sammanträdet i juni samma år hade alla de väsentliga stridsfrågorna och meningsskiljaktigheterna mellan dels svenska partiledningen och minoritetsfraktionen, dels mellan partiledningen och EK blivit klarlagda. Vid detta tillfälle måste det ha stått klart för båda parter att någon reell enighet inte gick att uppnå. Att så också var fallet framgår vad Kilbom sa i en analys av partistridens förlopp på SKP:s kongress 1924: ‘Då man talar om att vi borde tagit partistriden tidigare, så utgår man tydligen ifrån att vårt parti hela tiden varit lika klart som det är idag. Det är lätt att vara klok efteråt. Redan på EK-mötet förra sommaren var man klar med Höglund, men man

kunde inte ta partistriden då. Hela oppositionens uppfattning var att man borde se till att man fick flertalet med. Detta var även EK:s mening. De som nu kraftigast kritisera oss för att vi inte tog striden tidigare, var tidigare tämligen oklara.’

Vad som därefter tog vid var helt enkelt en förbittrad kamp om vem som skulle vinna majoriteten i partiet. De ytterligare åtgärder som vidtas pekar entydigt i den riktningen att det härefter endast gäller taktiska dispositioner. Det av minoriteten i december framförda kravet på extra partikongress bekämpas intensivt av Höglund och Ström vid denna tidpunkt. När partistriden framskridit ytterligare fem månader tar de själva upp samma krav och utlyser också en kongress till dagarna omedelbart efter den 5:e världskongressens beräknade avslutning. Denna gång är det AU-minoriteten och EK som vänder sig mot tanken på en extrakongress. Dessa omkastningar i positionerna bottnar i att minoriteten uppfattade möjligheten att besegra Höglundgruppen och själva ta makten i partiet i början av 1924. Det ovan citerade brevet ger uttryck för en sådan uppfattning: ‘Symptomatiskt i detta avseende är att Z. gått så långt att han talar om ‘partisprängning’ därest en partikongress skulle ha krävts och bestämts i Moskva. Han sökte visserligen demagogiskt vända det därhän att vi den s.k. partiminoriteten (som dock är stor majoritet i partiet) skulle sträva mot sprängning, vilket ju alla vet är lögnaktigt. Vi spränger ju icke partiet nu när vi i AU och de flesta tidningarna är i minoritet och vi har naturligtvis ingen som helst grund till att spränga partiet för den händelse vi blir i majoritet.’ Höglundgruppen hade vid denna tidpunkt ingen anledning att önska kongress. Senare när det visar sig att minoriteten verkligen har större delen av partiet med sig och uppenbarligen vinner allt större delar av det, blir det tillsammans med klarheten om att EK önskar föra partioppositionen till makten i partiet klart för partiledningen att den måste rädda vad som går att rädda, t.o.m. om det skulle betyda en sprängning av partiet.

Vad som dikterar EK:s kompromiss vid överläggningarna i december torde framförallt vara hänsyn till den internationella situationen, som just var som mest spänd i kampen mellan de med Trotskij sympatiserande riktningarna och de som stod på triumviratets sida.

Detta framgår av vad Samuelsson säger vid SKP:s sjätte partikongress då han söker förklara varför striden inträffar vid den tidpunkt den gjorde: ‘Vi skall komma ihåg att Z. Höglund i vårt parti hade en ganska stark ställning. Därför var det viktigt att inte vidtaga några åtgärder i otid. Det hela var en process som måste utvecklas till full mognad. Kanske det varit bättre om vi tagit striden i samband med norska frågan men vi fick ta hänsyn till de internationella förhållandena.’ I den utomordentligt spända situationen och med sprängningen av de båda andra partierna i Skandinavien under samma år är lätt att förstå att Zinovjev inte önskade ytterligare explosioner förrän läget klarnat något. Under våren genomgår partistriden ytterligare tillspetsning. Partiledningen brännmärker fraktionen för att den inte upphör med fraktionsarbetet och minoriteten svarar genom att beskylla partiledningen för detsamma.

Den slutliga fasen i partistriden inträder i och med att partiets ledning uppställer 4 punkter som var avsedd att skapa klarhet i läget och få striden under kontroll. De 4 punkterna löd som följer:

- (1) Varje medlem av utskottet (AU) har ovillkorligen skyldighet att böja sig för av utskottet fattade beslut och lojalt medverka till deras genomförande.
- (2) Partiets huvudorgan Politiken, vars redaktör redan nu väljs av partikongressen, måste stå under partiets direkt_ ledning och dess styrelse bör därför vara identisk med AU. Utskottet är dock villigt att i likhet med arbetsuppdelningen i övrigt av utskottets verksamhet tillsätta en understyrelse för att sköta de löpande ärendena i tidningsföretaget.
- (3) I anslutning till teserna och partiets stadgar för riksdagsgruppens förhållande till partiets ledning, beslutar utskottet att av var riksdagsmannakandidat avfordra en skriftlig förklaring, att han erkänner partiets stadgar och i sin verksamhet inom och utom riksdagen kommer att underkasta sig AU:s beslut och direktiv.
- (4) All fraktionsverksamhet inom partiet förbjödes.

Mot detta förslag ställde AU-minoriteten ett 5-punktsprogram:

- (1) Vilka planer hyser majoriteten visavis enheten i partiet och beträffande vårt förhållande till Internationalen?
- (2) Vilka planer hyser majoriteten visavis Politiken?
- (3) Vilket bruk ämnar majoriteten göra av de skriftliga förklaringarna från riksdagskandidaterna?
- (4) Ämnar utskottet ålägga Ström m.fl. att upphöra med sitt hemliga organisationsarbete i fraktionssyfte och ägna krafterna åt partiarbete?
- (5) Är det meningen att trakasserier mot oppositionen skall sättas i system och att minoritetsmän skall bojkottas från alla befattningar i partiföretag?

Därmed var dödläget inom partiet definitivt. Det som löser knutarna i partistriden och för den till dess enda logiska slut, sprängningen av partiet, är utvecklingen inom KI under våren och besluten som fattas på den 5:e världskongressen. Höglund-gruppen angreps häftigt på Internationalens kongress av framförallt Kuusinen och Arvid Hansen från Norges Kommunistiska Parti, men även Zinovjev berörde situationen i det svenska partiet. Dessutom tillsattes en speciell kommission för den svenska frågans behandling. Redan genom kommissionens sammansättning stod det klart att Höglundgruppen inte hade några reella möjligheter att vinna gehör för sina ståndpunkter. I kommissionens arbete beskylldes Höglund för socialdemokratiska avvikelser. Han karaktäriserades som en del av den internationella högerströmning som Internationalen kämpat emot alltsedan det tyska nederlaget i oktober 1923 medan minoriteten betecknades som en vänstergruppering som måste få ökat inflytande över partiets ideologiska linje. Höglunds krav på partiminoritets lojalitet i de 4 punkterna underkändes. Exekutiven krävde att den utlysta partikongressen skulle återkallas. Vidare tillbakavisades Höglunds kritik mot EK i den norska frågan. De krav som ställdes på den svenska partiledningen var oantagliga, vilket Höglund deklarerade i sitt anförande. Thälmanns slutord i kommissionens rapport om frågan framställde klart att om inte Höglundgruppen böjde sig återstod endast sprängning.

Efter hemkomsten till Sverige utbröt en våldsam kamp mellan de båda grupperingarna. Höglund som kontrollerade FDP utnyttjade den för polemik mot både Internationalen och AU-minoriteten. Han vägrade också att ta in AU-minoritets inlägg, varför det egendomliga inträffar att den tvingades publicera sina upprop i form av helsidesannonser. Under den månad som striden pågår fram till partiets definitiva sprängning, då den famösa kuppen mot FDP ägde rum, fylls tidningen uteslutande av en ändlös polemik mellan Höglund och EK:s representanter i Sverige som i motsats till oppositionen fick tillträde till tidningens spalter.

Förbindelser mellan AU-minoriteten och EK

När det gäller kontakten mellan AU-minoriteten och EK under partistridens första skeden finns inget material som visar klart på ett direkt samband mellan dem. Däremot är det omvittnat i både brevmaterial, memoarer och i det ovan citerade kongressprotokollet att det fanns någon form av förbindelse. Denna förbindelse måste ha varit av informell karaktär, något annat är inte tänkbart då det i så fall skulle vara brott mot KI:s organisationsprinciper.

De vägar dessa kontakter tog synes ha varit via korrespondens (för detta talar de brev Signe Sillén skrev till EK om läget i SKP), rapporter och instruktioner till de svenska kommunister som vistades i Moskva under den aktuella tiden och som vanligtvis tillhörde det mot partiet oppositionella ungdomsförbundet. En annan kontaktväg synes ledningen i det finska kommunistpartiet ha utgjort. Deras aktiva deltagande i den svenska partistriden daterar sig redan från 1921. Höglund beskriver deras verksamhet i allmänhet och i det svenska partiet i synnerhet på följande sätt i sina memoarer: 'De bildade cirklar och underjordiska grupper, som fördjupade sig i testuggeri och accepterade allt vad deras lärare och ledare i Moskva och utsända till Skandinavien förkunnade. De kom att ha en stor andel i söndermalningsprocessen av den kommunistiska rörelsen i våra länder. Tidvis lyckades

man slå dem tillbaka, några gånger med Lenins hjälp, vilken genomskådade och avböjde emigrantpolitiken. Men efter hans sjukdom (1922) och död (1924) fick de friare spel.' Flera av de ledande finska kommunisterna beklädde viktiga poster i KI:s administration. Både Kuusinen och Allan Wallenius arbetade där. Deras intima relationer med den ryska partiledningen och klara ställningstagande för triumviratet i den ryska partistriden gjorde dem väl skickade att lösa EK:s problem i det svenska partiet. I brevväxlingen mellan Samuelsson och E. Persson antyds att Wallenius spelade en roll i partistriden. Genom sin utomordentligt beroende ställning som emigranter i Moskva är det introligt att deras inblandning i den svenska partistriden skedde mot EK:s vilja utan snarare efter dess anvisningar.

Fraktionernas inställning till den ryska partistriden

Beträffande AU-minoritets hållning till den ryska partistriden så är den lätt att fastställa, i och med att den accepterade 5:e världskongressens alla beslut och följaktligen också dess uttalande mot den ryska partioppositionen. Ungdomsförbundet hade redan före världskongressen deklarerat 'sin anslutning till EK:s ställningstagande i den tyska partikrisen genom en artikel i sitt interna organ Klubbisten. Ett ställningstagande i den tyska frågan vid denna tidpunkt (våren 1924) var liktydigt med ett ställningstagande för EK:s politik i sin helhet och för triumviratet, eftersom den tyska frågan under våren 1924 förvandlats till en stridsfråga mellan de båda fraktionerna i RKP. Dock gjorde vare sig Ungdomsförbundet eller AU-minoriteten någon öppen deklaration om sin inställning till stridsfrågorna inom KI eller RKP.

Beträffande Höglundgruppens hållning till partistriden i RKP, gäller också att den aldrig gjorde några öppna uttalanden för någon av sidorna. Däremot kan man på flera ställen i både Höglunds memoarer och i skrifter och artiklar från tiden omkring partistriden och strax efter finna uttalade sympatier för Trotskij's person. I sina memoarer skriver han bl.a. 'Han (Allan Wallenius) varnade mig tidigt för mina sympatier för Trotskij. Stalin kommer att ta makten i det ryska partiet, så han, du skall ej bry dig om Trotskij'. På andra ställen är Höglund noga med att betona Trotskij's stora betydelse i den ryska revolutionen och den ledande roll han innehade i partiet så länge Lenin levde. I en passus där han återger de ryska delegaterna vid Kominterns första och konstituerande kongress, tillägger han. 'Observera rangordningen – Trotskij nämndes som andra namn, Stalin först som fjärde. Höglunds samtida skriftställer diskuterar han också Trotskij's person. I broschyren 'Moskva och den proletära enhetsfronten' från 1926 kommer han in på den ryska partistriden, när han anför ett yttrande från en av EK:s representanter i den svenska partistriden. 'Och knappt var striden mot Trotskij, revolutionens ojämförligt största personlighet efter Lenins död, avslutad, knappt hade Trotskij degraderats, smädats som renegat och mensjevnik, hotats med utslutning och belagd med munkorg, förrän en ny strid av lika förödande natur uppkommer i partiet.' I en av artiklarna som skrevs under den mest upphetsade partistriden, under juli-augusti 1924, sammanställer han det fördömande som drabbat honom själv vid 5:e världskongressen mot det som drabbade andra framstående oppositionsmän: 'I alla fall erfar jag en känsla av upphöjt lugn inför ExR:s (exekutivrepresentanten) bannbulla, då jag vet att en liknande bannstråle nyligen träffat kamrater, som tillhör de bästa elementen inom Kommunistiska Internationalen, – Trotskij, Radek, Klara Zetkin m.fl.

Även i om det alltså i Z. Höglunds polemik mot EK kan spåras en hel del sympati för Trotskij vore det felaktigt att tro att det existerade några närmare förbindelser mellan oppositionen i Sverige och RKP. Ingenting i den övriga debatten antyder att den svenska partiledningen eller partioppositionen skulle ha haft någon djupare inblick i vad den ryska partistriden ens rörde. SKP intog även under 20-talet en provinsial ställning i KI.

Summering och slutsatser

Den period inom Komintern och SKP, som har undersökts utmärks av omfattande meningsmotsättningar mellan olika politiska, taktiska och organisatoriska uppfattningar både på ett nationellt och internationellt plan.

Den underliggande problematik som skapar dessa motsättningar utgörs av de svårigheter, som bolsjevikerna konfronterades med efter inbördeskrigets slut i Sovjetunionen. Striderna inom RKP relaterar sig genomgående till de sociala och ekonomiska förhållandena i landet, där den avgörande brytningspunkten utgörs av motsättningen mellan landets agrara struktur och nödvändigheten av en snabb industrialisering. Ur detta problemkomplex formuleras olika, politiska linjer såsom Trotskij-gruppens teorier om den 'ursprungliga socialistiska ackumulationen' och den 'permanenta revolutionen' och Stalin-Bucharin-gruppens teori om 'socialismen i ett land'.

Den trotskistiska tesen baserades på ståndpunkten att det var omöjligt att på en gång tillfredsställa arbetarklassens och bondeklassens intressen och den pläderade för en lösning av denna konflikt genom en 'exploatering' av jordbruksöverskottet för industrins räkning. Bucharins teori förnekade konfliktens existens, men formulerade i realiteten den rakt motsatta ståndpunkten i den till bönderna riktade uppmaningen 'Beriken Eder'. Bucharin avsåg därigenom att skapa en expanderande konsumtionsmarknad från vilken industrins kapitalackumulation skulle hämtas. I förlängningen av Trotskij's teori låg också perspektivet om jordens kollektivisering. Bucharins ståndpunkt ledde däremot till en ökad klasskiktning på landsbygden.

Stalins och Bucharins lösning på konflikten ledde in i en återvändsgränd, där de mot socialismen riktade krafterna nu stärktes (stor- och mellanbönder), medan arbetarklassen försvagades och försjönk i apati. Ur denna situation framväxte det i dess strävan att undvika en kontrarevolution (säkerhetspolisens ökade omfång, partiets identifikation med statsmakten).

På det internationella planet trängdes Sovjetstaten från sin tillkomst av Europas och Amerikas kapitalistiska stater. Under inbördeskriget intervenerade dessa på den vita sidan. Motsättningen på detta plan förstärkte svårigheterna inom landet, och dessutom framtvängde den en nödvändig försiktighet i Sovjetunionens politik inom Komintern. Sovjetstatens strävan efter stabilitet manifesterades i politiken efter 1921, då man öppnade landets gränser för det internationella kapitalets koncessioner och försökte uppnå handelsavtal, diplomatiska relationer och fördrag med Europas borgerliga regimer.

Enhetsfrontspolitiken inom Komintern var det stora försöket att överbrygga motsättningarna mellan dessa för Sovjetstatens fortbestånd nödvändiga åtgärder, med RKP:s och Internationalens världsrevolutionära uppgifter. Den tillkom sedan RKP:s ledning insett att den revolutionära vågen i Europa ebbat ut och att följaktligen ingen ny revolutionär stat skulle kunna komma dem till undsättning med kapital och handelsförbindelser inom den närmaste framtiden. Ju längre denna situation fortgick, desto starkare och oförenligare blir de olika sidorna i dessa motsättningar. Att så är fallet framgår av flera faktorer:

- (1) Den skärpta striden i RKP:s ledning.
- (2) Den intensifierade centralisationen inom både RKP och KI.
- (3) Den hastiga omorienteringen mot en mera offensiv politik under 1923.

När triumviratet tar makten inom partiet och KI under 1923, är detta ett uttryck för den ökade styrkan hos byråkratin i partiet, som i sin tur grundas på de växande svårigheterna inom Sovjetunionen. Byråkratins ideologi får sitt uttryck i teserna om 'socialismen i ett land', 'ökad disciplin och centralisering'.

Den s.k. vänsterlinjen inom KI som blir följden av triumviratets maktövertagande är i realiteten knappast en vänsterlinje, utan snarare en taktisk omdisponering i ledningen inom de europeiska partierna i riktning mot större följsamhet. Samtliga nya grupper som kommer till makten i de olika partierna gör det genom

- (1) stöd åt triumviratet, och omvänt stöd från triumviratet
- (2) fördömande av den ryska partioppositionen
- (3) betonande av sin lojalitet med den internationella ledningen och iakttagande av den internationella disciplinen.

I och med att de nya ledningarna givit dessa garantier, betyder deras teoretiska och politiska uppfattningar ganska lite. De är redan vid sitt maktillträde bundna till händer och fötter av EK som i sin tur domineras av RKP:s ledarskikt. De grupper som på olika sätt utmönstras, i Frankrike, Tjeckoslovakien, Bulgarien, Italien, Tyskland, Norge och Sverige kännetecknas inte av en överensstämmelse i politisk och teoretisk uppfattning, utan deras gemensamma nämnare är i stället något av följande alternativ:

- (1) Skepsis mot den ökande disciplinen och centraliseringen.
- (2) Neutralitet eller stöd åt den ryska partioppositionen.

I det svenska partiet avspeglar sig händelseutvecklingen inom RKP och KI oftast på ett mer indirekt sätt. Medan AU-majoriteten betonar självständigheten att forma den kommunistiska politiken efter Sveriges sociala och ekonomiska förhållanden, trycker AU-minoriteten på kommunismens internationella karaktär och vikten av disciplin. Ingen av de båda sidorna förnekar den andras ståndpunkt, men förringar dess betydelse. Ingen av de båda sidorna ansluter sig eller fördömer öppet någon av linjerna i den ryska partistriden. Däremot ger deras allmänna hållning till utvecklingen en fingervisning om hur de ställde sig i denna. Det verkar klart att medan AU-majoriteten tog den som ytterligare ett indicium på att deras skepsis var befogad, bortsåg minoriteten från dess vikt i sin obetingade anslutning till besluten på 5:e världskongressen.

Den svenska partistriden utvecklas, synes det mig, i samma takt som den ryska. Under 1921 och 1922 ställer sig EK på AU-majoritetens sida. Det finns uppenbarligen en strävan under denna tid att hålla ihop det svenska partiet på de grunder som 1921 års sprängning lagt. Denna iakttagelse stämmer i så fall väl överens med KI:s uttalade vilja att begränsa striderna i alla partiet efter uteslutningen av de italienska och tyska centristerna. EK:s försiktighet i attityden till Norske Arbeiderparti är likaså påtaglig.

Under 1923 sker emellertid en avgörande vändning i striden vid EK-mötet i juni. Denna sammanfaller med offensiven mot det norska partiet och i det ryska partiet hade konflikten mellan Trotskij och den övriga ledningen nått ett stadium av öppen kamp. Triumviratet som redan vid denna tidpunkt hade makten, både inom RKP:s centralkommitté och politbyrå arbetade för att genomföra sin politik också internationellt. Den slutliga tillspetsningen av den ryska partistriden sammanfaller med splittringen i norska partiet och nederlaget i Tyskland. Under den tid som det här gäller blev triumviratet medvetet om den starkt oppositionella inriktningen i flera av de nationella sektionernas ledning och börjar systematiskt att arbeta för att undanröja alla hinder för att kunna genomföra sin politik internationellt. Den svenska AU-minoriteten får i sitt fraktionsarbete böja sig för EK:s internationella perspektiv på stridens förlopp. Detta framgår av O. Samuelssons uttalanden på SKP:s kongress 1924. Stridsfrågorna var inom partiet enbart av organisatorisk och teoretisk (exegetisk) karaktär. Några politiska meningsskiljaktigheter av större mått tycks överhuvudtaget inte ha funnits. Detta stärker uppfattningen att sprängningen av partiet drevs fram genom kursändringar i KI, vilken framkallats av den hårdnande kampen inom RKP och de sociala motsättningarna inom Sovjetunionen i sin helhet.

Sprängningen av Sveriges Kommunistiska Parti 1929

Bernt Kennerström

Ur *Zenit* nr. 23/1971

Inledning

Kominterns sjätte kongress i juli 1928 innebar inledningen till det skede, som benämns den tredje perioden. Från kongressen fram till det tionde utvidgade exekutivmötet ett år senare utformades och befästes den kommunistiska strategin och taktikens typiska karaktärsdrag, vars allmänna kännetecken var en kraftig vänstersvängning.

Det var framför allt två faktorer som bestämde kursändringen. Den inrikespolitiska radikaliseringsen i Sovjetunionen, övergång från NEP-politik till kollektivisering och femårsplan, riktade sig mot gruppen kring Bucharin. Men eftersom denne samtidigt satt som Kominterns ordförande fördes genast den sovjetiska radikaliseringsen över till Komintern. Den andra faktorn var den bedömning Komintern företog av den kapitalistiska världens kommande utveckling. Enligt denna fann man, att 1928 betecknade slutpunkten i den stabiliseringsprocess, som kännetecknat den närmast föregående perioden. I dess ställe förutspåddes en omfattande ekonomisk kris. Den kapitalistiska marknaden skulle inte kunna absorbera den ökade produktionen, vilket måste leda till kraftig arbetslöshet och en stark radikaliserings av arbetarklassen.

I detta läge, då den proletära revolutionen stod på dagordningen, måste de kommunistiska partierna radikalt ändra sin tidigare strategi. Detta fick framför allt till följd en skärpning av förhållandet gentemot socialdemokratin, som ansågs utgöra det allvarligaste hindret mot den förestående proletära revolutionen. Den socialdemokratiska ledningen stämplades generellt som socialfascistisk och skulle genom enhetsfront underifrån isoleras från massorna. I länder där den fackliga rörelsen stod under reformisternas kontroll skulle kommunisterna skapa en facklig opposition, som vid strejktillfällen skulle ta ledningen över kampen från den reformistiska ledningen och därigenom förvandla striderna från ekonomiska till politiska.

I denna situation måste en oförsonlig kamp föras mot alla högerriktningar inom de kommunistiska partierna. Som karaktäristiska högeravvikelser framhölls tron på den organiserade kapitalismen, vilket innebar ett förnekande av stabiliseringens slut, övertro på parlamentarismen, blockpolitik med socialdemokratin samt fasthållande vid facklig legalism. För Sovjetunionens kommunistiska parti ledde detta till att center-högerfalangen kring Bucharin och Rykov avlägsnades från ledningen och på Kominterns tionde plenum i juli 1929 avsattes Bucharin som organisationens ordförande. De nya riktlinjerna gav vidare upphov till en opposition från höger- och centergrupper, vilket under 1928 och 1929 ledde till en rad uteslutningar av ledande kommunister i Tyskland, Frankrike, USA, Tjeckoslovakien, Schweiz, Norge och Sverige. I samtliga fall utom Sverige rörde det sig hela tiden om numerärt obetydliga grupper. I denna kamp mot högerfaror stod det på förhand klart att det svenska partiet kunde väntas komma i en utsatt position. Dess förgrundsgestalt, Karl Kilbom, stod Bucharin nära både politiskt och personligt. I Komintern hade Kilbom dessutom under 1925 som exekutivrepresentant (ExR) deltagit aktivt vid utrensningen av en rad vänsterkommunistiska grupperingar.

Det svenska partiet återhämtade sig snabbt efter uteslutningen av Höglundfalangen och kunde redovisa en medlemsökning från 7 886 år 1925 till 15 497 i mitten av 1927. Framgångarna hade nåtts under tillämpning av den politik som hade antagits på kongressen 1923, och det fanns ingen anledning tro att partiledningen godvilligt skulle ändra den förda politiken. Men till följd av Kominterns kursändring kom partiet att ställas inför en allvarlig kris och i det följande skall det händelseförlopp skildras, som ledde fram till partiets sprängning den 9 oktober 1929 och som delade partiet i en grupp – majoriteten – under ledning av Kilbom, Nils Flyg, Oskar Samuelsson, Arvid Olsson, och en minoritetsgrupp under Hugo Sillén, Sven Linderot och Edvin E. Persson.

Partioppositionens uppkomst

Den fråga som framför allt bidrog till att utkristallisera en partiopposition rörde partiets agerande i antikrigskampanjen 1927. I samband därmed aktualiserades också principiella problem gällande partiets samarbete med andra rörelser. Närmast hade antikrigskampanjen behandlats på Exekutivens åttonde plenum i maj 1927, där man särskilt varnade för ett förestående angreppskrig mot Sovjetunionen och gjorde det till en av kommunistpartiernas huvuduppgifter att motarbeta och förhindra en sådan utveckling. Man hade också noggrant dragit upp de agitatoriska riktlinjerna för kampanjen. Exekutivmötet hade speciellt varnat för pacifistiska avvikelser; att ställa fredskravet som en isolerad politisk åtgärd i kapitalistiska stater och förorda generalstrejk som medel att

förhindra krigsutbrott. I stället gällde det att visa hur fred först kunde möjliggöras under proletariats diktatur, sedan krigets orsak, kapitalismen, krossats.

Kominterns riktlinjer var således klara, men för det svenska partiet kom dessa att kollidera med en önskan att bredda det politiska underlaget för kampanjen. Kampanjen var tänkt att kulminera den 1 augusti med en rad demonstrationer och offentliga möten, och inom arbetsutskottet (AU) diskuterades möjligheten att få med syndikalisterna i aktionen. En inbjudan från SAC, Ungsocialistiska förbundet och några fristående fackförbund till en gemensam konferens för att behandla denna fråga och utforma ett gemensamt manifest accepterades därför gärna.

Utrider dessa förhandlingar visade det sig dock, att det förelåg väsentliga skillnader mellan partiets och SAC:s mer pacifistiska linje, och när den kommunistiska delegationen yrkade på att kommunistiska principerna skulle präglade manifestet förklarade SAC, att man i så fall omedelbart skulle bryta förhandlingarna. I detta läge kapitulerade de kommunistiska förhandlingarna och undertecknade manifestet, trots att det på flera punkter stred mot Kominterns direktiv och den 20 juli godkändes deras handlingssätt av arbetsutskottet.

Det som hänt var således, att man offrat principiella kommunistiska ståndpunkter till förmån för samarbete med andra arbetargrupper. Även om man sedan i *Folkets Dagblad* tog avstånd från avvikelserna i manifestet, kunde man inte komma, bort från detta faktum.

Den 2 augusti behandlade AU-mötet en skrivelse från Hugo Sillén, som i likhet med Sven Linderot – inte deltagit i beslutet. Sillén utdömde helt partiets agerande och betraktade det som en 'partiskandal'. 'Alla Kominterns paroller, ja hela den linje som beslöts av det senaste EK-mötet är sorgfälligt bortsopat. I stället bjuder upp ropet på en samling pacifistiskt och småborgerligt dravel.' Sillén fordrade vidare, att man i partipressen tog avstånd från upp ropet och att dess undertecknande skulle betecknas som en felaktighet.

Arbetsutskottet avvisade angreppet med motiveringen att man inte fick fästa sig alltför mycket vid själva formuleringen. Det väsentliga var i stället att partiet gavs möjlighet att under kampanjen utveckla Kominterns linje. 'Kan vi till 90 å 95 procent utnyttja kampanjen mot krigsfaran på grundval av Kominterns och partiets riktlinjer då har vi ... gjort en god kampanj oavsett koncessionerna åt pacifism och reformism, som givits i upp ropet. Vi får indraget i kampanjen arbetarskaror, som vi eljest icke skulle ha nått.'

Man instämde således i Silléns påstående att det förelåg en pacifistisk avvikelse, men menade att kravet på ideologisk principfasthet fick underordnas villkoren för enhetsfronten. Till en början stod Sillén ensam, men en månad senare erhöi han stöd från Edvin E. Persson, medlem av centralkommittén och redaktör för tidningen *Kalmar-Läns-Kuriren*. Denne skickade ett brev med utförlig kritik av partiets handlingssätt till arbetsutskottet. Då brevet behandlades snarast skärpte AU sin tidigare inställning. Kilbom hävdade, inte bara att agerandet var riktigt ur en tillfällig taktisk synpunkt, utan att det var en principiellt riktig linje och att han själv var beredd att upprepa den genomförda taktiken. För övrigt betecknades kampanjen som mycket framgångsrik. Cirka 200 antikrigsmöten hade hållits, partiet hade organiserat dem och endast på femton möten hade icke-kommunistiska talare framträtt. Till följd av det inträffade fordrade Sillén, att arbetsutskottet på ett särskilt möte skulle behandla de politiska aspekterna på denna fråga. Mötet kom till stånd den 7 oktober och det är från denna tidpunkt man kan märka uppkomsten av två fraktioner inom partiledningen. I debatten stöddes den förda politiken av Kilbom, Flyg, Samuelsson och Emil Andersson, medan den angreps av Sillén, Iwan Engcrantz och Nils Holmberg.(1) Linderot tog inte direkt ställning till minoriteten, men ställde sig klart positiv till den. I övrigt kännetecknades inte mötet av några antagonistiska motsättningar och de tidigare argumenten framfördes på nytt. Dock hade Sillén nu tonat ned sin kritik av partiets handlande och förklarade, att 'partiet inte tagit någon större skada genom undertecknandet av upp ropet'. Saken borde i stället ha kunnat betraktas som utagerad, om inte en ny faktor trätt in i bilden. Både Kilbom och Flyg hade framhållit, att de kunde tänka sig att ånyo underteckna ett liknande upp rop, om det blott skulle främja partiets syften. Men detta rörde

själva principen för enhetsfrontspolitiken och kunde på intet sätt godkännas. På denna punkt erhöll dock Sillén stöd från Kilbom. 'Då det sagts att man i en liknande situation skulle kunna handla precis på samma sätt, så innebär inte detta, att man i fortsättningen skall bedriva en enhetsfront, som suddar ut de kommunistiska principerna.'

I realiteten var dock fraktionsgränserna klart uppdragna och under hösten 1927 var Sillén i full färd med att organisera oppositionen inom partiledningen. Denna opposition hade mot årets slut relativt klara konturer. Den drivande kraften var Sillén själv och han stöddes av Linderot, Holmberg, Engcrantz och Gustav Johansson inom AU och av CK-medlemmarna Persson och Edvin Pettersson. Det som framför allt fört denna grupp samman och gjort den enhetlig var inställningen till antikrigsfrågan, men även i andra frågor kan ett visst fraktionsmönster urskiljas.

Förhållandet till socialdemokratin

Under partiets sjunde kongress den 3-6 juni 1927 hade två taktiska riktlinjer i förhållandet till den svenska socialdemokratin framställt. En talare, Hilding Hagberg, förordade, att 'partiets viktigaste uppgift är att först attackera socialdemokraterna'. En sådan linje, som utpekade, inte de borgerliga partierna, utan socialdemokratin som partiets huvudfiende, avvisades bestämt av kongressen, vars uppfattning sammanfattades av en annan delegat. 'Vi kan inte vinna arbetarna genom att vid alla möjliga tillfällen nedsvärta socialdemokraterna, utan det är bättre att framföra arbetarsynpunkter, som av de socialdemokratiska medlemmarna kan fattas. Genom att framföra rena arbetarkrav ställer vi de socialdemokratiska ledarna mot väggen.'

Detta anslöt till partiets förda politik under de sista åren; genom att ställa konkreta dagskrav skulle de socialdemokratiska medlemmarna radikaliseras och tvinga över partiledningen till en radikalare hållning. Därför måste partiet sluta upp bakom den gamla parollen om 'arbetarmajoritet' i riksdagen, vilket också fastslogs i kongressresolution. Men just på denna punkt kunde en viss oenighet noteras. Sillén varnade för att i alltför hög grad ge sin anslutning till en socialdemokratisk regering. Enligt hans mening hade detta skett vid ministären Sändlers avgång föregående år. Men därifrån till att beteckna socialdemokratin som huvudfienden var det ett långt steg och Sillén var inte beredd att ta det. Därför kan det också utan större överdrift sägas, att kongressen höll fast vid den tidigare linjen.

En fråga som vidrördes men ej behandlades närmare på kongressen gällde behovet av en konkret analys av motsättningarna inom det socialdemokratiska partiet och hur partiet skulle förhålla sig till dessa. På Silléns begäran blev dessa problem föremål för en diskussion i arbetsutskottet den 7 oktober samma år. Sillén höll själv en inledning, som på flera punkter avvek från de övrigas uppfattning. Inom socialdemokratin fann han en kraftig vänsteropposition och han såg det som partiets uppgift att ge denna organisatoriska former. Men man skulle inte bara stanna vid att 'knyta an till den proletära oppositionen inom socialdemokratin genom en riktig enhetsfront underifrån', utan han förde även fram tanken att partimedlemmarna skulle avstå från reservationsrätten vid den fackliga kollektivanslutningen till det socialdemokratiska partiet för att där kunna bilda regelrätta fraktioner.

Sillén erhöll stöd från Nils Holmberg och Gustav Johansson, däremot inte från Linderot, som reagerade mot fraktionsbildning inom socialdemokratin. De övriga inom arbetsutskottet tog också avstånd från Silléns rekommendationer. Kilbom ifrågasatte förekomsten av en utpräglad vänsteropposition inom SAP och menade att partiets arbete att 'avklippa förbindelserna mellan ledning och massa' nu som förr bäst löstes genom det fackliga arbetet. 'Det viktigaste är således vårt fackliga arbete och på den linjen kan vi sammanfatta och leda den opposition som finns.'

Bedömningen av förhållandet till socialdemokratin blev ånyo föremål för behandling vid centralkommitténs sammanträde i Stockholm den 10-12 mars 1928. Detta möte är viktigt bland annat därför att man hädanefter kan tala om en konsoliderad partiopposition, som utgjorde en stark minoritet inom den högsta partiledningen. Minoritetens ställning hade stärkts efter det att

Kominterns exekutiv hade hållit sitt nionde plenum. Där hade man behandlat det svenska partiet och även om man uttryckte sin uppskattning för dess arbete, så ställde sig exekutiven bakom minoritetens kritik av antikrigskampanjen. Majoriteten undvek förnyad debatt kring denna fråga genom att till fullo acceptera exekutivens uppfattning. I stället kom CK-mötet att domineras av en diskussion om de krav på skärpt hållning mot socialdemokratin, som exekutivplenomet hade uttryckt. Det fastslogs att man under valkampanjer inte fick göra några som helst eftergifter för 'parlamentariska spekulationer på "arbetarpartiernas majoritet" och andra illusioner'.

För det svenska partiets vidkommande måste detta innebära ett fullständigt förkastande av de riktlinjer, som dragits upp på den sista kongressen. Så uppfattades det också av minoriteten, som omedelbart fordrade en revidering av de tidigare teserna. Även Kilbom anslöt sig, om än något tveksamt, till kravet. Det konkreta resultatet blev att partiets tidigare valparoll, 'arbetarmajoritet' fick ge vika för 'in med kommunisterna ut med borgarna', vilket skulle användas i partiets valmanifest. Den nya linjen utnyttjades vidare av oppositionen till ett häftigt angrepp på partiets ordförande Nils Flyg, som beskyldes för socialdemokratiska avvikelser. Speciellt riktade man sig mot ett tidigare förslag från Flygs sida att försöka få till stånd ett gemensamt valmanifest med socialdemokraterna. Dessutom framgick det under CK-mötet, att Flyg ogillade de nya riktlinjerna. Men hans uppskattning av 'arbetarmajoriteten' delades inte av de andra och till och med Kilbom tvingades ta avstånd från honom.

Oppositionen kunde således notera väsentliga framgångar. Dess kritik av antikrigskampanjen förskaffade den Kominterns stöd och den hårdare linjen mot socialdemokratin gav den möjlighet att med framgång gå till offensiv mot majoriteten. Efter CK-mötet togs partiets krafter i anspråk för den kommande valrörelsen och fram till valet upphörde i stor utsträckning konflikter av mer principiell karaktär. I stället försökte minoriteten organisatoriskt stärka sin ställning i partiapparaten. Majoriteten i partiledningen utnyttjade dock sitt flertal till att tillbakavisa oppositionens framstötter.

Partistriden efter Kominterns kongress: riksdagsvalet och avrustningsfrågan

Vid Kominterns sjätte kongress den 17 juli-1 september, då de nya riktlinjerna antogs för att lösa de problem som inledningen av den tredje perioden ställde, behandlade man i en särskild resolution det svenska partiet och dess huvuduppgifter. Dessa var framför allt av tre slag. Det upplevda krigshotet mot Sovjetunionen nödvändiggjorde att partiet klargjorde för de svenska arbetarna, att även Sverige skulle bli indraget i en sådan konflikt och att det var en illusion att hoppas på neutralitet. Kampen mot socialdemokratin måste intensifieras och allt tal om 'arbetarmajoritet' måste definitivt utmönstras. På såväl det politiska som fackliga planet skulle partiet genom en självständig politik lösgöra de socialdemokratiska massorna från deras ledare. Slutligen måste partiets ideologiska nivå höjas och i synnerhet måste alla tendenser till pacifistiska avvikelser bekämpas. Riktlinjerna överensstämde således i stort med det som beslutats vid CK-mötet i mars och partiledningen förklarade sig också till fullo acceptera dem.

I partiets valpropaganda kunde även en skärpt attityd mot socialdemokratin observeras. Men även om 'arbetarmajoritet' förkastades, så motverkades detta i hög grad av det faktum att partiet vid riksdagsvalet tillsammans med socialdemokraterna framträdde under gemensam kartellbeteckning. Fortfarande betraktades alltså en socialdemokratisk regering som fördelaktigare än en borgerlig. Den förda linjen inbringade partiet kraftiga framgångar och dess mandatantal fördubblades från fyra till åtta, samtidigt som socialdemokraterna gick starkt tillbaka och förlorade femton mandat. Valframgången stärkte majoritetens ställning och det blev därför en angelägen uppgift för oppositionen att förringa dess betydelse. Därtill gav centralkommitténs sammanträde den 7-10 januari 1929 ett lämpligt tillfälle.

Oppositionen, vars talan främst fördes av Sillén, Linderot och Persson, menade, att valframgången på intet sätt fick övervärderas, eftersom den vunnits till priset av en korrekt ideologisk linje. Särskilt

angrep man en rad uttalanden av Flyg. Valpropagandan hade gett koncessioner åt arbetarmajoritet och pacifism. Dessutom hade det internationella perspektivet försumrats. Väljartillströmningen hade således ägt rum på en felaktig ideologisk grund och måste värderas därefter. Majoriteten tog avstånd från oppositionens helhetsbedömning, även om man inte förnekade att principiella felsteg förekommit. Men dessa förklarades genomgående vara av tillfällig karaktär och ha mindre betydelse. Detta vägrade oppositionen att acceptera och förde nu in ett nytt element i diskussionen, vilket, skulle komma att sätta sin prägel på den fortsatta partistriden. Felaktigheterna var alls inte uttryck för isolerade avvikelser, utan de ingick i ett bestämt mönster av högeravvikelser. Majoriteten stämplades således som en principiell högerriktning.

Trots denna tillspetsning av konflikten kunde CK enas om gemensamma resolutioner. Dessa gick oppositionen till mötes i så måtto som de varnade för 'vissa tendenser' till högeravvikelse inom partiet och framhöll behovet av ytterligare teoretisk klarhet. Av minoritetens kritik mot valkampanjen återfanns dock ingenting i resolutionerna.

En direkt konfrontation uppstod på CK-mötet mellan fraktionerna på frågan om vem som skulle efterträda Arvid Olsson som partisekreterare. Från oppositionen förordades Sven Linderot, medan majoriteten förde fram Oskar Samuelsson. Inget beslut kunde fattas och de båda förslagen sändes sedan ut för omröstning till CK-ledamöterna med resultat att Samuelsson valdes med tolv röster mot sju för Linderot.(2)

Några månader senare erhöll minoriteten ett nytt angreppsmål, av samma principiella karaktär som det som bidragit till att 1927 utkristallisera oppositionen: en avrustningsmotion från riksdagsgruppen. Denna motion innebar ett avsteg från den antimilitaristiska linje som Komintern dragit upp. Där hade det framhållits att, eftersom avrustning var otänkbart under kapitalistiska förhållanden, var det otillåtligt att ens ställa ett sådant krav, då detta kunde ge upphov till pacifistiska illusioner. Detta innebar inte att man var emot avrustning, men den blev möjlig först, då kapitalismen avskaffats. Under tiden var den korrekta parollen 'beväpning av det arbetande folket'. Vid ett möte med avrustningskommissionen i Genève 1 december 1927 hade dock sovjetdelegationen framlagt en plan för allmän och total avrustning. Detta försvarades med att, eftersom förslaget kom från en stat under proletariats diktatur, kunde inga pacifistiska missförstånd uppstå. Denna dubbla bokföring var dock besvärlig att följa och partiets riksdagsgrupp behärskade den inte. I stället lade den fram ett förslag i riksdagen om svensk avrustning. Avsikten sades vara att avslöja socialdemokraterna, som begärt en förutsättningslös utredning om samma fråga. Dessa skulle nu avslå det kommunistiska förslaget och därigenom visa sin motvilja mot en verklig avrustning.

Detta föranledde oppositionen att inom arbetsutskottet rikta ett intensivt angrepp mot riksdagsgruppen, som enbart bestod av majoritetsmän och däribland Nils Flyg. Angreppet kom därmed att rikta sig mot majoritetsgruppen i dess helhet och den tvingades genast på defensiven. Den erkände således att det rörde sig om ett allvarligt misstag och att arbetsutskottet måste uttala sig om det inträffade. Men i sitt ställningstagande ville majoriteten framhålla att 'förslaget bottnade i ett överdrivet skattande åt de "taktiska synpunkterna", men att riksdagsgruppen i debatten klargjort de riktiga principiella kommunistiska ståndpunkterna'. Av den anledningen kunde inte aktionen stämplas som ett 'utslag av en opportunistisk linje, utan som en oklarhet, som i det kommande riksdagsarbetet måste undanröjas.'

Oppositionen koncentrerade sig just på de båda sista punkterna, och Sillén vände sig direkt mot Flyg. 'Kamrat Flyg begär att få manövrera inom ramen av våra principiella beslut. Naturligtvis, det är tillåtet. Men det är inte tillåtet manövrera utom dessa principiella beslut. Därom handlar det.' 'Vår slutsats måste vara att felet är av opportunistisk art och det bör också sägas ut klart och tydligt.' Minoritetens uppfattning stöddes dessutom av den närvarande exekutivrepresentanten, estländaren Mehring.

Ståndpunkterna var således diametralt motsatta och trots försök från majoriteten att uppnå en kompromiss kunde AU inte enas om ett enhälligt uttalande. Med Mehrings stöd kunde minoriteten i

stället tillskriva sig en betydande framgång; Silléns krav på att frågan skulle föras ut till medlemmarna bifölls liksom även hans krav på att oppositionens ståndpunkt skulle offentliggöras. I och med dessa beslut inträffade en väsentlig skärpning av partistriden, motsättningarna – som hittills i huvudsak stannat inom partiledningen – fördes nu ut till medlemmarna och minoritetens ställning hade kraftigt förstärkts genom det öppna stödet från Mehring.

Den fackliga politiken

Samtidigt som partimotsättningarna skärptes invecklades partiet i en allvarlig konflikt med LO-ledningen till följd av sin fackliga politik. Sedan början av 1925 hade man diskuterat möjligheten av att organisera ett vänsterblock, som skulle samla den fackliga oppositionen. Ett initiativ i den riktningen kom från Metalls avdelning 41 i Göteborg, där kommunisten Ernst Ohlsson satt som ordförande. I den så kallade Göteborgsresolutionen, som utgick i augusti 1925, uppmanades LO:s sekretariat att sammankalla en landsomfattande facklig konferens, som framför allt skulle behandla problemen om facklig enighet och skärpt kamp mot strejkbryteriet. Eftersom sekretariatet avsåg denna begäran beslöt avdelning 41 i slutet av november att själv organisera en sådan konferens att förläggas till Göteborg den 23 januari 1926.

Konferensen var tänkt att utmynna i bildandet av ett fast organiserat vänsterblock och fem dagar före konferensen fattade AU ett formellt beslut om saken. Kilbom gick emot beslutet och förespråkade en lösare organisation, så att man inte behövde riskera uteslutning ur LO. Arvid Olsson, ordförande i fackliga utskottet, hävdade dock, att den risken minskade om man uppträdde som ett fast block. Sedan beslutet väl fattats anlände samma kväll ett telegram från exekutiven, som fastslog att 'i den enhetliga fackliga rörelsens intresse tillråder vi eder att på Göteborgskonferensen avstå från bildandet av en speciell organisation, exempelvis "enhetsblocket" och från antagandet av statuter och att ni nöjer eder med något slags friare form av förening mellan vänsterelement inom den fackliga rörelsens ram. Man kan bilda en enighetskommitté på bred basis med representanter för olika landsdelar, upptagande möjligast många – till och med majoriteten – av vänstersocialistiska fackliga funktionärer och upprätta en permanent byrå i Stockholm. Dessutom tillråder vi att ni på konferensen, väljer åtminstone lika många partilösa som partimedlemmar till inledare.' Exekutivens direktiv var otvetydiga och föranledde ingen opposition inom AU, som omedelbart accepterade de nya riktlinjerna, vilka också helt sammanföll med den linje som förespråkats av Kilbom.

Konferensen, som ägde rum den 23-24 januari 1926, samlade representanter för 300 fackföreningar, vilka representerade 80 000 fackligt organiserade arbetare. Konferensen valde en enhetskommitté på 19 personer, som skulle realisera det arbetsprogram som antogs. Där uttalade man sig för nationell och internationell facklig enhet, intensifierad kamp mot strejkbryteri, obligatorisk arbetslöshetsförsäkring och åtta timmars arbetsdag. Vad beträffar organisation och målsättning fastslogs att 'den fackliga enhetsrörelsen bedriver sin verksamhet inom ramen av de fackliga organisationernas stadgar och beslut. Den avser icke skapandet av nya fackliga organ utan syftar till att ingjuta en ny anda i de befintliga fackliga organisationerna. Utvecklandet av dessa till revolutionära klasskamporgan.' Därigenom skulle man skydda sig från anklagelser från LO-ledningen om att vilja splittra fackföreningsrörelsen.

Det mest påfallande i arbetsprogrammet var frånvaron av direkta kommunistiska paroller och angrepp på socialdemokraterna. Programmet var så utformat att det skulle kunna stödjas även av icke-kommunistiska arbetare och på så sätt ge partiet en fast position inom fackföreningsrörelsen. Men trots att partiledningen gjort allt för att inte Enhetskommittén skulle framstå som direkt underställd partiet och trots att Arvid Olsson bedömde den som 'synnerligen lyckad' och särskilt framhöll de inbrytningar som gjorts i syndikalistiska och socialdemokratiska led, är säkerligen Kilboms analys den mest realistiska. 'Konferensen visade hur långt vi nu gått i fråga om inflytande bland fackföreningarna, men den visade också upp vår ganska stora begränsning. Vi hade nått ungefär lika långt som kommunisternas ordinarie inflytande sträckte sig men absolut icke

därutöver.' Det som främst hade åstadkommit var således att kommunistiska fackföreningsmedlemmar inom LO hade skapat åt sig en löst organiserad facklig opposition.

Huvudproblemet för den kommunistiska oppositionen inom LO kan beskrivas på följande sätt: någon form av organisation behövdes; men om man gjorde den verkligt slagkraftig, dvs fast organiserad, riskerade man motåtgärder från LO-ledningen. Om man för att undvika detta gjorde organisationen lösare riskerade man dess arbetsduglighet. Visserligen utsåg partiet en ombudsman, som skulle ägna sig åt Enhetskommittén på heltid, men han hade få medarbetare och inom AU riktades kritik mot kommittén för dålig mötes- och diskussionsverksamhet och för att man inte ens kunde få ut sin tidning, Facklig Enhet, på regelbundna tider. Man hade dessutom bara fått 40 fackföreningar att tillsätta lokala enhets- och aktionskommittéer.

Då partiledningen mot slutet av 1927 summerade erfarenheterna tecknades en nedslående bild. Visserligen hade man lyckats insamla drygt 50 000 kronor till de strejkande engelska arbetarna och 25 000 kronor till flottningsarbetarnas strejk i Gimå, men i övrigt utmärktes Enhetskommittén av stora svagheter. Till följd av den lösliga sammansättningen var anslutningen dålig och de ekonomiska bidragen obetydliga. Ännu allvarligare var det faktum att få icke-kommunistiska arbetare dragits in i det centrala arbetet. Några talare gjorde organisationsformen ansvarig för det dåliga resultatet och menade, att 'det är nödvändigt att bilda en fast organisation, om vi överhuvud taget skall tänka på att få anslutning till enhetsrörelsen'. Kilbom vände sig lika kraftigt mot det förslaget nu som tidigare. 'Vi får inte ge det allra minsta lilla sken åt splittring av fackorganisationerna, men det är just vad vi gör genom att organisera ett block.' Även Sillén slöt upp bakom Kilbom.

Den allmänna bedömningen av det fackliga läget stannade vid att partiet gått framåt politiskt men bakåt organisatoriskt. Enhetskommitténs krav stöddes helhjärtat av arbetarna, men de engagerade sig inte aktivt, varför partiets målsättning att via allmänna dagskrav flytta fram sina positioner måste sägas ha misslyckats. På det fackliga planet innebar 1928 en avsevärd skärpning av mot-sättningarna: en halvårslång gruvarbetarstrejk, regeringen Ekmans genomförande av kollektivavtal och arbetsdomstol samt en avhållen arbetsfredskonferens, mondkonferensen, där även socialdemokrater deltog. Allt detta medförde att Enhetskommitténs arbete intensifierades och i november beslöt partiledningen, att kommittén skulle utskicka en inbjudan till en Arbetarnas fackliga landskonferensen, framför allt som ett svar på mondkonferensen. Konferensen kom till stånd i Stockholm den 26-27 januari 1929 med representanter för 477 fackföreningar. Dess resolutioner påminde mycket om dem som antagits 1926, även om huvudvikten lades vid kampen mot mondismen, samförståndspolitiken. Däremot innebar konferensen en skärpt hållning mot socialdemokratin och Enhetskommittén fick en tydligare kommunistisk karaktär genom att man klart slöt upp bakom Profinterns fackliga linje, vilken hade radikaliserats kraftigt under 1928 och bland annat rekommenderat sina sektioner att via fristående strejkutskott ta ledningen över strejkaktioner.

Enhetskommitténs radikalisering markerades genom närvaron av en delegat från Profintern och anslutningen till denna organisation. Däremot eftersträvade man inte heller nu att bilda en från LO fristående facklig organisation. Å andra sidan hade man åtminstone verbalt närmat sig den tidigare förkastade linjen. Sålunda uttrycktes önskemålet att av Enhetskommittén skapa en verklig 'kampapparat' med en fastare organisation. Några nya organisatoriska principer för att förverkliga detta angavs dock inte. Kommittén skulle som tidigare begära av fackföreningarna att få tillfälliga eller regelbundna avgifter. I detta läge uppenbarade sig huvudproblemet i denna typ av facklig kamp; i vilken mån var LO-ledningen beredd att acceptera förekomsten av en organiserad opposition inom den svenska fackföreningsrörelsen? Redan 1926 hade man varnat medlemmarna för Enhetskommitténs verksamhet och uppmanat dem att bojkotta dess arbete. Några direkta motaktioner hade dock inte vidtagits. Detta skedde först på representantskapets möte den 23-26 april 1929, som förklarade, att deltagande i Enhetskommittén var oförenligt med fortsatt medlemskap i LO. Motiven till beslutet var av två slag, ett stadgemässigt och ett politiskt. Dels hade kommittén, enligt LO, försökt bilda en särskild 'sprängorganisation' inom fackföreningsrörelsen, dels hotades dennas

‘stabilitet och arbetsduglighet’ av sådana som måste betraktas som ‘Landsorganisationens motståndare och fiender.’

Denna aktion ställde kommunistpartiets ledning inför en situation som man genom sina organisatoriska åtgärder trott sig vara garderad mot. Ett utvidgat AU sammanträdde redan den 27 april för att ta ställning till den uppkomna situationen. På mötet beslutades att inga reträtter skulle företagas, även om viss tveksamhet kunde märkas från partisekreteraren, Oskar Samuelsson. Beslutet innebar, att Enhetskommittén skulle bibehållas ‘i sin nuvarande sammansättning’ samt att man skulle utsända ‘en kraftig protest mot splittringsmanövrerna från representantskapet.’

Partiet gick således till offensiv mot LO-ledningen, som svarade med att ur LO utesluta kommunisterna inom Enhetskommittén. Inför dessa motåtgärder splittrades partiledningen efter de tidigare uppdragna fraktionsgränserna, varigenom även den fackliga frågan fördes in i partistriden. På ett AU-möte den 29 juli erkände visserligen Linderot situationens allvar och att motangreppet mot LO helt misslyckats, men han förordade ändå ingen reträtt utan i stället en ännu kraftigare motoffensiv. Linderots förslag angreps av Samuelsson. ‘Jag efterlyser de nya uppslagen och det nya i den kamp vi måste föra. Det är nu så att vi kommit i en återvändsgränd och vi måste finna en väg därur.’

Den 25 september beslöt AU-majoriteten att slå till reträtt. Inför hotet att isoleras från de fackligt anslutna arbetarna beslöt man befria uteslutningshotade fackföreningar från avgift till Enhetskommittén samt tillät ledande kommunisterna, däribland Ernst Ohlsson, att avsäga sig medlemskap. Minoriteten motsatte sig dessa beslut och anklagade majoriteten för ‘underkastelse under mondistledarnas beslut’ och ‘likvideringslinje i fråga om enhetsrörelsen’ och förordade fortsatt kamp. Trots majoritetens hävdande av motsatsen (3) innebar dess linje början till nedmonteringen av Enhetskommittén och den principiella skiljelinjen mellan partifraktionerna i denna fråga framgår klart; majoriteten var bara beredd att föra en facklig opposition mot LO-ledningen inom de organisatoriska ramar som denna fastställde, medan minoriteten inte tvekade att överskrida dem om de ansågs omöjliggöra effektiv kommunistisk facklig opposition.

Hur skall vi förklara att LO-ledningens frontalangrepp mot Enhetskommittén inföll först 1929 och inte tidigare? Det är framför allt två omständigheter vi måste uppmärksamma. Även om SKP:s ledning ofta uttryckte kritik över partiets fackliga position, så markerade förmodligen perioden 1926-1929 höjdpunkten för den svenska kommunismens fackliga inflytande. Det torde ha omfattat närmare en femtedel av de LO-anslutna arbetarna och var uteslutande koncentrerat på fackföreningsnivå. 1926 hade partiet t.ex. majoriteten inom de två största metallfackföreningarna, i Göteborg och i Stockholm. Det kommunistiska inflytandet ökade inte numerärt särskilt mycket mellan 1926 och 1929 men till följd av händelserna under 1928 hade det utan tvekan konsoliderats och fått fastare former. Förekomsten av en organiserad kommunistisk facklig organisation och de ökande fackliga konflikterna, vilka ytterligare kunde väntas stärka den kommunistiska ställningen, måste vara de två avgörande anledningarna till LO-ledningens ingripande. I ett sådant läge, då den fackliga reformismens dominans hotades, betydde det givetvis ingenting, att oppositionen noga följt de fackliga stadgar och att LO-ledningens anklagelser för att ha försökt splittra organisationen var helt grundlösa. Denna utveckling visar den motsatta sidan av det huvudproblem för den kommunistiska oppositionen, som vi tidigare angav, ju svagare och mindre aktiv en organiserad facklig kommunistisk opposition är desto större är LO-ledningens tolerans. När däremot oppositionens styrka och livaktighet ökar kommer den att uteslutas oavsett om den håller sig inom LO:s stadgar eller inte.

Problemet för SKP i det läge som uppstått, låg i att den kommunistiska oppositionen inte var nog stark för att kunna mobilisera en tillräckligt stor del av LO-medlemmarna för att förhindra uteslutningarna. Då partiet utformade sin fackliga linje 1925 hade man betonat sin respekt för de fackliga stadgarna i tron att denna skulle skänka tillräckligt skydd för det fortsatta arbetet. Man hade utan tvekan underskattat LO-ledningens likgiltighet inför SKP:s ofta upprepade organisationslojalitet och inte skaffat sig tillräcklig politisk styrka för att kunna bemöta motangreppen, som givetvis inte

låg på det stadgemässiga planet utan på det politiska. Problemet var således inte primärt om man skulle följa LO:s stadgar utan nödvändigheten att skaffa sig en så stark facklig bas, att den kunde motstå LO-ledningens egna stadgebrott.

Exekutivkommitténs ingripande

I mitten av maj 1929 behandlades ett brev från exekutivkommitténs (EKKI) politiska sekretariat, som tog upp partiets utveckling till en 'öppen kamratlig kritik'. Brevet fastslog, att partiets största svaghet låg i 'bristen på ideologisk klarhet, en bristfällig utarbetning av en klar marxistisk-leninistisk linje för hela partiarbetet'. Man riktade vidare kritik mot att CK-mötet i januari inte hade behandlat de följder tredje perioden fick för partiets arbete samt framför allt inte ägnat sig åt de högerfaror, som fanns i partiet. Detta var desto nödvändigare eftersom 'det i verkligheten är intet tvivel om att högerfaran existerar inom SKP, och att en allvarlig kamp mot denna fara är nödvändig på partiets alla arbetsområden'. Som exempel angav brevet tendenser till blockbildning med socialdemokraterna. Vidare framhölls 'pacifistiskt-opportunistiska fel' i partiets freds- och avrustningsparoller. På grund av dessa brister uppmanades partiet att snarast möjligt sammankalla ett nytt möte med centralkommittén.

Partiets centralkommitté sammanträdde den 7-12 juni men kunde i motsats till föregående möte inte enas om gemensamma resolutioner i fråga om bedömningen av det politiska läget och högerfaran, trots att majoritetens ståndpunkter innebar vissa eftergifter för minoriteten. Således erkände majoriteten det berättigade i den kritik som framförts mot högerfarorna i partiet och de avvikelser som förekommit och på många punkter var de båda fraktionernas resolutionsförslag närmast identiska. Men i tre väsentliga frågor var oenigheten närmast total. Medan minoriteten accepterade Kominterns analys av den tredje periodens karaktär, talade majoriteten om kapitalismens stabilisering.

Minoriteten betecknade Sverige som ett imperialistiskt land, majoriteten såg bara tendenser till imperialism. Slutligen ansåg majoriteten att partiet 'trots alla de faror till avvikelser, som här ovan nämnts, förstått att föra en i huvudsak riktig politik'. Mot detta hävdade minoriteten, att partiet fört en 'inre partikurs och en yttre politik, som icke stått i samklang med leninismens principer'.

Motsättningarna kunde, inte längre lösas inom partiets ram utan flyttades över till EKKI, vars tionde plenum skulle sammanträda den 3-19 juli. I avvaktan på dess utlåtande beslöt majoriteten mot både minoritetens och ExR:s eftertryckliga protester att endast låta offentliggöra majoritetens resolutionsförslag, som antagits med röstsiffrorna 13 mot 9. Till varje pris gällde det att begränsa konflikten till den högsta partiledningen. På EKKI:s plenum företrädde majoriteten av Samuelsson och Flyg, minoriteten av Sillén och Persson. En speciell kommission tillsattes för att behandla det svenska partiet under Manuilskij som ordförande och med bland andra Mehring och Ulbricht. Inför kommissionen försökte Samuelsson reducera de politiska motsättningarna till personliga och betona att även minoriteten gjort sig skyldig till högeravvikelser. Vidare ifrågasatte han kommissionens opartiskhet, då den bara behandlade felsteg från majoriteten. Partiet var väl medvetet om högerfarorna och hade redan vidtagit åtgärder emot dem.

Samuelssons bedömning förkastades av minoriteten, som stämplade partiledningen som en principiell högergrupp, en karaktäristik som även kommissionen begagnade. Den anklagade majoriteten för att inte vilja genomföra sjätte världskongressens beslut och förklarade, att de pacifistiska avvikelserna kunde härledas från den felaktiga uppfattningen att Sverige inte var ett imperialistiskt land. Dessutom hade kommissionen uppmärksammat en händelse, som hittills inte hade spelat någon roll i partistriden. På grund av dåligt väder i Stockholm den första maj hade socialdemokraterna beslutat uppskjuta demonstrationerna där och då kommunistpartiets Stockholmsdistrikt fick kännedom om detta beslöt det att följa detta exempel. Detta togs nu som ett bevis på partiets blockpolitik med socialdemokraterna och gav kommissionens medlemmar tillfälle till ironiska kommentarer om det svenska partiets förmenta revolutionära kvaliteter. Det hjälpte inte att den

dåvarande exekutivrepresentanten i partiet, Mehring, hade stött åtgärden. Kommissionen ställde sig bakom minoriteten i samtliga fall och beslöt, att ett offentligt brev skulle utarbetas, som skulle ligga till grund för en allmän debatt bland det svenska partiets medlemmar, varefter en extra kongress skulle sammankallas. I en subkommitté, som tillsatts för att utforma brevet, värjde sig Samuelsson energiskt mot att direkta och personliga angrepp riktades mot majoritetens företrädare, varför det definitiva utformandet uppsköts till efter första augusti.

Förhandlingarna återupptogs den 13-31 augusti med en ny svensk delegation bestående av Linderot för minoriteten och Arvid Olsson från majoriteten. Dessutom var Kilbom personligen inbjuden. I skrivelsen, som förelåg färdig den 31 augusti, riktades en rad angrepp mot partiledningen i vars mitt det förekommit 'allvarliga opportunistiska fel'. Ledningen hade således underlåtit att bland parti-medlemmarna sprida kunskap om Kominterns nya linje. De allvarliga högerfel, som världsorganisationen och oppositionen tidigare påpekat, hade partiledningen försökt tona ned. Motståndet mot att beteckna Sverige som ett imperialistiskt land och tron att landet därför skulle kunna förbli neutralt vid ett eventuellt angreppskrig mot Sovjetunionen var ett 'pacifistiskt bedrägeri'. Visserligen hade majoriteten i ord accepterat kravet på skärpt kamp mot socialdemokratin, men i realiteten hade den gamla blockpolitiken fullföljts och som exempel gavs partiets agerande under första maj.

I brevet föreslogs, att en ny kongress skulle sammankallas efter fyra månader. Under den tiden måste 'diskussionen kring EKKI:s öppna brev föras så, att opportunistiska element i partiet avslöjas, att den ledande kadern förnyas och tillfälliga och främmande element utrensas ur partiet'. Vidare måste den 'nuvarande minoriteten i CK tillförsäkras den mest vittgående möjlighet att inför partiet förfäcka sina åsikter'.

Tydligare än så kunde exekutiven inte klargöra sin avsikt att tilldela minoriteten ledningen över partiet. För majoriteten hade saken ställts på sin spets; för att bevara sin position måste den bemöta inte bara minoriteten utan även ta strid mot Komintern och under september fördes en intensiv kamp om partiets medlemmar.

Partiets sprängning

Den häftiga strid, som under 1929 pågick inom partiledningen, hade i mycket liten utsträckning kommit partimedlemmarna till känna. Med undantag för diskussionen kring avrustningsfrågan hade partipressen hållit tyst och minoriteten följt partidisciplinen och dess önskemål att öppna en offentlig och principiell debatt hade förhindrats av majoriteten. Men i mitten av augusti bröt minoriteten mot detta förbud och lät på eget bevåg utskicka sina resolutioner från CK-mötet i juni. Först genom denna åtgärd blev medlemmarna informerade om läget i partiledningen. I fortsättningen valde majoriteten att föra sin kamp i huvudsak på tre olika sätt; Komintern som institution angreps aldrig utan enbart den sittande ledningen, som man sökte misskreditera, motangrepp från exekutiven publicerades aldrig oemotsagda och ofta efter medveten förhalning och slutligen begränsade man tiden och utrymmet för den offentliga diskussionen.

I en ledare den 7 september, 'Lögnaktiga informationer' angrep Kilbom Kuusinen för att medvetet sprida lögn om det svenska partiet. I synnerhet riktade han sig mot Kuusinen's behandling av den uppskjutna första majdemonstrationen (4) och slutade med att 'personer, vilka medvetet sprider sådana "informationer" kan icke stämpas såsom annat än fiender till partiet'. Ledaren föranledde våldsamma protester från exekutivrepresentanten Kullervo Manner, som anklagade majoriteten för öppet angrepp mot Komintern. Detta förnekades av majoriteten, som endast velat tillrättalägga vissa missförstånd och ingalunda ifrågasätta Kominterns auktoritet.

Exekutivens öppna brev hade blivit klart den 31 augusti, men det dröjde ända till den 12 september, innan det offentliggjordes. Ett AU-möte dagen innan hade behandlat frågan om publiceringen och majoriteten genomdrev, mot minoriteten och ExR, att brevet skulle åtföljas av kommentarer från båda fraktioner. Visserligen beslöt majoriteten att 'helt ansluta sig till den i brevet angivna politiska linjen', men i sin kommentar tog man avstånd från både exekutivens bedömning av partiet och dess

understöd till minoriteten. Vidare varnade man för faran av en lång och uppsplitande partistrid. Av minoriteten betecknades kommentaren som en 'kampsignal mot det öppna brevet'.

För majoriteten gällde det nu framför allt att snarast möjligt avsluta partidiskussionen och sammankalla en extra kongress, även om detta i realiteten innebar en direkt brytning med Komintern. Något alternativ fanns inte. En utdragen partidiskussion hotade att helt förlama partiet och om man ville förhindra att det kom under minoritetens kontroll måste man ändå ta strid med Komintern. I detta läge fann majoriteten att den enda möjligheten att rädda partiet låg i en brytning med Komintern. Under september publicerades i *Folkets Dagblad* en rad insändare från partimedlemmar, som alla krävde att partidiskussionen måste avslutas, för att inte partiet skulle gå under. Den 25 september, på samma AU-möte som beslöt om den fackliga reträtten, genomdrev majoriteten, att begränsa diskussionen i *Folkets Dagblad* till en gång i veckan samt att centralkommittén skulle uppmanas inkalla en extra partikongress inom en och en halv månad. CK-majoriteten beslöt omedelbart i enlighet med förslaget. Från exekutiven sändes ett telegram, som upphävde CK:s beslut, men majoriteten vägrade att underkasta sig. Vid arbetsutskottets sammanträde den 9 oktober, då telegrammet behandlades, förklarade Samuelsson, att 'under nuvarande, läge kan partiet ej böja sig för Kominterns och partiets stadgar...Arbetsutskottet måste vidhålla beslutet om partikongress i november och genomföra detsamma. De, som genomför detta beslut äro Kominterns verkliga vänner, de övriga äro Kominterns fiender, som hotar att spolia stora värden... Vi hoppas ej mycket av Kominterns nuvarande ledning, men vi hoppas på 7:de världskongressen och vi hoppas på Kommunistiska Internationalen.'

Med sju röster mot sex beslöt AU att avslå EKKI:s telegram, varefter Manner meddelade, att de som stött detta beslut suspenderats från sina funktioner i partiledningen. Samuelsson förklarade, att majoriteten inte skulle komma att böja sig för detta direktiv. Därefter avlägsnade sig EKKI-delegationen och minoriteten. Följande dag svarade majoriteten med att utesluta minoriteten ur partiet,(5) sprängningen var ett faktum och det existerade två kommunistiska partier i Sverige.

Vilka blev då de organisatoriska följderna av sprängningen för den svenska kommunismen? Vi har tidigare sett, att partiet 1927 kunde räkna med nära 15 500 medlemmar. Under hösten 1928 nådde partiet sin högsta medlemsstyrka med något över 18 000. Därmed avstannade också ökningen och under intrycket av de stigande inre motsättningarna drabbades partiet till och med av en tillbakagång. Omedelbart före sprängningen skall medlemsantalet ha uppgått till 17 300.

Tiden närmast efter partisprängningen var båda de kommunistiska partierna angelägna att göra anspråk på medlemsmajoritetens förtroende. Kominternpartiet hävdade således, att "renegaterna" fått med sig endast en tredjedel av partimedlemmarna och lät underförstå att de övriga följt AU-minoriteten. För det andra partiet var det motsatta förhållandet lika självklart, även om man där satte det egna partiets antal till 11-12 000 och tilldelade motståndarna 2-3 000. Det verkliga läget var dock helt annorlunda. Ett försök till en mer exakt beräkning av medlemsfördelningen ger följande resultat:

Kilbomare	7 100
Sillénare	4 000
Övriga	6 200
S:a	17 300

Det som denna uppställning eftertryckligt visar är den veritabla katastrof som partisprängningen innebar för den organiserade svenska kommunismen. Av dess under de fyra föregående åren kontinuerligt stigande medlemskår hade drygt 6 000, mer än en tredjedel, åtminstone tillfälligt lämnat rörelsen. Då den ekonomiska depressionen nådde Sverige, befann sig den svenska kommunismen i ett tillstånd av allvarlig försvagning, som påtagligt måste ha reducerat dess aktionsförmåga. Inom inget annat kominternparti hade uppgörelsen kring den tredje periodens politik lett till en partikonflikt med så förödande konsekvenser.

I ett kommande avsnitt skall författaren söka förklara vilka faktorer det var som gjorde att en klar majoritet av partiets medlemmar slöt upp bakom AU-majoriteten vid brytningen med Komintern, ett häpnadsväckande förhållande, som helt skiljer SKP från de övriga sektionerna.(6) Detta är också, givetvis, det fundamentala problemet; hur var det möjligt att ett parti, som under mer än tio års tid tillhört Komintern, och vid sprängningarna 1921 och 1924 klart tagit ställning för världsorganisationen, 1929, med majoriteten av medlemmarna, vände sig mot Internationales. Denna väsentliga fråga kan inte besvaras förrän vi besitter en utförlig kunskap om SKP:s politiska och teoretiska praktik under dessa tio år. Det är ett arbete som ännu är ogjort. Här skall därför bara ett kortfattat försök till sammanfattning göras.

Det var i huvudsak två slags frågor, som hade satt sin prägel på partistriden. Å ena sidan finner vi de mer teoretiska och principiella problemen å andra sidan de praktiskt-konkreta. Bland de förra kan nämnas freds- och avrustningsfrågan, frågan om den svenska imperialismen, enhetsfronten och den tredje periodens karaktär. Bland den senare typen märks framför allt partiets agerande i konflikten med LO-ledningen. Minoritetens styrka låg hela tiden på det första, teoretiska planet, förutom, givetvis, det direkta stödet från EKKI. När man använde sig av dessa frågor för att angripa majoriteten tvingades den senare till ständiga reträtter och eftergifter. Men samtidigt var det faktum att ställningstagandet för eller mot Komintern bestämdes av inställningen till dessa frågor minoritetens stora svaghet. Den saknade förmåga att översätta dessa problem till de praktiska politiska svårigheter partiet stod inför. I synnerhet gällde detta uteslutningshotet ur LO, en fråga som majoriteten dessutom ansågs vara av avgörande vikt för en mängd partimedlemmar, för vilka en uteslutning inte bara kunde betyda politisk isolering utan i många fall också avstängning från arbetsplatsen. När problemet ställdes kunde minoriteten bara presentera en steril retorik? Här hade å andra sidan majoriteten sin stora styrka; det var uppenbart att en facklig reträtt måste företagas och därvidlag lät man sig inte påverkas i sitt ställningstagande av allmänna paroller, som påtagligt saknade anknytning till det konkreta politiska läget.

- 1) Andersson hade tillsammans med Engcrantz och Holmberg fört de tidigare förhandlingarna. De två senaste tog nu avstånd från sitt handlingssätt och slöt upp bakom Sillén.
- 2) AU-protokoll 6.2.29. *För Samuelsson* Karl Kilbom, Nils Flyg, Arvid Olsson, Herman Johansson, Karl Malmros, Einar Olsson, August Spångberg. *Verner Karlsson*, Oskar Öhman, C J Berg, Gustav Wiksten och Ernst Ohlsson. *För Linderot* Hugo Sillén, Iwan Engcrantz, Gustav Johansson, Nils Holmberg, Edvin E Persson, Paul Thunell och Edvin Pettersson. Avstod gjorde Viktor Nilsson, som dock tillhörde minoriteten.
- 3) "AU har...inte gått in för upplösning av Enhetskommittén, utan i stället för en linje, som förlägger tyngdpunkten till arbetsplatserna, där massorna finns." FD 3.9.29. (Enhetskommitténs "likvidering").
- 4) "Ja, hade Sveriges kommunistiska parti redan vunnit majoriteten inom den svenska arbetarklassen – tror ni att det då hade blivit en proletär revolution i Sverige? Jag tror det inte. Åtminstone inte om det inte hade blivit riktigt vackert väder." Cit. FD 6.2.29
- 5) AU-protokollen 10.10.29. I den dåvarande *AU-minoriteten* ingick Sven Linderot, Iwan Engcrantz, Hugo Sillén, Fritiof Lager, Gustav Johansson och Viktor Nilsson. I *AU-majoriteten* Karl Kilbom, Oskar Samuelsson, Nils Flyg, Arvid Olsson, Einar Olsson, Karl Malmros och Herman Johansson.
- 6) Se Mellan två internationaler.
- 7) Betecknande är de "råd" som partiet erhöll i den fackliga frågan från EKKI i samband med CK-mötet i juni. "Försök nu en gång att koncentrera er på kampen mot uteslutningarna och ha inte en sådan byxängest för det som kommer därefter" och "exekutivdelegationens huvuduppgift är inte att bidra till skapandet av ideologisk klarhet i kampen mot reformismen och högerfaran."

SKP och 30-talet

Christina Carlsson, Einar Dahlin, E. Tommy Nilsson

Ur *Zenit* nr. 43/1975

I den här artikeln presenteras vissa aspekter av SKP:s politik vad gäller strategin och taktiken och hur den kvalitativt ändras under 1930-talet. Artikeln skall ses mot bakgrund av den korta presentation av Komintern som gjordes i *Zenit* nummer 42. Framställningen är en omarbetning av en trebetygsuppsats med titeln *SKP, fronterna och spanienrörelsen* (Sociologiska institutionen i Lund, 1973). Delen om spanienrörelsen har redan publicerats i tidskriften *Arkiv* nr 4 under titeln *SKP och den svenska spanienrörelsen* av Claes-Göran Jönsson.

Inledning

Vi skall i det följande redogöra för några aspekter av SKP:s politik under 1930-talet – hur partiet drastiskt ändrade sin taktik och strategi. Ett studium av det här slaget har självfallet ett allmänt historiskt intresse, men de problem som SKP brottades med då (eller borde ha brottats med) visar sig i flera fall vara högst relevanta också idag. Partiets situation på 30-talet kan diskuteras utifrån två synvinklar. Å ena sidan var partiet litet och relativt svagt och det 'konkurrerade' med en socialdemokrati som hade en ytterst stark och stabil position i arbetarklassen (kanske den starkaste inom Andra Internationalen). Å andra sidan tillhörde partiet Komintern och var därmed tvingat att underordna sig en *generallinje*. De allmänna påpekandena här i inledningen rör den här typen av partier. För länder som t.ex. Italien och Frankrike, där socialdemokratien inte alls haft en så stark förankring bland arbetarna och i fackföreningsrörelsen och där den radikala rörelsen överhuvudtaget varit annorlunda, blir vårt resonemang mindre tillämpligt.

Vid en diskussion om kommunistiska partier måste man skilja mellan deras egna målsättningar och huruvida dessa uppnåtts, och deras faktiska inverkan på läget i klasskampen. Det övergripande målet för den egna politiken har varit att med hjälp av olika taktiker vinna arbetarklassen för socialismen. Mot den reformistiska vägen har man ställt revolutionen och proletariats diktatur. Målet att förankra en 'revolutionär' politik i en icke-revolutionär situation, vilket det här är fråga om, har varit svårt, för att inte säga omöjligt för små och relativt obetydliga kommunistpartier. De olika taktiska linjerna på 30-talet innebar för SKP:s del inget ökat inflytande i arbetarklassen, utan snarare tvärtom, jämfört med åren på 1920-talet. Men detta säger emellertid ingenting om partiets betydelse i den allmänna kampen på t.ex. arbetsplatserna, i trycket på socialdemokratien och i kampen för viktiga reformer. Partiets betydelse i dessa sammanhang är svårbedömt, men bör nog inte underskattas.

Kommunistpartierna har utarbetat olika taktiker för att uppnå sina mål. Det karakteristiska under Kominternperioden var den samordning av kampen som eftersträvades. Denna ökade partiernas slagkraft och garanterade kontinuiteten, men innefattade samtidigt risker, vilka blev uppenbara framför allt på 30-talet. Till stora delar bestämdes generallinjerna på 30-talet utifrån Sovjetunionens nationella och säkerhetspolitiska intressen och utifrån fraktionsstriderna i SUKP, motsättningar som också fanns i de övriga kommunistpartierna. De strikta taktiska linjer som drogs upp kom i flera fall i motsättning till det konkreta läget i de enskilda länderna. Mera allmänt kan man peka på den motsättning som existerar mellan en socialistisk stats nationella intressen och den proletära internationalismen. Denna motsättning ställdes på sin spets i Molotov-Ribbentrop-pakten 1939, då hängivenheten för generallinjen ledde till att den antifascistiska propagandan tonades ner betydligt i flera kommunistpartiers inhemska politik. Inte minst SKP utgör här ett tragiskt exempel.

Ett parti som bröt med generallinjen var det kinesiska kommunistpartiet. Detta avsteg renderade kineserna kritik, men alla känner vi idag resultaten av KKP:s självständighet och de egna analyserna av läget i Kina. Detta borde inte minst våra dagars eftersägare av den kinesiska utrikespolitiken ta fasta på. SKP:s problem skall inte endast relateras till att en för svenska förhållanden tvivelaktig generallinje tillämpades – en linje som vilade på förutsättningar som inte

var för handen i Sverige, t.ex. det fascistiska hotet. En annan fråga är naturligtvis om klass-motklass-politiken passade någonstans. Den skall också förstås utifrån att partiet var litet – nyligen splittrat – och hade en svag förankring i arbetarklassen. Vi kommer därmed in på det allmänna problemet om små, svaga partiers möjligheter att göra sig och sin politik gällande i förhållande till socialdemokratin och eventuella andra vänsterorganisationer. Erfarenheterna har visat att för partier i en sådan ställning är riskerna för politiska överslag åt det ena eller andra hållet uppenbara. Antingen kan det leda till att man överdriver tendenserna i den politiska konjunkturen och framställer motsättningarna som mer skärpta än vad de i verkligheten är. Man definierar sig här främst negativt i förhållande till socialdemokratin. Den 'revolutionära' profileringen blir ett sätt att motivera sin existens. Eller så kan det leda till att man genom överbudspolitik försöker tävla med socialdemokratin om arbetarväljarna. Båda dessa överslag leder vart och ett på sitt sätt till politisk isolering. Det förra därför att man ställer krav som är långtgående och inte alls är i samklang med arbetarklassens politiska medvetenhet. Det senare därför att man om man för en politik som i mångt och mycket liknar socialdemokratin får svårigheter att överhuvudtaget berättiga sig som parti.

När det gäller SKP och 30-talet kan man naturligtvis i efterhand kritisera den politik som fördes och påstå att den var helt felaktig och misslyckad, och man kan hänvisa till de mycket blygsamma resultat som nåddes på det parlamentariska planet, i facket osv. Man kan fördöma den ena linjen som sekteristisk och den andra som opportunistisk och därefter ropa att så här skulle man gjort istället...! I tillbakablicken på kommunistpartiernas historia finns i analysen ett kritikmoment inbyggt – 'vi lär oss av historien'. Men många med en sekteristisk hållning till politiken har i alltför hög grad tagit fasta på kritiken och analysen har blivit alltför abstrakt, dvs. man har inte gjort reda för den objektiva situation i vilken partierna befunnit sig. Många är de som drömt om det ideala partiet, som går genom historien som ett obetvingligt rött garde utan att påverkas av alla politiska konjunkturen och svängningar och som då tiden är mogen svingar sig upp som arbetarklassens förtrupp till seger i kampen för socialismen. Det 'partiet' för i alla lägen en 'revolutionär' politik. Denna uppfattning är inte bara naiv i största allmänhet, den tar inte hänsyn till det faktum att ett partis eventuella 'renlärlighet' inte säger särskilt mycket om partiets förmåga och möjligheter att ingripa i och leda kampen, antingen det gäller kampen för dagskraven eller kampen för socialismen. Ett parti (organisation) kan i princip vara hur 'renlärligt' som helst utan att det för den skull behöver spela någon större roll i den politiska kampen.

Ett annat uttryck för denna abstrakta syn på kommunistpartierna är att dessa ses som isolerade på det organisatoriska planet. Ett kommunistparti kan inte förstås utan att sättas i relation till socialdemokratin. Dessa båda partier betingar varandra ömsesidigt, och denna ömsesidighet är objektivt bestämd genom själva den kapitalistiska produktionsprocessens karaktär. Socialdemokratin och reformismen skall materiellt relateras till arbetskraftens *reproduktion* och den revolutionära rörelsen skall relateras till *motsättningen* mellan arbete och kapital. (För en utveckling av detta resonemang se Zenit nr 40 i artikeln av Johansson m.fl.). När SKP skall diskuteras, t.ex. på 30-talet, måste man ta hänsyn till att partiet var en integrerad del i hela arbetarrörelsen, i 'konkurrens' med SAP, SP och SAC och där alla utvecklade olika grader av 'organisationsegoism'. Partiernas väl och ve kom ofta i förstaland, politiken i andra. På det organisatoriska planet fanns således hinder för SKP:s agerande. Andra frågor av vikt i en analys är t.ex.: vilka var de objektiva förutsättningarna relaterade till de mål partiet hade? Var det överhuvudtaget möjligt att göra SKP till ett stort parti? *Och sist men inte minst, vad innebär det att föra en revolutionär politik i en icke-revolutionär situation?*

En grundläggande analys av SKP som tar hänsyn till alla dessa aspekter återstår fortfarande att göra. Vår redogörelse är ett bidrag på en mycket konkret nivå och belyser främst SKP:s taktik i förhållande till socialdemokratin som den tillämpades mot bakgrund av Kominterns generallinjer. Vår framställning är främst inriktad på de politiskt-ideologiska uttrycken och tar mindre hänsyn till organisatoriska aspekter. Den största uppmärksamheten kommer att riktas på övergångsperioden, som i stort sett äger rum under året 1935 och tiden närmast därefter. Med ett antal konkreta exempel

försöker vi klargöra hur kommunisternas enhetssträvanden tog sig uttryck i praktiken, samt vilka effekter dessa strävanden hade på SKP.

Vi skall försöka göra en närmare precisering av de begrepp som används för att beteckna olika typer av fronter. Vår utgångspunkt har då främst varit kommunisternas egna definitioner i program och dylikt. När definitionerna har varit otydliga – ofta används begreppen godtyckligt – eller då verkligheten uppvisat former som inte inkluderats i begreppen, har vi själva preciserat och utvidgat dem. Som exempel kan vi ta begreppet enhetsfront ovanifrån, där vi istället för att endast använda kriteriet: en formell överenskommelse mellan organisationsledningarna, också använt kriteriet: sanktion av organisationsledningarna. Klassificeringen har gjorts efter tre kriterier: omfattning (klasser, skikt, individer), nivå (centralt, lokalt, enskilt) och syfte (revolution, dagskrav och andra begränsade aktioner). Ett fjärde kriterium, som är av mindre betydelse för vår framställning, skulle kunna vara vilka typer av organisationer det gäller, t.ex. partier, fackliga organisationer osv.

Relevanta frontbegrepp är:

Aktionsenhet: ett gemensamt agerande i en *begränsad fråga*.

Aktionsenhet på proletär grund: ett gemensamt agerande av arbetare i en begränsad fråga.

Enhetsfront: proletär front för arbetarklassens kortsiktiga och långsiktiga intressen (enhetsfronten är baserad på krav av programmatisk karaktär).

Enhetsfront underifrån: front mellan arbetare av olika partipolitiska inriktning och oorganiserade. Initiativet tas av arbetarorganisationsledning, kommunistpartiets (syfte att isolera andra arbetarorganisationers ledningar).

Enhetsfront ovanifrån: front mellan arbetare av olika partipolitiska inriktning, sanktionerad eller formellt ingången av arbetarorganisationernas ledningar.

Folkfront: front mellan arbetare och borgerligt demokratiska skikt sanktionerad eller formellt ingången av partiledningar (gäller kortsiktiga och långsiktiga intressen).

I verkligheten finner man sällan de olika typerna av front i deras renaste form. Enhetsfronten ovanifrån och folkfronten i Frankrike är några av de få exempel som helt sammanfaller med vår typologi.

Val av front och taktik sker med utgångspunkt från vissa bedömningar av den konkreta situationen och utifrån vissa mål. Den konkreta situationen kan nödvändiggöra uppsättandet av delmål för att man ska nå det slutgiltiga målet. Till exempel, för att så småningom nå socialismen, ansåg SKP under folkfrontsperioden att den borgerliga demokratin först måste garanteras. Taktiken för att uppnå delmålet kan, åtminstone synbarligen, få effekter som strider mot det långsiktiga målet. Taktiken sätter ramarna för det politiska handlandet och för den organisatoriska styrkan. Denna typ av avvägningsproblem ställs alltid ett kommunistiskt parti inför. För att ge en övergripande ram för det följande avsnittet, skall vi ge en kort summering i vilken vi utgår från att slutmålet för kommunisternas politik var socialismen.

Den tredje perioden och folkfrontsperioden skiljer sig från varandra vad beträffar bedömningen av det internationella och nationella läget och de därpå baserade taktiska och strategiska övervägandena. Den tredje perioden karakteriserades av en djupgående ekonomisk kris och på många ställen också av en politisk. Revolutionen ansågs stå på dagordningen och strategin blev att vinna de socialdemokratiska arbetarna för denna. Taktiskt gick man tillväga på så sätt, att man slog mot socialdemokratin (främst dess vänster) genom att försöka upprätta enhetsfront underifrån. Denna taktik gav utrymme för profilering av det egna partiet. Politiken under denna period kan karakteriseras som offensiv.

Under perioden 1935-1936 tvingades Komintern konstatera, att det inte endast fanns ett mål, socialismen, utan ännu ett, ett delmål – den borgerliga demokratin. För socialismens genomförande

måste man försvara de borgerliga fri- och rättigheterna. Man stod nu inför två strategiska mål, det ena kortsiktigt (fascismens bekämpande), men nödvändigt för det andras uppnående. För att bekämpa fascismen ville man få till stånd en så bred samling som möjligt, enhetsfront ovanifrån och om möjligt en folkfront. Taktiken bestämdes av det näraliggande målet, det gällde att samla så många som möjligt i den antifascistiska kampen, varför långtgående paroller tonades ned till förmån för näraliggande, dagskravsbetonade. Kommunisternas agerande i folkfronten skulle även skapa sympati för dem själva och deras sak, vilket skulle leda till en förstärkning av den egna basen. Denna skulle inför det långsiktiga strategiska målet, när den borgerliga demokratin väl var garanterad, föra kampen vidare mot den socialistiska revolutionen. Men utrymmet för en egen politisk profilering blev genom kursändringen snävare och politiken kan nu betecknas som en mera defensiv. I övergångsperioden mellan dessa politiska huvudlinjer, från hösten 1934 till hösten 1935, finner vi att de ovan nämnda frontdefinitionerna glider in i varandra.

SKP under 'tredje perioden'

Fram till sommaren-hösten 1934 följde SKP i stort sett den politiska linje som proklamerades på Kominterns VI kongress 1928. Sven Linderot, SKP:s ordförande tiden 1929-1950, gav i flera tal i början på 1930-talet uttryck för en positiv syn på klasskampens utveckling. Han menade att skärpningen såväl av de inre klassmotsättningarna i de kapitalistiska länderna som av de internationella motsättningarna vittnade om att de objektiva förutsättningarna för den revolutionära krisen förelåg. Det nalkades en period av revolution och krig. Mot bakgrund av detta gällde det att slå hårt mot den illusionsskapande 'vänster-socialdemokratin liksom det gällde att framhålla borgarstatens ökade fascistisering, en borgarstat som förvaltades av socialdemokratin. Gång på gång gjorde man klart att 'vänster'-socialdemokratin utgjorde huvudfaran.

'Dessa "vänster"-grupper som bedriver *skenopposition* mot den officiella socialdemokratiska ledningen, men i alla avgörande frågor stöder dess socialfascistiska politik har till uppgift endast att förhindra arbetarnas revolutionära kamp och övergång till kommunisterna. En sådan socialdemokratisk 'vänster' är även Albin Ström ur socialdemokratiska partiet kommit i förgrunden genom sina *vänstermanövrer*.' (vår anm.) (*Kommunistisk Tidskrift (K. T.)* jan. -34) Kampen skulle självfallet inte bara föras mot denna 'vänster' utan också mot själva socialdemokratin – socialfascismen – som beredde vägen för fascismen. Linderot skrev: 'Att den socialdemokratiska regeringen och socialfascismen överhuvudtaget även här i landet är fascismens vägröjare är ju klart. Man kan konstatera att socialdemokratin i Sverige i flera fall distanserat den tyska socialdemokratin som bär huvudansvaret för fascismens seger i Tyskland.' (Linderot, Sven *Komintern visar vägen*. Stockholm -34) Parollerna 'mot socialdemokratin', 'för enhetsfront underifrån med arbetarmassorna', skulle ställas.

Av socialdemokratin korporativa drag slöt man sig till att partiet med nödvändighet måste tendera mot fascismen och man satte t.o.m. ofta likhetstecken mellan socialdemokrati och fascism. Ett förstamajtal som Per Albin Hansson höll i Göteborg kommenterades på följande sätt: 'Det märkliga med dessa den socialfascistiska "frihetens och solidaritetens ädla grundsatser" är att de utmärker sig för att helt sammanfalla med Hitlers "folkgemenskap".' (a.a. s. 15)

Den extrema plakatpolitiken man förde resulterade inte i vad man från början hade tänkt sig. Några 'socialdemokratiska arbetarmassor' strömmade inte till partiet. Föreställningen som låg bakom uttalanden om att RFO 'redan tagit de första stegen på väg att bli en massorganisation' fick omprövas. (Röd Facklig Opposition – RFO – var det organisatoriska uttrycket för SKP:s fraktionsverksamhet i facket.) Det framstod efterhand allt klarare att SKP var ett litet och isolerat parti – man hade inte lyckats göra några större inbrytningar i arbetarklassen. Detta tillsammans med förändringarna i den internationella arbetarrörelsen som under 1934 ledde till enhet i t.ex. Frankrike och Spanien var en del av orsaken till en begynnande kursändring under hösten 1934.

Det politiska läget i Sverige vid mitten av 1930-talet

Liksom i de övriga skandinaviska länderna var socialdemokratin i Sverige stark. Vid riksdagsvalet 1932 och kommunvalet 1934 erhöll SAP drygt 40 % av rösterna och i fackföreningsrörelsen hade partiet en klar dominans. Håller man i minnet att en majoritet av den svenska arbetarklassen var fackligt organiserad, kan man förstå att socialdemokratin hade ett mycket stort inflytande i arbetarrörelsen. Under mycket lång tid hade den socialdemokratiska ideologin rotat sig i den svenska arbetarklassen och förhållandet mellan SAP och LO var mycket intimt (genom kollektivanslutningen). Detta, förklarar i viss mån varför de svenska kommunisterna inte lyckades göra inbrytningar bland arbetarna i så hög grad som t.ex. i Frankrike. Där var bara en liten del av arbetarna uppknutna till de socialdemokratiskt dominerade fackföreningarna, samtidigt som det franska socialistiska partiet allmänt sett hade en mycket svagare ställning. Franska kommunistpartiet kunde genom detta förhållande öva inflytande på stora arbetarmassor, organiserade, men främst ickeorganiserade. Det objektiva läget var alltså helt annorlunda där. I Sverige avvisade socialdemokraterna konsekvent alla fronttrevare från SKP:s sida. Man föredrog 'demokratin' före 'proletariatets diktatur', och i linje med detta bildade man koalitionsregering med Bondeförbundet 1936. Man ansåg sig inte, ha någon som helst nytta av ett marginellt 'splittrarparti' som SKP. Till denna bild skall läggas att SAP tillhörde den del av Andra Internationalen som ständigt pläderade för en hård hållning gentemot Komintern och dess sektioner. Delvis som en konsekvens av att det i Sverige fanns ett starkt socialdemokratiskt parti som sökte samarbete utanför arbetarklassen, var de fascistiska organisationerna i landet små och obetydliga, samtidigt som de var inbördes splittrade. Utgår man från SKP:s propaganda,, framstår dock det fascistiska hotet som överhängande, men här bör man hålla i minnet att kommunisternas definition av fascismen i många fall tenderade att bli tämligen vid.

För att den politiska bilden på vänsterkanten skall bli tydligare måste även det Socialistiska Partiet (SP) nämnas. Detta parti bildades efter brytningen inom det svenska kommunistpartiet 1929, men tog sitt namn Socialistiska Partiet först 1934. Denna splittring hade sin internationella motsvarighet i samband med inledningen av 'tredje perioden'. Det bör tilläggas att till skillnad från förhållandet i andra länder blev 'SKP-delen' här i minoritet och stora delar av den fackliga kadern och riksdagsgruppen gick till den del som senare blev SP.

SP betraktades av SKP som en vänstersocialdemokratisk gruppering, och sågs därför under denna period som den taktiska huvudfienden. Att det fanns ett parti, så att säga, mitt emellan SAP och SKP måste ha haft betydelse för resultatet av SKP:s politik. Potentiella medlemmar, t.ex. missnöjda socialdemokrater, hade i Sverige flera alternativ att välja mellan, och steget till SP kanske inte uppfattades som så långt som det till SKP. Av de båda rivaliserande partierna kom SP att utgöra det större och denna position behöll det till slutet av 1930-talet. Stagnationen för SP kan förläggas till 1935 då partiet till skillnad mot SAP och SKP intog en ultravänsterlinje i förhållande till Italiens invasion av Abessinien. SAP och SKP förordade en NF-sanktion mot Italien (SKP:s förändrade syn på NF förklaras av Sovjetunionen inträde i organisationen 1934), medan SP menade att man skulle hålla sig utanför interimperialistiska konflikter. SP ställde sig därigenom utanför en stark arbetaropinion och skulle sen aldrig mer återhämta sig. (För en historik över SP se Kennerström B. [Mellan två internationaler - Socialistiska Partiet 1929-1937](#), Kristianstad -74)

Från klass-mot-klass till folkfront

Händelserna i Frankrike i februari, 1934, som ledde fram till enhet mellan de kommunistiska och socialistiska partierna, kommenterades knappast alls från svenskt kommunistiskt håll förrän i juli, då pakten formellt ingicks. Samarbetet mellan de båda partierna uppfattades då från SKP:s sida – liksom från övriga KI-sektioners sida – som en stor seger för kommunismen. Det var kommunisters tålmodiga och korrekta arbete bland massorna, som hade lett till att de socialdemokratiska arbetarna tvingat sina ledare att gå med i fronten. Om SKP såg fronten i Frankrike som ett resultat av en konsekvent och korrekt politik, effektuerad mot bakgrund av Kominterns rekommendationer, såg

socialdemokrater och socialister i Sverige händelserna i Frankrike ur en helt annan synvinkel. Socialdemokraten Rickard Lindström skrev i *Ny Tid* att 'Moskva önskar icke ha ett alltför bråkigt kommunistparti i Frankrike...' och Moskva är 'sedan gammalt tränat på att använda de kommunistiska partierna i sitt utrikespolitiska spel.' (*Ny Tid*, 20.7 -34) För de svenska socialdemokraterna i allmänhet var saken klar – sektionerna i Komintern var lätt hanterliga instrument i Stalins hand. Även många socialister delade denna åsikt.

SKP:s kommentar till den Socialistiska Arbetarinternationalens beslut i december att ge de socialdemokratiska partierna i varje enskilt land tillstånd att, om de så önskade, bilda enhetsfront med kommunisterna, är ett tecken på tendensen till förändring av taktiken: Man menade att motståndet nu var brutet hos den socialdemokratiska rörelsens högsta instans. Det gällde nu att i Sverige övervinna det motstånd som socialdemokratiska partiets ledare utvecklade här. Värt att notera är att man vid denna tid, hösten 1934, upphör att använda begreppet 'socialfascism' som beteckning på socialdemokratin. Man fortsätter emellertid att kritisera socialdemokratin för att vara borgarklassens stöd, de socialdemokratiska ledarna för deras klassarbete och för att de berett vägen för fascismen. Fortfarande intar de revolutionära parollerna en framträdande plats. Inför valet framhölls det i *Ny Dag* att 'en röst för Kommunistiska partiet' innebar kamp 'för kapitalismens störtande genom den proletära revolutionen, för en socialistisk planhushållning, för ett Sovjet-Sverige'.

I januari 1935 grundlades formellt den politiska plattform som skulle komma att ligga till grund för SKP:s fortsatta agerande. Det var ett program som i många stycken föregrep besluten på Kominterns VII kongress, t.ex. frågan om den socialdemokratiska vänstern, dagskraven, enhetsfrontsfrågan, tesen att kommunistiska partier skulle ta upp och driva 'gamla' socialdemokratiska krav som socialdemokraterna själva inte förmått eller velat genomföra osv. SKP utgjorde inte något mönsterbildande parti eller 'var först' utan VII kongressen konfirmerade senare bara vad som redan var faktisk politik bland flera av Kominterns sektioner. Den tidigare strategin och taktiken ansågs inte ha varit principiellt felaktig. Det ekonomiska och politiska läget hade krävt de åtgärder som vidtagits. Mot bakgrund av krisen 'var det riktigt då XIII plenum ställde kamp för sovjetmakten som den centrala politiska parollen'. Nu hade man emellertid erfarenheter som visade att en förändring måste komma till stånd. Det stod klart för de kommunistiska ledarna att den tidigare förda linjen inte lett till vad man förväntat sig och trots talet om en principiellt riktig politik bedrev man ett visst mått av självkritik. Linderot skrev: 'Våra organisationer sänder skrivelser till organisationer i det socialdemokratiska partiet. De får avböjande svar, så skäller de ut varandra efter noter, och så är det slut med den 'enhetsfronten'. Och våra förslag som avsåg att föra vårt parti närmare de socialistiska och socialdemokratiska arbetarmassorna, ledde därigenom ofta till motsatt resultat, de åstadkom att öka kampen mellan arbetarna.' (*Ny Dag* 6.6 -35) Det gällde nu att förändra taktiken för upprättande av frontpolitik på så sätt, att man kunde dra med sig de socialistiska och socialdemokratiska massorna. Det ständigt återkommande talet i partipressen om de stora arbetarmassor som strömmade över till kommunisterna på grund av SKP:s riktiga enhetsfrontspolitik, torde främst ha varit ägnat att övertyga partimedlemmar och andra om riktigheten och kontinuiteten i politiken än att ge en realistisk skildring av verkligheten. Den riktiga bilden är nog den som Knut Senander ger i en artikel då han bl.a. säger: 'Med säkerhet har vi inte förmått att samla något större antal socialdemokratiska arbetare i våra enhetsaktioner... genom att vi på grund av förhållandenas egen makt... upprättade enhetsfronten med spetsen riktad mot socialdemokratin, har många socialdemokratiska arbetare, underblåsta av hetsen från ledarna, fått den föreställningen, att enhetsfronten är en kampgemenskap mellan kommunister och socialister med främsta syfte att "komma åt", "slå sönder" ... socialdemokratin och den fackliga rörelsen.' (*Ny Dag* 15.6 -35)

Hållningen till socialdemokratin blev mildare – ett samarbete i vissa frågor var nu möjligt. Man ansåg att de socialdemokratiska ledarna hade kvar sina 'demokratiska' idéer. Ett annat argument för samarbete med socialdemokratin var att man i den såg en tendens till förändring och radikalisering. 'Nu ... har arbetarmassornas oppositionella tryck på de socialdemokratiska partierna underifrån så

förstärkts och fruktan för den rasande fascistiska terrorn är nu till och med hos de socialdemokratiska ledarna så stor, att de socialdemokratiska partierna eller organisationerna är tvungna att företaga vittgående 'vänster'-manövrer. (K.T. jan.-feb. -35) Frågan om den socialdemokratiska vänstern togs åter upp. Man hade tidigare karakteriserat denna vänster som den farligaste motståndaren, men nu gjorde man klart att, trots att demagogiska ledare inom de icke-revolutionära arbetarpartierna 'lurade' arbetarna med vänsterfraser, långt ifrån alla av dessa var 'förrädare' och 'arbetsköpareagenter'. Man måste förstå vänsterströmningen inom socialdemokratin och där det fanns socialister och socialdemokrater i ledande ställning som ärligt ville gagna arbetarklassen skulle man försöka åstadkomma samarbete med dem.

Taktikförändringen innebar dock ännu inte att man ändrade sin uppfattning om att den 'revolutionära krisen mognade'. 'Det är ju givet, att om vi i likhet med kamrat Stalin konstaterar, att den revolutionära krisen mognar, så är det klart, att vi därifrån inte har så svårt att förstå varför Komintern i dag ställt frågan om taktiken i förgrunden, att man nu med alla metoder söker öka slagkraften hos de trupper som skall inte bara förbereda revolutionen, utan också kämpa sig till seger. (*Ny Dag* 17.1 -35) För Sveriges del, som i flera avseenden skiljde sig från många andra länder, ansågs krisen snabbt kunna slå ut i full blom. Förhållandet att det inom den svenska socialdemokratin fanns cirka 90 % kroppsarbetare ansågs speciellt gynnsamt. Det betyder nämligen: 'En omkastning i de ekonomiska förhållandena, fortsatt kapitalistisk hungeroffensiv, en ny kris – och dessa socialdemokratiska arbetare kommer att i stora massor vända ryggen åt socialdemokratin.' (a.a.)

Det förefaller som om vi här har att göra med en motsägelse. Samtidigt som man fasthåller att revolutionen står för dörren är man villig att inleda samarbete med socialdemokratin, i vissa aktioner. Det som tidigare användes som argument för bekämpande av socialdemokratin användes nu som argument för ett närmande. Detta har sannolikt sin grund i att man så starkt ville understryka kontinuiteten i sin politik, samtidigt som man insåg att den förda politiken inte varit framgångsrik. Efterhand får dock 'enhetsfront underifrån', som grundats på parollen klass-mot-klass, ge vika. Kamp mot fascismen, för bevarandet av den borgerliga demokratin, blir huvudparollen. Hur skulle man då förfara vid genomförandet av den nya typen av enhetsaktioner? Man var medveten om att tidigare frontförsök hade misslyckats – de inbjudningar till front ovanifrån som hade gjorts till ledningarna i SAP och SP hade samtliga avvisats. Alltmera allmänt menade man inom partiet att isoleringen berodde på att man försummat att utveckla en riktig enhetsfronttaktik och att enhetsfront ovanifrån inte väckt någon större entusiasm inom partiet. Man skulle gå in för att bilda aktionsenhet med arbetare som ännu hade kvar 'demokratiska illusioner'. Att man inte hade tagit hänsyn till detta tidigare betraktades som ett grundläggande fel i den dittills förda taktiken. Man skulle nöja sig med att ta små steg i konkreta kampfrågor för att efter hand försöka vinna allt större massor till den proletära klassfronten. Vid t.ex. förhindrandet av en klasslag kunde arbetarna lära mycket av defensiv kamp. Men man skulle inte nöja sig med det. Man skulle också ha ett offensivt mål och det var att dra bort massorna från klassamarbetsideologin och skapa en enhetsfront i kampen mot fascismen. Ett exempel på hur den nya politiska linjen tog sig ut i praktiken, var kravet på riksdagsupplösning. I en ledare den 11:e januari -35 i *Ny Dag*, hävdades det att ett nyval med all sannolikhet skulle säkra en verklig arbetarregering och att en verklig arbetarpolitik därmed borde kunna genomföras. Man var medveten om att den socialdemokratiska ledningen inte skulle gå med på något sådant, men man sträckte sig som sagt långt för att övertyga om viljan till enhet. Man tog upp socialdemokraternas valprogram från 1932 och tog det som utgångspunkt för sin politik. Med hjälp av detta skulle man avslöja den klassamarbetsvilliga socialdemokratiska ledningen. I ledaren hette det: 'År 1932 gick socialdemokratiska partiet till val med ett program, som i varje avgörande punkt står i klar motsättning till den politik, som regeringen nu genomför. Socialdemokratins ledare lovade 1932 att bekämpa varje tvångslagstiftning mot fackföreningsrörelsen, att motverka upprustningen... De har brutit sina löften och försvarat detta med att det icke finns majoritet i riksdagen för en verklig arbetarpolitik. Kommunisterna har visat att den står att få när som helst, om bara regeringen upplöser riksdagen.' (*Ny Dag* 11.1 -35) I samband med kravet på riksdagsupplösning föreslog SKP socialisterna och socialdemokraterna en enhetsfront, 'inte för att genomföra några

omvälvande planer, vilka de socialdemokratiska massorna ännu inte omfattar, men för att genomföra socialdemokratins egna vallöften från 1932.' Man skulle således bilda en enhetsfront på grundval av 1932 års socialdemokratiska valprogram. Kommunisternas initiativ och förslag avvisades dock av SP och socialdemokraterna.

Man kan under 1935 notera en viss begreppsglidning i den kommunistiska partipressen och propagandan. När man talar om enhetsfront så preciserar man den inte som enhetsfront underifrån, något som man sällan underlät att göra tidigare. Anledningen till denna oklarhet, dvs. att man lät begreppet enhetsfront täcka allt från enhetsfront underifrån till aktionsenhet och folkfront, torde ligga däri att man omvärderat den förda politiken men att man samtidigt ville att den kommunistiska politiken skulle framstå som konsekvent. På det internationella planet stod det klart att Andra Internationalen inte längre förmådde stå emot enhetsfrontsidén. Detta visade sig, som vi nämnt, genom att den lämnade öppet för partierna i olika länder att delta i aktioner av olika slag med kommunisterna. Mot denna mera samarbetsvilliga linje var bland andra det svenska socialdemokratiska partiet kritiskt inställt. Detta var inte alls intresserat av ett samröre med kommunisterna. SKF:s relationer till SAP förbättrades inte nämnvärt genom den politiska kursändringen. Trots att det svenska partiet tillhörde 'högern' inom organisationen, tillsammans med de övriga nordiska partierna, framförde Andra Internationalen i sin officiella propaganda dessa länder som exempel på demokratiska, *socialistiska stater*. Denna uppfattning bekämpades naturligtvis intensivt av kommunisterna och SKP:s ordförande Linderot sade i ett tal vid VII:e kongressen att: 'Summerar vi den "nordiska socialismens" resultat under tre års socialdemokratisk regeringsmakt i Sverige ser vi... inga som helst verkliga förbättringar i de arbetande massornas läge... den nordiska socialismen innebär i alla sina konsekvenser *en social och politisk upprustning av bourgeoisin och dess klasskrafter d ena sidan och å andra sidan en metodiskt genomförd avrustning av arbetarklassen.*' (Ny Dag 19.8 -35) Man såg alltså det socialdemokratiska partiets regeringsinnehav som uteslutande negativt för arbetarklassen, en syn som skulle komma att förändras radikalt redan inom ett år.

Det fanns emellertid i det socialdemokratiska partiets topp vissa som menade att man borde söka enhet i arbetarpartierna och inte med bondeförbundet och att man skulle föra en konsekvent antimilitaristisk linje. Den socialdemokratiska riksdagsmannen och medlemmen av försvarskommissionen, Elof Lindberg, talade vid ett möte anordnat av socialdemokrater, kommunister och syndikalister gemensamt mot upprustningen och för 'en folkfront av den största bredd som överhuvudtaget kan tänkas för freden.' En annan av de konsekvent radikala socialdemokraterna var riksdagsmannen Georg Branting. Dessa citerades ivrigt av kommunisterna, och man inbjöd dem som talare vid möten som personer kring vilken enheten kunde formas. Brantings analys av världsläget skilde sig för övrigt inte från kommunisternas, då han vid en enhetsdemonstration i Stockholm mot krig och fascism den 4 september sade: 'Vi demonstrerar idag för freden men också för *socialismen*, vår demonstration är inte tam och passiv, den uttrycker arbetarklassens vilja till kamp mot hela det system, som leder till militarismen och kriget... Frontlinjen går icke mellan de rivaliserande kapitalistiska staterna. Frontlinjen går mellan de kapitalistiska och socialistiska krafterna i alla länder.' (Ny Dag 5.9 -35)

Folkfrontspolitiken

Under hösten -35 och våren -36 fullbordades den politiska utvecklingen som ovan skisserats. På SKP:s X:e kongress våren -36 ställdes uppgifterna att 'förverkliga arbetarklassens aktionsenhet i kampen mot det imperialistiska kriget, mot fascismen och reaktionen, till försvar för och utvidgning av massornas demokratiska fri- och rättigheter, mot kapitalets ekonomiska offensiv, för en förbättring av arbetarnas löne- och övriga arbetsvillkor osv. (K.T. april -36) Kampen för dagskraven och mot fascismen blev det väsentligaste, och parollen om den proletära revolutionen sköts alltmer i bakgrunden. Samtidigt framhölls nödvändigheten av att etablera *enhetsfront ovanifrån*. Man strävade efter att 'skapa den bredast möjliga enhetsfront och folkfront med alla proletära och anti-fascistiska organisationer.

Det tycks endast ha funnits en marginell opposition inom SKP mot den nya linjen. Detta kan förklaras av att partidisciplinen förbjöd eventuella oppositionella grupper att föra sina åsikter till offentligheten. För att gardera sig lät man emellertid Ludvig Thorin och Nils Karlsson ta till orda i *Ny Dag* den 6 juni 1935. De kritiserade kursändringen utifrån den VI:e världskongressens beslut, och bemöttes i hårda ordalag av partistyrelsen. En annan oppositionell grupp var de, som på partijargong kallades 'lössdräparna' – dvs. Röd Frontförbundet, en paramilitär organisation som bl.a. hade till uppgift att fysiskt bekämpa fascisterna eller 'lössten'. Opposition tycks inte ha förekommit inom partiledningen. En organiserad fraktionsverksamhet finner vi emellertid kring årsskiftet 1935/36 i ett cirkulär signerat 'oppositionen' i vilket partiledningen anklagas för att gå den kapitalistiska statens ärenden. (*Ny Dag* 23.3 1936). SKP:s politbyrå menade att SP stod bakom aktionen och menade sig också ha bevis för detta (*Ny Dag* 4.1 1936).

Enligt den nya taktiken skulle man nu inte bara vända sig till arbetarklassen, utan också till vissa mellanskikt. Mot bakgrund av de missförhållanden som vissa tjänstemannagrupper hade skulle 'kongressen uppdra åt CK att tillsammans med representanter för dessa grupper utarbeta ett aktionsprogram som motsvarade dessa gruppers omedelbara intressen. Som grund för dessa ställningstaganden låg bl.a. den uppfattningen att en mognande revolutionär kris inte längre existerade – den kapitalistiska ekonomin höll på att stabiliseras. Den fråga som här omedelbart inställer sig är om det i Sverige förelåg objektiva betingelser för bildandet av en enhetsfront ovanifrån eller folkfront. Mot bakgrund av socialdemokratins och LO:s styrka, SKP:s relativa litenhet samt övriga politiska omständigheter, förefaller det osannolikt att SKP under några omständigheter skulle ha kunnat etablera ett vidare samarbete med socialdemokratin.

Kommunisternas starka vilja att bilda front tog sig nu ofta uttryck i en markerat välvillig hållning till det socialdemokratiska partiet. Ett exempel på detta är deras agerande vid riksdagsupplösningen 1936. I maj stod det klart att socialdemokraterna var beredda att överlämna regeringsmakten till de borgerliga partierna. Regeringen ansåg sig inte kunna höja försvarsanslagen i samma utsträckning som dessa, och ställde därför kabinetsfråga för att invänta den hägrande majoriteten till valet i september. Mot denna inställning opponerade sig kommunisterna kraftigt. Under rubriken 'regeringen skall stanna kvar' skrev man i *Ny Dag*: 'Socialdemokratiska ledningen gör sig beredd att utan strid överlämna regeringsmakten i borgarnas händer. En sådan kapitulation står i klar strid med arbetarklassens intressen...vi kräver att socialdemokratin icke lämnar plats för någon borgerlig regering...' (*Ny Dag* 30.5 -35) Man menade att socialdemokraterna skulle sluta med sin undfallenhetspolitik och istället bli en 'kampregering mot reaktionen'.

Samtidigt ställde man kravet på en arbetarkartell för skapandet av en arbetarmajoritet, som skulle undanröja de reaktionära riksdagsbesluten och lägga grunden till 'en fast och målmedveten framstegspolitik.' Dessa förväntningar, att inte bara socialdemokratin utan också de dåvarande socialdemokratiska ledarna skulle kunna bryta med sin förda klassarbetspolitik och utgöra en mot reaktionen kämpande kraft markerar ett klart brott med den tidigare politiken.

En annan aspekt av SKP:s politik var nationalismen som efterhand som det utrikespolitiska läget skärptes – t.ex. genom Münchenuppgårelsen 1938 – kom att spela en alltmer framskjuten plats i SKP:s propaganda. I denna framställdes partiet som den pålitligaste, och aktivaste försvararen av folkens nationella självbestämmanderätt. Försvaret av nationen förutsatte att enhetsfronten upprättades och att man rev så många återstående skrankor som möjligt mellan arbetarrörelsens huvudriktningar. Framställningen av Sovjetunionen undergår också under denna period en viss förändring. Från att tidigare ha framställt Sovjetunionen främst som en revolutionär stat som kunde tjäna som ett exempel i kampen för ett socialistiskt Sverige, kommer man efterhand alltmer att tala om Sovjetunionen som en försvarare av de små nationernas rätt till självbestämmande och överhuvudtaget som en stormakt i ett maktpolitiskt spel. SKP talade också ivrigt för en svensk anslutning till ett system av kollektiv säkerhet, riktat mot de fascistiska staterna, något som låg helt i linje med Sovjetunionens utrikespolitiska ambitioner. Som ett led i detta framförde man också nu för första gången tanken på ett nordiskt försvarsförbund och man noterade med tillfredsställelse att de,

nordiska ländernas fanor fördes i täten vid 1:a majdemonstrationen 1939 – så hade man alltså förändrat sin syn på ‘den med ett gult kors försedda blå fanan – den svenska borgarklassens symbol’.

Strävandena att göra inbrytningar även i borgerliga skikt kröntes trots intensiva ansträngningar inte med framgång. Antifascistisk Samling var ett exempel på en organisation där man skulle försöka förverkliga samarbetet med de borgerligt demokratiska skikten i kampen mot fascismen. Strax efter det att den bildats misstänkliggjordes den emellertid av socialdemokratin som en kommunistisk stödorganisation och organisationen fick en mycket kort varaktighet.

Den fackliga politiken

På 20-talet hade man inom den kommunistiska rörelsen sökt balansera svårigheterna med att bedriva en organiserad facklig opposition samtidigt som man deltog i det fackliga arbetet. Under tredje perioden övergav man dock tanken på att kunna åstadkomma någonting inom de reformistiska fackföreningarnas ram. När den svenska socialdemokratin mot slutet av 20-talet gick till storms mot försöken att konsolidera en opposition inom facket, lades en del av grunden till de motsättningar som ledde till splittringen av SKP 1929. (se Kennerström, *Mellan två Internationaler*, Kristianstad —74) Medan SP i stort sett i praktiken kom att acceptera den fackliga legalismen, drog SKP alltså slutsatsen att arbetet måste bedrivas utanför facket, i de röda fraktionerna. Men liksom övriga enhetsfrontsträvanden under klass-mot-klass-perioden kröntes detta arbete med föga framgång (1933 upplöstes formellt RFO). Det fackliga arbetet fortfor att tillmätas högsta prioritet i samband med införandet av den nya linjen i mitten av 30-talet, men det kom nu successivt att ändra karaktär. Den traditionella betoningen på driftcells- och fraktionsarbetet upphörde efterhand. Hädanefter skulle arbetet bedrivas inom fackets ram. Målet blev att åstadkomma enhetslistor vid de fackliga valen. I kampen mot t.ex. tredjemanslagen ville man få till stånd enhetslistor som upptog namn på socialdemokratiska, kommunistiska, socialistiska och partilösa arbetare. Den tidigare analysen, där man såg fackföreningarna som en integrerad del av den repressiva borgerliga statsapparaten, sköts nu åt sidan. Trots socialdemokraternas enorma inflytande i fackföreningarna i allmänhet, såg kommunisterna det som möjligt att arbeta där. Bekämpandet av den partipolitiska splittringen i fackföreningsvalen var en nödvändighet för att kommunister överhuvudtaget skulle få tillgång till de fackliga posterna. Partitillhörigheten skulle inte längre ha så stor betydelse, huvudsaken var att de förtroendevalda ‘kämpade för dagskraven och mot kapitalets offensiv’.

‘Vid val till styrelser eller andra förtroendeposter inom dessa organisationer brukar det mycket ofta förekomma rena partilistor... Denna splittring försvagar i allmänhet fackföreningens slagkraft, emedan valet sker efter rena partilinjor och icke med hänsyn till kandidaternas kvalifikationer och kampberedskap. På detta område har vi en stor uppgift att fylla. Det är nämligen vår skyldighet att i den utsträckning det är möjligt avlägsna denna splittring och verkligen se till, att varje fackförening får en styrelse sammansatt av de med hänsyn till den enhetliga kamp och aktionskraften för ett dylikt uppdrag mest kvalificerade medlemmarna inom avdelningen, oavsett deras politiska uppfattning.’ (K.T. mars -36)

Resultatet av de fackliga enhetssträvandena blev ganska magert. Endast på vissa platser lyckades man uppnå enhet, och främst då med SP. Fackföreningsval med skilda partilistor förblev det dominerande. Om den ‘enighet’ som uppnåddes kan man nog säga, att den skedde till priset av kommunisternas långtgående självuppgivelse, en självuppgivelse som baserades på taktiska överväganden, men som måste ställas mot de effekter den fick, politiskt och organisatoriskt för SKP:s del. I såväl Socialdemokraten som *Ny Tid* var man konsekvent emot och varnade för SKP:s enhetssträvanden. ‘Av större betydelse är frågan om på vad sätt de politiska striderna inom fackföreningsrörelsen skola avvecklas. Kommunisterna har här själva nyckeln i sin hand. Röda fackoppositionen och andra kommunistiska särorganisationer ha infört dessa strider. Dessa politiska splittringsorgan ha allvarligt bidragit till att ställa arbetarna inom fackföreningarna mot varandra. En avveckling av dessa organisationer skulle hälsas med tillfredsställelse av alla arbetare.’ (*Ny Tid* 14.12 -36)

Och detta var ju faktiskt vad som skedde. Socialdemokraterna hade varken lust eller anledning att kompromissa med kommunisterna. Den bästa lösningen på kommunisternas önskan om 'enhetsfront' var att 'kommunisterna åter söka sig tillbaka till det parti, de bröto sig ur under efterkrigsperiodens slitningar inom arbetarrörelsen'.

Ett tillfälle där man tycktes uppnå ett visst mått av enighet var i samband med de hotande klasslagsstiftningarna. Kommunisterna försökte under våren 1935 organisera ett aktivt motstånd, och därför manades alla oppositionella arbetare att sluta sig samman för att oavsett partitillhörighet kämpa mot klasslagstiftningsplanerna och för arbetarnas dagskrav. De klasslagstiftningsplaner man talade om, gällde lagförslaget om skydd för tredje man. Lagen innebar skydd för personer som oförskyllt drabbades av arbetsmarknadskonflikter samt skyddade s.k. 'arbetsvilliga' dvs. strejkbrytare.

I oppositionen mot detta kan man finna vissa enhetstendenser. Förslaget ansågs vara klart antifackligt och det drevs främst den socialdemokratiska regeringen. Det hade väckt missnöje även bland socialdemokratiska arbetare på flera ställen i landet, och på vissa orter kunde man åstadkomma gemensamma demonstrationer mellan socialdemokrater och kommunister mot tredjemanslagen 1:a maj. För att få till stånd en bred front argumenterar kommunisterna för gemensamma demonstrationer med socialdemokraterna, men tar till slut avstånd från denna tanke, då det visar sig att de socialdemokratiska ledarna tänkte sig 1:a maj-demonstrationerna som ett stöd för sin politik och då speciellt för det omtvistade lagförslaget. Enhet nås emellertid på många platser mellan kommunister, socialister och syndikalister. Det av Socialdemokraterna hårt drivna lagförslaget om tredje Mans 'ett föll i början av juni och detta, menade kommunisterna, be de på den ökade motståndsviljan bland arbetarna. Kommunisternas och socialisternas kraftiga agitation tycktes ha burit frukt och i *Ny Dag* skrev man 'Tredjemanslagen föll för angreppet från en front som ännu är blott svagt organiserad' dess 'öde är hitintills den största seger för den proletära enhetsfronten som är i vardande i Sverige.' (*Ny Dag* 3.6 -35) Det låg naturligtvis i kommunisternas intresse att framhäva socialdemokraternas förlust som resultat av de socialdemokratiska arbetarnas opposition, och några socialdemokratiska riksdagsmän tröstade de facto mot förslaget, t.ex. Georg Branting, senare en av huvudfigurerna i Spanienrörelsen, men den huvudsakliga anledningen till lagförslagets öde torde ha varit att Högers riksdagsmän gick emot det.

Avslutning

Av speciellt intresse är kanske att granska SKP:s agerande i samband med 1:a majdemonstrationerna. Det var vid dessa tillfällen som enhetsdiskussionen fördes som mest och också kunde ges ett reellt innehåll.

Innan den nya linjen hade proklamerats, var det en självklarhet att SKP arrangerade egna 1:a majdemonstrationer. Efter denna tidpunkt vände man sig till socialdemokraterna och föreslog enhetliga demonstrationer, men förbehöll sig rätten att föra fram förslag till paroller som, om de inte accepterades för hela tåget, skulle föras fram av de kommunistiska deltagarna. Detta avslogs emellertid av socialdemokraterna antingen direkt eller efter det att FCO på respektive ort hade hänskjutit frågan till den socialdemokratiska arbetarkommunen för avgörande.

Kommunisterna svarade i denna situation med att arrangera separata demonstrationer och möten och inbjöd de socialdemokratiska arbetarna och andra att delta i dessa istället för i det av socialdemokraterna arrangerade tåget. Med tanke på det faktum att den socialdemokratiska partitoppens grepp över partiet vid denna tid var med dagens mått mätt svagt, kunde enhetsdemonstrationer trots den centrala ledningens avslag komma till stånd. För att bemöta detta gick den socialdemokratiska partistyrelsen ut med ett cirkulär i mars 1938 vari man bl.a. framhöll att man inte skulle förmedla talare till sådana demonstrationer. Detta år lyckades kommunisterna enligt uppgift i *Ny Dag* få till stånd sådana, mot SAP:s rekommendationer stridande, demonstrationer eller möten på ett 50-tal platser – företrädesvis då på småorter. Som inbjudare stod i allmänhet FCO på platsen. Från detta mönster skiljer sig partiets agerande vid 1:a majdemonstrationerna året därpå. Redan på CK-mötet i

januari 1939 beslöts att inga sär demonstrationer skulle anordnas 'för att övertyga övriga arbetare om vår ärliga vilja att skapa en demokratisk kampfront'. Istället skulle man sluta upp i de av socialdemokraterna eller FCO arrangerade tågen. I en del fall kunde man tänka sig att göra detta utan att föra fram egna paroller, i andra föreslog man arrangörerna att man skulle få föra fram egna krav. Dessa var i allmänhet av en sådan natur att socialdemokraterna inte kunde ha några principiella invändningar mot dem, som i Linköping där den kommunistiska arbetarkommunen ville gå under följande paroller: Solidaritet med Spaniens folk; Mot fascism och krig; För bevarandet av Sveriges nationella oberoende. I de fall socialdemokraterna inte accepterade att kommunisterna gick under egna fanor och banderoller, slöt dessa likväl upp i tåget. 1939 års demonstration var på flera platser större än någon gång tidigare, ett resultat av samverkande faktorer – krigshot, gemensamma demonstrationer mellan SAP och SKP och slutligen det faktum att första maj det året för första gången var helgdag.

Vi har här dragit upp huvudtenden i utvecklingen av den politik SKP använde för att öka sitt inflytande bland arbetarna och vi har försökt att visa vad partiet förstod med enhetsfront underifrån respektive enhetsfront ovanifrån och folkfront. Den ekonomistiska tolkning av marxismen som partiet omfattade, resulterade i en föreställning om att arbetarna mer eller mindre automatiskt skulle välja kommunismen, när väl den ekonomiska krisen kom. De socialdemokratiska ledarna skulle avslöjas. Det gällde att ställa de rätta revolutionära parollerna. Denna politiska linje ledde till isolering. Under folkfrontsperioden' ville man så att säga 'komma i kontakt med' arbetarna genom olika aktioner sanktionerade av partiledningarna och på det sättet vinna arbetarna för sin politik. Denna princip kan naturligtvis aldrig vara principiellt felaktig, men beroende på att SAP aldrig inlät sig på samarbete med SKP, kunde kommunisterna inte förverkliga sina planer. Detta ledde till en utslätning av den egna politiken och partiet kunde inte häva sin isolering.

SKP:s politiska utveckling 1943-1950 *

Tom Olsson

Ur *Arkiv* nr 2 och 3 1972

Inledning

Den 22 maj 1943 hade Sveriges kommunistiska partis politiska byrå för ovanlighetens skull två sammanträden samma dag.³ Orsaken var också ovanlig. Den svenska sektionen stod inför det faktum att moderorganisationen, Komintern, skulle läggas ned. Med anledning av den nya situationen inkallade partiledningen en rikskonferens. Denna hölls i juni 1943.⁴ Den beslöt att tillsätta en programkommission med uppgift att utarbeta ett nytt principprogram, som skulle ersätta Kommunistiska Internationalens program.

Huvudfrågan på konferensen var annars inställningen till socialdemokratin. Den behandlades utförligt i partiordföranden Sven Linderots inledning, kallad *Ny Kurs*, som för att framhäva en ny linje.⁵ I talet avgränsade sig Linderot från socialdemokratin som sades bedriva en borgerlig politik,

* Åtskilliga av de svenskspråkiga dokument som citeras nedan finns på marxistarkivet, se dokumentsamlingarna [Texter av Sven Linderot](#) och [SKP-dokument](#) – Red

³ A. 1943.1. (Vpk:s arkiv, Stockholm). I Vänsterpartiet Kommunisternas arkiv återfinns en omfattande dokumentation från partiets verksamhet. Framförallt är de olika protokollen av stort värde. Från Arbetsutskottets och sekretariatets möten finns beslutsprotokoll. Mer ger de diskussionsprotokoll som fördes på kongresser och de flesta partistyrelsemötena. Protokollen kan vara av skiftande kvalitet. Någon gång består de av sammanfattande referat. Ibland återfinns talarens eget originalmanuskript. Kongresstalen är med få undantag justerade av talaren.

En pärm med material från 1951 års kongress saknas. Detsamma kan vara fallet med enstaka inlägg på andra möten. I de flesta fall är dock protokollen av allt att döma i gott skick och med en del undantag utskrivna på maskin. I arkivet finns också annat material som korrespondens, cirkulär och rapporter från partiorganisationerna.

⁴ A. 1943.1.

⁵ Sven Linderot, *Svensk arbetarrörelse i brytningstid* (Sthlm, 1949), s. 376- 399. Utgavs även i en samtida broschyr: *Ny kurs* (Sthlm, 1943).

som ”... bygger på en inom socialdemokratins ledning proklamerad politisk princip – eller om man så vill – arbetshypotes om samarbete mellan klasserna och fredlig samverkan mellan bourgeoisie och proletariat i hela samhällets intresse”.⁶

Linderot menade att inställningen till klassarbetet var en nyckelfråga för arbetarrörelsen. Det var ej så att SKP i alla lägen vände sig mot en samverkan. ”Men en sådan temporär samverkan för bestämda syftemål av den art, att de kan förena i övrigt motsatta intressen, kan icke få utvecklas till en allmän arbetshypotes eller grundprincip i politiken. Ty detta skulle innebära att arbetarklassen ovillkorligen måste bli den förlorande parten, eftersom samhällsmakten i verkligheten ligger i bourgeoisins händer.”⁷

Linderot gjorde även en förutsägelse om de socialdemokratiska ledarnas roll efter kriget och vid den kris man då väntade skulle inträda.

”Vi skall inte tro att bourgeoisin saknar förmåga att manövrera t.o.m. bättre nu än efter föregående krig. Socialdemokratien kommer att vara med och söka rädda det borgerliga samhället med nya metoder, med Beveridgeplaner, som förkunnar att ingen skall svälta, ingen skall vara arbetslös osv. eller andra vackra löften. Och kanske skall arbetarna, medan bourgeoisin återigen får tid att ordna sig i de nya förhållanden, som kommer, återigen fästa tillit till vackra framtidsplaner för att sedan stå där bedragna.”⁸

I den följande framställningen kommer SKPs politik under de efterkrigsår Sven Linderot uttalar sig om att behandlas. Tonvikten ligger på SKPs inställning till övergången till socialismen och enhetsfronttaktiken samt synen på socialdemokratien. I dessa frågor genomgår partiets politik en så kraftig förändring att det har synts motiverat att inleda uppsatsen med en mycket kort redogörelse av partiets tidigare ståndpunkter och den samtida kommunistiska debatten kring enhetsfronten och vägen till socialismen. Därefter beskrivs partiets utveckling mellan 1944 och 1948 och uppsatsen avslutas med ett kapitel om de motsättningar inom partiet den reviderade politiken gav upphov till.⁹

Kominterns enhetsfronttaktik

Enhetsfronttaktiken formulerades på Kominterns tredje och ände kongresser, som hölls 1921 och 1922.¹⁰ Den syftade till den organisatoriska och politiska sammanslutningen av arbetarna. För att kunna skapa en sådan måste kommunisterna gå utanför sina egna led.

”Enhetsfronttaktiken är kommunisternas erbjudande av gemensam kamp med alla arbetare, som tillhör andra partier eller grupper och med alla partilösa arbetare i och för försvarandet av arbetarklassens mest elementära intressen gentemot bourgeoisin.”¹¹

I kampen för dessa krav skulle arbetarna övertygas om revolutionens nödvändighet:

”Varje kamp för det minsta dagsaktuella krav utgör en källa till revolutionär upplysning och skolning...”¹²

⁶ S. Linderot, *Svensk arbetarrörelse i brytningstid* (Stockholm, 1949), s. 384.

⁷ a.a. s. 385.

⁸ a.a. s. 392.

⁹ Denna artikel skrevs ursprungligen som en 3-betygsuppsats i historia vid Stockholms Universitet 1971. Uppsatsen publicerades sedermera i *Arkiv* nr 2 och 3 varvid ett inledande kapitel lyftes ur. I den här aktuella versionen har endast inledningen något stuvats om. Några förändringar av texten har icke skett, även om det givetvis finns gott om utrymme för förbättringar.

SKP:s utveckling under dessa år har också behandlats i [Till försvar för kommunismen. Till minnet av Set Persson](#) (MLK 1971) och Åke Sparring: *Från Höglund till Hermansson*, Stockholm 1967. Någon värdering av litteraturen gjordes inte i uppsatsen och det har setts som meningslöst att rekonstruera en sådan.

¹⁰ *The Communist International 1919-1943. Documents. Selected and edited by Jane Degras*, Volume I, II och III, London 1956, 1960 och 1965 innehåller mycket material, som belyser Kominterns utveckling. Samlingen har dock brister. Speciellt vad gäller taktiken är dokumentationen ofullständig.

¹¹ ”Teser över Internationals taktik antagna på 4:de världskongressens 31:a sammanträde 5 december 1922”. Stockholm 1923.

¹² a.a. s. 48

Arbetet med enhetsfronter betydde inte att det kommunistiska partiets roll minskades. Framförallt betonades partiets självständighet.

Efter krisen i början på 20-talet inträdde en tillfällig stabilisering av de kapitalistiska ekonomierna och ett av de viktigaste verksamhetsområdena för Komintern blev bolsjeviseringen av de enskilda partierna. På sin 6:e kongress 1928 såg den kommunistiska internationalen klara tecken på en annalkande kris. Den fann att socialdemokratien och de reformistiska fackföreningarna växte samman med stat och företagarorganisationer.

”Från ett skamligt försvarande av kapitalismen har socialdemokratien övergått till att bli dess aktiva understödjare.”¹³

Kominterns taktik mellan 6:e och 7:e kongresserna (1928 och 1935) bär den kända devisen ”Klass mot klass”. Mot bakgrund av den förändring i socialdemokratiens roll, som man konstaterat, gjordes kampen mot socialdemokratien skarpare. Komintern lade huvudvikten vid enhetsfronten nedifrån och problemen med ledningen av masskampen under krisen.

1934/35 fann Kommunistiska Internationalen läget vara kraftigt förändrat. Socialdemokratien genomgick en allvarlig kris och i Tyskland var den sönderslagen. Samtidigt ökade fascismens styrka. I samband med dessa händelser konstaterades en förändring hos många arbetare.

”Hos de socialdemokratiska och partilösa arbetarnas breda skikt växer viljan till enhetsfront med kommunisterna, för kamp mot fascismen.”¹⁴

Mot bakgrund av detta och i sin analys av fascismens väsen (som här förbigås) lade Kommunistiska Internationalen om enhetsfrontstaktikens tillämpning.

”Nu kan vi, om vi än ytterligare lägger huvudvikten på enhetsfronten underifrån, icke avstå från kombinerad eller försök till kombinerad enhetsfrontstaktik underifrån utan principiella koncessioner – med alla härigenom följande förändringar i arten av kritiken mot socialdemokratien under upprätthållande av den egentliga kritiken.”¹⁵

Komintern bedömde det som så att socialdemokratien endast kunde tänkas träffa överenskommelser för defensiva uppgifter (försvaret mot en fascistisk offensiv). Kommunisterna däremot inskränkte sig inte enbart till en defensiv utan verkade även för offensiva uppgifter, i det man strävade mot proletariats diktatur.

I kampen skulle, där kommunisterna bedömde det som möjligt, en bred antifascistisk folkfront på den proletära enhetsfrontens (enhetsfronten underifrån) grundval skapas. Denna taktik är mest känd som folkfrontstaktiken.

I detta sammanhang blir regeringsfrågan aktuell. Komintern räknade med möjligheten av bildandet av en den proletära enhetsfrontens eller den antifascistiska folkfrontens regering.¹⁶ En sådan skall inte förväxlas med regeringen efter revolutionen. Det rör sig i stället om en regering på tröskeln till revolutionen.

”Det är framförallt en kampregering mot fascismen och reaktionen.”¹⁷

¹³ 6:e Kominternkongressens teser om den internationella situationen och Kommunistiska Internationalens uppgifter, augusti 1928 i *The Communist International*, London 1960, s. 459.

¹⁴ ”Från den skakade stabiliseringen till den andra perioden av revolutioner och krig”, *Kommunistisk Tidskrift* Nr 2 1935, s. 40. [Ingår i samlingen [SKP och arbetsplatserna 1929-35](#)]

¹⁵ a.a. s. 40-41

¹⁶ G. Dimitrov: ”Fascismens offensiv och Kommunistiska Internationalens uppgifter i kampen för arbetarklassens enhet mot fascismen.” Tal på Kommunistiska Internationalens VII världskongress den 2 augusti 1935 i *Enhetens och folkfrontens problem*, Stockholm 1939. s. 68-75. Det var första gången på 10 år som Komintern ansåg tiden mogen att ta upp regeringsfrågan. På kongresserna 1922 och 1924 hade den behandlats under namnet arbetarregering eller arbetar- och bonderegering. ”Tesar om taktiken” 1922 i *The Communist International* vol I s. 425-427 och ”Tesar om taktiken” 1924 i *The Communist International* vol. II s. 152.

¹⁷ a.a. s. 68

En regering av denna typ menade man kunde endast bildas under förutsättning av en politisk kris. Krisen skulle utmärkas av följande kännetecken

att den borgerliga statsapparaten var desorganiserad och paralyserad

att de arbetandes massor gick till storms mot reaktion och fascism, men inte var beredda för proletariats diktatur

att differentieringen och radikaliserings inom socialdemokratien gått så långt att en betydande del av medlemmarna vände sig mot de som var avogt inställda mot kommunisterna i sitt eget parti

En sådan regering måste genomföra bestämda grundkrav som t.ex. kontroll av produktion och banker, upplösande av polis och i stället för denna upprättandet av arbetarmilis.

Den internationella kommunistiska rörelsen och efterkrigstiden

Sedan den Kommunistiska Internationalen upplöstes 1943,¹⁸ aktualiserades vid krigets slut flera av de av Komintern tidigare behandlade ämnena; enhetspartier, enhetsfrontsregeringar och övergången mellan kapitalism och socialism blev till dagsaktuell politik för kommunistiska partier i framförallt östra Europa och Sydostasien. Även i västeuropeiska länder satt kommunistiska partier med i regeringskoalitioner och förhandlingar om samgåenden mellan socialdemokratiska och kommunistiska partier fördes – för en tid.¹⁹ I Albanien, Jugoslavien, Bulgarien, Rumänien, Ungern, Tjeckoslovakien, östra Tyskland och Polen upprättades efter hand s.k. folkdemokratier.

En folkdemokrati utmärktes enligt ett tal av den bulgariska kommunisten och premiärministern Georgi Dimitrov (tidigare Kominterns generalsekreterare) av följande kännetecken:

Folkdemokratien representerar de arbetandes makt under arbetarklassens ledning.

Det är en stat i övergångsperioden till socialism.

Den är byggd i samarbete med Sovjetunionen.

Den tillhör det antiimperialistiska och demokratiska blocket.²⁰

Vanligt i de folkdemokratiska länderna var att de kommunistiska partierna satt med i folkfrontsregeringar. Det förekom också att kommunistiska partier slogs samman med socialdemokratiska.

Det rådde uppenbarligen motsättningar inom den kommunistiska rörelsen om den utveckling folkdemokratierna genomgick och om deras karaktär. Det var speciellt punkt två ovan – om övergången till socialismen – som var prövostenen. Detta framgår bl.a. av en artikel av Jozef Revai, en ungersk kommunist, från 1949.²¹ I artikeln görs en uppdelning av utvecklingen av folkdemokratierna i två faser. Den första började med erövrandet av den nationella friheten från den nazityska ockupationen och nedkämpandet av den inhemska fascismen. Denna fas var borgerligt demokratisk. Därefter kom kampen mot storfinansen och sedan mot hela bourgeoisin. Under denna fas började omvandlingen till socialism och proletariats diktatur upprättades. Revai hävdar att man i den kommunistiska rörelsen inte sett de olika momenten i detta förlopp. Kominform två kongresser 1947 och 1948 och det sovjetiska kommunistpartiet visade dock på att man inte skulle stanna upp ”förrän på det sista stadiet av de kapitalistiska elementens krossande”.²²

¹⁸ Efter hörande av de enskilda sektionerna, varav ingen protesterade, upplöste exekutivkommittén Komintern i juni 1943. Motiveringen är inte entydig, men tycks närmast vara att internationalen spelat ut sin roll. Degras (ed.), *Communist International* vol. III (London, 1965) s. 476-481.

¹⁹ SKP.s teoretiska organ (*Vår tid*) innehåller en kontinuerlig rapportering om utvecklingen, oftast i notis- eller krönikeform.

²⁰ Georgi Dimitrov, ”Political report of the central committee to the V congress of the Bulgarian Workers’ Party (Communists)” (1948) *Selected Works*, Volume II (Sofia, 1967), s. 673-674.

²¹ Jozef Revai: ”On the Character of our People’s democracy” (1949): *A documentary history of communism*, Volume II (New York, 1962), s. 180-182.

²² a.a. s. 182.

Revai trycker på vikten av en självkritik. Han menar att formerna för Sovjetstaten och folkdemokratins andra fas skiljer sig, men inte innehållet: proletariats diktatur. Bakgrunden till det Revai säger, är att det förekom en argumentering i den kommunistiska rörelsen under efterkrigstiden, som hävdade, att då formerna för folkdemokratins utveckling till socialismen så väsentligt skilde sig från Sovjets, så gjorde också innehållet det, dvs. man behövde inte upprätta proletariats diktatur. Kominterns linje, däremot, hade varit att proletariats diktatur var en nödvändig fas i utvecklingen och att den lämpligaste formen för denna var sovjetfederationen. Det som Revai kallar folkdemokratins första fas motsvaras i mycket av vad Komintern menade med en enhetsfrontsregering.

I det svenska kommunistpartiets tidskrift *Vår tid* och i en särskild bok förekom översättningar och artiklar av de internationella kommunistiska ledarna.²³ Dessa spelade sin roll för den svenska utformningen av en väg till socialismen. I nr 8 av *Vår tid* 1946 återfinns en förkortad artikel av Georgi Dimitrov.²⁴ Denne säger att i den ryska revolutionen var proletariats diktatur nödvändig. Indirekt vänder sig sedan Dimitrov mot att denna skulle ha sin aktualitet i folkdemokratiernas omvandling till socialism genom att framhäva de skilda betingelserna för dessa. I en osignerad ledare i *Vår tid* citeras denna artikel i argumentationen för en s.k. fredlig väg till, socialismen i Sverige.²⁵

Mer öppen i sitt avståndstagande från proletariats diktatur är Polens konseljpresident och sekreterare i Polska arbetarpartiet Wladyslaw Gomulka.²⁶ I en artikel visar det sig att Gomulkas uppfattning ”inrymmer intet erkännande av våldsamma revolutionära steg i Polens utveckling och utesluter nödvändigheten av proletariats diktatur”.²⁷ Gomulka vänder sig inte bara mot proletariats diktatur utan även mot revolutionen. Han förespråkar således en ”fredlig, evolutionär utveckling”.²⁸ I Polen var statsmakten ”baserad på parlamentarisk demokrati”.²⁹ Gomulka hävdar vidare att det inte heller i Sovjetunionen rådde någon proletär diktatur utan ”hela folkets regering i ordets vidaste betydelse”.³⁰

En annan tendens till brytning mot Kominterntraditionen förekom i Jugoslavien där det kommunistiska partiet inte hade något eget program vid sidan om folkfrontens.³¹ Komintern å sin sida hade framhållit de kommunistiska partiernas självständighet.

Motsättningarna inom den kommunistiska rörelsen och det s.k. kalla krigets inbrott var starkt bidragande faktorer All upprättandet av Kommunistiska Informationsbyrån (Kominform) i september 1947. Kominform hade inte Kominterns befogenheter och gjorde inte heller anspråk på att vara ett nytt världsparti. Medlemmar var partierna i Sovjet, folkdemokratierna, Italien och Frankrike.

I sitt inledningstal på Kominforms första kongress sade Sjdjanov att de styrande i USA maskerade sin expansionistiska offensiv i en fiktiv fara av att Sovjetunionen skulle viljas krig. USA och dess allierades aggressiva politik stod Sovjetunionen, dess växande inflytande i världen och de nya demokratierna.³²

I de nio medlemspartiernas resolution riktades hård kritik mot högersocialdemokratin.³³

²³ *Det nya Europa* (Stockholm, 1946). Förutom de nedan citerade artiklarna publicerades följande artikel: E. Varga: ”Demokratin av ny typ”, *Vår tid* nr 7 1947, s. 1-3 ff och nr 8 s. 11

²⁴ ”Kommunisterna och fosterlandsfronten”, s. 7-9. I *Collected Works* är de mer kontroversiella passagerna ”Historic Mission of the Bulgarian Worker’s Party (Communists)” *Collected Works* Vol II, s. 172-183. I *Vår tid* uppges talet vara hållet 26/2 och i *Collected Works* 27/2. Det rör sig i alla händelser om samma tal.

²⁵ ”Vår väg till socialismen”, *Vår tid* nr. 10 1946, s. 2-3.

²⁶ W. Gomulka-Wieslaw, ”Folkdemokratin i Polen”, *Vår tid* nr 3, 1947, s. 14-18.

²⁷ a.a. s. 14.

²⁸ a.a. s. 14.

²⁹ a.a. s. 15.

³⁰ a.a. s. 15.

³¹ Josip Broz Tito, *Folkfronten* (Stockholm, 1947), s. 28.

³² A. Sjdjanov, *Det internationella läget* (Stockholm, 1948).

³³ De nios deklARATION återfinns i *Vår tid* nr 10 1947, s. 16.

Kominform blev valplatsen för en uppgörelse med det jugoslaviska kommunistpartiet, som efter en tids fientligheter uteslöts. Huvudvikten i kritiken av det jugoslaviska partiet lades vid att det inte såg arbetarklassens ledande roll, bröt med teorin om klasskampen, vilket tog sig uttryck bl.a. på landsbygden och be gick en nationalistisk avvikelse³⁴

Gomulka gjorde självkritik i det polska arbetarpartiets centralkommitté för högeravvikelse och nationalistisk avvikelse.³⁵ I ett tal på bulgariska arbetarpartiets kongress i december 1948 var nu Dimitrov entydig på en punkt där det förut förekommit motstridigheter. ”Sovjetstaten och folkdemokratin är två former ... av proletariats diktatur.”³⁶

Den internationella strid som försiggått hade sin motsvarighet i, och påverkade, det svenska kommunistiska partiet.

Den skildring av den kommunistiska rörelsen efter kriget, som här gjorts, är givetvis ofullständig. Jag har valt att hålla den till händelserna i samband med folkdemokratierna. Dessa tycks nämligen ha utgjort knutpunkten för åtminstone de europeiska kommunisternas teori och praktik.

SKP 1944-1948.

En ny linje vinner insteg och utvecklas När SKP höll sin 12:e kongress i maj 1944 hade fem år och större delen av ett världskrig förflutit sedan partiet senast höll kongress³⁷ Den internationella och nationella situationen var inte densamma. Partiet stod inför uppgiften att analysera utvecklingen och utforma sin efterkrigspolitik i enlighet med sin syn på läget. Särskilt betydelsefull var synen på socialdemokratin, något som följdriktigt blev kongressens huvudfråga.

De riktlinjer som fastslogs fick i mycket sitt innehåll bestämt av SAP:s politik. Som alternativ till samlingsregeringen ställdes parollen: Vänsterregering. SKP:s principprogram utformades i inte oväsentlig utsträckning i polemik med SAP:s programrevision. Det mest framträdande exemplet på denna politik blev att SKP avstod från att utforma ett eget handlingsprogram utan anslöt sig i stället till SAP:s handlingsprogram. Till kongressen hade partistyrelsen förberett ett kortfattat principprogram och ett handlingsprogram. Strax innan kongressen offentliggjorde socialdemokraterna sitt handlingsprogram kallat *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*. På partistyrelsens rekommendation beslöt kongressen att ta detta som sitt eget handlingsprogram.³⁸ Ingen invändning mot denna politik förekom på kongressen; diskussionen var överhuvudtaget varken omfattande eller djupgående³⁹

Arbetet i den av rikskonferensen utsedda kommissionen för utarbetandet av ett principprogram kom att i viss utsträckning bestämmas av att frågan om nytt principprogram även var aktuell inom socialdemokratin. Den socialdemokratiska programkommitténs verksamhet följdes uppmärksamt av SKP. Det förslag som publicerades och som sedan antogs i maj 1944 av SAP tolkades som ett steg åt höger.⁴⁰

I och med att två medlemmar i den socialdemokratiska programkommissionen reserverade sig mot det nya principprogrammet såg SKP vissa taktiska möjligheter. Den kommunistiska programkommissionen laborerade med tanken på ett tvådelat program. Första delen skulle bestå av SAP:s icke reviderade program och den andra av ett eget tillägg. En annan idé var att knyta an till tanken

³⁴ ”Concerning the situation in the communist party in Yugoslavia.” *For a lasting peace and a people's democracy* nr 13 (16) 1948, s. 1. Detta är Kominforms resolution av den 28 juni 1948.

³⁵ *A documentary history of communism: Vol. II*, s. 174-179. Gomulka avsattes härvid som generalsekreterare.

³⁶ G. Dimitrov: *Selected Works*, vol II, s. 709.

³⁷ 6-9/5 1944.A.2.

³⁸ På ett partistyrelsemöte 13-14 oktober 1945 sade Linderot om antagandet av efterkrigsprogrammet: ”Vi hade knappast hunnit läsa det. Dock anslöt vi oss ganska djärvt ...” (Linderots inledningsanförande) A.1945.1.a.

³⁹ Ett mindre antal protokoll saknas. Det är dock inte troligt att dessa inlägg väsentligt avviker från de övriga. Det hade i så fall rimligen gett ut slag i andra inlägg.

⁴⁰ Lancet (C. H. Hermansson), *Den socialdemokratiska programrevisionen*. (Stockholm, 1944). *Vårt program* (Stockholm, 1944.), s. 9-19.

om ett marxistiskt enhetsparti och låta programutkastet stå som ett diskussionsunderlag för ett sådant partis program.⁴¹ Slutligen bestämde man sig för att utarbeta ett eget sådant förslag.

Det program som den 12:e kongressen antog är mycket kortfattat och kallas ibland grundsatser. Grundsatserna knöt an till SAP:s icke reviderade program i så motto att grunden är densamma, Erfurtprogrammet.⁴² Påtagligt är att termen proletariats diktatur inte nämns i programmet. I stället har man följande skrivning:

”Den kapitalistiska staten är ett organ för upprätthållande av borgarklassens ekonomiska och politiska herravälde. Det är arbetarklassens historiska uppgift att i förbund med övriga utsugna och utplundrade klasser erövra den politiska makten och skapa sin egen demokratiska stat för att upprätta en socialistisk samhällsordning.”⁴³

Motiveringen angavs vara att termen diktatur förvanskats och förtalats.

Till skillnad från partiets tidigare program – Kominterns – hävdar inte det nya nödvändigheten av ett revolutionärt maktövertagande och upprättandet av proletariats diktatur. Det är inte så att det nya programmet vänder sig mot tidigare ståndpunkter i fråga om staten och revolutionen. Vad som sker är att det lämnas utrymme för olika tolkningar.

Vid sidan om principprogrammet antog SKP också ett handlingsprogram. Som tidigare framhållits valde man i detta fall att ansluta sig till det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet.

Arbetarrörelsens efterkrigsprogram – eller de 27 punkterna som det också kallades – hade utformats av en arbetsgrupp med Ernst Wigforss som ordförande. Den socialdemokratiska partikongressen antog det som sitt aktionsprogram i maj 1944.⁴⁴ Programmet var utformat i fruktan för en efterkrigsdepression. Statliga åtgärder för att bekämpa kristendenserna behandlades ingående.

De 27 punkterna består av, såväl kortsiktiga, som något mer långsiktiga planer. På det senare området kommer en utökning av statens ekonomiska roll in. Avgörande för statens verksamhet skulle vara effektivitetssynpunkten. Staten skulle ge stöd åt allmännyttiga företag och tänktes vidare kunna etablera konkurrerande offentlig verksamhet eller tillgripa förstatliganden. Dessa alternativ skulle endast bli aktuella, där den enskilda företagsamheten medförde misshushållning eller monopolism. Vikten av samverkan med den enskilda företagsamheten betonades, liksom nödvändigheten av en strukturrationalisering av näringslivet.

Efterkrigsprogrammet var indelat i tre huvudavdelningar. Den första var kravet på ”Full sysselsättning”. Medlet att uppnå detta var framförallt konsumtionsstimulerande åtgärder och en rörligare arbetsmarknad. Den andra avdelningen – ”Rättvis fördelning och höjd levnadsstandard” – innehöll övervägande socialpolitiska reformförslag. Den sista avdelningen kallades ”Större, effektivitet och mera demokrati inom näringslivet”. Det är här resonemangen om statens utökade ekonomiska roll återfinns.

När Lewin i sin bok *Planhushållningsdebatten* skall bedöma karaktären av de 27 punkterna finner han visserligen en radikaliserings av de dagspolitiska kraven, men: ”Någon ideologisk radikaliserings, såsom det ibland görs gällande, sker alltså inte inom svensk socialdemokrati vid krigsslutet.”⁴⁵

I analysen av efterkrigsprogrammet på det kommunistiska partiets kongress anfördes tre skäl för dess tillkomst.⁴⁶

⁴¹ C. H. Hermansson, ”Kommunistisk programdebatt”, s. 24-27 i *Kulturfront* nr 3-4 1944.

⁴² *Vårt program*. Med kommentar av Hilding Hagberg (Stockholm, 1944), s. 34. Själva grundsatserna återfinns på s. 5-7. Den övriga delen av skriften – kommentarerna – utgörs av Hilding Hagbergs inledning i programfrågan på SKP:s 12:e kongress.

⁴³ a.a. s. 7.

⁴⁴ *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering*. (Stockholm, 1944). Den följande redogörelsen för programmet bygger i mycket på Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten*. Andra upplagan (Stockholm, 1967), s. 215-228.

⁴⁵ a.a. s. 226.

1. SAP ville få massorna att bortse från dagens och krigstidens bekymmer i väntan på något som skulle bjudas i framtiden.
2. Socialdemokraterna fruktade kris och social oro vid krigsslutet. Av den anledningen ville de avtvinga monopolkapitalet vissa eftergifter, så att krisen skulle mildras och minsta möjliga oro uppstå.
3. En ärlig vilja hos en del ledande socialdemokrater att gagna massorna.

Det avgörande för SKP:s ståndpunktstagande var inte, framhöll man, så mycket motiven till programmets tillkomst som dess innehåll. Vid bedömningen av innehållet kom man fram till att en rad positiva inslag förefanns. Centralfrågan i programmet menade man Vara punkten om full sysselsättning. Men, till skillnad från SAP, höll SKP före att den ej gick att genomföra inom det kapitalistiska samhällets ramar. SAP:s metod i detta fall, karaktäriserade Linderot i ett känt uttalande, var som en halshuggning av kapitalismens skugga.⁴⁷ Trots det mått av illusionspolitik, som man ansåg programmet behäftat med, antog SKP det. Det kommunistiska partiet deklarerade: ”Vi skall allvarligt gå in för detta arbetarrörelsens efterkrigsprogram och utlösa aktioner bland massorna för genomförandet av alla de punkter som är fotade på verklighetens mark.”⁴⁸

Efter det att det kommunistiska partiet antagit efterkrigsprogrammet kritiserade man socialdemokratin på flera punkter, som hängde samman med Efterkrigsprogrammet. Det som SKP framförallt riktade in kritiken på var frågan om förstatligande och socialism. Man kritiserade den betydelse som socialdemokratin lade in i ordet socialism; för dem inträdde socialism i och med att den kapitalistiska staten hade kontroll över produktionen.⁴⁹ De socialdemokratiska teoretikerna blandade medvetet ihop begreppen socialism/socialisering och förstatligande, och betraktade staten som stående ovanför klasserna. Mot detta ställde SKP sin uppfattning att ett statligt företag i ett kapitalistiskt samhälle blir ett statskapitalistiskt företag med samma intresse av utsugning som ett privatkapitalistiskt. En verklig socialisering betydde däremot en likvidering av kapitalisternas stat och ekonomiska makt.⁵⁰

Andra punkter som kommunisterna var kritiska mot hängde samman med deras syn på staten och socialismen. Så vände man sig t.ex. mot att villkorslöst ställa kravet på ökad, effektivare produktion. Resultatet skulle då bara bli ökad utsugning. Därför måste också garantier finnas för att den ökade produktionen kom massorna till godo.⁵¹

På ett område underkändes efterkrigsprogrammet helt. Det rörde sig om jordbrukspolitiken, där SKP hade utarbetat ett eget aktionsprogram.⁵²

Efterkrigsprogrammet intog en mycket framträdande plats i kommunisternas propaganda efter kriget och i riksdagsarbetet utgjorde motioner, som sades vara utformade i de 27 punkternas anda, en viktig del.⁵³ Citat ur efterkrigsprogrammet förekom ofta i de broschyrer partiet gav ut i olika frågor.⁵⁴

⁴⁶ Sven Linderot, ”Det politiska läget och arbetarklassens uppgifter”. *Svensk arbetarrörelse i brytningstid*, s. 425-427.

⁴⁷ a.a. s. 428.

⁴⁸ a.a. s. 434.

⁴⁹ Harald Rubinstein, ”Wigforss och socialismen”. *Vår tid* nr 5 1945, s.13.

⁵⁰ Set Persson, *Vad läget kräver av Sveriges arbetare*. Dagspolitik 22 (Stockholm 1945), s. 15-16.

⁵¹ Sven Linderot, ”Det politiska läget och partiets uppgifter”. Tal på partistyrelsemöte 13-14 oktober A.1945.1.a.

⁵² Se t.ex. Erik Åström, *Vill kommunisterna ta jorden från bönderna?* (Sthlm 1944).

⁵³ *Samling kring efterkrigsprogrammet*. Dagspolitik 24, Sthlm 1946. *Folket mot storfinansen*. Kommunistiska riksdagsinitiativ. Dagspolitik 31 (Sthlm 1947). Set Persson, *Kommunistisk riksdagspolitik. En redogörelse för 1945 års riksdag*. (Sthlm 1946.) Set Persson, *Kommunistisk riksdags politik. En redogörelse för 1946 års riksdag*. (Sthlm 1946) Gunnar Adolfsson, *Kommunistisk riksdagspolitik. En redogörelse för 1947 års riksdag*. (Sthlm 1948)

⁵⁴ T.ex. Lancet, *Vilka skall bestämma – arbetare eller kapitalister*. Efterkrigsprogrammet inför förverkligandet.

Dagspolitik 25. (Sthlm 1946.) Margit Lindström, *Kvinnornas problem*. Dagspolitik 26. (Sthlm 1946) Nils Holmberg, *Porträtt av storfinansen*. Dagspolitik 27. (Sthlm 1946.) Gösta Kempe, *Bo bättre och billigare*. Dagspolitik 28. (Sthlm

När det kommunistiska partiet omkring 1948 tyckte sig se en socialdemokratisk flykt från programmet fick det följder i propagandan. Då framställdes kommunisterna i kontrast till det socialdemokratiska partiet, som bärare av Arbetarrörelsens efterkrigsprogram.⁵⁵

Kravet på vänsterregering

På 12:e kongressen tog det kommunistiska partiet upp frågan om enhetsfronten uppifrån. Man såg möjligheten av att flera partier och grupper kunde tänkas samverka i en folkfrontsbetonad regeringssammanslutning, som skulle bestå av progressiva och antifascistiska krafter. I motsats till samlingsregeringen skulle den skära "...en rågång till fascismens, reaktionens, bakåtsträveriets och storfinansens krafter..." Den skulle samla "...det återstående svenska folket ända ut till de kommunistiska arbetarna bakom en regering, som enligt svensk traditionell politik kallas för en vänsterregering..."⁵⁶

Karaktären på en dylik regering skulle var borgerligt-demokratisk och man tänkte sig möjligheten av att den skulle innehålla även progressiva från borgerliga partier.⁵⁷ SKP gjorde ingen sammanställning av villkoren och ramarna för en enhetsfrontsregering. Komintern hade i detta sammanhang ställt upp bestämda villkor för en sådan regering.

Frågan om ett enhetsparti

Tanken på att skapa ett marxistiskt enhetsparti togs upp på SKP:s konferens 1943 och bedömdes som relativt näraliggande. Det gällde att "... inom överskådlig tid skapa förutsättningarna för detta enhetsparti".⁵⁸ I ett tal ett drygt halvår senare utvecklade Linderot denna tanke. Med tanke på läget inom SAP, ansåg han det möjligt att SKP tillsammans med "... de väsentliga delarna av det nuvarande socialdemokratiska partiet kan skapa ett enhetsparti, ...". Förhållandena var inte sådana i dag, men de "... kan ändras till i morgon".⁵⁹

I och med att SKP 1944 antog sitt principprogram, menade man att frågan kunde ställas mer konkret. Grundsatserna var utformade så att det "... finns enligt vår mening inte någon punkt i våra föreslagna grundsatser, som kan väcka invändningar och opposition från människor med socialistiska utgångspunkter".⁶⁰

Man skall här komma ihåg att skrivningen i principprogrammet angående staten och vägen och socialismen lämnade utrymme för olika tolkningar. Kommunisterna ställde upp tre villkor för den politiska arbetarrörelsens sammansmältning i ett parti. Dessa var:

att huvudlinjen i SKP:s grundsatser erkändes
att klassarbetet bryts
att genom enhet i aktioner partierna förts allt närmare.⁶¹

Om man jämför dessa villkor med dem som Komintern framställde i denna fråga, fattas hos SKP två viktiga punkter. Den första är erkännandet av nödvändigheten av att på revolutionär väg störta bourgeoisies herravälde och upprätta proletariats diktatur i form av sovjeter. Det andra villkoret är att enhetspartiet skulle vara uppbyggt enligt den demokratiska centralismen.

1946.) Gunnar Adolfsson, *Fattigvård eller social trygghet. Kommunisterinsatser i socialpolitiken*. Dagspolitik 36. (Sthlm 1947). På "Hur skapa social trygghet. Ett programförslag" (Sthlm 1946), används ett citat ur efterkrigsprogrammet som devis på omslaget.

⁵⁵ *Debatten Linderot-Erlander 19 april*. (Sthlm 1948.) Kommunister i remissdebatten. Dagspolitik 37. (Sthlm 1948.)

Helmer Holmberg *Kommunisterna föreslår...* Dagspolitik 38. (Sthlm 1948.)

⁵⁶ Sven Linderots tal på 12:e kongressen. A.1944.2. Se också Set Persson, *Med kommunisterna mot samlingsregeringen*. (Stockholm 1944.)

⁵⁷ Gunnar Öhmans slutord på 12:e kongressen. A.1944.2.

⁵⁸ Sven Linderot, "Ny Kurs". *Svensk arbetarrörelse i brytningstid*, s. 395.

⁵⁹ Båda citaten från ett tal hållet 23/1 1944, som återfinns i pärm A.1944.1.

⁶⁰ *Vårt program*, s.33.

⁶¹ a.a. s. 35.

Den fredliga vägen till socialismen

1945 fastslog det svenska kommunistpartiet att en fredlig väg till socialismen inte bara var önskvärd utan också möjlig i Sverige. I en artikel av medlemmen i arbetsutskottet, Fritjof Lager, hävdades att den fredliga vägen till socialismen var en revolution som inte förutsatte ett inbördeskrig.⁶² En sådan utveckling var ytterst ovanlig, men internationella händelser pekade dithän. På ett partistyreelsemöte på våren 1945 drogs ramarna för den fredliga vägen till socialismen upp.⁶³ AU-medlemmen Set Persson var föredragande och hans tal kom att bli det kommunistiska partiets officiella version av SKPs syn på det socialistiska maktövertagandet.⁶⁴ Innebörden i den fredliga vägen var att ”vi ger vår anslutning till strävandena att på vanliga demokratiska vägar, genom förhandlingar, avtalsuppgörelser, lagstiftning, riksdagsbeslut, regleringsåtgärder osv. komma framåt på fredlig väg och vi erkänner att denna väg kan vara framkomlig”.⁶⁵

Motsatsen till den fredliga vägen angavs alltså vara inbördeskriget. Inför perspektivet av ett inbördeskrig måste ett nyckelproblem vara kontrollen av militären. I en artikel i *Vår tid* sades nuläget vara gynnsamt för att rycka krigsmakten ur bourgeoisins händer och omskapa den till en folklig försvarsmakt.⁶⁶ Arbetarklassen skulle kunna göra detta genom sin styrka och genom sin parlamentariska position. För att beröva den svenska krigsmakten dess klasskaraktär skulle huvudstöten sättas in mot officerskårens sneda sociala rekrytering.

Denna metod – att helt eller delvis ändra på klasskaraktären på olika institutioner i det fortfarande kapitalistiska samhället – kom att bli den strategi för socialism, som SKP valde på partistyreelsemötet i mars 1945. I ett tal av C. H. Hermansson lades perspektivet på den fredliga vägen fram. Som utgångspunkt tog han Arbetarrörelsens efterkrigsprogram, vilket var ”... i den begränsade betydelse som socialdemokraterna fattar det, ett program för statsdirigerad kapitalism”.

SKP:s krav om vänsterregering betydde att man var beredd att arbeta inom ramen för en dylik statsdirigerad kapitalism. Men till skillnad mot SAP tänkte man sig inte bli kapitalismens förvaltare

Vårt arbete och vårt inflytande inom denna statsdirigerade kapitalism skall vi använda till att föra in klasskampen på allvar också i statsapparaten, till att äta ut bourgeoisin och till att skapa så gynnsamma koncessioner som möjligt för oss tills den dag kommer, då det på ena eller andra sättet, på fredlig eller om nödvändigt genom inbördeskrig, arbetarklassen står som innehavare av hela makten i staren. Det har skett en revolution, som säkert icke kunnat genomföras enbart med parlamentarisk verksamhet, utan som har sina drivande krafter i massornas aktivitet utanför parlamentet.”

Frågan om vem som har makten i samhället skulle komma att bli en väsentlig fråga de närmaste åren, spådde Hermansson. När de 27 punkterna sågs ur detta perspektiv fann han att: ”Det råder alltså ingen motsättning emellan revolutionär socialistisk handling och arbetarrörelsens efterkrigsprogram.” Förverkligandet av programmets huvudlinjer måste ”... så småningom leda över till en socialistisk omvandling”.

Tidigare hade SKP sagt om efterkrigsprogrammet att det innehöll bra dagskrav kombinerat med ett mått illusionspolitik. Nu tycks det uppkomma en tendens att tona ned det man tidigare funnit illusoriskt.

När den kommunistiska partistyrelsen samlades till en sammankomst på hösten 1945 hade två viktiga händelser utspelats.⁶⁷ Under våren hade metallstrejken, en av de största strejkerna i Sveriges historia, ägt rum. Kommunisterna hade varit aktiva i denna strejk. Vidare hade samlingsregeringen avlösts av en rent socialdemokratisk.

⁶² Fritjof Lager, ”Fredlig utveckling till socialism”. *Vår tid* nr 3 1945, s. 1-2.

⁶³ 24-25/3. A.1945.1.

⁶⁴ Set Persson, *Vad läget kräver av Sveriges arbetare*. (Örebro 1945.)

⁶⁵ a.a. s. 16-17.

⁶⁶ Nils Holmberg, ”Kommunisterna och försvarsfrågan”. *Vår tid* nr 2, 1945, s. 11.

⁶⁷ 13-14 oktober A.1945.1.a.

Partistyrelsen antog en resolution vars tema var den kamp mot monopolkapitalismen, som SKP räknade med skulle kunna ha sin utgångspunkt i efterkrigsprogrammet. Kring dess krav skulle arbetare, bönder och stadssamhällets mellanskikt samlas.⁶⁸

Resolutionen innehöll 7 punkter. Den första rörde initierandet av en folkrörelse för att tvinga statsmakterna till räfst med fascismens anhängare. Man utlovade regeringen stöd i alla strävanden att genomföra efterkrigsprogrammet. Främst på dagordningen ställdes lönepolitiken. Andra krav rörde omläggning av skattepolitiken, omställning av socialpolitiken så att staten tog på sig ökat ansvar och en demokratisering av skolan. Som sista punkt återfanns regeringsfrågan. Kravet på vänsterregering var övergivet; i stället begärdes en regering på bredare bas.⁶⁹

Regeringsfrågan berördes i Sven Linderots inledning. Motiveringen för att ej längre tala om vänsterregering var att det skulle tolkas som om SKP bara vore ute för sig själva. Ytterligare ett skäl var att man inte ställde sig helt främmande för en regering med ”hyggliga” bondeförbundare.⁷⁰ Bondeförbundet bedömdes som ett intresseparti för Sveriges bönder och ett samarbete kunde bli aktuellt. ”Jag tänker mig att situationen när som helst kan motivera en diskussion med bondeförbundet om vad som gemensamt kan göras av kommunistiska partiet och bondeförbundet i svensk jordbrukspolitik.” Linderot visade också ett visst intresse för folkpartiet: ”Vi borde också ta sikte på att skapa kontakt med folkpartiet

Synen på regeringsfrågan ger vid handen att SKP tycktes tro att någon typ av avgörande förändring höll på att ske i Sverige.

”Vi är på väg till makten i samhället. Vi kan inom kort tid vara i samma ställning som vårt finska broderparti, som är den drivande kraften i Finland. I denna situation är det viktigt att vi inte fastnar i den sterila negativism, som fortfarande finns kvar på vissa håll inom vårt parti.” (C. H. Hermansson)

Det verkar som om, om än inte klart utsagt, kommunisterna räknade med att befinna sig inte alltför avlägset från en stat av folkdemokratisk typ. För att komma vidare på vägen, betonade Linderot, behövdes massaktioner. Sådana kunde få följande resultat:

”Om en å två industrier är ute i strejk i vinter, så betyder det att man ringer från socialdemokratiska partiet och frågar om vi inte kan komma över ett slag. Alltså aktioners utlösning är generallinjen för närvarande. Vid lämplig tid skall vi naturligtvis också vända oss till ledarna.”

1946: höjdpunkten för den nya linjen

När det kommunistiska partiet den 18-21 maj 1946 höll sin 13:e kongress, den första efter kriget, så synes den ha varit mer förberedd än den föregående.⁷¹ Således hade arbetsutskottet inlett en diskussion i partiorganisationerna om den nya linjen.

På kongressen höll Sven Linderot inledningsanförandet, vars politiska innehåll kom att omfattas av kongressen som partiets politiska linje.⁷²

Linderot inledde med att konstatera att Se inte bara hade upphört rollen av oppositionsparti utan också var ”medverkande och medansvarigt i hela arbetarrörelsens insatser för att genomföra en ny politik i landet, en politik som hittills fått sitt främsta uttryck i Arbetarrörelsens efterkrigsprogram, vilket även utgör regeringens aktuella handlingsprogram”.⁷³

⁶⁸ Denna resolution återfinns också i *Vår tid* nr 9 1945, s. 3.

⁶⁹ På ett internordiskt möte med representanter för de kommunistiska partierna, spekulerar Hilding Hagberg över möjligheten av en ”röd-grön front”. Materialet om detta möte finns också i pärm A.1945.1.a.

⁷⁰ AU 5/4 A.1946.1.a. Kongressdiskussionen (s. 1-2) och Svaren i partidiskussionen (s. 14) i *Vårt Arbete* nr 1 1946.

⁷¹ A.1946.2.a. och A.1946.2.b. Se också *Partikongressens beslut*, Sthlm 1946. De viktigaste talen publicerades först i separata broschyrer för att sedan häftas samman till *Vårt Handlingsprogram*. (Sthlm 1946.)

⁷² Sven Linderot, *Svensk arbetarrörelse i brytningstid*, s. 449-478. Talet gavs även ut i broschyrform, *Demokratiskt handlingsprogram* (Sthlm 1946), och återfinns också i *Vårt Handlingsprogram*.

⁷³ a.a. s. 449.

Sedan gick Linderot över till den internationella situationen där han fann att efterkrigstiden karaktäriserades av kamp mellan demokrati och reaktion. De internationella tendenserna gick igen i Sverige. Finanskapitalet mobiliserade mot de demokratiska krafterna i demokratins namn. Samtidigt radikaliserades de breda folklagren. Även i Sverige gick kampfronten mellan demokrati och reaktion. ”Hela den svenska arbetarrörelsen är på väg att ordna sina led på denna front.”⁷⁴

Reaktionens taktik i detta läge blev enligt Linderot att försöka hålla igen för att vinna tid. Statens avgörande maktorgan – främst polis, militär, domstolar och fängelser – var i reaktionens händer.

”Tack vare denna sin styrka och regeringens alltför stora hänsynstagande till de borgerliga partierna, kan reaktionen bromsa tempot i det parlamentariska reformarbetet på ett ofta nog löjeväckande sätt, vilket i sin tur medför bristande respekt för riksdagen bland massorna och benägenhet att betrakta riksdagen som osjälvständig och svag.”⁷⁵

För att få fram reaktionens respektive demokratins styrka måste man, fortsatte Linderot, hitta en formel så att partier och enskilda kunde visa, var de hörde hemma. Därför borde ett demokratins handlingsprogram skapas. Arbetarrörelsens efterkrigsprogram gav endast fragmentariskt eller inte alls besked om hur andra grupperns intressen skulle tillgodoses. Dessa grupper var jordbruksbefolkningen, intellektuella, småföretagare och andra mellanskikt. En utvidgning av de 27 punkterna till en demokratins plattform borde bl.a. innehålla ”en demokratisering av hela statsapparaten”.⁷⁶

Utbyggnaden av efterkrigsprogrammet ansåg Linderot att man skulle uppdra åt en kommission med medlemmar från LO, SAP och SKP. Då kommissionens förslag ratificerats av huvudorganisationerna, skulle hänvändelser till alla demokratiska och framstegsvänliga krafter göras, om att förena sig i ett demokratiskt block för genomförandet av demokratins handlingsprogram. Programmet tänktes på så sätt tjänstgöra som en vattendelare mellan demokrati och reaktion. Om ett demokrat handlingsprogram skapades blev frågan om en bred regering än aktuellare.

Förverkligandet av dessa planer krävde ett enhetsarbete med SAP. Linderot påpekade att de motioner SKP väckt i riksdag och kommunförsamlingar hade varit utformade så att ”inga principiella hinder kunnat föreligga för socialdemokratiska partiet att stödja desamma”.⁷⁷ Eftersom SKP accepterat den fredliga vägen menade Linderot att ytterligare ett hinder var borta på vägen mot enheten. SAP måste emellertid uppge sin klassamarbetslinje och SKP å sin sida förstå att de socialdemokratiska ledarna i allmänhet ärligt ville gagna arbetarklassen.

Linderots tal var ett av de sex huvudtalerna på kongressen. De övriga behandlade ekonomin, jordbruket, mellanskikten, kommunalpolitiken och partiets läge och organisatoriska uppgifter. Det förekom även förberedda inledningar om kvinnofrågan och om facklig politik, men de ovan bildade tyngdpunkten och blev också de som publicerades.

I talet om den ekonomiska politiken pekades på två uppgifter i kampen för fredlig övergång till socialismen. Det gällde att

”överföra statsmakten i arbetarklassens händer, säkra nyckelpositionerna åt arbetarklassen och demokratisera statsapparaten;” Den andra uppgiften var ”att utveckla den samhälleliga regleringen av ekonomin och göra formerna för denna reglering mera rationella, enklare, mindre byråkratiska”.⁷⁸

Den senare uppgiften bedömdes vara huvuduppgiften. Tanken var den att arbetarna inte längre behövde inskränka sig till att kämpa för en rättvisare fördelning av produktionsresultatet. En förändring i den politiska maktbalansen hade inträtt. En kamp för en större produktion och bättre

⁷⁴ a.a. s. 458-459.

⁷⁵ a.a. s. 461.

⁷⁶ a.a. s. 465. Det korta stycke som behandlar demokratiseringen av statsapparaten finns ej med i kongressreferatet. Om det är tillkommet senare eller endast ej protokollfört går ej att avgöra.

⁷⁷ a.a. s. 471.

⁷⁸ C. H. Hermansson, *Ekonomiskt handlingsprogram* (Sthlm 1946), s. 6.

användning av resurserna blev då en av klasskampens nya former.⁷⁹ Det kommunistiska partiet krävde en planering av det ekonomiska livet.

Det kommunistiska partiets 13:e kongress utmärktes av en offensiv ton. Påtaglig var också en annan tendens. Basarbetet i den fackliga verksamheten och i andra sammanhang fick en ganska undanskymd plats. I den rad av kongressens huvudtal som publicerades saknas det om den fackliga politiken. I stället lades en kraftig betoning på arbetet i riksdag och kommunalförsamlingar och de parlamentariska styrkeförhållandena.

Diskussionen om socialdemokratins efterkrigsprogram intog en framträdande plats på kongressen. Nu nämndes inte det mått av illusionsmakeri man tidigare framhållit att programmet innehöll. Överhuvud tycks man ha varit angelägen om att tona ner motsättningarna till socialdemokratien.

1946 års kongress markerade höjdpunkten på partiets efterkrigspolitik. Tidigare framsagda tankar preciserades och fogades ihop. Det verkar onekligen som om partiet förutsåg en folkdemokratisk utveckling i Sverige; SKP siktade uppenbarligen mot en regeringsposition. Det är svårt att inte sätta den mjukare hållningen gentemot socialdemokratien i samband med detta.

Sveriges kommunistiska parti hade i stora stycken avgränsat sig från en tidigare politik. Möjligen var det detta som Linderot syftade på när han i sina avslutningsord på kongressen yttrade:

”om vi därför glömmar putsa upp de gamla parollerna sen 30 år tillbaka så må det förlåtas oss bara vi har de dagsaktuella parollerna klara och kampens sköld blank.”

Kommunalvalet 1946 och andra framgångar för SKP

Det kommunistiska partiets valmanifest i kommunalvalet 1946 var utformat i enlighet med partiets taktiska linje. I appellen sägs valet stå mellan en demokratisk politik och en reaktionär. De borgerliga partierna hade formerat sig till ett block – ett block appellen uppmanar väljarna att driva tillbaka. Appellens paroller uttalar sig för efterkrigsprogrammets ofördröjligen genomförande, höjd levnadsstandard, effektiv socialpolitik, framsynt bostadspolitik, genomgripande demokratisering, enhet i arbetarleden och ett demokratiskt block mot reaktionen.⁸⁰ Partiet tolkade valet som en folkomröstning för eller emot efterkrigsprogrammet och därmed för eller emot socialismen.⁸¹

I kommunalvalet 1946 fortsatte framgången från 1944 års riksdagsval – då partiets andrakammandat ökat från 3 till 11 – och 11,2% av väljarna lade sin röst på de kommunistiska kandidaterna.⁸²

Den uppåtgående tendensen för det kommunistiska partiet visade sig också i en kraftig medlemstillströmning. 1940 var antalet medlemmar 11 348. I maj 1944 hade siffran stigit till 21 603 för att nå sin topp 1948 med 52 723 medlemmar. Därefter sjönk medlemsantalet och i augusti 1949 var det nere i 48 000.⁸³

De stora framgångarna under 1944-1948 bör ha bidragit till den offensiva optimismen i partiets politik.

Den svenska vägen till socialismen

Hösten 1945 hade SKP formulerat sin tes om möjligheten av en fredlig övergång till socialismen i Sverige. Hösten 1946 inskränkte man sig inte bara till att tala om övergångens fredliga karaktär. I programmatiska termer talades om den svenska vägen till socialismen. Det var i höstrikedagens remissdebatt nytillskottet kom. Partiets ordförande Linderot frågade sig:

⁷⁹ a.a. s. 7-10.

⁸⁰ ”Valappell till Sveriges folk”, *Vår tid* nr 7 1946, s. 17.

⁸¹ Gunnar Öhman, ”Valets politiska betydelse”. *Vår tid* nr 8 1946, s. 1-3.

⁸² Åke Sparring (red) m.fl., *Kommunismen i Norden och världskommunistiska rörelsens kris* (Sthlm 1965), s. 25.

⁸³ Gunnar Öhman på den 13:e kongressen. A.1946.2.a. *Kommunistiska meddelanden* nr 3 1945, s. 4. Partistyresemötet 14-16 oktober. A1949. 1.b.

”Hur förhåller det sig nu egentligen med denna uppfattning, att det kommunistiska partiet skulle vara antidemokratiskt på grund av att det inte anser någon annan väg möjlig än proletarietets diktatur och sovjetmakt? *Marxismen utesluter faktiskt inte andra vägar till socialismen än den ’ryska’ vägen, den väg som de ryska bolsjevikerna gick 1917.*⁸⁴

För Sveriges vidkommande fanns den svenska vägen som ”bygger på den svenska demokratin. Den vill, dess fördjupning` i fråga om ekonomin till en verklig demokrati, och denna väg bygger på en fredlig samhällsutveckling.”⁸⁵

I en artikel i det teoretiska organet *Vår tid* utvecklades tankegångarna om den svenska vägen ytterligare. I artikeln var det följande betingelser som skilde situationen i Sverige 1946 från den i Sovjet 1917:

1. Arbetarklassen är väsentligt större, 60% av den produktiva befolkningen.
2. Bourgeoisin är politiskt och ekonomiskt splittrad.
3. Monopolkapitalets utplundring har gått så långt att även små bönder, tjänstemän, hantverkare och intellektuella uppfattar monopolkapitalet som huvudfiende.
4. Det finns arbetarmajoritet i riksdagen, i flertalet landsting och i ett stort antal kommuner.
5. ”Arbetarklassen har kunnat tillkämpa sig vissa positioner i statsapparaten, även om denna fortfarande i huvudsak är ett organ för bourgeoisins maktutövning.”⁸⁶
6. LO är starkt och ”enhetligt”.⁸⁷
7. ”Den parlamentariska ordningen för vissa besluts fattande är godkänd av alla stora partier, även de borgerliga, vilket i varje fall innebär ett tröghetsmoment till fördel för den fredliga utvecklingen.”⁸⁸
8. Förekomsten av ett starkt och i frammarsch statt SKP.

En väsentlig betingelse var dock inte uppnådd – politisk enhet inom arbetarklassen och ett samarbete mellan denna och mellanskikten i städerna och på landsbygden.

I 1946 års remissdebatt hölls det kommunistiska partiets huvudtal av Sven Linderot i första och Hilding Hagberg i andra kammaren. Hagberg kallade i sitt tal kommunisternas inställning till socialdemokratin som ”väl villigt avvaktande”.⁸⁹ Han tillade att den fredliga vägen till socialismen inte kunde åstadkommas på annat sätt än att arbetarklassen utnyttjade varje position och skärpte sin kamp ”utan att därför spränga de parlamentariska formerna”.⁹⁰

I remissdebatten 1946 hade partiets syn på vägen till socialismen utvecklats så långt, att partiet o tvetydigt uttalade sig för en parlamentarisk väg till socialismen. Det utrymme för olika tolkningar vad gäller övergången till socialismen, som grundsatserna gav möjlighet till, hade nu utnyttjats för en mot kominternarvet motsatt tolkning. I Kominterns program hade det nämligen hetat att ”Proletariatets erövring av makten är ingen fredlig ’erövring’ av den färdiga borgerliga statsapparaten genom uppnåendet av parlamentsmajoriteten.”⁹¹

Stödet åt socialdemokratin i fackföreningarna

I partiets organisationstidskrift *Vårt Arbete* meddelades 1947 att Vänsterpress förlagsaktiebolag bildats.⁹² Bolagets uppgift var att stödja socialistisk press. Bakgrunden var att LOs s.k. pressfond

⁸⁴ Citerad enligt ”Vår väg till socialismen”. *Vår tid* nr 10 1946, s. 1.

⁸⁵ a.a. s. 1.

⁸⁶ a.a. s. 2.

⁸⁷ a.a. s. 5.

⁸⁸ a.a. s. 2.

⁸⁹ *Samling kring efterkrigsprogrammet* (Sthlm 1946), s. 20. Hagberg hade redan tidigare uttryckt en liknande tankegång då han definierade SKP s roll gentemot SAP som ”vänskapligt pådrivande” i *Duellen Wigforss-Hagberg* (Sthlm 1944), s. 44.

⁹⁰ a.a. s. 23.

⁹¹ *Kommunistiska Internationals program*, s. 37.

⁹² Nr 3 1947 s. 9.

endast gav stöd åt socialdemokratisk press. SKPs initiativ betydde inte att man ville göra presstödet från fackföreningarna till en partiskiljande fråga. I stället var linjen att verka för lika stort stöd till såväl socialdemokratisk som kommunistisk press.

I fråga om fackföreningarnas valanslag drevs samma linje. Även i sådana fackföreningar där kommunister var i majoritet, verkade man för en sådan uppdelning av anslagen att SKP och SAP fick hälften var.⁹³

Kommunistiska partiet och det kalla krigets begynnelse

1947 inträdde en förändring av SKP:s bedömning av tidsläget. Den offensiva tonen från 1946 tystnar. I den resolution som partistyrelsen antog på senvåren, hette det att reaktionen hade skärpt sin kamp mot demokratin.⁹⁴ Partistyrelsen ansåg att reaktionens syfte var att driva bort regeringen från efterkrigsprogrammet, varför arbetarrörelsen måste samordna sina krafter i kamp för detta. Partistyrelsen menade också, att vissa socialdemokrater hade en välvillig inställning till en samling åt höger. Till detta kom en hårdare attityd från SAP mot kommunisterna.

I en kommentar till resolutionen heter det att ”socialdemokratin har slagit till reträtt för reaktionen”.⁹⁵ Ännu kunde SAP tvingas att hålla sig till sitt program ”men då måste massorna utöva tryck och i allt större skaror stödja det kommunistiska partiet”.⁹⁶

Av det material jag gått igenom från det andra halvåret 1947 återfinns knappt något alls om den ändrade inställningen till SAP. En artikel, som skulle behandla reformismens roll i partiets teoretiska tidskrift, är mycket allmän och okonkret i sin kritik.⁹⁷ I denna tidskrifts decembernummer tog Kominforms bildande upp. I materialet från Kominform talades det om högersocialister (högersocialdemokrater), vilka spelade en reaktionär roll.⁹⁸

I januari 1948 var åter partistyrelsen samlad till möte. På mötet konstaterade flera talare i en intern diskussion, att de senaste årens framgångar i de fackliga valen nu började mattas eller vändas till motgångar.⁹⁹ Ett par månader senare fick sekretariatet planera en kampanj i samband med händelserna i Tjeckoslovakien, som hade blivit ett vapen i propagandan gentemot SKP.¹⁰⁰ I partiets 1:a majupprop vände man sig mot SAP, vars ledning sades ha lagt arbetarrörelsens efterkrigsprogram åt sidan och deltog i den anti kommunistiska kampanjen.¹⁰¹

Som en viktig faktor i det bistrare klimatet för SKP, såg partiet den svenska anslutningen till Marshallplanen, varigenom Sverige knöts upp till de imperialistiska kretsarna i USA.¹⁰²

Sveriges kommunistiska parti höll sin 14:e kongress 15-9 maj 1948.¹⁰³ Den internationella situationen satte sin prägel på politiken och kongressen ställde som första uppgift för partiet att skapa ett motstånd mot imperialism och krigspolitik.

⁹³ AU 8/3 A.1946.1.a.

⁹⁴ Partistyrelsemöte 30/5-1/6. A.1947.1. Resolutionen återfinns också i *Vår tid* nr 6 1947, s. 34 och i *Vårt Arbeta* nr 3 1947, s. 12-14.

⁹⁵ Sven Linderot, ”Partistyrelsens politiska resolution”. *Vår tid* nr 6 1947, s. 1.

⁹⁶ a.a. s. 2.

⁹⁷ Harald Rubinstein, ”Reformismen och utvecklingen”, *Vår tid* nr 8 1947, s. 4 ff.

⁹⁸ 3-4/1. A.1948.1.b.

⁹⁹ Kominform (Kommunistiska informationsbyrån) var en sammanslutning av de ledande kommunistiska partierna. SKP var inte medlem. Material om Kominform återfinns i *Vår tid* nr 10 1947 s. 16.

¹⁰⁰ 3/3 A.1948.1.a.

¹⁰¹ AU 5/4. A.1948.1.a.

¹⁰² *Vad Marshallplanen ålägger Sverige*. Dagspolitik 42, Sthlm 1948. Hilding Hagberg, *Marshallplanen, Västblocket och Sverige*, Dagspolitik 34, Sthlm 1948. ”Korståget mot kommunismen”, *Vår tid* nr 3 1948, s. 1.

¹⁰³ A.1948.2.a. Se även: *Material för föredrag om fjortonde partikongressen*. (Sthlm 1948.) Gunnar Öhmans inledningstal återfinns i broschyrform, *För fred, demokrati, välstånd*. (Sthlm 1948.) Här återfinns också kongressens politiska resolution (s. 19-21).

Resolutionens andra huvudpunkt manade till kamp för demokratin. Det tredje och sista kravet löd: Kämpa för välstånd åt folket. Här konstaterades, att storfinansen och de borgerliga partierna utnyttjat det kapitalistiska vanstyret för att pressa regeringen till ytterligare eftergifter. Följden av detta blev att regeringen underlät att vidta åtgärder för en lösning av efterkrigsprogrammets avgörande frågor. Istället hade den inlett en politik i strid mot programmet. SKP däremot uppgavs bedriva en politik i överensstämmelse med efterkrigsprogrammet.

De principiella tankegångar, som kom fram på kongressen, innebar ingen omläggning av kursen. Man betonade att 13:e kongressens linje var den riktiga, ehuru kritiken mot socialdemokratin var hårdare.

”Undfallenhet för reaktionen har alltid i större eller mindre grad präglat socialdemokratins politik.”¹⁰⁴

Valnederlaget 1948

I 1948 års riksdagsval led det kommunistiska partiet ett stort röstnederlag. En fråga, som då blev aktuell för partiet, var orsakerna till att de tidigare framgångarna vänts i sin motsats.

Partiets arbetsutskott beslöt strax efter valet att tillsätta en kommission, som skulle utarbeta ett förslag till valvärdering.¹⁰⁵ De synpunkter, som kommissionen kom fram till, beslöt arbetsutskottet att publicera i *Vår tid* och *Vårt Arbete* såsom ”material för diskussion inför partistyrelsens sammanträde...”¹⁰⁶

Den bedömning, som kom fram i värderingen, var den att huvudfrågan i valet för väljarna varit borgerlig eller socialdemokratisk regering. Partiet hade inte förmått att föra ut sin politiska linje tillräckligt klart och hade inte nöjaktigt kunnat analysera de skärpta motsättningarna efter kriget.¹⁰⁷ Partistyrelsen instämde i kritiken och utformade en längre resolution kallad ”Riksdagsvalets lärdomar”.¹⁰⁸ De politiska punkterna i resolutionen talar om bristfällig upplysning om folkdemokratierna och Sovjet, och om att vissa oklarheter kommit till uttryck i utformandet av politiken gentemot socialdemokratin. Den politiska huvudlinjen går däremot fri från kritisk granskning. Det är de organisatoriska bristerna som bildar kärnan i självkritiken.

Motsättningarna i partiet

Det kommunistiska partiets politik efter kriget möttes av en viss opposition inom partiet. Dessa meningsskiljaktigheter fördes i regel inte ut utanför organisationen och det har visat sig svårt att datera motsättningarnas ursprung. En viktig orsak till det, är att det inte finns någon undersökning rörande kommunistpartiets utveckling fram till och med Kominterns upplösning, som tar upp eventuella motsättningar inom partiet.

Det har tidigare i denna uppsats konstaterats, att det fanns en tendens hos det kommunistiska partiet att frångå Kominterns linje, när man började formulera ett eget principprogram och handlingslinje. Det har dock inte gått, att få fram dokument, som visar på några allvarligare åsiktsdifferenser, då partiets efter-krigspolitik inleddes.

Åke Sparring uppger, att antagandet av socialdemokratins handlingsprogram ”föregåtts av häftiga meningsbrytningar inom partiledningen”.¹⁰⁹ Som källor till sitt uttalande anger Sparring intervjuer han gjort med C.H. Hermansson och Hilding Hagberg. De två medlemmar av den dåtida partistyrelsen jag intervjuat – Fritjof Lager och Gustav Johansson – påstod däremot med bestämdhet, att inga allvarligare meningsbrytningar förelegat.

¹⁰⁴ G. Öhman, *För fred, demokrati, välstånd*, s. 12.

¹⁰⁵ AU 24/9. A.1948.1.a.

¹⁰⁶ AU 1/10. A.1948.1.a.

¹⁰⁷ ”Valets lärdomar”. *Vår tid* nr 8 1948, s. 1-2.

¹⁰⁸ Partistyrelsemötet 23-24 oktober. A.1948.1.b.

¹⁰⁹ Å. Sparring: *Från Höglund till Hermansson*, s. 49.

I den kommission, som utarbetade de grundsatser, som antogs av 1944 års kongress, ingick många av de ledande kommunisterna.¹¹⁰ Nils Holmberg, en av medlemmarna i kommissionen, berättade vid ett partistyresemöte 1950, att han då varit för en parlamentarisk väg till socialismen, men uppgav vidare att hans linje tillbakavisats och själv ansåg han den 1950 vara ”rena snurren”.¹¹¹ På samma möte med partistyrelsen sade Holmberg, att när Set Persson, som arbetsutskottets föredragande, formulerat teorin om den fredliga vägen till socialismen 1945, ”var det inte hans privata uppfattning”.

De här återgivna minnena av olika inblandade personer bör tolkas som tecken på att det förekom vissa motsättningar inom partiet. Karaktären på meningsskiljaktigheterna får man dock ingen bild av. De bör ej heller ha upplevts som så avancerade.

Den första fråga, som man kan spåra motsättningar kring i protokollen, rörde SKP:s 1:a maj-taktik. I ett protokoll från februari 1943 kan man läsa, att diskussionen om taktiken 1:a maj bordlades.¹¹² Då dagordningen endast upptog denna punkt, kan motstridiga uppfattningar ha kommit till uttryck. Så småningom beslöts att partiet skulle vara restriktivt med egna förmöten den 1:a maj.¹¹³ Efter demonstrationerna framkom det att medlemmar brutit mot partilinjen.¹¹⁴

Att det fanns en opposition mot partiets nya kurs bland medlemmarna kom till en del fram bland olika rapporter från distriktskonferenser och framförallt av den s.k. partidiskussion, som genomfördes under våren 1946 inför partiets kongress det året. Partiorganisationerna fick sig tillsända ett cirkulär med ett antal frågeställningar, som skulle diskuteras. En redogörelse för diskussionen sändes sedan in till partiledningen.¹¹⁵

Av cirkulärets frågeställningar är i detta sammanhang två av speciellt intresse. Den första berör, om huruvida SKP intagit en riktig ställning till socialdemokratien och regeringen och den andra om ställningstagandet till socialdemokraternas efterkrigsprogram varit det rätta. Utifrån de inlämnade svaren kan en del stämningar i partiet spåras. Materialet har dock vissa felkällor och mina beräkningar får tas som ungefärliga.

Av de 86 svar som finns på cirkuläret anger inget någon avvikande mening om antagandet av efterkrigsprogrammet. På den första frågan svarar alla utom en partiorganisation jakande. För Melleruds kommunistiska arbetarkommun, som är den negativa organisationen, ”ser det ut ibland som om kommunisterna skulle börja be sossarna om lov att få existera”.

30 av organisationerna kan rapportera en opposition. Sex av de positiva svaren ger också uttryck åt relativt stark kritik mot partilinjen. 21 svar uttalar en avvikande mening mot en eller ett par punkter vad gäller taktiken gentemot socialdemokratien.

De kritiska anser att förhållandet till socialdemokratien tycks dem helt eller delvis vara för ”mjukt” eller för ”lamt” och vill ha en mer självständig hållning. Det är vanligt att medlemmar med längre medlemskap i partiet är oppositionella. På flera håll hänvisas till sympatisörer:

”Vi tror att denna inställning i första hand inspirerats av den inställning som finns hos /står av/ våra sympatisörer, vilka står i opposition till socialdemokraterna. Vi får inte heller glömma att de arbetare som nu

¹¹⁰ Rikskonferensen A.1943.1.

¹¹¹ Partistyrelsen 28-30/10 A.1950.1.c. På kongressen 1944 framför Holmberg liknande ståndpunkter, A.1944.1., som de han anger att han haft under programarbetet.

¹¹² Politiska byrån 9/2 A.1943.1.

¹¹³ Politiska byrån 2/3 A.1943.1.

¹¹⁴ Politiska byrån 11/5 A.1943.1.

¹¹⁵ *Vårt Arbeta* nr 1 1946, s. 14. I pärm A.1946.1.c. återfinns svar från 87 partiorganisationer av olika slag. En del distrikt svarade. De flesta svaren kommer annars från kommuner. Under kommuner sorterar fackklubbar och liknande och ett fåtal sådana lämnade också in svar. Det gör rapporteringen svår att överblicka. Dessutom är mycket skrivet för hand och svårt att tyda.

kommer till vårt parti i stor utsträckning kommer till oss just för att de står i opposition till socialdemokratin och därför har svårt att förstå innebörden av vår enhetspolitik.”¹¹⁶

De allra flesta, som anmäler förekomsten av kritiska synpunkter framför missnöje med 1:a maj-taktiker. Vissa anser, att det är felaktigt att försöka åstadkomma gemensamt arrangerade demonstrationer med socialdemokraterna. De flesta tycker det är önskvärt med gemensamma demonstrationer. Många göt dock det tillägget, att om man inte fick de socialdemokratiska organisationerna med sig, skulle egna demonstrationer anordnas, eller åtminstone ett eget för- eller eftermöte. Västmanlands distrikt ansåg, att ”arbetarnas kampanda avtrubbas genom vår passivitet 1 maj”. Även i denna fråga förekom hänvisningarna till sympatisörerna. I t.ex. Göteborg stötte SKP:s linje på motstånd bland medlemmarna ”och i ännu högre grad från utomstående sida”.

Det fanns således en viss opposition bland medlemmar ute i partiorganisationerna mot utslag av taktiken gentemot social demokratin. Det är värt att lägga märke till att en av SKP:s viktigaste kommuner, Göteborg, hade mycket allvarlig kritik att rikta. Mot SKP och metallstrejken 1945

Vad gäller motsättningarna inom partiledningen är det, av protokollen att döma, i samband med metallstrejken 1945, som meningsskiljaktigheterna blottlägges; när den nya kursen skulle utformas i praktiken visade det sig, att enigheten i partiledningen inte var fast grundad.

Under det första halvåret 1945 pågick en av de största strejkerna i Sveriges historia: metallstrejken under vilken SKP spelade en betydelsefull roll; flera partimedlemmar satt i metallindustriarbetarförbundets underhandlingsdelegation.¹¹⁷

Bakgrunden till metallstrejken var att förbundet inför avtalsrörelsen samlat en avtalskonferens i september 1944, där förbundsstyrelsens linje led nederlag till förman för en med högre lönekrav. Under strejken, som rörde samtliga företag inom verkstadsföreningen, anordnade förbundsstyrelsen sammanlagt fyra omröstningar. I samtliga dessa gick de röstande metallarbetarna emot förbundslinjen. Den fjärde omröstningen gällde ett av medlingskommissionen framlagt bud. Efter att arbetarna röstat nej till budet, skrev likväl förbundsstyrelsen under ett avtal, vilket den i kraft av den s.k. vetorätten hade stadgeenlig rätt att göra.

Inför den fjärde omröstningen stod två uppfattningar i skarp kontrast till varandra inom det kommunistiska partiet. Det gällde frågan om vad partiet skulle rekommendera för röstning i denna omröstning.¹¹⁸ Det fanns de som förordade en ja-röstning och ett stöd till förbundsstyrelsens och medlingskommissionens linje. Det fanns två motiveringar härtill. Fritiof Lager gjorde sig till tolk för den ena. Han hävdade att det förelåg stora möjligheter att ja-linjen skulle komma i majoritet i omröstningen och därför borde också SKP gå in för denna linje. En nej-rekommendation i detta läge sade Lager skulle betyda att: ”Då hade vi tappat mycket av det politiska kapital, som vi vunnit tidigare.” Det andra skälet var att det var omöjligt att nå mer för arbetarna än vad medlingskommissionens förslag innebar. Det var framförallt partiets ordförande Sven Linderot, som argumenterade i enlighet med detta.

”Deras /metallarbetarnas/ kampvilja var prövad och inte misstrodd av någon. Vi ha kommit dithän, att intet mer kan vinnas...Vi ha också att slå till reträtt. Främsta uppgiften är inte bara att gå till offensiv. Man måste också göra reträtt och det är mycket svårare. Det är mycket svårare än att göra en riktig offensiv. I regel är det svårare i synnerhet då situationen är komplicerad. Då står frågan så här: Skall vi som ha hjälpt metallarbetarna gå ut i strejken...skall vi då proklamera fortsatt strejk? Det är inte frågan om vilken kampvilja arbetarna har. Frågan är: hur det i realiteten är om man skall gå i strejk om man vet att man inte vinner något mera...Då leder vi metallarbetarna i reträtten. Då visar vi att vi är karlar till att kämpa så länge det finns någon chans men för in dem i fabriken när chansen är slut.”

¹¹⁶ Älvsborgs distrikt.

¹¹⁷ *Metallkonflikten*, (Stockholm 1945), ger Metallindustriarbetarförbundets syn på strejken och SKP:s återfinns i Knut Tell: *Fakta om metallstrejken*. Dagspolitik 23, Sthlm 1945.

¹¹⁸ Diskussionen inför detta beslut finns inte dokumenterad. Däremot finns en relativt utförlig uppföljning av och redogörelse från denna diskussion på ett partistyresemöte i oktober 1945. 13-14/10 A.1945.1.a.

De som förespråkade en nej-röstning hade en annan syn. De hävdade att verkstadsföreningens medlemmar nu var skakade. ”Det fanns starka skäl att anta, att man kommit till en tidpunkt, då konflikten måste lösas. Basarna och verkmästarna hade ju fått vinkar om att man skulle sätta i gång ett visst datum.” (Gustav Johansson). Till detta påpekades att förbundsstyrelsen hade gjort en offensiv innan den fjärde omröstningen och bl.a. fått en tredje avtalskonferens på sin linje.

Set Persson anlade sin syn på vad förbundsstyrelsen ville uppnå med den fjärde omröstningen: ”resultatet /att nej fick majoritet/ blev nu emellertid att förbundsstyrelsen tvingades att uppfylla de löften, som den tydligen gett verkstadsföreningen och regeringen utan att få detta godkänt av medlemmarna. Den fick inte den fullmakt från medlemmarna, som den hade spekulerat att få i omröstningsresultatet.” Det framgår också att det är endast en av nej-linjens förespråkare – Set Persson – som förutsåg att förbundsstyrelsen skulle skriva under ett avtal mot medlemsomröstningen. ”Det var bara Set Persson som trodde att Westerlund/Metalls ordförande/skulle göra upp vid bordet.” (Sven Linderot)

Det var arbetsutskottet som bestämde vilken linje partiet skulle rekommendera i omröstningen. Trots att ja-linjen var i majoritet kom partiet likväl att gå in för nej-röstning. Orsaken till detta förklarades av Sven Linderot: ”Majoriteten var för att rösta ja men vi förklarade att risken för vårt parti var så stor. Vi skulle förlora så mycket medlemmar. De skulle lämna in sina medlemsböcker såvida inte varenda en var enig med mig att vi skulle rösta ja. Sen fick vi naturligtvis majoriteten nej. Så skrev Westerlund under vid bordet.”

De skilda ståndpunkterna, vad beträffar röstningen, rymde olika uppfattningar om inställningen till socialdemokratin. Detta framkom på partistyresemötet, där två skilda slag av lärdomar av strejken formulerades av Set. Persson och Knut Senander å ena sidan och Sven Linderot å den andra.¹¹⁹

Sven Linderot såg strejken som en möjlighet att få de socialdemokratiska ledarna att ta kontakt med SKP 3 ledning.

”Om en å två industrier är ute i strejk i vinter, så betyder det att de ringer från socialdemokratiska partiet och frågar om vi inte kan komma över ett slag. Alltså aktioners utlösning är generallinjen för närvarande. Vid lämplig tid ska vi naturligtvis vända oss till ledarna.”

Mot detta anförde Set Persson

”de socialdemokratiska ledarna har förenat sitt öde med privatkapitalismen... Vid utformandet av våra ställningstagande gentemot social demokraterna tror jag därför att vi ska ha tanken mer riktad på de socialdemokratiska arbetarna än på deras ledare och på hur de senare reagerar inför vår politik. Jag tror inte att vi på detta partistyresemöte har behov av någon frontändring. Men vi bör klart ange att vi har vår egen mening och för vår egen politik.”

Linderot gick i polemik mot Perssons ståndpunkt och hävdade att genom massornas tvång, och ”till och med genom övertygelse få en del socialdemokratiska ledare att gå in på vår linje”.

Tillfällig överbrygning av motsättningarna

Den 13:e kongressen,¹²⁰ som blev höjdpunkten på partiets efterkrigslinje, hölls mot bakgrund av att det inom partiet fanns meningsskiljaktigheter.¹²¹ Dessa hade framkommit i rapporteringen från medlemsorganisationer, på partistyresemöten och i AU.

¹¹⁹ Ett av de viktigare namnen bland de oppositionella i partistyrelsen var Nils Holmberg. Det finns ingen utskrift från Holmbergs inlägg på mötet bevarad. I en intervju med författaren hävdade Gustav Johansson mycket bestämt, att Holmberg vid detta tillfälle gick emot Senander och Persson.

¹²⁰ Som tidigare nämnts förbereddes kongressen av en partidiskussion. I anslutning till beslutet i arbetsutskottet om denna diskussion framförde Set Persson ”betänkligheter mot den konkreta utformningen av partiets huvudlinje ...” Arbetsutskottsmöte 11/4 A.1946.1.a. Frågan diskuterades även på närmaste föregående möte 5/4.

¹²¹ A.1946.2.a.

Det kan vara på sin plats att erinra om vår tidigare analys av 13:e kongressen.¹²² Den visade, att linjen från 1943/44 vidareutvecklades. Partiets kurs lades närmare socialdemokratins och samverkan med SAP och andra demokratiska krafter ställdes som en realiserbar möjlighet. En intressant fråga blir då hur de mer eller mindre oppositionella såg på Linderots tal och dess politiska linje. Svaret är att Set Persson, Knut Senander och andra oppositionella anslöt sig till Linderot.

Ett typiskt exempel på hur de flesta oppositionella såg på talet är Olof Eriksson, som var delegat från en partiorganisation, som ställt sig tveksam till utslag av partiets nya linje – Göteborg. När han tidigare hört Linderot hade han haft en avvikande mening, men tyckte nu att denne belyst saken så, att den stämde överens med marxismen. Andra hälsade också Linderots tal på samma sätt. De menade att linjen var klar, att SKP:s revolutionära karaktär nu inte kunde ifrågasättas. Av denna uppsats analys av Linderots tal skulle man kanske ha väntat sig rakt motsatt effekt. En orsak till varför en sådan reaktion uteblev bör vara att man fattade linjen som offensiv i ett läge, som krävde en offensiv.

Det betydde nu inte att delar av politiken undkom kritik. Denna riktade in sig på ämnen, som tidigare varit aktuella. Det krävdes en annorlunda 1:a majtaktik och en mer skärpt ton mot socialdemokratin. Det var heller ingen tillfällighet, att alla de, som hävdade sådana uppfattningar, var noga med att betona partiets självständighet. I och för sig var, detta något, som alla sade sig vara överens om, men det får dock en speciell betydelse, när det framhävs i anslutning till en kritik, som krävde en klarare kommunistisk profil. Avskilda från den ovan behandlade oppositionen förekom två delegater med relativt kortfattade inlägg. De saknade de gamla kampparollerna och vände sig mot den nya linjen.

Kongressens inledningsanförande hölls av Gunnar Öhman. I detta tog han upp en kritik av de oppositionella störningarna. När partiet måste göra en taktisk omställning, sade Öhman

”uppstår det lätt vissa oppositionsstämningar i partiet. Då dyker dessa panikmakare upp, framför allt om någon partimedlem eller särskilt om någon socialdemokrat kritiserar partier från *vänster*. De hävdar att taktiken är felaktig, att partiet inte framträder tillräckligt skarpt, att vi inte markerar vår självständighet, och de är genast beredda att rekommendera förändring av partilinjen bara för att någon eller några enskilda arbetare, som inte haft tillfälle att sätta sig in i partiets verkliga syftemål, opponerar mot partiets ställningstagande. Ofta hänvisar dessa kamrater till att massorna reagerar mot partiets linje, men i regel har de förväxlat massan med några enskilda, som inte företräder den verkliga massopinionen utan endast sitta egna kanske kverulantiska ståndpunkter.”

Det är utan tvivel skarpa ord, som Öhman använder sig av. Man frågar sig till vem de riktades? Åsystas dem som varit oppositionella mot den taktiska linjens utformning och som satt i ledningen för partiet? Det är svårt att med full visshet bestämma ordens riktning. En rimlig tolkning är att Öhman vände sig mot dem, som stod längst till vänster för att få dem, som var mer tveksamma, att inte ansluta sig till den nya linjens kritiker. Att få en del av kritiken accepterad som en sekteristisk avvikelse var givetvis till fördel för den nya linjens drivande krafter. Sven Linderot kunde konstatera i sina slutord, att kongressen, med något undantag, var enig. De avvikande meningarna rörde enligt Linderot detaljfrågor. Det kom dock ganska snart att visa sig att denna enighet inte var fast grundad.

Om man skall göra ett försök att sammanfatta motsättningarnas utveckling i det kommunistiska partiet t.o.m. 1946, får man först konstatera att de, som principiellt avvisade efterkrigstidens politik i sin helhet, inte kom att spela någon större roll i detta läge. Till oppositionen hörde många, som var tveksamma till delar av den taktiska linjen. De accepterade dock dess bärande idéer och de utgjorde inget enhetligt ideologiskt block.

På 13:e kongressen överbyggdes tillfälligt de skilda ståndpunkterna. Bidragande till att så skedde bör det förhållandet varit, att partiet upplevde stora framgångar och att politiken sågs som framåtsyftande och framkomlig.

¹²² se avsnittet om fredliga vägen till socialismen ovan.

Omedelbart efter partiets 13:e kongress aktualiserades dock stridsfrågan om förhållandet till socialdemokratien med anledning av 1945 års skatteberedning där C. H. Hermansson ingick som representant från SKP.

Det förslag, som socialdemokraterna i beredningen presenterade, ansåg man åtminstone delvis ha tillmötesgått en del av Hermanssons synpunkter.¹²³ Frågan stod om, huruvida man skulle gå fram med ett eget förslag eller försöka få socialdemokraternas förslag presenterat som arbetarpartiernas gemensamma. På ett möte med arbetsutskottet och riksdagsgruppen visade det sig, att meningarna var mycket delade, om hur man skulle förfara. Mötet beslöt om en provvotering för att utröna majoritetens ståndpunkter.¹²⁴ Ett förslag om att vända sig till socialdemokraterna i beredningen med en förfrågan om att förslaget måtte publiceras som gemensamt för de socialdemokratiska och kommunistiska partierna fick majoritet med 8 röster mot fyra. Om inte detta gick igenom, ville en majoritet om 6 röster mot fem, att ett eget förslag skulle publiceras.

En vecka efter mötet med riksdagsgruppen fattade så arbetsutskottet det definitiva beslutet. Sven Linderot hade uppenbarligen fört underhandsdiskussioner med Ernst Wigforss, som satt i beredningen. Det visade sig, att förslaget inte skulle kunna presenteras, som arbetarpartiernas gemensamma, trots att de borgerliga partiernas representanter reserverade sig mot det. Däremot kunde förslaget förses med en anteckning om att det stötts av SKP. Arbetsutskottet beslöt, att partiet inte skulle ställa eget förslag i skattefrågan, utan acceptera det socialdemokratiska erbjudandet. Tre röstade emot: Set Persson, Gösta Kempe och Gustav Johansson.¹²⁵

En av de nej-röstande – Gösta Kempe – skickade i samband med dessa diskussioner ett brev till Sven Linderot. Brevet visar på hur pass skarp motsättningen i denna fråga var. Kempe hävdade, att folket led under hårt skattetryck. Skatteförslaget var inte riktat mot detta, varför SKP inte borde biträda förslaget. ”Jag vill under inga omständigheter ge min anslutning till en dylik politik och taktik.”

En annan av de punkter i den nya kursen; som vållade misshälligheter i partiet var, uppläggningsen av första maj-taktiken. Inför första maj demonstrationen 1947 rapporterades i arbetsutskottet om att Göteborgskommunen hade avvikande synpunkter på uppläggningsen av demonstrationen.¹²⁶ Göteborg hade tidigare, i kongressdiskussionen 1946, visat sig vara oppositionella till delar av partiets taktiska riktlinjer.

En delegation bestående av Nils Holmberg och Ossian Gabrielsson rapporterade om Göteborgskommunens anhållan att få anordna en egen demonstration. Arbetsutskottet motsatte sig detta. I AU fanns dock en minoritet som stödde göteborgarna: Set Persson, Gustav Johansson och Hjalmar Werner.¹²⁷ Efter fem, dagar ändrade arbetsutskottet sitt beslut och göteborgarna fick anordna en egen demonstration. Motiveringen angavs vara stämningen i Göteborg.¹²⁸

Hårdnande motsättningar

Den uppluckring av partilinjens, som beslutet om Göteborg och första maj innebar, togs upp på parti-styrelsemötet i skiftet maj – juni 1947, där flera inlag i partiets taktik debatterades.¹²⁹ Debatten visade, att skiljelinjerna i partiet höll på att utkristalliseras, trots samstämmigheten på 13:e kongressen.

¹²³ *Skattefrågan*, (Sthlm 1947) och C. H. Hermansson: *Fakta i skattedebatten*, (Sthlm 1947), s. 1-7.

¹²⁴ AU 17.6, A.1946.1.a. 13 var närvarande. En del ytterligare provvoteringar företogs på avsnitt av skatteförslaget. Dessvärre framgår inte vilka som röstade på vad.

¹²⁵ AU 25.6, A.1946.1.a. 4) a.a.

¹²⁶ AU 8/4 A.1947.1.

¹²⁷ AU 9/4 A.1947.1.

¹²⁸ AU 14/4 A.1947.1.

¹²⁹ 30.5-1.6 A.1947.1.

Sven Linderot informerade om att det fanns en oenighet i ledningen. Han konkretiserade denna till följande stridsfrågor: skattefrågan, enhetstaktiken med SAP, den fredliga utvecklingen till socialismen och 1:a maj-taktiken. På mötet utspann sig en bitvis mycket skarp diskussion i dessa och andra närliggande frågor. Mer eller mindre oppositionella synpunkter stod Set Persson, Gösta Kempe, Knut Senander och Nils Holmberg för.

En av diskussionens trådar rörde själva förekomsten av mot sättningar. Under mötets första dag togs detta först upp av Helmer Persson från Luleå, som visade ett påtagligt missnöje med att det existerade meningsmotsättningar. ”Hur länge skall det tolereras att AU är oenigt. De som inte är överens med partilinjen får betacka sig för att vara med i AU. Partistyreelsemötet bör i denna fråga komma till resultat.” Senander och Linderot gick i polemik med Helmer Persson. Senander hävdade, att oenighet förekommit, men att läget nu var mycket bättre. Med Linderots försäkran om att de delade meningarna upphört, avslutades den första dagen.

Den försonliga attityden bröts i och med andra och sista dagens första inlägg. Hilding Hagberg angrep de oppositionella synpunkterna och framförallt dem, som gjorde sig till tolkar för sådana. ”Det har framförts att medlemmar av denna /partistyrelsen/ är strebrar och människor som vill försöka föra partiet till socialdemokratien. Något är sjukt. Bara detta att man talar om den fredliga övergångens omöjlighet, att vi måste ha en ny linje o.s.v. tyder härpå. Någon personlig otillfredsställdhet dikterar dessa kamraters politik och tal.”

Set Persson vände sig mot detta sätt att argumentera. ”Det är en grym anklagelse att en teori skulle konstrueras upp för att dölja personligt missnöje.” Han tog Hagbergs anförande som utgångspunkt för en genomgång av de frågor som det rätt delade meningar i: ”Tillhör en av dem som haft andra uppfattningar inom AU. Har trott på en förbättring av tillståndet, men glädjen häröver grumlades av Hagbergs tal.”

Den första frågan Set Persson tog upp var möjligheten av att få till stånd en fredlig utveckling till socialismen. Han ansåg denna möjlighet bedömts alltför optimistiskt.

Den andra frågan var agerandet i samband med 1945 års skatteberedning. ”I skattepolitiken hänvisade socialdemokraterna oss till att deklarerat att vi anslöt oss till deras förslag. Skatteförslaget var inte vad arbetarna hade rätt och möjlighet att kräva.”

Som tredje punkt i Perssons genomgång kom 1:a maj-frågan. Han uttalade sig för enhetliga demonstrationer. Men då sådana inte gick att få till stånd, borde SKP samla till särskilda demonstrationer och inte, som var fallet, gå med i de socialdemokratiska tågen. Det var rätt att göra på det senare sättet under kriget, ”då fascismen var den största faran. Nu är den största faran att socialdemokratien på nytt får greppet över massorna.”

Den sista punkten i Perssons genomgång rörde inställningen till socialdemokratien. ”Det är riktigt. Som Sven Linderot sa att vi måste skärpa vår ställning till socialdemokraterna, men det räcker inte att skärpa den i ord, den måste skärpas i handling. Vi måste övergå från defensiv till offensiv. Offensiv för hela partiet och därmed för klassen. Betyder detta avvikelser från partiets linje. Nej. Inser enhetens nödvändighet. Men här är det fråga om taktik.”

Som en allmän karaktäristik över detta partistyreelsemöte kan sägas, att hopplappningen av sprickorna på 13:e kongressen nu visade tydliga tecken på att rämna.

Bakslaget 1948 och självkritiken

Partiets alltmer kraftigt markerade opposition till SAP:s politik, gjorde att den 14:e kongressen förlöpte utan stridigheter. Den betydde inte, att meningsbrytningarna upphört. 1948 blev ett motgångarnas år för det kommunistiska partiet. Kulmen på denna utveckling var den kraftiga tillbakagången i riksdagsvalet 1948.

Nederlaget i riksdagsvalet betraktades uppenbarligen som en viktig händelse och arbetsutskottet beslöt strax därefter att kalla in partistyrelsen.¹³⁰ Inför mötet avfattade arbetsutskottet en artikel, som publicerades i ett utåtriktat organ – *Vår tid*. I artikeln gjordes en kortfattad analys av valnederlaget och brister i partiet berördes.¹³¹

Partistyrelsemötet kom till största delen att ägnas åt de frågor, som berörts i AU:s artikel.¹³² Inledningsanförandet hölls denna gång av Sven Linderot, som hävdade att partiets huvudlinje varit riktig, men att den under åren 1947 och 1948 ej ordentligt genomförts i praktiken. Linderot ville lägga en avsevärd del av skulden härför på de oppositionella.

”En huvudorsak härtill /att linjen ej genomfördes/ måste vara att den politiska linjen i alltför hög grad inom partiet godkändes med läpparna men icke med helhjärtad övertygelse. Skrämmande bevis för detta fick vi i början av detta år, då ’demokratins gemenskap’ startade sin stora kampanj mot kommunismen i vårt land. Nästan överallt i partiet även bland ledande kamrater, mottogs denna antikommunistiska kampanj med glädje. ‘Nu äntligen får vi föra en hårdare kamp mot socialdemokratin’.”

Linderot berörde den kritik av partilinjen, som gick ut på att partiet ej var tillräckligt självständigt i sin politik. En förklaring till att många fattade partiets linje som så, var att partiet deklarerat sig som inte varande ett oppositionsparti. Med denna förklaring menade Linderot icke, att det var fel att avstå från att markera sig som oppositionsparti. ”Saken är ju den att vi inte kan börja vårt medarbete i alla möjliga statliga och andra kommissioner med inställningen, att vi gått dit bara för att göra opposition. Inte kan Set Persson säga att han gått till Stockholms stads fastighetsrotel bara för att göra opposition.¹³³ Linderot argumenterade likartat vad gällde den ”fredliga vägen”: Partiets ledning hade tänkt rätt men försummat att klargöra sina tankar och därför skapades missförstånd inom och utom partiet och opportunism inom partiet.

Knut Senander kritiserade partilinjen och hävdade, att orsaken till valnederlaget var att söka på det internationella området. Set Persson å sin sida hävdade att det på mötet ”getts förklaringar som dock kanske till en del varit avklaringar till orsakerna till nederlaget och till den situation vi står inför idag”. Persson fann att borgarklassen efter kriget dag för dag stärkt sina positioner.

”Det måste bero på oss. Vi och vårt parti har ej fyllt våra uppgifter. Nu förestår ett hårt och tålmodigt arbete. Det vi fick gratis genom Röda Arméns insatser är nu lika lätt förgånget som det varit vunnet... Vi måste skapa respekt för vår kamp. Jag skulle kunna räkna upp en rad exempel där under tal om att vi inte velat verka ’överbjudande’ underlåtit att ställa ur arbetarsynpunkt berättigade krav, vilka i fråga om möjlighet att genomföra, icke varit av större svårighetsgrad, än att det varit berättigat att kräva socialdemokraternas stöd för dess genomförande. I dessa hänseenden bör vi skärpa kampen mot socialdemokraterna.”

Den diskussion, som förekom på mötet, betecknade Sven Linderot i ett inlägg som alltför negativ. Han medgav att han själv, Hilding Hagberg och andra begått försummelser gentemot socialdemokratin i riksdagen. Linderot ansåg dock, att Set Persson förstorat upp frågan om socialdemokratin. Han ville att debatten skulle betraktas som avslutad. ”Kanske det mesta om de tokigheter vi gjort nu är sagt och därför bör mer sägas om vad som skall göras.”

Det föll även på Linderots lott att sammanfatta diskussionen i ett slutord. Här polemiserade han åter med Set Persson, som Linderot ansåg gick för långt i fråga om den fredliga vägen och inställningen till socialdemokratin. ”Det är bara i praxis vi varit ute och slarvat samt gett en del människor illusioner. Man skall emellertid inte kasta ut barnet med badvattnet, och vi skall inte kassera riktiga politiska paroller, som ställdes i en viss given situation, därför att det sedan inträffade en annan situation och därför att vi under några år varit dåliga i praktiserandet av vår politik.”

¹³⁰ AU 24/9 A.1948.1.a.

¹³¹ ”Valets lärdomar”, *Vår tid* 8/1948. s. 1-2.

¹³² 23-24/10. A.1948.1.b.

¹³³ Hänsyftningen på fastighetsroteln hänger samman med att Set Persson uppbar posten som fastighetsborgarråd.

På partistyrelsemötet avgav många medlemmar kritiska synpunkter på partiets organisation och delar av dess politik. Partistyrelsen antog en resolution kallad "Riksdagsvalets lärdomar", som gav uttryck för delar av de synpunkter, som kom fram.

Resolutionen ställde sig bakom arbetsutskottets uttalande i *Vår tid*. Därtill fogades 13 punkter, som huvudsakligen ägnades åt kritik av organisatoriska brister. Avsnitten med direkt politiskt innehåll tog upp bristande upplysning om Sovjet och de folkdemokratiska länderna, oklarhet i utformningen av politiken gentemot den socialdemokratiska ledningen och "onödig hänsyn till person och därav följande försonlighet i förhållandet till enskilda kamraters avvikelser från marxismen-leninismen i enskilda frågor, till teoretiskt felaktiga formuleringar i tal och skrift och till avvikelser från partilinjen i praktiken".

Denna resolution kunde inte brygga över ståndpunkterna i partiet. Därför kom krav på en mer uttalad självkritik och på en genomgång av motsättningarna i partiet att resas.

Partistyrelsens resolution från 1948 tillfredsställde inte oppositionen. Nästa partistyrelsemöte, som hölls ungefär ett år efteråt, ägnades nästan uteslutande åt diskussion om efterkrigstidens politik.¹³⁴

Hilding Hagberg höll inledningsanförandet. Han behandlade efterkrigstidens politik i enlighet med Linderots syn på förra partistyrelsemötet. Den förste talaren efter Hagberg var Nils Holmberg. Denne anslöt sig till Hagberg, men ansåg att det saknades flera synpunkter. Det gällde främst självkritiken, där Holmberg menade, att Hagberg inte gått utanför sista partistyrelsemötets bitvis ganska orakelmässiga uttalande, som av många kamrater ansetts som ett försök att komma ifrån självkritiken. Holmberg hävdade att "motsättningarna mellan vad han /Hagberg/ nu säger och vad vi tidigare sagt om socialdemokratin är nämligen så stora att den inte kan förbigås utan vidare".

Holmberg hänförde roten till det, som han ansåg vara fel i partiets linje, till talet om den fredliga utvecklingen till socialismen. Då lät man nämligen framskynta, att socialismen kunde uppnås utan proletarietets diktatur. Synen på socialdemokratin berördes också av Nils Holmberg, som höll före att SAP då som nu var antisocialistiskt. Han krävde en öppen självkritik.

Holmbergs inlägg bildade upptakten på en omfattande polemik. I den följande diskussionen deklarerade de flesta ledamöter sina ställningstaganden. Kravet på självkritik och inläggen med kritiska synpunkter bemöttes av flera ganska fränt: "Detta är enligt min mening inte självkritik. Det är att förtala vårt kommunistiska parti." (P.O. Zennström) "Kamrat Holmbergs kritik har inte fört vår debatt ett tuppfjät framåt och har inte gjort någon nytta, om inte möjligen för kamrat Nisse själv." (Fritiof Lager)

Set Persson var en av de sista talarna. Han tackade Nils Holmberg för dennes inlägg och ansåg det vara en räddning för partiet och dess framtid, att det ackumulerade missnöje, som tidigare tagit sig uttryck i ett mumlande, nu har utlöst sig i en öppen och – som jag tycker – orädd självkritisk värdering ..." Följden av denna diskussion i partistyrelsen, borde enligt Persson bli en grundläggande analys av partiets politik. "Jag anser det absolut nödvändigt att så sker." Persson avgav också orsaken till denna sin syn: Denna granskning av "den fredliga vägens" tid skulle bli ett medel, med vars hjälp man skulle kunna skapa en garanti för framtiden mot sådana fel – vad än orsaken till felet i partiets politik var.

Kravet på en självkritik väckte anklag och som följd av debatten på mötet tillsattes en kommission, som skulle förelägga nästa partistyrelsemöte "en grundlig redogörelse och teoretisk värdering" av partiets politik under efterkrigsåren. Till ledamöter i denna kommission utsågs Hilding Hagberg, Nils Holmberg, Set Persson, Rodny Öhman och Knut Bäckström. Av dessa tillhörde Holmberg och Persson dem som brukade framföra oppositionella synpunkter. De övriga stod på majoritetens ståndpunkt.

I oktober 1950 presenterade kommissionen sitt resultat för partistyrelsen.¹³⁵

¹³⁴ 14-16/10 A.1949.1.b.

I kommissionens arbete måste möjligheten av att två olika versioner skulle ha förelagts partiets ledning ha funnits. Brytningen bland kommissionens medlemmar hade ju tidigare visat sig vara markant. Mot bakgrund av detta bör det kompromissförslag ses, som gruppen med ett viktigt undantag, enade sig om. I kommissionens rapport sades:

”I diskussionen härom har kommissionen kunnat fastställa, att det råder olika meningar i betydelsefulla frågor. Av denna anledning har kommissionen på förslag av Nils Holmberg, beslutat föreslå Partistyrelsen, att genomföra en öppen partidiskussion fram till 15:e partikongressen och att denna diskussion skall föras främst i *Vår tid*, samt om det visar sig erforderligt, även i särskilda bilagor till denna tidskrift. Kommissionen enades om att denna diskussion bör omfatta kommunistiska partiets taktik och politik.

Mot kommissionens beslut att icke redovisa sitt arbetsresultat inför Partistyrelsen har Set Persson anfört avvikande mening.

I det kommissionen överlämnar detta förslag till Partistyrelsen anser den sig också ha avslutat arbetet med den förelagda uppgiften, på det i nuvarande läge bästa sättet.

Stockholm den 8 oktober 1950

H. Hagberg”

En reservation måste uppfattas som något anmärkningsvärt i det kommunistiska partiet. Själv sade Persson, att det var första gången under sin tid i partiledningen, som han såg sig föranlåten till en sådan åtgärd. Orsaken till Perssons handlande var att han, när kommissionen tillsattes, hållit en granskning av partiets politik under de aktuella åren, som absolut nödvändig för partiets framtid.

I kontrast till Perssons uppfattning, står Hilding Hagbergs. ”Partistyrelsen eller en av den tillsatt kommitté, bör inte sätta sig till doms över en politisk huvudlinje som behandlats, fastställts och godkänts av tre partikongresser, detta så mycket mindre som det rått enighet om denna.”

Nils Holmbergs förslag om en partidiskussion är av allt att döma en kompromiss, avsedd att överbrygga motsättningarna i kommissionen. Som sådant lyckades det endast till hälften, då Set Persson reserverade sig. Här förefinns ett tecken på en tendens hos Holmberg att inta en plats i centrum mellan de två linjerna.

På partistyrelsemötet diskuterades kommissionens rapport och idén om en granskning av partiets verksamhet. Flera, som tidigare varit positiva till en självkritik, ansåg tydligen frågan avklarad i och med kommissionens kompromissförslag. Både Set Persson och Nils Holmberg stod för långa inlägg i vilka de kritiskt granskade partiets efterkrigspolitik. De vidstod sin egen del i formuleringen av tesen om den fredliga vägen. Holmberg berättade att han i programarbetet varit för en parlamentarisk väg till socialismen och då fått kritik. På Perssons lott hade fallit, att formulera den fredliga vägens teori 1945.

Persson sade sig tidigare ha kritiserat detaljer. Nu var han däremot klar över helheten. Han började sin genomgång av partiets politik med principprogrammet av 1944. I detta talades ej om proletariats diktatur. Han tolkade denna tystnad som opportunism. Sedan hade också teorin om den fredliga vägen tillkommit, som innebar ”att den borgerliga demokratin skulle komma att bestå och vidareutvecklas i ett socialistiskt samhälle...”

Partiet bortsåg, enligt Persson, från nödvändigheten av proletariats diktatur. Då programmet också innehöll andra punkter, som han var missnöjd med, framförde han idén om en programrevision. Han uppehöll sig också vid inställningen till SA? och enhetsfronttaktiken och tog upp ett ämne, som tidigare inte hört till de mer debatterade i partiet, nämligen den fackliga politiken. Läget i fackföreningarna var, enligt Persson, det att genom lagstiftning (kollektivavtal osv.) ”så är arbetarna lagligen förpliktade att underkasta sig avtal, som de ... i de flesta fallen icke själva godkänt utan dikterats av de reformistiska ledarna i kraft av deras stadgeenliga veto- och beslutanderätt.”

¹³⁵ Partistyresemötet 28-30 oktober. A.1950.1.c.

Enligt Persson präglades SKP:s fackliga politik av anpassning till socialdemokratin. Partiet manade till ökad facklig aktivitet: Men, anmärkte han, den ökar inte, när läget är som det är i fackföreningarna. Partiet accepterade det bestående. I stället borde partiet gå in för uppgiften att ”återerövra bestämmanderätten i stridsfrågor och frågor om vad som skall godkännas i avtal ...”

Persson höll före, att SKP inte ordentligt kunde analysera SAP:s roll och inte förstod enhetsfrontstaktikens innebörd. Partiet vägrade ta, kamp med SAP om ledningen av arbetarklassen. Som ett exempel på detta angav han agerandet i metallstrejken. För framtiden ville Set Persson, att SKP själv skulle ta upp de frågor på vilka man lyckats misskreditera partiet. Det gällde i första hand demokrati-begreppet. Vidare menade han, att SKP skulle föra en skoningslös kamp mot den socialdemokratiska ideologin – socialdemokratismen – ”i syfte att överföra ledningen av arbetarna från socialdemokratin till kommunistiska partiet”.

Som framgick av granskningskommissionen rapport, var oppositionen splittrad på kravet om en genomgång av partiets utveckling. På partistyresemötet markerades denna splittring. Ett exempel är Knut Senander. Denne sade sig i stort instämma med Perssons och Holmbergs synpunkter. Han vände sig dock mot såväl att man haft en kommission som förslaget till en partidiskussion. Motiveringen var, att detta rev upp ”gamla sår”.

För förståelsen av splittringen inom oppositionen, kan det löna sig att granska konstellationen Persson-Holmberg. Vad enade dem och vad skilde dem åt?

Med utgångspunkt från inläggen på partistyresemötet framgår det, att de var eniga om att socialdemokratin var den taktiska huvudfienden och SKP:s teori om den fredliga vägen var reformistisk. Båda menade, att SKP handlat som om man kunnat genomföra folkdemokrati i Sverige, utan att betingelserna härför var för handen. Oeniga var de, som tidigare framgått, om självkritiken. Därtill kom också skilda syner på SKP:s antagande av Efterkrigsprogrammet. Holmberg godkände anslutningen till socialdemokratin handlingsprogram. ”Jag tror exempelvis att det var riktigt att ställa sig bakom efterkrigsprogrammet på det sätt vi gjorde 1944. Jag tror också det var riktigt att ställa frågan om att mobilisera mellanskikten genom att utvidga efterkrigsprogrammet till ett demokratins handlingsprogram...” Set Persson ansåg det riktigt att knyta an till efterkrigsprogrammet

”och säga att vi skulle kämpa för de punkter i detta som vi godkände, men jag tror vi gjorde fel, när vi... trodde eller låtsades tro, att socialdemokratin var beredd att tillsammans med oss, efter att vi avstått från att framträda som opposition, skulle komma att åtminstone med legala medel verka för genomförandet av programmet...vi skulle ta ställning till programmet sakligt, sade vi. Ja, det måste vi ju göra, för att se efter om vi kunde ge vår anslutning till det. Men vi skulle och det gjorde vi inte, ta ställning till programmet politiskt och till programmets av socialdemokratin avsedda politiska roll ...”

Därefter citerade Persson Linderots uttalande på rikskonferensen 1943, som varnade för bedrägliga efterkrigsplaner. ”Vilken ypperlig profetia”, kommenterade han.

Efter en lång diskussion antog partistyrelsen en självkritisk resolution, som behandlade teorin om den fredliga vägens framkomlighet i Sverige. I resolutionen hette det att ”enskilda kamrater gjort oriktiga uttalanden, *vilka även kommit till uttryck i officiella partibeslut*”.

Det sades vara en stor brist, att de fel som begicks inte omedelbart korrigerades. Några betingelser för att Sverige skulle bli ett av de undantagsfall, då proletariats diktatur skulle kunna nås på fredlig väg var inte för handen.

”Därför uppstod vissa missförstånd, sådana som att kommunistiska partiet ville avskryva klasskampen och acceptera den reformistiska teorin om ‘fredligt inväxande’, vilket om detta varit riktigt – skulle medfört att arbetarklassen ideologiskt avrustats för klasskampen, att de revolutionära krafternas mobiliseringsberedskap undergrävts och att partiets förmåga att försvara Sovjetunionen och folkdemokratierna mot de anklagelser som reses från socialismens fiender försvagats.”

Det beslöts också om en sådan partidiskussion, som gransknings-kommissionen rekommenderat.

Att partistyrelsens majoritet gick med på självkritiken bör inte tolkas som så att den frångick sina grundläggande synpunkter. Något sådant hade inte framkommit på partistyrelsemötet. Dessutom drevs det igenom att diskussionen om politiken 1944-48 skulle anses avslutad i och med denna självkritik.

I efterhand har detta tolkats relativt likartat av två inblandade personer. Erik Karlsson, som tillhörde majoriteten har sagt att självkritiken togs för att undvika partisplittring.¹³⁶ Set Persson tolkade uttalandet som att partistyrelsen ville undvika, att frågan togs upp på kongressen året efter.¹³⁷

Det faktum att granskningen av debatten om partiets politik 1944-48 begravdes, betydde inte att de politiska motsättningarna dog ut inom partistyrelsen. Vad det däremot innebar var uppenbarligen en försvagning av de oppositionella strömningarnas positioner. Partistyrelsen hade genom att förhindra en vidare diskussion om den omstridda politikens innebörd och genomförande, undvikit en uppgörelse på ett område partistyrelsens majoritet alldeles uppenbarligen ville undvika en kritisk granskning av. Den presentation av självkritiken, som gjordes i *Vår Tid*, är ett tecken på att man trots självkritiken likväl behöll sin grundinställning. Indirekt togs här avstånd från den proletära revolutionens nödvändighet.¹³⁸

Det visade sig svårt för den kvarvarande oppositionelle i parti styrelsen. Set Persson, att vinna gensvar för sina ståndpunkter, vilket i icke ringa utsträckning berodde på att man ej fick konkret ta upp partiets verksamhet under efterkrigsåren. Detta framkommer i den partidiskussion, som partistyrelsen beslutat om och i vilken Persson tar upp frågan om makten och borgerlig och proletär demokrati.¹³⁹ Partidiskussionen bekräftar också den fortlöpande isoleringen som skedde i partistyrelsen av Set Persson: av de tidigare oppositionella yttrade sig endast två och då om andra saker – de övriga teg.¹⁴⁰

De tendenser, som manifesterat sig i partidiskussionen, nådde sin kulmen på 1953 års kongress.¹⁴¹ Set Persson och den syn han stod för var då helt isolerad. Han stämplades av också före detta oppositionella som partifiende och granskningsgruppen prickade honom för att han tagit upp sina avvikande synpunkter på den taktiska inställningen till socialdemokratien på kongressen. Persson ansåg sig utmanövrerad och utdriven ur partiet och begärde sitt utträde.¹⁴² Isoleringen av Set Persson inom partiet måste ses mot bakgrunden till att partiet alltmer anknöt till 1944-48 års ståndpunkter.

Sammanfattning

Det Svenska kommunistiska partiet var fram till 1943 en sektion av Kommunistiska Internationalen. Det året lades Komintern ned. SKP stod då inför uppgiften att själv utforma sin strategi och taktik. Förändringarna i världsläget förde med sig nya perspektiv för den kommunistiska rörelsen. Efter

¹³⁶ Erik Karlsson i *Ny Dag* 25/6 1964. Citerad enligt Åke Sparring: *Från Höglund till Hermansson*, (Sthlm 1967), s. 177.

¹³⁷ Set Persson: "Replik till Linderot-Lager-Hagberg". Ursprungligen utgiven på stencil 1954. Här citerad enligt omtryck i *Revolt*, s. 9. Persson finner i denna artikel självkritiken "vagt och på ett avklarande sätt formulerade, men dock syndabekännelse ..."

¹³⁸ "Vägen till kommunismen", *Vår tid* nr 9 1950, s. 1-2. Kominform hävdade motsatsen, se "Lenin's cause is immortal". *For a lasting peace for a people's democracy* nr 2 (29) 1949 s. 1 och "Leninismen är en kampfana för de arbetande i hela världen". *För varaktig fred, för folkdemokrati* nr (69) 1950 s. 1.

¹³⁹ "Till frågan om borgerlig eller proletär demokrati", *Vår tid* nr 10 1950, s. 4-5.

¹⁴⁰ Perssons inlägg bemöttes i öppen polemik av två representanter för partistyrelsemajoriteten: Knut Bäckström: "Några synpunkter på frågan om förhållandet mellan partiet och massorna", *Vår tid* nr 1 1951 och Erik Karlsson: "Aktionsparti eller ett propagandaförbund", *Vår tid* nr 2 1951, s. 16-19.

¹⁴¹ 1953 års kongress har behandlats i skriften *Till försvar för kommunismen*. SKA:s tidning *Revolt* ger en bild av SKA:s utveckling.

¹⁴² Efter kongressen skedde uteslutningar av medlemmar, som anslöt sig till den politiska linje Persson stod för. 1956 bildades Sveriges Kommunistiska Arbetarförbund (SKA), som utgav tidningen *Revolt* med Set Persson som redaktör. Ehuru SKA aldrig blev någon större organisation upprätthölls likväl den principiella syn Persson stått för i partiet med dess anknytning till den kominterntradition, som SKP alltmer övergav. I de växande motsättningarna mellan de sovjetiska och kinesiska kommunistpartierna ställde sig SKA följdriktigt på det kinesiska partiets sida.

Tysklands, Italiens och Japans nederlag uppstod folkdemokratierna i östra Europa. I Kina, Korea och Vietnam inleddes en socialistisk utveckling. I Frankrike och andra länder satt det kommunistiska partiet med i en samlingsregering. I Grekland var det snart invecklat i ett inbördeskrig.

Sporrade av de internationella händelserna och av framgångar i riksdags- och kommunalval satsade det svenska kommunistpartiet djärvt framåt. Förutsättningarna för den politik partiet slagit in på ansågs sedan upphöra i och med det kalla kriget. De inre slitningarna i partiet ökade. Tidigare hade motsättningarna kunnat överbyggas eller skjutas åt sidan. Nu skedde i stället en polarisering, som nådde sin höjdpunkt på 1953 års kongress.

Sveriges kommunistiska partis efterkrigspolitik kan sägas inledas på 1944 års kongress. Partiet antar då ett principprogram och som sitt handlingsprogram det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet.

SKP valde att författa ett mycket kortfattat principprogram. Det är mindre preciserat på viktiga punkter än Kommunistiska Internationalens, som var partiets tidigare program. I programmet ges inte någon entydig beskrivning av vägen till socialismen. På så sätt lämnas utrymme för formulerandet av en teori om en väg till socialismen, som skilde sig från partiets förutvarande. Partiet uttalar sig året efter för en "fredlig" och senare även "svensk" väg till socialismen. Med detta menas att socialismen kunde uppnås genom åtgärder i riksdag, regering, kommunalförsamling osv. Vad man till skillnad från Komintern inte talade om, var nödvändigheten av den borgerliga statens krossande och upprättandet av proletariatets diktatur. Partiet deklarerade, att ett genomförande av det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet skulle leda till socialismen.

De teoretiska ställningstagandena om vägen till socialismen hängde intimt samman med partiets praktiska politik. Anslutningen till det socialdemokratiska handlingsprogrammet gjordes på ett sådant sätt att, trots vissa reservationer, kommunistpartiet accepterade det i sin helhet.

Det visade sig i olika frågor, att partiet tvekade att attackera SAP:s politik. I metallstrejken 1945 togs inte frågan om ledningen av strejken upp. I 1945 års skatteberedning, 1:a majfrågan etc. underordnade sig partiet SAP.

Höjdpunkten på partiets efterkrigspolitik utgjorde 1946 års kongress. Då sade man att SKP var "medansvarigt i hela arbetarrörelsens insatser". Partiet tog på detta sätt på sig ansvaret för den socialdemokratiska regeringens och den fackliga ledningens politik.

I sin enhetspolitik gentemot socialdemokratin var SKP inne på andra vägar än de av Komintern utstakade. Enhetsfrontspolitiken var enligt Komintern ett medel för det revolutionära partiet att vinna över majoriteten av arbetarna från det reformistiska inflytandet. För att detta skulle kunna ske, måste kamp om ledningen över arbetarklassen tas.

De frågor på vilka en ny och mot kominterntraditionen avvikande kurs vann inträde kan sammanfattas till dels vägen till socialismen, dels enhetspolitiken (den taktiska inställningen till socialdemokratin). Vad som sker är att det kommunistiska partiet närmar sig det socialdemokratiska i såväl praktiken, vilket tar sig uttryck i olika dagspolitiska ställningstagande, som i teorin, där gränsen mellan en revolutionär och reformistisk väg till socialismen suddas ut.

1948 inträder en svängning i partiets politik. Tonen mot SAP skärptes betydligt. Bakgrunden var det kalla kriget. I samband med detta bildades Kominform. Även om Kominform inte var en ny international, så utgjorde den ett organ med stor auktoritet i den internationella kommunistiska rörelsen och även för SKP.

Partiets nya linje genomfördes inte utan meningsmotsättningar. I fråga om programarbetet och i formuleringen av den svenska vägen till socialismen finns ingen skriftlig dokumentation av förekomsten av meningsskiljaktigheter. Det är först i samband med metallstrejken 1945 vi finner en sådan. I polemiken kring olika handlingsalternativ visar det sig att man inte var överens om enhets-

politikens konkreta utformning. Även i andra frågor som rör den taktiska inställningen till socialdemokratins råder oenighet.

Ett ställningstagande i en fråga får en tendens att följas av ett liknande i en annan fråga. På så sätt utvecklas efter hand två linjer i partiets ledning. Det finns en majoritetsgrupp som mest uttalat företräder partiets politiska linje. Mot denna grupp formas en opposition. Medlemmarna i partiet grupperar sig i olika kombinationer mellan de två linjerna. Den som mest konsekvent företräder oppositionella synpunkter är Set Persson. På ett partistyrelsemöte 1947 ger han sin sammanfattning av de viktigaste frågorna kring vilka meningssmottänningar rått.

I samband med omläggningen av politiken och valnederlaget 1948, reses krav på självkritik av partiets politik. Idén om självkritik väcker anklag trots majoritetslinjens motstånd. En granskningskommission tillsätts för att verkställa en undersökning.

Motståndet mot en sådan undersökning var kraftigt. I detta läge ställer en oppositionell. Nils Holmberg, ett kompromissförslag i granskningskommittén. Kompromissförslaget går ut på att en diskussion om partiets politik och taktik skulle dras i gång. Däremot skall inget granskningsresultat redovisas för partistyrelsen. Detta kom också att bli granskningsgruppens resultat. Likväl lyckas inte kompromissförslaget överbrygga motsättningen, eftersom Set Persson reserverar sig.

Även övriga av de mer eller mindre oppositionella ger liksom Holmberg vika inför motståndet mot en undersökning av partiets politik. En kortare självkritik antogs dock. Majoritetslinjen hade likväl inte under diskussionen gett efter i sakfrågan. Orsaken till att kritiken ändå kommer till stånd, får i stället sökas i villkoren för antagandet av denna självkritik. Man kommer överens om att politiken 1944-48 ej vidare skulle diskuteras i partiet. Självkritiken uppehåller sig endast vid formuleringen av den fredliga vägen till socialismen i Sverige. Inställningen till SAP berörs inte.

Kampen inom partiledningen fortsätter. På partiets 16:e kongress begär Set Persson sitt utträde ur partiet, då han ansåg sig utdriven ur det på grund av sin opposition. Det som sker i partiet i samband med kampen om självkritiken var en polarisering. Personer, som tidigare lerat sig med Set Persson, drogs mot majoritetslinjen. På 1953 års kongress var så denne helt isolerad.

Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia nr. 2 och 3 (1972)

Från SKP till Vpk

Lennart Berntson / Anders Löfqvist / Gunnar Olofsson / Gunnar Persson / Gunnar Sandin / Göran Therborn

Ur *Zenit* nr. 14/1969

Avsikten med denna artikel är att försöka förklara den utveckling som ägt rum inom SKP under 60-talet. Denna kan emellertid inte förstås om den inte förankras i partiets tidigare historia i synnerhet då tiden efter andra världskriget.

Inledningsvis ger vi några fakta om partiets historia fram till 1945. För det andra ger vi en beskrivning och preliminär förklaring till utvecklingen under efterkrigstiden. Vidare finns ett avsnitt om förspelet till partiledarbytet 1964. Därefter följer en kort översikt av partiets förhållande till andra politiska krafter under 60-talet. Nästa stycke utgörs av en kritik av partiets ideologi, framförallt dess program. Vidare ger vi en analys av partiets ideologiska och organisatoriska utveckling under Hermanssonperioden. Artikeln avslutas med en lort beskrivning av partiets nuvarande tillstånd och utvecklingsmöjligheter.

I ett appendix tillkommer ett kalendarium över 1964 till 1968, samt partiets organisation.

Några drag i SKP:s historia fram till 1963

De (europeiska) kommunistiska partiernas födelser karakteriseras oftast som frukten av den omaka förbindelsen mellan en inhemsk vänster och oktoberrevolutionens verkningar. Den svenska vänstern kom att bildas av ett flertal heterogena grupperingar, vilket bl.a. fick som resultat ett större antal sprängningar och avspjälkningar under partiets period av lenisering och bolsjevisering. De i grunden icke-marxistiska flyglarna lämnade partiet i omgångar fram till 1921. En mer betydelsefull sprängning inträffade 1924, då partiets fram till dess ledande gestalt, Zäta Höglund, uteslöts och tog med sig en relativt stor del av partiets kader.

Efter sprängningen leddes partiet av en grupp kring Karl Kilbom, en skicklig organisatör med ca. 10 års erfarenhet som yrkespolitiker i det socialdemokratiska ungdomsförbundet före 1917. Partiet drev under denna tid en omfattande studie- och publikationsverksamhet, ett aktivt politiskt arbete, organisatoriskt och i fackföreningarna. Partiet gick bl.a. framåt i 1928 års val under en period som i allmänhet var svår för kommunistiska partier.

I samband med omläggningen av den kommunistiska internationalens (Kominterns) linje 1928 (inledningen till den s.k. 'tredje perioden') till en hård ultravänsterlinje (där t.ex. socialdemokratin generellt förklarades vara social-fascistisk etc.) kom i Sverige liksom inom andra kommunistiska partier skarpa motsättningar i dagen. Konkret kom stridsfrågan i Sveriges Kommunistiska Parti – SKP – att gälla Sveriges status som imperialistiskt land. Kilboms-riktningen framhöll, att Sverige inte kunde karakteriseras som imperialistiskt.

Den sprängning som inträffade 1929 i SKP är på många sätt unik i de kommunistiska partiernas historia. Med den grupp som inte hade Kominterns stöd gick nämligen en majoritet i Centralkommittén (CK) och alla distrikt utom två (bl.a. det gamla vänsterfästet Norrbotten); partiets huvudorgan, *Folkets Dagblad Politiken*, blev likaså kvar i Kilbomarnas händer. Det unika i den svenska sprängningen ligger i att en majoritet så sent som 1929, efter 10 års kominterninflytande, kunde lämna partiet.

Den grupp som höll fast vid Komintern hade symptomatiskt nog ungdomsförbundet på sin sida. Ledare under de första åren för det SKP, som var anslutet till Komintern, var Hugo Sillen (därav benämningen sillénare). Under första delen av 1930-talet fanns följaktligen två kommunistiska partier, varav det kilbomska, som 1934 bytte namn till Socialistiska Partiet, hela tiden fram till sin upplösning (1937) var det större.

Med visst fog brukar man räkna 1929 som det svenska kommunistpartiets egentliga födelseår. Den grupp som ledde partiet under de första åren på 30-talet kom att behålla sitt grepp över partiet fram över 60-talet, med undantag av partiets ledare från 1929 Hugo Sillen, som vid övergången till folkfrontspolitiken avlägsnades från partiets ledning. Det var också under dessa år som det lilla kominternpartiet på ett avgörande sätt formades som ett genuint kommunistiskt parti (med alla sina för epoken specifika särdrag). Partiets linje under 30-talet är emellertid inte snörrät. 1935 kom omsvängningen från hård till mjuk linje, från 'tredje perioden' till folkfrontslinjen (med bl.a. förändrad attityd till socialdemokratin), under vilken SKP spelade en ledande roll i den framgångsrika Spanienkampanjen i Sverige.

1935 inleddes Kominterns folkfrontslinje. Den enhetspolitiska linjen mot socialdemokratin har sedan bara avbrutits för kortare perioder (1939-41, 1947-50). I den fronttaktik som kommunistpartierna använde före 1935 eftersträvades enhet på basplanet mellan kommunister och socialdemokrater mot de socialdemokratiska ledarna. Folkfrontslinjen innebar emellertid istället att man sökte enhet med den socialdemokratiska ledningen, vilket lett till en försiktig högerinriktad kommunistisk politik.

Efter uppgörelsen 1929 har visserligen många kommunister lämnat partiet men ingen egentlig sprängning har ägt rum. Dock bör nämnas att en av partiets ledande gestalter, Set Persson, lämnade

partiet i samband med 1953 års kongress på frågan om den fredliga vägen till socialismen, och krav på en hårdare linje mot SAP.

Den omedelbara efterkrigstiden

Det allmänna uppsvinget för Europas kommunistiska partier under kriget kom även SKP till del som enklast kan illustreras med partiets siffror i de allmänna valen under perioden 1938-1946: 1938 (3,8 %); 1940 (3,5 %); 1942 (5,9 %); 1944 (10,3 %); 1946 (11,2 %). För en del partier, de s.k. 'stora kommunistpartierna' (det italienska, franska och finska) berodde detta uppsving på att de för första gången lyckades politiskt mobilisera nya skikt av befolkningen, t.ex. bönderna i nordöstra Finland resp. södra Italien. De s.k. 'små' partiernas framgångar däremot kan hänföras till en mer allmänt positiv konjunktur, som betingades av såväl den nationella som den internationella situationen – beträffande den senare bl.a. Sovjetunionens prestige som Europas räddare.

Förutom den allmänt positiva konjunkturen tillkom för SKP:s del det faktum att partiet var det enda oppositionspartiet i Sverige, eftersom det inte ingick i samlingsregeringen, samt att speciellt under den senare delen av kriget kraftiga prisstegringar ägde rum. Under intryck av sin egen växande styrka och den allmänna radikaliserings av den svenska arbetarklassen, delvis avspeglad i SAP:s efterkrigsprogram, ansåg SKP tiden mogen för enhet på grundval av efterkrigsprogrammet. Så hävdar t.ex. Sven Linderot, SKP:s ordförande, i en programmatisk artikel i första numret av partiets teoretiska tidskrift, *Vår tid*, 1944, 'Inför nya uppgifter', bl.a. följande:

'De stora arbetargrupper, som följer det kommunistiska partiet skall inte ledas i kamp mot de socialdemokratiska arbetarkamraterna utan med dessa, mot gemensamma fiender. [...] För att uppnå denna samverkan får kommunisterna kompromissa med socialdemokraterna om relativt blygsamma ekonomiska och socialreformistiska förslag. [...] Kommunismens verksamhet kommer att röna inflytande från nya skikt av medlemmar, vilka inte har partiets erfarenheter [...], men som kommer med nya impulser och frisk vilja till kamp för folkets sak. Partiet utvecklas även i fråga om medlemsantalet till ett massparti.'

Denna strävan till enhet kom också till uttryck i partiets uppgivande av egna första maj-tåg och inordnande i de socialdemokratiska tågen. SKP:s styrka under denna period manifesterades i dess aktiva roll under Metallstrejken 1945, den största strejken i landet sedan 1909. När den internationella och därmed också den nationella politiska konjunkturen började vända sig till SKP:s nackdel hade partiet en bred politisk bas, både i form av medlemmar och väljare samt inte minst ett omfattande fackligt inflytande, en livaktig publikationsverksamhet och ett förhållandevis aktivt partiliv. SKP:s vidare utveckling är historien om nedvittringen av dessa positioner.

Defensiv och isolering

Perioden 1947-48 och framåt kännetecknas av en allmänt politisk reaktionär utveckling i Väst-europa. Kommunisterna sparkas ut ur regeringarna i Finland, Frankrike och Italien. Socialdemokrater med CIA-stöd spränger fackföreningsrörelsen i Frankrike och Italien; den lyckosamma restaurationen av den borgerliga statsapparaten efter kriget fullbordas raskt, labourregeringen hjälper till att krossa den grekiska revolutionen. Det på så sätt återvunna självförtroendet hos den västeuropeiska bourgeoisin återspeglas i Sverige på två plan:

(a) borgerligheten tvingar SAP på defensiven i fråga om efterkrigsprogrammet och de statliga regleringarna, vilka successivt avvecklas;

(b) den antikommunistiska kampanjen, vari SAP kommer att spela rollen som spjutspets.

Antikommunismen driver SKP på defensiven. Kampanjen drivs på alla nivåer i samhället. Erlander deklarerade 1948 att socialdemokratin skulle göra fackföreningarna till slagfält i kampen mot kommunisterna – vilket också skedde. Inom det politiska livet, inom massmedia och kulturell verksamhet samt på arbetsplatserna drevs en konsekvent förföljelse och isolering av kommunister och vänstersympatisörer. Under början av 1950-talet utnyttjas en rad spionaffärer för att

systematiskt framställa SKP som filial till den ryska underrättelsetjänsten – detta var särskilt markant i Enbomsprocessen under valåret 1952.

Sin kulmen nådde den antikommunistiska kampanjen i samband med Ungernhändelserna 1956 med bl.a. stormning och anfall på kommunistiska partilokaler. För enskilda kommunister var detta en tid av utfrysning, isolering och ofta rent ekonomiska svårigheter.

Till polariseringen bidrog folkdemokratiernas uppkomst i Östeuropa 1945-48 och de metoder som då kom till användning. Inte minst formerna för Tjeckoslovakiens övergång till socialismen 1948, den s.k. Pragkuppen, kom att utnyttjas som vapen i den antikommunistiska kampanjen. Den politiska polariseringens organisatoriska uttryck var den amerikanska penetrationen och hjälpen till Västeuropa (Marshallhjälpen), och upprättandet av NATO 1949. De kommunistiska partiernas svar blev inrättandet av samarbetsorganet Kominform.

I denna nationellt och internationellt polariserade situation kom alla SKP:s försök till offensiv politik eller utomparlamentariska aktioner, exempelvis i fredsfrågan, att kvävas i sin linda av den spärrelid i utrikespolitiska frågor, som de 'fyra demokratiska partierna' utsatte partiet för.

Linjen mot socialdemokratin

SKP:s isolering förstärktes och befästes emellertid redan i periodens inledningsskede av partiets egen politiska linje, framförallt gentemot SAP. I samband med Kominforms bildande 1947 (och den amerikanska Marshall-hjälpen) förbyttes de västeuropeiska kommunistpartiernas linje mot socialdemokratin från samarbetspolitik till kamp mot de 'högersocialdemokratiska ledarna' och klassarbetet. Kritiken riktade i första hand in sig på den roll som SAP:s ledarskikt spelade som borgarklassens agenter i kampen mot kommunisterna och Sovjetunionen. Efter valet 1948 sade partistyrelsen bl.a.: 'Vi har undervärderat den nya fascistiseringsprocessen inom borgarklassen och den roll som högersocialdemokratin spelar i den reaktionära offensiven.' (*Vår Tid*, 1948:8) SKP och SAP möttes i facklig och politisk kamp front mot front.

Relativt omgående uppstod också inom partiet delade meningar om linjen mot SAP. En majoritet inom CK strävade på nytt efter en 'enhetspolitik inom arbetarrörelsen', medan en mindre grupp med Set Persson, Nils Holmberg och Knut Senander i spetsen vill fullfölja kampen mot SAP och klassarbetet. Striden mellan dessa båda linjer fördes inom partiet ända fram till 1953 års kongress; före densamma bytte Holmberg/Senander fot och fungerade på kongressen som skarp-rättare åt partiledningen. Striden inom partiet nedsatte SKP:s styrka, speciellt vad gällde förmågan att vinna nya medlemmar och hålla kvar redan vunna; en begränsad del av partiets inre arbete kom att koncentreras till kampen mellan de båda riktningarna.

Fred och bröd – SKP 1950-1962

Under trycket av den påtvingade defensiven och isoleringen kom SKP att artikulera sin politiska linje längs två vägar. Båda kan föras tillbaka på de västeuropeiska kommunistpartiernas allmänna strategi under denna period, vilken i sin tur går att återföra på epokens objektiva politiska struktur (det kalla kriget m.m.), sådan vi ovan beskrivit den.

Eftersom det fackliga arbetet blockerats fick den ekonomiska kamp, som skulle bedrivits i fackföreningen, bli en huvudfråga i partiets allmänna politik, där den följaktligen kom att ersätta de mer långsiktiga frågorna. Till denna inrikespolitiska intressekamp för arbetarklassen knöts i SKP:s politik en internationell fredslinje, som på det inrikespolitiska planet fick en fullständigt defensiv funktion. Dessa båda frågor tillsammans var följaktligen en konsekvens av SKP:s defensiv och kunde inte annat än förstärka densamma. Sammankopplingen av de båda linjerna var ett karakteristiskt inslag under hela 50-talet.

I oktober 1949 rubricerades en resolution från partistyrelsen: 'Värna freden! Kämpa för högre löner!'

Kongressen 1951 antog 47 teser med följande rubriker och ämnesområden:

- (I) Kampen för freden (1-16)
- (II) Kampen för högre levnadsstandard (17-26)
- (III) Vägen till massorna (27-43)
- (IV) Vägen till socialismen (44-47)

samt två manifest med titlarna 'Kämpa för freden!' och 'Till kamp mot dyrtiden!'.

Satsningen på fredspolitik var ett försök att kringgå det defensiva läget och överbrygga de klyftor som det kalla krigets typ av antikommunism skapade. Fredspolitik försökte kanalisera de stämningar, som det spända utrikespolitiska läget frambragt, i termer av kamp mot atomvapen och för internationell avrustning. Det relativa gehör denna linje fann kom till uttryck i kommunisternas kampanj för undertecknande av Världsfredsrådets Stockholmsappell, 1950, då ca. 300 000 underskrifter insamlades. Genom den fredspolitiska frågans karaktär samlades speciellt i ungdomsförbundet en ny, men begränsad kader, för vilken traditionellt kommunistiska frågor inte varit avgörande utan ett problem av mer pacifistisk och icke klassbunden typ.

ATP häver SKP:s isolering

Avslöjandena om Stalin på SUKP:s 20:e kongress i februari 1956 fick inga omedelbara effekter på partiet. Den tillfälliga försvagningen i Hagbergmajoritetens ställning inom partiledningen som kunde skönjas våren och sommaren 1956 förbyttes snabbt i sin motsats genom vad man uppfattade som kontrarevolutionära tendenser i Ungern och imperialistisk aggression i Suez.

Ungernhändelserna innebar även för det svenska partiet att leden slöts. Få personer lämnade partiet med anledning av 1956 års händelser men en viss misströstan härskade. Vad som bidrog till att häva denna var kampen för ATP.

Som vi tidigare nämnt befästes den ändrade linjen mot socialdemokratin på 1953 års kongress. Nu började gradvis SKP:s roll som 'vänlig pådrivare' åt socialdemokratin att utformas. Det var en socialpolitisk fråga – ATP-reformen – som konkret gav SKP möjlighet att visa sin enhetslinje och som också bidrog till att häva partiets dödläge. Inom loppet av två år, mellan 1956 och 1958, ägde inte mindre än fyra valrörelser rum i vilka ATP-frågan stod i centrum. I varje val gav SKP sitt stöd till socialdemokratins ATP-linje. I folkomröstningen 1957 arbetade kommunister och socialdemokrater ihop i linje 1:s valkommittéer; så kan t.ex. nämnas att kommunisten Henning Nilsson i Gävle var SAP-avlönad under sin tid i linje-1-kampanjen 1957. I extra valet till andra kammaren i juni 1958, då SAP:s regeringsinnehav stod på spel, drog partiet tillbaka sina listor i vissa avgörande kretsar.

Kommunisternas samarbetspolitik mot socialdemokratin innebar att man bröt udden av de mest frenetiska antikommunistiska stämningarna inom socialdemokratin och tillfälligt hävde den isolering partiet varit utsatt för sedan 1948. Väl så viktigt för SKP:s del var emellertid att man genom ansamlingen i ATP-frågan motverkade splittringstendenser och enade de reaktioner, som SUKP:s 20:e kongress givit upphov till inom partiet. ATP-arbetet neutraliserade i hög grad om än inte fullständigt tendenserna till passivitet och drev samtidigt tillbaka den begränsade opposition inom partiet, som under gynnsamma konjunkturen eventuellt skulle ha kunnat leda till bildande av ett Socialistiskt folkparti efter dansk förebild. ATP-arbetet och dess relativa framgång inte bara enade olika grupper inom partiet utan fördröjde också till långt in på 60-talet en självkritisk uppgörelse med stalinismen och de moskvatrogna grupperna i partiledningen.

Den svenska samhällsformationen – några karaktäristiska drag

Vi har nu sökt skissera vissa drag i SKP:s politiska utveckling under efterkrigstiden fram till ca. 1960. För att göra denna utveckling begriplig måste vi också teckna några drag i efterkrigstidens samhällsstruktur. Vi skulle därvid vilja peka på följande faktorer:

(1) Sveriges förmånliga ställning i den internationella kapitalismens struktur har skapat förutsättningar för en ovanligt snabb reallönestegring, hög sysselsättning och en omfattande offentlig sektor. Detta har lagt grunden till den institutionaliserade och nedfrusna klasskamp, som den socialdemokratiska apparaten genom sin allians med de monopolistiska grupperna både framgångsrikt genomfört och fått att fungera med betydande effektivitet då det gäller att stabilisera den svenska samhällsformationen. I jämförelse med andra västeuropeiska samhällen har detta i Sverige skapat en situation av avpolitiserings och passivitet inom arbetarklassen, som i ovanligt hög grad öppnat vägen för småborgerliga tendenser och föreställningar.

(2) Genom den antifackliga arbetsmarknadslagstiftning som kulminerade i Saltsjöbadsavtalet 1938 och därav centraliseringen inom LO illegaliserades varje lokalt, militant fackligt initiativ i strejkens form. Verkningarna uteblev inte heller. Strejkkvoten sjönk omgående radikalt. Sedan metallkonflikten 1945 har strejkaktioner nästan fullständigt upphört i landet – i detta avseende är Sverige unikt i Västeuropa. Endast spontana och kortvariga, 'vilda' strejker förekommer men i ytterst begränsad omfattning. Den effektivitet med vilken den antifackliga lagstiftningen fungerat beror naturligtvis i sista hand på efterkrigstidens snabba reallönestegring för arbetarklassen – trots LO:s återhållsamhet.

(3) Från slutet av 40-talet infördes i rask takt i stora delar av industrin nya löneformer som ackord (i samband därmed olika mätmetoder) och individuell lönesättning; genom den relativa arbetskraftsbristen uppkom löneglidningen. För det fackliga arbetet krävdes mer specialiserade kunskaper. Trots samordningen av lönerörelserna kom en stor del av löneökningen för vissa branscher och orter genom löneglidningen att ligga utanför själva avtalsrörelsen. Det första bidrog starkt till att den marxistiska skolningen av den fackliga kadern ersattes med nödvändig facklig specialkunskap. Det andra försvårade en central facklig politik och krävde i stället differentierade insatser, som i sin tur inskränktes av den allmänna fackliga skolningens begränsningar på lokal nivå. Både socialdemokraternas frenetiska bekämpning av 'fackföreningskommunisterna' och de nya löneformerna samverkade följaktligen till att ge den reformistiska apparaten en närmast monopolistisk ställning på det fackliga området.

(4) För SKP har detta inneburit att partiet som alternativ till det parlamentariska arbetet saknat möjligheter att – i motsats till andra kommunistiska partier i Västeuropa – växla över till militanta aktioner i samband med strejker, då frågorna om klassernas förekomst, inbördes motsättningar, ståndpunkter och kamp ställs mer direkt och resolut. De nya löneformerna krävde, som tidigare nämnts, specialskolning på bekostnad av den marxistiska utbildningen. Löneglidningen försvårade en central och samordnad facklig politik. Av enhetspolitiska orsaker och socialdemokratins förstärkta position i förhållande till SKP upphörde under femtioalet successivt den mot reformismen riktade kampen inom fackföreningarna. Att SKP avrustade den och att den reformistiska apparatens grepp stärktes, kan nu lättare förklaras med den relativa avpolitiserings och passivisering av arbetarklassens medvetande och militans, som den institutionaliserade klasskampen givit upphov till.

(5) Centraliseringen av den fackliga apparaten var ett resultat av ovan nämnda tendenser men kom i sig att begränsa SKP:s möjligheter att få en facklig förankring. Den socialdemokratiska apparaten inom fackföreningsrörelsen fick en sådan stadga och sammanhållning, att den visserligen inte helt kunde eliminera det kommunistiska inflytandet på det lokala planet men väl på förbundsplanet. Vi fick i Sverige aldrig någon motsvarighet till det inflytande som de små kommunistiska partierna i England och Danmark kunde mönstra också relativt högt upp i den fackliga apparaten. Själva formen för centraliseringen bidrog också starkt till byråkratin inom fackföreningsrörelsen i socialdemokratisk riktning (aldrig direkt val av förtroendemän bland medlemmarna på förbundsplan, som t.ex. i England).

(6) SAP har på detta sätt, som politisk kraft, fått det helt dominerande inflytandet i den svenska arbetarklassen, så mycket betydelsefullare som partiets form av reformism står i samklang med fundamentala tendenser i den svenska samhällsformationen. Dessutom har socialdemokratien på ett

taktiskt skickligt sätt bemött SKP:s försök att dra åt sig socialdemokrater genom enhetspolitiken. Flera av de framstötter SKP gjort i detta syfte under 50-talet, framförallt på sociallagstiftningens område (t.ex. ATP) har ursprungligen i sina huvuddrag förts fram av SKP, men sugits upp och utnyttjats av SAP med påtagliga politiska vinster som följd.

För att sammanfatta: Antifacklig lagstiftning plus LO:s centralisering och samarbetspolitik eliminerar lokala och nationella strejkaktioner, vilket tillsammans med nya löneformer, mätmetoder och löneglidning ger socialdemokratin närmast monopolistisk ställning inom LO och försvagar arbetarklassens klassmedvetande och militans; tillsammans rycker detta undan förutsättningarna för radikal kommunistisk kamp riktad mot arbetsgivare och reformister, vilket i sin tur – kopplat med SKP:s allmänna politiska enhetslinje mot SAP – har avrustat den fackliga politiken och fått den fackliga kadern att vittra ner. Effekterna av detta blev uppenbara under perioden 1962-67, då facklig aktivitet inom partiet nästan helt upphörde.

Denna process har emellertid också inneburit ett nästan oöverstigligt hinder att i massiv skala rekrytera och mobilisera en proletär kader på grundval av arbetarklassens intressefrågor, vilket skedde under 30-talets arbetslöshetsår och 1944-47 i samband med reallönesänkningar och kommunismens ökade prestige. Bristen på nytt folk och kader i mellangenerationen har accentuerats under 60-talet.

Gamla gardets upplösning: perioden 1962-64

Fram till de första åren under 1960-talet hade m.a.o. en rad tendenser och problem anhopats till följd av flera samverkande faktorer: partiets politiskt-ideologiska isolering, den institutionaliserade reformismens monopolistiska ställning inom arbetarklassen, de småborgerliga illusionerna om klassamhällets avskaffande, valfrihet och överflödssamhälle som efterkrigskonjunkturens real-lönestegringar, fulla sysselsättning och socialpolitiska reformer lagt grunden till.

Trycket från dessa olika förhållanden hade främst centerats kring frågor av utrikespolitisk karaktär: partiets förhållande till Sovjetunionen, händelser i Östeuropa, partiets nationella pålitlighet, den påstådda likheten mellan partiets demokrati/ideologi och de politiska friheterna/ideologin i Sovjetunionen. Men SKP:s trängda läge avspeglades också i bristande nyrekrytering, svag ekonomi och sviktande organisatorisk effektivitet. Det var kring dessa problem, som underströks genom valnederlaget 1962, som debatten inom partiet kom att kretsa.

Valnederlaget 1962 – då partiet bara erövrade 3.5 % av rösterna – skärpte ånyo den kritik och olust som fanns i partiet mot den sittande partiledningen och dess politiska linje. I *Ny Dag* ägde en ovanligt omfattande eftervalsdebatt rum, som i huvudsak kretsade kring partiets syn på förhållandet till Sovjetunionen, vägen till socialismen, utformningen av det politiska systemet under socialismen – och inte minst den betydelse dessa frågor kunde ha haft för valutgången. I första hand med anledning av Berlinmuren utsattes SKP i valrörelsen för ständiga anklagelser om nationell opålitlighet, sovjetbundenhet och diktaturböjelser. Som bevis på anklagelserna drogs gång efter annan fram att SKP hade sin partiskola förlagd till Östtyskland.

Diskussionen inom partiet gick efter hand under hösten dithän att Hilding Hagberg i *Ny Dag* tog avstånd från vad man ansåg vara 'en-partistater' och 'inskränkta demokratiska friheter'. Tidigare hade Centralkommittén (CK) i ett uttalande ånyo understrukit att övergången till socialismen skulle ske på 'fredlig och parlamentarisk väg' – något som i etapper klargjorts från 1944 till 1953. Tesen om den 'fredliga vägen' accepterades av SKP:s 16:e kongress.

Redan på våren 1962 hade i Stockholm förts diskussioner för att förbereda en politisk gruppering i stil med de norska och danska socialistiska folkpartierna. Bakgrunden var bl.a. antikärnvapenrörelsen och inspiration från det jugoslaviska systemet och sf-partierna. Drivande i dessa diskussioner var Hans Göran Franck och Sven Landin. Den senare, tidigare bl.a. sekreterare i den kommunistiska riksdagsgruppen, då statistikförare i betongsektionen i Stockholm, hade sedan gammalt titoistiska böjelser och goda kontakter med ledningen för det danska SF.

(En repris av dessa diskussioner, med syfte att ge ut en radikal veckotidning, kom i december 1963 ('Studiegrupp -64'), nu med Nils Bejerot som ledande kraft. Landin hade vid denna tid övergått till att tänka sig förändringen inom SKP).

Vid början av 1963 kunde ett par olika grupperingar urskiljas i opposition mot '1929 års män' i partiledningen (Hilding Hagberg, Gustav Johansson, Fritiof Lager, Knut Tell, Gunnar Öhman). En tendens snarare än en gruppering representerades av Axel Jansson, dåvarande ordförande i Stockholmskommunen och ledamot av CK:s arbetsutskott, som fick stöd i partiapparaten av flera distriktsombudsmän och lokala fackliga och politiska förgrundsfigurer i Stockholmskommunen.

En annan riktning utgjordes av oppositionen mot den av partiet sanktionerade ledningen i Demokratisk Ungdom (DU). Till denna gruppering knöts vissa yngre intellektuella och fackliga kadrer utanför DU. De främsta namnen utgjordes av Kjell E. Johansson, Lars Werner, Ingemar Andersson och Bo Gustafsson.

De båda oppositionsgrupperna befann sig i sin tur i inbördes motsättning. Axel Jansson var nämligen det huvudsakliga stödet för den DU-ledning, representerad av Rolf Utberg och Rolf Hagel, som oppositionen inom DU, med Kjell E. Johansson i spetsen, stod i konflikt med.

För båda grupperna gällde i stor utsträckning att deras kritik mot den sittande moskvatrogna partiledningen riktade sig mot Hagberg-gruppens brist på nya politiska idéer och lösningar, dess organisatoriska ineffektivitet och senilitet, samt dess i 'folkopinionen' intima sammankoppling med bundenhet till Moskva, försvar av Ungern-händelsen och Berlin-muren. För 'DU-oppositionen' tillkom också att man ville frigöra ungdomsförbundet från partiets direkta kontroll och ge det större politiska friheter. Ingentida riktningen förmådde framlägga något radikalt alternativ till den rådande SKP-politiken, därtill hade de olika oppositionsriktningarna i alltför hög grad tagit intryck av liberala och socialdemokratiska problemställningar. Båda riktningarna kan sägas vara parallellföreteelser till de grupper av reformistiska kommunister, som i början av 1960-talet alltmer gjorde sig gällande i de västeuropeiska kommunistpartierna och vars främsta kännetecken var kraven på ett större oberoende gentemot om än långt ifrån en brytning med Moskva.

De första mer uttalade försöken att ersätta 'apparatstyret' inom DU gjordes vid förbundets kongress i januari 1963. Oppositionen, representerad av bl.a. Kjell E. Johansson och Lars Werner, upp-vaktade både Hilding Hagberg och Axel Jansson för att förhindra att Utberg efterträddes av Hagel. Detta försök misslyckades dock. Redan efter ett par månader hade emellertid balansen inom förbundet svängt till oppositionens fördel. Hagel tvingades avgå till förmån för Kjell E. Johansson. Detta skifte var de oppositionella riktningarnas första framgång.

I början av hösten 1963 inbjöd CK partimedlemmarna till debatt inför den 20:e partikongressen som skulle hållas i januari 1964. Nu liksom under eftervalsdebatten hösten -62 aktualiserades förhållandet till Sovjetunionen, men också till Kina, synen på vägen till socialism, de politiska styrelseformerna under socialismen, krav på ökad intern partidemokrati, förbundet med ökade möjligheter att kritisera Hagberg-linjen, förhållandet till socialdemokratin och ett nytt politiskt program.

Redan i maj -63 hade en skrivelse till CK, som krävde en djupgående debatt och mot denna svarande förändringar i partiet läckt ut till *Dagens Nyheter*. (Efter antalet undertecknare kallades det 'de 29:s brev'). Det tog upp en rad mot Hagberglinjen riktade frågor och kom att på sitt sätt ange tonen för den kommande höstens kongressdebatt. Jämförd med debatten efter valet -62 var kritiken mot partiledningen mera öppen och direkt, omdömena om Hagberglinjen i sak mer kategoriska, även om de var i formen inlindade. Det senare kan emellertid inte sägas om ett av de mera uppmärksammade inläggen, Harald Rubinsteins 'Lik i garderoben' (*Ny Dag* 15.10). Rubinstein, medlem av CK, gjorde ett fullständigt avståndstagande från partiets förda politik – en för den tidens partidisciplin ovanlig åtgärd.

De för ett kommunistiskt parti fundamentala frågeställningarna behandlades aldrig i klartext. Däremot kom två problem delvis till uttryck i debatten: relationen till Sovjet, och den internationella

orienteringen överhuvudtaget (frågan om partiet var 'svenskt'), och för det andra partiets karaktär. Den fråga som aldrig ställdes men låg i den objektiva situationen i början av 60-talet var: Är ett kommunistiskt parti möjligt och nödvändigt i ett högindustrialiserat kapitalistiskt samhälle som Sverige?

Relativt tidigt på hösten stod det klart att Hagbergs och CK-majoritetens linje och position var starkt underminerad och allmänt ifrågasatt. Med tanke på de strömningar som fanns i partiet var det långt ifrån säkert att ens Hagberg skulle bli omvald till partiordförande. Å andra sidan var Hagberggruppen i CK av skilda anledningar beredd att ta strid för att förhindra att Axel Jansson blev partiledare (Jansson var den ende reelle motkandidaten till Hermansson i partidiskussionen). Först när '1929 års män' under senhösten fick klart för sig att 'de 29' och de strömningar de representerade ville ha bort Hagberg utan att ersätta honom med Axel Jansson, öppnades möjligheterna på allvar för ett skifte i partiets ledning.

Genom påtryckningsverksamhet från olika personers sida sköts strax före kongressen C. H. Hermansson fram. Frånsett att han var partiets ledande intellektuella kraft var han också chefredaktör för *Ny Dag*, riksdagsman och medlem av partiets arbetsutskott. Mot Hagberg ställdes alltså inte på något sätt en 'outsider' utan en av de ledande partikretsarna erkänd kraft. Skiftet i partiledningen vid kongressen 1964 blev dock mycket begränsat. Hagberg kvarstannade i CK (som bytte namn till partistyrelsen), och endast några av det gamla gardet lämnade. Hagberglinjen hade fortfarande majoritet i den nya partistyrelsen.

Förhållandet till andra politiska krafter

En bedömning av utvecklingen inom SKP under 60-talet kräver en kort genomgång och översikt av partiets politiska linje gentemot de huvudsakliga politiska krafter som påverkat dess politik, dvs socialdemokratin, fackföreningsrörelsen, den kommunistiska världsrörelsen och den utomparlamentariska vänstern.

Socialdemokratin: Från enhet till kamp

Vid 1953 års kongress gjorde man definitivt upp med kamplinjen mot socialdemokratin, vilken efterträddes av en samarbetslinje manifesterad bl.a. vid ATP-reformen och omsättningskattens införande 1960. Trots den fortsatta socialdemokratiska antikommunismen i början av 1960-talet betonade t.ex. Hagberg i valrörelsen 1962 det goda förhållandet mellan SKP och SAP. I sin kongressinledning 1964 utsträckte han detta till att i socialdemokratin se den 'potentiella bundsförvanten i stället för det avgörande hindret på vägen framåt'.

I och med Hermanssons tillträde *skärptes kritiken av SAP*. Dess roll som förvaltare av det kapitalistiska samhället framhävdes, och man krävde att SAP skulle börja regera mot storfinanserna i stället för med den. Det radikalaste uttalandet från Vpk kom i valrörelsen 1968. I Hermanssons bok *Vänsterns väg* (1965) ställdes krav på att bilda ett enhetligt löntagarparti. Detta tycks dock för Hermansson ha varit en episod.

Senare uttryckte partiet en strävan att nå kontakt med vänsterorienterade grupper utanför partiet, delvis inom socialdemokratin (utspelet i nov. -66). Som ett instrument för denna strävan kan bildandet av Socialistiska Förbundet i april -67 ses. Framförallt ur organisatorisk synpunkt var SF riktad mot SAP, som omgående förklarade medlemskap i SAP och SF oförenligt.

Avsikten med SF får ses som en offensiv för att vinna delar av den socialdemokratiska vänstern och att göra detta utan en direkt vänstersocialisering av SKP. En effekt blev dock att SF snarast fördröjde förstärkandet av den egna organisationen.

Fackföreningsrörelsen

Den offensiv som SAP startade 1947/48 trängde snabbt tillbaka kommunisterna från deras tidigare relativt starka positioner. Defensiven markerades av att kommunisterna i stor utsträckning började

dra tillbaka sina listor i de fackliga valen kring 1950 och att de något senare upphörde att kämpa för poster i fackföreningarnas styrelser i egenskap av kommunister. Av närmast tvingande nödvändighet övergick partiet till att betona ett 'opolitiskt' fackligt arbete och formulerade även paroller mot fraktionskamp inom fackföreningarna. Den främste företrädaren för denna linje var Fritiof Lager. Oppositionen mot den 'opolitiska' linjen leddes av Set Persson. I praktiken kom den nya fackliga linjen att innebära eftergifter och undfallenhet för reformisterna inom fackföreningarna.

Till följd av att partiet trängdes tillbaka inom LO avrustades successivt den fackliga verksamheten. Ett uttryck för detta var den debatt som kring 1964-66 fördes om fackklubbarnas avskaffande. I sista hand hindrades dock ett formellt beslut därom. Partiet skulle enligt vissa inte bara upphöra med fraktionsverksamheten utan också med radikal lönekamp överhuvudtaget. I linje med denna åsikt avskaffades 1962 posten som facklig sekreterare i partiet. Den ersattes av ett rumphugget fackligt utskott mellan 1963-67 för att 1967 uppgå i ett arbetsmarknadsutskott.

Redan tidigare hade skolningen i marxistisk ekonomi upphört för den fackliga kadern. Under 60-talet försvann också mycket av den mer allmänna fackliga skolningen, i den mån den inte överläts åt socialdemokraterna. Som en följd härav har en del av partiets fackliga kader accepterat SAP:s myter om lönekakor, jämlikhet och låglöner, pris- och lönesamband.

En viss motsatt tendens har gjort sig gällande efter valet -68 i försök att återuppta skolningen och samordna den fackliga politiken. Lokalt har vissa aktioner genomförts (Bromölla), en kampanj mot gamla § 23 (om arbetsgivarens rätt att fritt avskeda och anställa) drivs, en del norrländska fackföreningar har gjort lokaliseringpolitiska uttalanden. I samma riktning pekar också uttalanden i samband med avtalsrörelsen 1969: partiet har riktat kritik mot LO:s återhållsamhet och regeringens hot om statligt ingripande vid konflikt, man har krävt en skärpning av lönekraven och medlingskommissionens avgång. Jämfört med föregående avtalsrörelse, då nästan ingenting gjordes från partiets sida, representerar detta ett visst framsteg. Partiets inflytande i den fackliga rörelsen utgörs av vissa lokala hållpunkter. Sannolikt har emellertid kommunisternas fackliga position aldrig varit svagare sedan partiet bildades 1921 än vad den är idag.

Den utomparlamentariska oppositionen

Den utomparlamentariska oppositionens framväxt har skett i samband med Vietnamkriget, speciellt efter 1965. Dess första politiska konfrontation med SKP kom i frågan om Nationalinsamlingen våren 1966, som SKP stödde på inrådan av John Takman, trots att dess primära inrikespolitiska syfte var att motarbeta FNL-gruppernas verksamhet. Av flertalet vietnamaktivister ansågs detta självklart som ett angrepp på rörelsen och Vietnams folk. Den underliggande principiella frågan gällde vilken arbetslinje partiet skulle välja: front med socialdemokrater och borgerliga radikaler på toppnivå eller självständigt basarbete inriktat på direkt stöd till FNL. Partiet valde den förra linjen och kom därmed att skjuta paroller som 'fred i Vietnam' och 'kräv förhandlingar' i förgrunden.

Å andra sidan gav SKP mycket tidigt sitt stöd till FNL och krävde i bl.a. riksdagen de amerikanska truppernas tillbakadragande. Något formellt avståndstagande från Nationalinsamlingen har dock aldrig skett. SKP:s ändrade linje har dock inte hindrat att en ständig ideologisk kamp förts mot partiet från Vietnamrörelsens ledning.

Den andra viktiga kraften i den utomparlamentariska vänsterns aktivitet har varit studentrörelsen och dess kamp mot UKAS. En höjdpunkt i denna betecknade kårhusockupationen i maj 1968, på vilken reaktionen i partiet var tvetydig. *Ny Dags* rapportering var relativt positiv i motsats till *Tidsignals*. En betydande del av deltagarna i partiets valkonferens i juni 1968 ställde sig också positiv till VUF:s agerande. I riksdagsdebatten våren 1969 om PUKAS följde partiet upp den kritik som de olika SDS-grupperna och VUF drivit mot 'reformen', trots SSU:s hets och direkta påtryckningar från Palme under själva debatten.

Jämfört med flertalet andra kommunistpartier i Västeuropa finns det fog att påstå att SKP/ Vpk intagit en relativt positiv men också principiös hållning till den utomparlamentariska vänstern, även

om det i sin strävan efter respektabilitet delvis anammat den borgerliga agitationen om humanitär hjälp resp. icke-våld.

Den kommunistiska världsrörelsen

Om partiets linje i förhållande till den kommunistiska världsrörelsen sådan den idag ter sig kan vi fatta oss kort. Efter Hermanssons tillträde har partiet konsekvent undvikit att delta i alla internationella möten, dock har man vid ett par tillfällen, som nu senast i Moskva, intagit observatörsstatus. Som enda kommunistparti i Västeuropa sände Vpk hälsningstelegram till OLAS-konferensen 1967 och kinesiska kommunistpartiets 9:e kongress i april 1969. Efter valet har man försökt knyta fastare kontakter med det italienska kommunistpartiet, vilket närmast markerar Vpk:s samstämmighet med PCI i Sovjet–Kinafrågan och i synen på Tjeckoslovakienhändelserna. Speciellt i den sista frågan har partiet gått längre i sin kritik av Sovjet än något annat västeuropeiskt kommunistparti. I en del ledande partikretsar tappade man dock i aug. -68 så till den grad fattningen, att man krävde avbrytande av de diplomatiska förbindelserna med Sovjet. I konflikten Kina–Sovjet har man efter Hagbergs avgång fjärrmat sig från den prosovjetiska hållningen och intagit en ‘neutralistisk’ position, vilket dock inte inneburit någon orientering mot KKP:s ideologiska linje.

Vilka krav måste ställas på ett kommunistiskt parti?

Några av de grundläggande ideologiska krav man kan ställa på ett kommunistiskt parti är att det klargör sin slutliga målsättning, tillgodogör sig de samlade och mest avancerade teoretiska erfarenheterna baserade på den internationella arbetarklassens praktik, använder dessa marxistiska teoretiska insikter för att analysera dels internationella förhållanden, dels den samhällsformation i vilken partiet verkar, för att på basis av analysernas resultat och partiets målsättning utarbeta de långsiktiga och aktuella politiska uppgifterna.

Den andra utgångspunkten för att bedöma det kommunistiska partiets ideologiska hemvist är dess ståndpunkt i vissa grundläggande teoretiska frågor, där man i sak måste kräva följande ställningstagande. Politisk kamp utkämpas mellan klasser och kretsar i sista hand kring frågan om krossande eller försvar av den borgerliga statsapparaten. Den borgerliga staten är en särskild maktapparat ovanför och skild från folket men framvuxen ur samhället och dess klassmotsättningar. Behärskad av bourgeoisin utgör den dess främsta organisation för förvaltning och försvar av dess långsiktiga klassintressen. Den proletära staten karakteriseras av eliminering av bourgeoisin som härskande klass; militärt försvar av arbetarklassens seger mot borgerliga restaurationsförsök.

Den är i förvaltning och försvar *direkt* underställd och kontrollerad av arbetarklassen genom dess politiska styrelseform – sovjeterna –vilka grundas på fri åsiktsbildning, allmän och lika rösträtt och beslut enligt majoritetsprincipen; i statsutövningen intar det kommunistiska partiet en ledande och pådrivande roll.

Övergången till socialism är ingen omedelbar följd av kapitalismens allmänna utveckling, utan kan först äga rum i en revolutionär situation karakteriserad av en anhopning och tillspetsning av såväl grundläggande som sekundära motsättningar. Partiets uppgift i denna situation är att organisera och leda kampen på så sätt att arbetarklassen – beroende på samhällsklassernas inbördes gruppering och ståndpunkter – kan gå i allians med ett för den slutliga segern tillräckligt antal klasser och skikt inom folket.

Verkligheten och modellen

Jämför man med detta som utgångspunkt partiets ideologiska ståndpunkter under 60-talet på basis av program och viktigare programmatiska uttalanden blir en nödvändig slutsats att partiet redan vid 19:e kongressen (dvs. under Hagbergs ledning) intog en ur marxist-leninistiskt perspektiv klart revisionistisk hållning till alla ovan nämnda punkter, något som det sedan inte frångått. (Vi har i det nedanstående begränsat oss till en kritik av programmet – som man i och för sig aldrig bör stirra sig blind på – därför det kan sägas vara representativt för den allmänna ideologiska inriktningen i

partiet i dag. Skrivelserna i programmet har exemplifierats med korta citat som vi ansett överensstämma med den i programmet berörda ideologiska ståndpunkten).

Det karakteristiska för såväl programförklaringen 1961 som programmet 1967 är snarast vad de utelämnar, inte vad de tar upp. I inget av programmen berörs den politiska kampens karaktär. Om den borgerliga staten heter det 1961 att den härskande klassen 'söker för sina intressen utnyttja statsförvaltningen', medan den 1967 karakteriseras av 'borgerlig klassbundenhet och byråkrati', av vilket knappast framgår att den utgör en organisation för borgarklassens maktutövning och därför måste krossas, om socialismen skall kunna genomföras. Att denna klarhet saknas, är en naturlig följd av att man saknar en teori om under vilka betingelser övergången till socialism kan ske. 1961 heter det att det 'kapitalistiska samhällets egen utveckling oundvikligen leder till socialism'; 1967 sägs rätt och slätt att 'socialismen avlöser kapitalism och imperialism'. Hur det skall gå till kan dock aldrig klargöras, eftersom man genom de leninistiska teoriernas avveckling saknar möjlighet att förstå övergångssituationens revolutionära karaktär, dess sammanpressning av motsättningarna till en akut social och nationell politisk kris.

Varken för den 1964 avgående eller tillträdande partiledningen har leninismen varit integrerad i en total politisk teori om klasskamp, stat parti och revolution. I stället har den främst fått karaktären av en serie testbegrepp som 'demokratisk centralism och proletariats diktatur', vilka fått ersätta en genomarbetad partiteori och politisk strategi. I stället för en politisk teori om revolution och den revolutionära situationens karaktär, har leninismen blivit frågan om 'den fredliga eller våldsamma vägen till socialism'. Den för partiledningen grundläggande problematiken, som man sedan början av sextioalet sökt ge svar på, hade varit frågorna kring partiets nationella pålitlighet och påstådda diktaturböjelser. Därför kunde man inte mot bakgrund av den karaktär leninismen sedan länge fått i SKP ge adekvata svar på den partiet påtvingade fixeringen vid utrikespolitiska frågor, utan fann det naturligare att avveckla leninismen i sin helhet för att låta övergången bli till en reformistisk 'avlösning' på parlamentarisk väg. Partiet har naturligtvis här också starkt påverkats av Chrusjtjovs ställningstagande för en parlamentarisk väg till socialismen, vilket kom i slutet av 50-talet.

Motsatsen, som också den svarar mot en likartad syn på leninismen, blev KFml:s argumentering för den 'våldsamma vägen'. Poängen är dock att detta problem som på ett felaktigt sätt skjutits i förgrunden sedan 1921 är andra rangens fråga i jämförelse med den politiska insikten om den revolutionära situationens karaktär av sammansmältning och tillspetsning av en rad motsättningar; den inbördes gruppering och ståndpunkt de olika klasserna intar i förhållande till krossandet, alternativt försvaret, av den borgerliga statsapparaten, samt de uppgifter och krav detta ställer det kommunistiska partiet inför i organiserandet av olika möjliga typer av allianser mellan arbetarklass, småborgerlighet, tjänstemän, studenter. Saknas insikt om dessa grundläggande politiska problem inser man inte heller att den grad av våld respektive fredlighet som övergången och krossandet av den borgerliga makten karakteriseras av, är underordnad motsättningarnas karaktär och klassalliansernas styrka i den revolutionära situationen. Överhuvudtaget saknas i programmet en diskussion kring själva begreppet 'revolutionär kris' och den specifika situation en sådan skapar. I den mån bourgeoisin förmår utnyttja våld måste den naturligtvis mötas av militära motåtgärder, men den revolutionära vägen kännetecknas inte i första hand av mer eller mindre våldsamhet utan av en frigörelse av massornas skapande energi utanför de borgerligt-kapitalistiska institutionerna.

Beträffande partiets slutgiltiga målsättning och grundläggande uppgifter saknas såväl 1961 som 1967 i det närmaste varje tillstymmelse till klarhet. 1967 heter det visserligen att partiet 'bygger på den socialistiska traditionen i svensk arbetarrörelse' och för en ständig kamp för närliggande krav, som det 'förbinder med rörelsens framtid och mål'. Vilka dessa senare är finns emellertid ingens formulerat. Då man såväl saknar en för partiet allmän målsättning som en insikt om i vilka slags situationer socialismen kan tänkas bli genomförd, är det helt naturligt att man varken 1961 eller 1967 kunnat fastställa partiets basuppgifter: att förmedla marxismen som vetenskaplig teori och vägledare för arbetarklassens handling, agitera för socialismen, organisera arbetarklassen och leda dess kamp för seger över och eliminering av bourgeoisin som härskande klass. Det är främst

med tanke på att det saknas en precisering och klarhet på dessa punkter, som man kan hävda att den marxistiska grundpartiet står på är revisionistisk och dess politiska målsättning en form av reformism. Å andra sidan har detta inte hindrat att det senaste partiprogrammet innehåller förbättringar, i så måtto att 'fredlig samexistens' ersatts med anti-imperialistisk kamp, socialdemokratiens roll relativt klarare formulerats och den prosovjjetiska orienteringen upphört.

Som vi tidigare sökt visa ställdes partiet av olika omständigheter, särskilt efter valnederlaget 1962, inför två typer av inbördes förbundna problem, som SKP sedan dess – uttalat eller ej – sökt ge svar på. Partiet hade påsatts en stämpel av nationell opålitlighet och brist på 'demokrati' i ideologi och organisation. Vidare var de aktuella problemen i det avancerade kapitalistiska samhälle Sverige utvecklats till genom efterkrigskonjunkturen inte desamma som de partiet formats för att lösa under 30-talets arbetslöshetskris. Både i sin politiska analys och strategi använde sig '1929 års män' av metoder hämtade från den kommunistiska folkfrontslinjen och tvåstegstaktiken: den senare innebär att man först ska uppnå ett 'demokratiskt' stadium – i länder utan en genomförd borgerlig revolution i samarbete med den 'nationella bourgeoisien' och i utvecklade länder i allians med socialdemokratin och en del andra borgerligt-progressiva krafter. Efter en obestämd tid och på ett aldrig riktigt klarlagt sätt skulle det demokratiska stadiet sedan efterträdas av ett socialistiskt.

I vilka omständigheter är då orsakerna att söka till den utveckling SKP genomlöpt sedan 1964? Vi har tidigare pekat på att bakom skiftet 1964 stod inga homogena grupperingar, som representerade en alternativ politisk linje. Från partiets vänsteropposition, Nils Holmberg, Bo Gustavsson, Knut Senander, m.fl. fanns exempelvis inte heller något motstånd mot partiledarbytet; snarare bemöttes Hermansson med positiv avvaktan. Ändå har utvecklingen sedan början av sextioalet – uttryckt i några kategoriska satser – präglats av en fortsatt revision av marxismens grundsatser avspeglad i bristande konkreta analyser, vänstersocialistisk orientering såväl programmatiskt som i flera konkreta frågor och socialdemokratisering av partiets organisation; en utveckling som inte har någon motsvarighet inom något av Västeuropas övriga kommunistpartier. Hur har detta varit möjligt? Vilka är dess sannolika orsaker?

Det generella och specifika i SKP:s utveckling

SKP:s utveckling under 60-talet kan inte ges någon enkel förklaring utan beror på ett komplex av sociala och politiska orsaker. Några av dessa har en mer generell eller internationell karaktär. Högervändningen inom SKP i början av sextioalet ligger exempelvis i linje med den allmänna utvecklingen inom Västeuropas kommunistpartier. Men i inget annat västeuropeiskt parti har utvecklingen gått så långt i reformistisk riktning att partiets ideologi fått vänstersocialistisk anknytning och organisationen antagit en socialdemokratisk karaktär. Det är dessa problem som måste förklaras med det specifika i det svenska samhällets karaktär och de speciella dragen i SKP:s bildande. Det förra har vi något berört i ett tidigare avsnitt, det senare har att göra med de avgörande skillnader som föreligger mellan SKP och flertalet kommunistiska partier i Västeuropa beträffande de för organisationen formativa perioderna.

Den första av dessa inträffade under första världskriget. Själva upplevelsen av kriget och av högersocialdemokraternas förräderi mot socialismen och arbetarklassen utlöste en oerhört skarp reaktion inom alla i kriget inblandade socialistiska partier, vilket åren 1918-1921 ledde fram till bildandet av kommunistiska partier, som redan då var starkt bundna till bolsjevikernas kamp mot kriget och för arbetarklassen. Sverige deltog inte i kriget och brytningen med SAP blev därför varken så laddad eller upphängd på samma frågor; omvänt blev inte heller bundenheten till Sovjetunionen lika stark.

Nästa formativa period för alla Västeuropas kommunistiska partier utom det svenska och schweiziska utgjordes av andra världskrigets motståndsrörelser och den antifascistiska kampen. Under denna förstärktes lojaliteten till Sovjet, bl.a. på grund av Sovjets egna avgörande insatser för fascismens nederlag. Nu liksom tidigare var Sverige inte inblandat i kriget eller SKP i antifascistisk

motståndskamp med motsvarande verkningar. Omvänt kan sägas att en av de grundläggande skillnaderna mellan kommunistiska och socialdemokratiska partier är de förras lojalitet eller bundenhet till en internationell anti-kapitalistisk kraft.

En annan lika avgörande skillnad ligger i att kommunistpartiernas lojalitet till Sovjet är sammanbunden med en fast partidisciplin. Eftersom Sverige varken varit inblandat i första eller andra världskriget (med de effekter krigen haft på vänsterpartierna) har det svenska kommunistpartiet *jämfört* med de andra KP-partierna i Västeuropa sannolikt inte formats lika genomgripande i sin lojalitet till Sovjet eller med en *lika* definitiv partidisciplin (hela tiden *jämfört* med ex. finska, italienska, grekiska, danska etc.). De hinder som sovjetlojaliteten och partidisciplinen har utgjort mot reformism och småborgerliga idéer har inom SKP inte haft *jämförelsevis* lika motverkande effekt som inom andra partier. Därför har den ideologiska vridningen åt vänstersocialism och den organisatoriska motsvarigheten fått större genomslagskraft inom SKP.

Ännu en aspekt av Sveriges speciella läge är av betydelse för att förklara SKP:s exceptionellt snabba förändring under 60-talet, nämligen Sveriges utrikespolitiska position. Detta förklarar, att SKP mindre starkt formats av de internationella händelser (exempelvis NATO, Marshallhjälpen, Koreakriget etc.), som givit de västeuropeiska kommunistpartierna deras särskilda karaktär. Lägets politiska konsekvens, neutralitetspolitiken, har också bidragit till att SAP kunnat utnyttja utrikespolitiken som taktisk fördel både mot vänster och höger.

Avsaknaden av en inhemsk marxistisk plattform och det tidiga sextiotalets markerade sociala stiltje ökade i hög grad inom SKP hastigheten i den reformistiska orientering, som kännetecknade alla Västeuropas kommunistpartier i början av sextiotalet.

Det specifika effekten. Den socialistiska förnyelsen efter 1964

I vissa avseenden kan den framtvungade förändringen i partiledningen ses som ett försök att stoppa upp den under Hagberg ackumulerade stagnationen inom partiet. Hermansson representerade emellertid varken någon horn gen gruppering eller utarbetad politisk linje. Inte heller har 'hermannsoniterna' strävat efter att skaffa sig någon ny politisk bas inom par apparaten. Särskilt avsaknaden av en genom gripande debatt inom partiet om dess grundvalar, uppgifter och ståndpunkter har lett till att man för bedömningen av partiets linje sölt sig till kriterier utanför partiet. Popularitet i massmedia och valsiffror fick ersätta den rik linje, som en grundlig ideologisk diskussion skulle kunnat utgöra.

Då strävan efter ideologisk nyorientering knappast alls kunde förankras i en egen marxistisk tradition sökte partiet helt naturligt anknytning till de aktuella ideologiska strömningarna i Norden och på kontinenten, som samtidigt kunde tänkas utgöra en förnyelse av den ortodoxa kommunismen. Det mest attraktiva alternativet var de vänstersocialistiska partierna i Danmark och Norge. Även om dessa inte kunde erbjuda något direkt nytt ideologiskt stoff utgjorde de ändå exempel på parlamentariskt relativt framgångsrika vänsterpartier. Hermansson markerade också kring 1965-66 ett närmande till de båda partierna.

Den andra riktning, som SKP sökte anknyta den 'socialistiska förnyelsen' till, var den kontinentala debatten om en 'ny vänster' och dess inhemska återspeglings. Särskilt Gorz' första bok *Arbetarklassen i överflödets samhälle* var av betydelse; i mycket mindre utsträckning gäller detta hans andra och betydligt radikalare *Den svåra socialismen*. Hans inspirationskällor har vad beträffar båda böckerna varit det italienska kommunistpartiets politik, samt fackliga arbete och debatt.

Hade nyorienteringen stannat vid en begränsad frigörelse inom ramen för den ortodoxa, sovjetbundna traditionen skulle en 'italiensk' position varit tänkbar, men olika orsaker drev, som vi sökt visa, utvecklingen längre åt höger i SKP. I den mån italienska ståndpunkter tagits upp har detta gällt konflikten Sovjet-Kina och händelserna i Tjeckoslovakien samt via Amendolas syn på ett enhetligt löntagarparti (Hermanssons *Vänsterns väg*) och nyvänster-debatten, antikapitalistiska struktur-reformer. Inflytandet från den 'titoistiska vägen' har om möjligt varit än mindre och i viss mån

förmedlats via de Socialistiska Folkepartiernas debatt om företagsdemokrati och arbetarförvaltning. Den kinesiska vägen var utesluten, eftersom det kinesiska partiet, vid den tid nyorienteringen inleddes, främst framstod som upprätthållare av den tradition SKP sökte sig bort ifrån.

Då olika omständigheter uteslöt dessa vägar och samtidigt ingen inhemsk levande grund fanns att bygga vidare på låg vägen öppen för inflytande från de vänstersocialistiska partierna i grannländerna och de reformistiska inslagen i den nya vänstern. Att vridningen åt vänstersocialism inte fullbordats eller varit entydig (efter valet 1968 har snarast motsatta tendenser gjort sig gällande) får väl i viss mån tillskrivas den – om än starkt reviderade – marxistiska grundpartiet står på. I linje härmed har den uttalat vänstersocialistiska gruppen (Landin, Utberg, Henning Nilsson, m.fl.) eliminerats och sedermera lämnat partiet.

Avslutning

Vpk är idag ett organisatoriskt nerkört parti (vad beträffar medlemsantal, ålderssammansättning, kollektivt fungerande ledning, samordning och effektivitet) och programmatiskt och praktiskt reformistiskt. Denna kris är av så djupgående natur att bara en process i stil med en kulturrevolution skulle kunna i grunden förändra partiet. Någon kraft därtill är idag inte synlig.

Däremot finns inget som direkt tyder på att partiet helt skulle falla samman och i likhet med Höglund- och Kilbomriktningarna uppgå i socialdemokratin. Tvärtom. Det kommer i varje fall under de närmaste åren att fortfara att vara den största organiserade kraften till vänster om socialdemokratin. Vpk hålls idag flytande av ett betydande antal hängivna medlemmar. Ute på arbetsplatserna är enskilda vpk-are på något enstaka lokalt undantag när den enda lokalt artikulerade oppositionen mot den reformistiska apparaten.

Det är mycket troligt att Vpk kommer över 4 %-gränsen i nästa val – inte så mycket av egen attraktionskraft, som av alla de vallöften som SAP inte infriat. Denna sannolika valframgång kommer dock inte att lösa partiets problem, ens som reformistiskt parti. Den troliga politiska kursen för Vpk det närmaste året är ett närmande till den linje de andra västeuropeiska KP-partierna för: minskad distans till Sovjet, vissa försök till organisatorisk åtstramning, nedtoning av den vänstersocialistiska anknytningen. Detta innebär emellertid ingen egentlig radikaliserings. Det innebär i stället en annan variant av revisionism.

Tre olika grupper inom partiet kan urskiljas som potentiellt radikal opposition. Den första är en del av de gamla veteranerna, som bevarat sin militanta hållning från 30-talets kampår. På grund av detta distanserar de sig från den djupt reformistiska gruppen kring Hagberg och åtminstone från den aktuella linjen i Sovjet. Genom sin ålder kan denna grupp inte väntas bli särskilt aktiv.

Den andra gruppen utgörs av något yngre, djupt ideologiskt övertygade kommunister, som hela tiden varit skeptiska och kritiska till högerutvecklingen i partiet under senare år. Denna grupp är sannolikt ganska liten.

En tredje grupp består av en del av dem som tidigare utgjorde Hermansson-linjens aktiva stöd, framförallt därför att de i den såg en väg ut ur partiets isolering och dess bundenhet till Sovjet. I och med de skärpta politiska motsättningarna har de närmaste riktningarna utanför partiet kommit att utgöras av den revolutionära ungdomen. Det är i kontakt med dessa kretsar som grupp tre idag ser en möjlighet att häva partiets tidigare isolering. Den tredje gruppen kommer nu i opposition till partiledningen eftersom partiet isolerar sig från just de riktningar man söker kontakt med. Från att tidigare ha stött en reformistisk, ibland rent vänstersocialistisk linje, tenderar denna grupp nu att bli revolutionär.

Hur stora dessa grupper tillsammans är och kan bli är omöjligt att säga. F.n. utgör de säkert en klar minoritet bland medlemmarna, men är förmodligen bättre representerade bland kadren på mellannivå. Vad och hur mycket dessa grupper kan och vill utträta är omöjligt att säga, även om det är sannolikt att partiets – i kunnighet och energi – bästa medlemmar i regel finns att söka i dessa. Så

mycket torde stå klart: de kommer inte att få något till skänks vare sig uppifrån eller från partiets bas. Det de vill uppnå måste de själva ta itu med.

Kalendarium över epoken efter 1964

Då mycket i den politiska händelseutvecklingen inom och utanför SKP/Vpk under de sista fem åren kan antas vara mindre känt, vill vi framhålla några viktiga hållpunkter i den kedja av händelser som lett fram till 1969.

3-5 januari 1964. SKP:s 20:e kongress. Hermansson utses till partiordförande.

Våren 1964. Livlig debatt i *Ny Dag* om 'Vägen till socialismen'. SKP deltar ej i den vietnamkonferens som de kommunistiska partierna anordnar i Bryssel. Partistyrelsen beslutar om nedläggning av partiskolan i DDR. Sept. -64. Valet kommer för SKP:s del att utkämpas på den s.k. prisfrågan. En effektiv valkampanj och en vändning av valsiffrorna. Partiet fick 5.2 %.

Hösten 1964. Låglöne- och jämlikhetsdebatten börjar så smått komma igång. Den bedövande stiltjen börjar lätta. Skatteberedningens siffror över inkomstfördelningen i Sverige publiceras. Den debatt som LO-ekonomerna (Meidner, Holmberg) börjar dra igång bidrar till den långsamma men märkbara skärpningen av det politiska klimatet. Partistyrelsen beslutar om förändrad utgivningstermin för *Ny Dag* och *Arbetar-Tidningen* – från sex till en gång i veckan.

1.1. 1965 träder denna förändring i kraft.

Februari 1965. Ett tecken på ett visst närmande mellan SKP och de norska resp. danska SF-partierna är en stort upplagd debatt i Köpenhamn mellan Finn Gustafsen, Aksel Larsen och C. H. Hermansson.

April 1965. *Tidsignal* startas.

Våren 1965. Den svenska vietnamrörelsen börjar komma igång.

Partistyrelsen tillsätter program- och stadgekommissioner inför nästa kongress.

Hösten 1965. Hermansson utger sin bok *Vänsterns väg*. Uppmärksammas bl.a. för sin plädering för ett enhetligt löntagarparti och sina resonemang om 'en ny majoritet'.

1.1. 1966. Bo Hammar (s) blir chefredaktör för *Tidsignal*.

April 1966. Forum Vänster bildas som en vänstersocialistisk samlingspunkt i Stockholm.

Maj 1966. SKP sammankallar en rikskonferens. Från denna utgår 'Program -66' som i realiteten förbereder det nya partiprogrammet.

Sept. -66. Valets utgång befäster SKP:s framgångar – nu nås 6.4 %.

Hösten -66. DU-konferens för nordiska socialister. Hermansson talar bl.a. om strukturreformer.

Nov. -66. Partistyrelsen diskuterar och lanserar två olika vägar till partiets förstärkande och för att knyta de nya vänsterströmningarna till partiet. Det ena alternativet var en klar vänstersocialistisk modell – direkt inkorporering av nya krafter i partiet och i sammanhang därmed namn- och kursändring. Det andra var att bibehålla det kommunistiska partiet men söka en allians med andra grupper, enl. t.ex. den finska folkdemokratiska förbundsmodellen.

Vintern 1967. C. H. Hermansson och Urban Karlsson (partisekreterare) understödjer aktivt alternativ 2 ovan. Gruppen för socialistiskt samarbete tar form.

April 1967. Socialistiska förbundet bildas. Utvecklar viss aktivitet under senvåren och sommaren.

13-15 maj 1967. SKP:s 21:a kongress. Partiet antar nytt program, nya stadgar och nytt partinamn – Vänsterpartiet Kommunisterna (vpk). Den mest uttalat revisionistiska gruppen i partiet – Landin, Utberg m.fl. – som isolerats i partiet under SF-diskussionen skiljs ut som en officiell högergrupp i

partiet. Samlar ca 20 röster på kongressen. Även en vänsteropposition utkristalliseras. Initiativet till KFml:s bildande tas omedelbart i anslutning till kongressen. Markerad förändring i partiets arbetsutskott.

Juni 1967. Demokratisk Ungdom (DU) blir Vänsterns Ungdomsförbund (VUF). Anders Carlberg blir ny ordförande efter Kjell E. Johansson.

Juni 1967. Axel Jansson faller som ordförande i Stockholms kommunistiska arbetarkommun. Kjell E. Johansson blir ordförande i det nybildade Storstockholmsdistriktet.

Hösten 1967. VUF börjar kraftigt expandera.

Januari -68. I remissdebatten kräver Henning Nilsson (vpk) att partiet ska dra tillbaka sina listor i vissa valkretsar i valet -68. Under våren utformas sedan gruppen 'de nio' som ställer samma krav på partiet. (Landin m.fl.)

Våren 1968. Kommunisterna får majoritet i Byggettans representantskap (Sveriges största fackförening).

April-maj 1968. Partiets trend i valundersökningarna börjar svikta.

Maj 1968. Ockupation av Kårhuset i Stockholm. Panik i particentralen. Krav i partiet på att Carlberg skall strykas från riksdagslistan till valet 1968.

Juni 1968. Valkonferens. Uttalar stöd för VUF. Inför valet samarbete med SF i Fyrstadskretsen, Kopparbergs län, med VUF och SF i Storstockholmsdistriktet.

Aug. 1968. Partistyrelsen gör ett uttalande i regeringsfrågan: vpk kommer inte i varje läge att rösta för en socialdemokratisk regerings förslag.

21 aug. 1968. Fem warszawapakts-stater marscherar in i Tjeckoslovakien. Partiets VU tar avstånd från invasionen samma dag. Några dagar senare kräver Hermansson en nedfrysning av de diplomatiska förbindelserna med Sovjet och Bresjnev/Kosygin's avgång. Detta efter beslut i VU, i vilket den drivande kraften bakom uttalandena var partisekreteraren Urban Karlsson, m.fl.

Sept. 1968. Före valet hoppar bl.a. Rolf Utberg av. Detta följs så småningom av ytterligare avhopp (från 'de nio' bl.a.), också från fackligt engagerade kommunister i Stockholm.

Sept. -68. I valet går Vpk:s röstetal ner till 3.0 % och partiet förlorar fem av åtta riksdagsmän i andra kammaren.

Hösten 1968. I den bittra eftervalsdebatten märks bl.a. f. partiledaren Hilding Hagbergs artiklar i Norrskensflamman. Kraftiga angrepp på Hermansson, på partiledningen, främst för ställningstagandet i Tjeckoslovakienfrågan. Efter valet upphör partiets stöd till *Tidsignal*. I någon mån börjar man återuppta de internationella kommunistiska kontakterna. Så reser t.ex. partisekreteraren Urban Karlsson till Budapest som observatör till den förberedande kommunistiska kongressen inför Moskvamötet.

Partiets organisation

Partiets basorganisation är arbetarkommunen. Denna omfattar alla partimedlemmar inom ett visst område, en viss ort. Större arbetarkommuner kan vara uppdelade i lokala föreningar och fackklubbar. Över denna nivå finns distriktsorganisationen. Därutöver partiet på riksnivå med organisationens högsta instans, partikongressen. Kongressen väljer partistyrelsen (30 personer) som är högsta instans mellan kongresserna. Partiordföranden väljs på kongressen.

Stadgarna

På kongressen 1967 reviderades de tidigare stadgarna från 1955, vilka hade baserats på den demokratiska centralismen. De viktiga förändringar som genomfördes gällde i första hand följande: Det restriktiva medlemskapet ersattes med ett öppet. Medlem kan numer vem som helst bli som

‘ansluter’ sig till partiets program och stadgar. De lokala organen – distrikt, kommuner – är inte längre pliktiga att följa av högre organ fattade beslut. I stället heter det att ‘Partidistrikt, lokalorganisationer, föreningar är suveräna vid beslut i egna angelägenheter’. Likaså finns inte längre någon punkt som anger att en minoritet i en viss fråga är skyldig att följa och utföra av majoriteten fattat beslut. En viktig skillnad mellan kommunistiska och socialdemokratiska representanter var tidigare att de förra enligt partistadgan var ålagda att i fackföreningar och andra organisationer uppträda enhetligt i debatter och voteringar. Den linje man beslutat om i arbetarkommunen skulle strikt efterföljas på arbetsplatserna etc. I 1967 års stadgar infördes ett moment i vilket sägs att ‘Partiinstans kan icke ålägga partimedlem att i fackförening eller folkrörelse företräda viss mening eller rösta på visst sätt’. Även om paragrafen är en bekräftelse på vad som organisatoriskt redan skett är det tydligt att delade meningar bland kommunister spridit förvirring och oklarhet om partiets hållning på många arbetsplatser.

Mycket allmänt kan sägas att de nya stadgarna, även om de i viss grad är en anpassning till faktiska förhållanden inom partiet, utgör ett närmande till reglerna inom svenska folkrörelser. Vad gäller den formella organisatoriska strukturen och stadgarna är det ingen överdrift att påstå att partiet fallit tillbaka till förhållandena på det Socialdemokratiska Vänsterpartiets och Carl Lindhagens tid och i den betydelsen genomfört en ‘socialdemokratisering’ av organisationen.

Medlemmar – antal och sammansättning

På grund av partidistriktens olika praxis vad gäller medlemsredovisning är det omöjligt att ange en exakt och korrekt siffra för antalet medlemmar i partiet. Av de officiella redovisningarna framgår att medlemsantalet 1964 var 20.000 och 1968 cirka 18.000. Den korrekta siffran torde dock ligga avsevärt lägre – kring 14-15.000. Under alla omständigheter har en betydande avtappning skett under 60-talet. Något mer än hälften av medlemmarna finns i partiets tunga regioner – Storstockholmsdistriktet (ca 3.300), Norrbotten (ca 3.000) och Göteborg (ca 1.500). Som partifästen bör därutöver nämnas de medelstora partidistrikten: Gävleborg, Västernorrland, Värmland, Dalarna och Örebro/Västmanland.

Partiets medlemskader är till sin helt dominerande del proletär. Ett visst inslag av studerande, socialarbetare etc. finns i de yngre åldersgrupperna. Partiets medelålder är hög. Den dominerande delen av medlemmarna är i åldersgruppen 55 år och äldre. Detta mönster är dock inte helt entydigt. I den största kommunistiska föreningen i Stockholm, Byggnads fackklubb, är mer än hälften av de ca 400 medlemmarna under 35 år.

Många av partiets medlemmar är passiva medlemmar. En del har märkts för livet av den socialdemokratiska hetsen på arbetsplatserna, under senaste tid passiviserades en del av Tjeckoslovakien (både av själva händelserna och av partiledningens ställningstagande).

Finanser i Vpk

(1) *Medlemsavgifterna*. Av de 25 kronor som det kostar går 10 till particentralen, resten stannar hos grundorganisationen. Sammanlagd summa: ca 375.000/år.

(2) *Socialistiska stödfonden*. Under *Ny Dags* och *Arbetar-Tidningens* tid som dagliga tidningar gick dessa med kraftig förlust. För att täcka dessa och hålla tidningarna vid liv anordnades insamlingar: *Ny Dags* Fasta Försvar. Dessa inbringade mycket pengar. Efter *Ny Dags* och *Arbetar-Tidningens* omläggning till veckotidningar bortföll detta motiv för penninginsamlingar – *Ny Dag* började efter sin upplagestegring även ge överskott. Från 1965 startade så i stället Socialistiska Stödfonden. Denna nådde inte upp i de tidigare siffrorna. Orsaken till detta får sökas i besvikelsen över *Ny Dags* nerläggning hos många partimedlemmar (*Ny Dag* torde dock inte ha saknats förrän efter sitt försvinnande som daglig tidning 1965), dels över den aktiva motviljan mot *Tidsignal* som delvis med orätt troddes sluka dessa stödpengar. F.n. ger denna post ca 400.000 kronor per år. Dessa pengar stannar helt i distriktet.

- (3) *Norrskensflammans egen insamling*. '1.000 fasta viljor', inbringar ca 200.000 om året.
- (4) *Partistödet*. 1968 gav detta partiet ca 640.000 kronor. Hälften av partistödet gick till distriktet. Denna summa kommer att mer än halveras detta år.
- (5) *Överskottet* i partiets olika företag (tryckerier etc.) har främst fått täcka kostnaderna för en del mindre lyckade maskinella investeringar.
- (6) *Lotterier*. Sådana anordnas både centralt (studielotterier etc.) och lokalt (tombolor etc.).
- (7) Anslag från fackliga organisationer kommer partiet till del i vissa distrikt inte minst under valår. Det gäller kanske främst Stockholm, Göteborg och Värmland (i det senare fallet vissa Pappers-avdelningar).

Därutöver bör framhållas att distriktet är ekonomiskt suveräna. De har ingen regelbunden rapportering till particentralen och är inte heller underställda central kontroll. Dock bör nämnas att distriktet köper sitt valmaterial från particentralen. Distriktets ekonomiska oberoende har stärkt distriktsledningarnas ställning gentemot den centrala partiledningen.

Apparat

I particentralen arbetar fyra heltidsanställda ombudsmän. Detta är en kraftig nedskärning jämfört med förhållandena för 5-10 år sedan. En av de åtgärder som Hermansson vidtog efter att ha blivit partiledare var att kraftigt skära ner denna apparat – bl.a. den avdelning som hjälpte de kommunistiska kommunalmännen att skriva motioner. Avsikten med detta var uppenbarligen att lämna initiativet nerifrån friare spelrum. Det finns i landet 18 ombudsmän, varav sex i Storstockholmsdistriktet och två i Göteborg. Åtta av dessa 18 är medlemmar av partistyrelsen.

Tidningar & Förlag

Av tidningar har partiet nu *Ny Dag*, *Arbetar-Tidningen* och *Norrskensflamman*. *Ny Dag* lyckades efter övergången till veckotidning 1965 höja sin upplaga som ett slag låg på inemot 22.000. Nu torde *Ny Dags* och *AT:s* sammanlagda betalda upplaga underskrida 10.000. *Flamman* har ca 3-4.000 och är i motsats till *Ny Dag* i viss utsträckning spridd utanför partiet, p g a sin karaktär av lokaltidning. Partiet har f.n., efter *Vår Tids* (1944-65) och *Socialistisk Debatts* (1967-68) nerläggningar, inte något teoretiskt organ.

Under 60-talet har partiets förlag – Arbetarkultur – legat nere vad det gäller nyutgivning. Hela den stora vänstervågen med dess efterfrågan på texter av Marx, Lenin och Mao har kommit att utnyttjas av andra förlag (bortsett från utsäljning av gamla lager). Det är först på allra sista tiden som vissa nyutgåvor av Marx har kommit till.

Studiearbetet

Om man studerar ABF:s statistik från 1920-talet var det påfallande, vilken studiefлит som utmärkte det kommunistiska partiet och dess ungdomsförbund, inte minst i de ideologiskt och politiskt centrala ämnena som socialism och marxism, ekonomi etc. Det är markant hur denna sektor varit eftersatt under det sista decenniet. Ett av de få genomarbetade försöken att i marxistiska termer bemöta den reaktionära borgerliga propagandan var Harald Rubinsteins i många avseenden värdefulla bok *Klasserna och demokratin* (1955). Boken blev dock aldrig föremål för något omfattande studiearbete och fick ingen effekt på sättet att bemöta antikommunismen. Så finns t.ex. ingen studiehandledning gjord för C. H. Hermanssons arbeten om den svenska storfinansens. En liten upprykning tycks vara på väg – åtminstone någon cirkel i varje distrikt.

Partiets inflytande i andra organisationer

(a) *Hyresgäströrelsen*. Häri har partiet av tradition vissa styrkepunkter. Ser man t.ex. till Storstockholmsdistriktet så finns det t.ex. kommunister som ordförande i Södermalms, Farstas, Huddinges, Kungsholmens, Haninges, Nackas, Södertäljes, Botkyrkas och Skärholmens lokal-

föreningar. Sekreteraren i dess VU är likaledes kommunist (Richard Eurén). Detta inflytande var inte utan betydelse i de aktioner som föregick tillbakadragandet av regeringens hyreslagsproposition i december 1967.

(b) *Fackföreningsrörelsen*. En del fickor av fackligt inflytande – i form av klubbordföranden, folk i avdelningsstyrelser etc. – finns här och var i landet, främst inom Byggnads, Gruv, Metall, Fabriks, Pappers och Transport. Så finns t.ex. ett 25-tal kommunister som valda ombudsmän, främst i Byggnadsettan i Stockholm, där betongsektionen, gamla Grov 36, ända sedan 1934 varit ett kommunistiskt fäste.

Kommunisterna vann något överraskande valen till representantskapet i Byggettan, när denna 1968 blev storavdelning och man slog samman Trä, Rör, Målare, Murare och Betongsektionen. 1969 förlorade Vpk-arna dock valen i denna fackförening. Då bör emellertid noteras: att valen inföll efter en del prominenta kommunisters (bl.a. Olle Caris', Byggettans ordförande) avhopp, dels efter missnöje med utjämning av mätningavgifterna mellan de olika sektionerna, som medförde höjningar för de kommunistiskt dominerade, dels trassel med utbetalning av understöd till äldre medlemmar. I denna konjunktur kunde sossarna plocka hem avdelningen. Vid kongressvalen 1969, senare under våren, återvann kommunisterna dock mycket av sina positioner.

VPK-kongressen (1969): Modernisterna vid skiljevägen

Göran Therborn

Ur *Zenit* 15/1969.

[Artikeln togs inte emot särskilt nådigt av VPK:s partistyrelse, som i december 1969 avslog Therborns medlemsansökan med hänvisning till denna artikel (se W Schmidt, *C-H Hermansson, En politisk biografi*, 2005, s. 475)]

Zenits analys av VPK i förra numret skrevs under sommaren, innan vi fick tillgång till kongressmaterialet och före den 22. partikongressen. Artikeln innehöll några smärre felaktigheter, bl a beroende på att korrekturändringar inte blev realiserade. Så var fallet med uppgiften om VPK och de diplomatiska förbindelserna med Sovjet, som inte skulle avbrytas utan bara frysas ned. Redan det ett anmärkningsvärt krav på en kapitalistisk stat som Sverige i förhållande till en icke-kapitalistisk. (Hermanssons 'krav' på Kosygins och Brezjnevs avgång är en annan sak.) Vi uppgav fel år för den förändring i DU som förde Kjell Johanson till makten: den ägde rum 1964, dvs kort efter Hermanssons tillträde i SKP. Däremot kan vi inte tillmötesgå några krav på hänsynstagande till advokat Hans Göran Francks framtida sossekarriär. Oavsett hr Francks 'förvåning' i *DN* den 21/9 kvarstår som faktum att han deltog i de preliminära SF-diskussionerna i Stockholm.

Huvuddragen i vår analys består, inklusive dess slutsatser: den kritiska bedömningen av Hermansson och modernisterna, den nya uppstramningen av partiet som en övergång från en variant av revisionismen till en annan, den mörka bilden av partiets situation och utvecklingsmöjligheter, den radikala oppositionen litenhet. Partistyrelsens motionsutlåtande och kongressen avvisar fortfarande leninismen och kraven på en fundamental förändring av 1967 års program. Från en del organisationer hade radikala programmatiska motioner inkommit. Åtminstone i ett par viktiga fall visade det sig enbart vara en faderlig välvilja mot de VUF-are som hade skrivit dem, inte någon politisk medvetenhet.

På en punkt ger utgången av kongressen — tillsammans med SIFO-siffrorna från augusti 1969 — anledning till en omvärdering. I stället för att vara 'mycket troligt' ter det sig nu ganska osannolikt att VPK kan klara 4-procentsspärren i 1970 års val. De centrala programmatiska uttalandena gav ingen konkret vägledning för en politisk uppräckning, kongressdebatten gav ingen samling och arbetsentusiasm, den nya partistyrelsens sammansättning borgar inte för någon kraftfull och idérisk ledning.

Den 'revolutionär' retoriken och verkligheten

Sällan har det på SKP-VPK:s kongresser från ledande håll talats så mycket om revolution och det revolutionära partiet som på den senaste kongressen. Framför allt Hermanssons tal präglades härav och innehöll flera fina korn. Exempelvis: 'Vår ställning som ett revolutionärt parti, som ett kommunistiskt parti på marxistisk grundval betyder att vi inte kan spela rollen av stödparti till andra partier. Vi kan inte heller begränsa oss till att vara något slags välvillig pådrivare till socialdemokratien ...' Liknande ordalag använder förslaget till arbetsprogram.

Kongressen gav här en värdefull såväl fysikalisk som politisk lärdom genom att besvara frågan: Hur mycket väger vackra ord? Svar: vikten på det papper de är skrivna på, inte mindre, inte mer. Huvudföredraganden av arbetsprogramförslaget, metallaren Börje Svensson (en av de duktigaste modernisterna) menade i sin plädering, att det gällde att få LO- och förbundsledningarna att 'hålla kvar vid radikalismen' från sina kongresstal och att få till stånd en ny facklig strid i stil med ATP, dvs den socialdemokratiska reformismens stora triumf. Stödparti? En av de nyvalda ledamöterna i det revolutionära partiets styrelse, Carsten Thunborg (tidigare intimt lierad med den grupp som 1968 öppet agerade för SAP inom VPK) menade att två av de allra viktigaste uppgifterna i den fackliga kampen var att föra ut kravet på att de redan av socialdemokratin beslutade reformerna om 40-timmarsvecka och 4 veckors semester skulle genomföras omedelbart. Välvillig pådrivare? Den partistyreelse som ska leda arbetet på revolutionen är partiets mest högerorienterade under 60-talet.

Två små scener ur verkligheten blyxtbelyser tillståndet i partiets centrum.

Scen I.

Tid: sommaren 1969.

Roller: Hög Partiman tillhörande partiledningens kärna, ung kommunist.

Ung kommunist: Partiledningens ställningstagande i den här frågan är för djävligt.

Hög Partiman: Vilken partiledning? Jag vet inte att vi har någon partiledning.

Scen II

Tid: september 1969.

Plats: Medborgarhuset i Stockholm.

Dekor: VPK:s 22. kongress.

Roller: revolutionär partisekreterare, kommunistisk arbetare som just har talat för marxismen-leninismen.

Revolutionär partisekreterare: Vad menar du med det här med leninismen?

Kommunistisk arbetare: Ja, jag talade ju bl a om Lenins organisationsprinciper.

Revolutionär partisekreterare: Men det är ju den demokratiska centralismen. Den ska vi ta ställning till i samband med stadgarna.

Kommunistisk arbetare (förvånat dröjande): Jaa, så är det ju bl a Lenins teori om imperialismen.

Revolutionär partisekreterare: Men det var ju inte Lenin som hittade på den utan en engelsk filosof, Hobson.

Kommunistisk arbetare: Det vet inte jag, men som kommunist håller jag mej i alla fall till Lenin.

Vad hade majoriteten av kongressombuden och partiets aktiva medlemmar hoppats på och väntat sig av den 22. partikongressen? Ett klagande av de ideologiska motsättningarna i partiet och en möjlighet att ta ställning och rensa luften. I stället fick de en skendebatt i tidningsfrågan och mygel och smussel kring partistyreelsevalet. En samlande ideologisk linje, som de kan gå ut på fältet med. I stället fick de ett halvdant valprogram och en ökad ideologisk söndring. Konkret vägledning för hur kommunisterna ska agera på arbetsplatser och i bostadsområden för att lösgöra den nya radikalismen i frågor om klassamhället, basdemokrati på olika samhällsområden, om lokaliseringsproblemen osv från socialdemokratiska illusioner, vilka gjort partiet alltmer isolerat. Detta problem får de inte ens ställt av sina ledare. En organisatorisk uppräckning, som gör det

möjligt att få arbetarna att ta partiet och dess i och för sig många gånger goda krav på allvar. I stället får de en kraftigt ökad makt för den ärkereformistiska och nerkörda funktionärsapparaten, som drev partiet i botten under Hagbergs sista år och som sedan presiderat över den organisatoriska upplösningen i partiet under Hermanssonepoken. Den 22. partikongressen var näst sista hållplatsen, före avgrunden.

Vissa begränsade men konkreta förbättringar hade av allt att döma varit möjliga. Främst två faktorer gjorde att de uteblev: frånvaron av ledarskap och en katastrofal taktik av modernisterna runt Tidsignal. Härigenom bestämdes kongressens resultat av konserverande tidspress och korridormygel, som bara de höger-markerade distriktsapparaterna behärskade. Arbetsprogrammets huvudprinciper blev aldrig klargjorda och genomdiskuterade. Dess slutliga form diskuterades inte alls. Kongresspresidiet drev igenom att någon som helst debatt om kandidaterna till partistyrelsen inte fick ske.

Ledarskap och brist på ledarskap

Vägvisarna för ett revolutionärt parti är av framför allt tre slag: teori, ideologi och ledarskap. Teorin är den historiska och dialektiska materialismen — analysen av kapitalismen och andra produktionssätt, teorierna om staten och revolutionen, kunskapsteorin osv. Ideologin är skapandet av revolutionär medvetenhet och kampvilja, bekämpandet av borgerliga, reformistiska och vänsteristiska idéer. Ledarskap är aktuell konkret analys — vilka är våra vänner, vilka är våra fiender? — skapande av de organisatoriska instrumenten — alltifrån partier och fraktioner till organ för utförande av specialuppgifter inom ramen för en given organisation och en given politisk huvudlinje och till att få hjulen att rulla i existerande organisationer — prioritering av omedelbara arbetsuppgifter, formulerande av paroller för en given uppgift och situation. I några få stora fall har en och samma person på ett lysande sätt kunnat förena alla dessa tre uppgifter, Lenin, Mao Tse-tung, Antonio Gramsci (på ett mera begränsat plan). Oftare är de skilda åt. Marx, och ännu mer Engels, var i första hand teoretiker. Rosa Luxemburg var trots försök på de två andra fälten huvudsakligen ideolog. Ho Chi Minh och Fidel Castro stora politiska ledare.

Teori, ideologi och ledarskap kräver olika talanger och olika skolning. Ledarskap kan existera i teoretisk form, dvs i teoretikerns analys och konkreta förslag. Men för att sätta dessa i verket behövs något mer, praktisk erfarenhet och organisatorisk förmåga. Ingen kan studera sig till ledarskap. Teori kan också existera i praktisk form, dvs i ett revolutionärt partis konkreta praktik kan mer eller mindre omedvetet finnas uttryckt en mera generell teori, som teoretikern kan dra fram och på så sätt klargöra vikten av. Ett exempel på detta är den av Althusser påbörjade och inspirerade analysen av Lenins och bolsjevikpartiets revolutionsteori.

Ett slående intryck på VPK:s kongress var den så gott som totala frånvaron av ledarskap, av någonting som samtidigt vetenskapligt och politiskt konkret kunde ge vägledning för partiets arbete. Härigenom kom allt tal om revolution och om det berättigade i mycket av den revolutionära kritiken mot partiet att helt hänga i luften.

Ingen korrekt och konkret klassanalys gavs. Hermanssons slappa löntagarbegrepp klargjorde inte skillnaden mellan arbetarklassen och andra löntagargrupper, tjänstemän av olika slag. Därmed kunde problemet och förutsättningarna för en allians mellan arbetarklassen och de andra löntagarskikten inte formuleras och kontrasteras mot den socialdemokratiska linjen om en allians mellan arbetarklassen och den mest avancerade delen av monopolkapitalet.

Den ideologiska analysen i förslaget till arbetsprogram är vag och delvis falsk. Framgångarna för SAP täcks inte av satsen: 'Människorna börjar inse hur falsk den borgerligt-socialdemokratiska synen är.' Därmed kan det för partiet brännande aktuella taktiska problemet med att den ökade progressiva medvetenheten och de växande sociala konflikterna infogas i den socialdemokratiska reformismen inte ens ställas, ännu mindre lösas. (Författaren till dessa rader har också anledning att

självkritiskt skärskåda den här frågan, eftersom den visar ett glapp i analysen i *Zenit* nr 1-67 av reformismens minskade marginaler.)

I sitt skickliga och i många stycken briljanta samt av kongressen mycket uppskattade tal om arbetsprogrammet — ett tal som borgerliga massmedia helt logiskt i allmänhet inte ens omnämnde — pekade Jörn Svensson på allvarliga brister i partiet men gav inga anvisningar om hur de skulle avhjälpas. Förslaget till arbetsprogram är bortsett från en markant radikaliserad inledning och avslutning inte mycket annat än ett valpolitiskt smörgåsbord, som dessutom inte tillför den progressiva debatten något nytt. Varför och hur partiet ska driva de tre kampanjerna om Vietnam, löner, skatter och priser samt § 32 finns ingenstans klarlagt. Inte heller varför man inte vill använda partiets relativt solida förankring i Norrland en förankring som möjliggör en viss massaktivitet — till att driva en kampanj i lokaliseringsfrågorna. Ingen av de radikala talarna försökte samla den radikala koalitionen, som vår analys i förra numret angav som möjlig. Att denna till viss del skulle varit möjligt belyses av den respekt och uppskattning, som flera av Norrbottensdelegaterna privat och i korridorssnacket uttryckte för många av Anders Carlbergs inlägg. En av dem tog t o m ett initiativ för att få honom att återta sin avsägelse av kandidaturen till partistyrelsen.

Det modernistiska mellanspelets slut

Kongressens stora förlorare är den modernistiska grupperingen kring *Tidsignal* och Stockholmsdistriktets ledning. Av dess sju kandidater till partistyrelsen kom bara en, den som modernist minst markerade Bror Engström in i partistyrelsen. (Dessutom tillkommer några modernister från landet i övrigt.) Modernisterna, vars idéer det är som egentligen har utgjort det som kallats Hermanssonepoken, befinner sig nu i nästan exakt samma position som kretsen kring Norrskensflamman gjorde efter kongressen 1967: i bitter opposition till partiledningens nyorientering, med en egen tidning och halva av ett av de två största partidistrikten bakom sig.

Trots sin ideologiska oklarhet — där det enda riktigt klara var vissa vänstersocialistiska, icke-kommunistiska tankegångar — spelade modernisterna en objektiv progressiv roll i mitten på 60-talet: dess krav på intern demokrati, självständighet mot Sovjet, anknytning till nya idéer och nya sociala skikt fick till en tid partiet ur dess förlamning och isolering. När de sociala motsättningarna mot slutet av årtiondet skärptes och ställde akuta krav på teoretisk-ideologisk klarhet kunde modernisterna inte följa med, och de sista åren har de spelat en hämmande roll. Modernismen hade också ett andra grundfel.

Vår analys i förra numret angav några av orsakerna till modernisternas seger. Vad vi inte tog upp var deras sociala grundval. Denna var och är — inte de intellektuella i litterär eller antiintellektualistisk mening utan — de nya mer eller mindre 'intellektuella' löntagarskikten. Dessa utgör en nödvändig allianspartner för arbetarklassen och dess parti i utvecklade kapitalistiska samhällen. Men modernisterna vände på steken. Deras strävanden har mer eller mindre medvetet gått ut på att skapa ett parti präglad av dessa nya löntagarskikt — ideologiskt oklar 'modern' socialism, organisatorisk löslighet — med arbetarklassen som allianspartner. Modernisternas starka ställning i Stockholm beror framför allt på att de nya löntagarskikten är starkast där. I landet i övrigt är VPK till alldeles överväldigande del helt proletärt, och i den sociala miljö dessa organisationer verkar har man i allmänhet aldrig förstått — och direkt ställts inför — problemet med alliansen mellan arbetarklassen och andra löntagarskikt och vilken klass som för ett socialistiskt parti måste vara grundvalen i en sådan allians. Att denna motsättning kommit att polariseras i relationen Stockholm—Norrbotten har sin klart sociologiska förklaring: å ena sidan den högt utvecklade metropolen med dess stora tjänstesektor, å andra sidan den underutvecklade, närmast koloniala kapitalismen.

Under de år som denna konflikt pågått har ingen av parterna kommit underfund med dess grunder. I stället har ytterpolerna låst sig i en hätsk och för båda parter ofruktbar polemik. Partistyresevalet

belyser detta klart: både modernisterna och *Norrskensflammans* chefredaktör blev utslagna, trots att de i rent sakliga meriter står högt över många av dem som blev invalda.

Efter 1968 års val var modernisternas ställning i VPK skakad. Inte därför att deras väljare hade svikit, tvärtom hade dessa varit mer trogna än andra av partiets väljare. Men därför att deras enda stöttepelare, valstatistiken, hade sviktat. Någon organisatorisk bas i partiet och någon klar ideologisk linje hade modernisterna aldrig skaffat sig. Genom sin centrala geografiska placering och traditionen med en markant stockholmsk överrepresentation i partistyrelsen hade de ändå vissa chanser att bevara en stor del av sina positioner några räknade t o m med möjligheten att flytta fram dem. Alla dessa chanser spelade modernisterna bort, på samma sätt som Flamman-gruppen spelat bort sina: isolationism från landet i övrigt och blind fixering vid sin sociologiska motpol.

Modernisterna ville inför kongressen framför allt en sak: stoppa tendenserna till en återgång till Hagbergeran. I detta syfte koncentrerade de sig på en uppgörelse med Flamman (kravet på avlägsnande av Löwenborg ur partistyrelsen) och stopp för flirten med Husaklinjen i Tjeckoslovakienfrågan (nytt fördömande av ockupationen). Båda operationerna lyckades, men läkaren dog och patienten är döende. I stället för att ta en öppen debatt och konfrontation med den moderat traditionalistiska, starkt högerorienterade grupp, som sedan kom att besätta majoriteten i partistyrelsen, valde modernisterna att i ett ögonblick då flertalet av partimedlemmarna vill ha något slags 'enhet' att med ultimativa metoder i valberedningen få bort huvudrepresentanten för den andra av partiets sociologiska ytterflyglar. Resultatet: kongressombuden fick aldrig klart för sig vad saken egentligen gällde, och majoriteten vände sig mot dem som utan att riktigt förklara varför redan från början vägrade att acceptera någon enhet i partiet.

Det stora hotet mot modernisterna utgjordes aldrig av den ganska isolerade Flammangruppen — vars ställning ytterligare försvagats sedan den började använda sig av en sådan omåttligt inskränkt hysteriker som Karl Staf — utan av distriktsapparaten från Hagbergtiden. Den spred ut att det var modernisterna och inte particentralen som hade omöjliggjort ett effektivt VU-arbete och la därmed grunden för att Urban Karlsson invaldes till partistyrelsen med det tredje högsta röstetalet trots att han fallit igenom i partistyrelsenomineringen både i Stockholm och Göteborg. Genom kongresspresidiet styrde den debatten och organiserade framgångsrikt strykningskampanjen mot modernisterna Dahl, Hammar och Johanson till förmån för den yttersta högerns representanter Thunborg och Söderkvist, vilka på så sätt hamnade i partistyrelsen trots att de inte ens lyckats bli valda som ordinarie kongressombud.

Egentligen var modernisternas nederlag bara nyttigt, i första hand för dem själva. Nu är linjerna klarare uppdragna, ingen kan hysa några illusioner om den nya partiledningen (De 17 partiledarösterna på Jörn Svensson tyder på att modernisterna har sagt upp förhållandet med Hermansson, ett förhållande som den senare aldrig velat göra till ett öppet och legalt äktenskap.) Modernisterna får tid att tänka och göra självkritik.

Modernisterna vid skiljevägen

Hur kan modernisterna döma sig själva till nya nederlag, ökad isolering, allmän desillusionering och passivisering? Ett sätt är att fortsätta vänta-på-Godot-leken med Hermansson. Denne är i flera avseenden en kapacitet och en charmerande person, i grunden säkert reformist fastän avsevärt radikalare än sin omgivning. Men i mångt och mycket är han den svenska arbetarrörelsens Hamlet. tvekande, osäker, mångtydig, nedtryckt av sitt tunga ansvar. Hans person kan inte lösa krisen i partiet, och inte heller kan han lösa modernisternas problem. Ett annat lika säkert sätt för modernisterna att göra slut på sig själva är att gräva ner sig i de positioner de nu håller: stå kvar på det dimmiga modernistiska programmet från 1964 och 1967 och försöka göra Storstockholm till ett modernistiskt mönsterdistrikt. Tillbakagången för och splittringen i de danska och norska SF-partierna visar att den vänstersocialistiska modernismen har spelat ut sin roll och kläms ihop mellan de nya revolutionärerna och den nya socialdemokratiska reformismen. Att gräva ner sig i stock-

holmsorganisationen betyder att gå samma tragiska väg som den gamla Höglunds-oppositionen i SAP. Att sluta som en kopia av den tragikomiske figuren Hjalmar Mehr vore ett otäckt slut för en man som Erik Karlsson, SKP:s kanske ledande ideolog. Och de som i radikal medvetenhet vänt ryggen åt socialdemokratin, vill de sluta i samma roll i VPK som de lämnade i SAP — en tolererad men evigt maktlös och utsiktslös opposition i Stockholms partiföreningar?

Å andra sidan har modernisterna stora möjligheter. De har en viss ställning i partiet. De är en i många stycken mycket kapabel och initiativkraftig grupp. Genom sina ideologiska färdigheter och sin geografiska placering har de kommit att inse nödvändigheten av allianser mellan arbetarklassen, de nya löntagarskikten och den radikala ungdomen — även om de tidigare betraktat denna nödvändighet i ett upp- och nedvänt perspektiv. Dessa faktorer ger dem möjlighet att bidra till programmet och linjen för ett revolutionärt kommunistiskt parti i ett utvecklat kapitalistiskt land. Ett parti som utgår från grundvalen i Lenins teori om revolutionen och staten. Ett parti som tillämpar den centrala ledning och den disciplin, grundad på djup ideologisk övertygelse och totalt engagemang för den revolutionära saken — något annat än den gamla byråkratiska centralism som tog sig uttryck i att distriktsombudsmännen sa till sina kongressdelegationer hur de skulle rösta — som är nödvändig för att motstå trycket från det samlade borgerliga samhället. Ett parti som kan skapa en allians mellan arbetarklassen, de nya löntagarskikten och den radikala studentrörelsen.

Detta förutsätter en ingående självkritik och självprövning — av synen på leninismen och den kommunistiska traditionen, av djupet i och omfånget av det egna socialistiska engagemanget, av arbetsstilen, av taktiken i partiet, av förhållandet till de icke-vänsteristiska revolutionärerna i VUF. En sådan självkritik har alla vi som några år varit aktiva på vänsterkanten ställts inför nödvändigheten av. Här ska inte sias om sannolikheten av att modernisterna, eller en del av dem, gör denna självkritik. Jag har bara pekat på alternativen och ställningstagandets betydelse.

Den revolutionära oppositionen

De klart medvetna revolutionärerna i VPK är få, och de hade inte väntat sig mycket av kongressen. Några framgångar nådde de inte heller. De lider av brist på ledning, samling och konkret perspektiv, och de lyckades inte att på kongressen få fram ett ställningstagande till olika linjer. Inte heller kunde de otvetydigt blottlägga huvudmotsättningen i partiet. Denna går inte mellan Norrbottenskommunisterna och de övriga. Bland de förra finns det både radikala och moderata, både dem för vilka lojaliteten mot Sovjetunionen som oktoberrevolutionens stat är ett inslag i en klart kommunistisk och revolutionär hållning och dem för vilka kommunismen i stort sett är lika med lojalitet mot Sovjet, oavsett vilken politik som där bedrivs. Huvudmotsättningen går mellan revolutionärer och den reformistiska apparaten.

Denna proletära VPK-opposition spelar trots sin litenhet en betydelsefull roll för hela den revolutionära rörelsen. I kontrast till de i Sverige liksom i andra länder inneboende tendenserna i studentrörelsen till instabilitet, förvirring och kastningar mellan närsynt reformism och olika slag av vänsterism (från aktivistisk spontanism till bokdyrkan) har dessa kommunister en politisk stadga och en betydande grad av nödvändig praktisk erfarenhet. Det förefaller sannolikt, att utgången av VPK-kongressen kommer att stimulera dessa till ett mera målmedvetet och beslutsamt arbete. Säkert kommer de då att hämta inspiration från det centrala och positiva i den revolutionära student- och ungdomsrörelsen: militanta aktioner som Båstad och Kårhusockupationen och de seriösa teoretiska studierna. □

23.9.69.

Tio år med VPK

Sven E. Olsson

Ur *Zenit* nr 47 (1976)

Den svenska vänstern har under de senaste tio åren vuxit i styrka och organisering om man jämför med 50-talet och 60-talets första hälft. Samtidigt har emellertid vänsterns utveckling kännetecknats av inre strider, avspjälkningar och försök att anknyta till och gripa tillbaka på tidigare traditioner och riktningar inom den kommunistiska rörelsen; de senare har då ofta kommit att ersätta en egen utarbetad analys och strategi för övergången till socialism i de utvecklade kapitalistiska länderna.

Vi inleder nedan en artikelserie om den svenska vänstern med en text om Vänsterpartiet kommunisterna, som behandlar den inre partikampen, partiets sociala bas samt dess relationer till SAP och staten.

Artikeln skrevs ursprungligen som efterskrift till en antologi med artiklar om den svenska kommunismens historia från 20-talet och framåt, *Från SKP till Vpk*, som inom kort utkommer i *Zenit*-serien.

Kongresstriderna 1969-1975

1969 års kommentar till partikongressen i *Zenit* pekade framför allt på distriktsapparatens (i 1972 års kommentar är detta begrepp modifierat till 'den modernistiska högern') seger, modernisternas/Tidsignals nederlag och vänsterns svaghet.¹⁴³

De två *Zenit*-kommentarerna till 1972 års kongress tolkade kongressresultatet olika:

'Vpk-kongressen I' behandlade främst enigheten kring partiprogrammet och partilinjens seger över *Norrskensflamman* och högern. 'VPK-kongressen II' ser kongressen i ljuset av centerns (merparten av de två ovannämnda modernistgrupperna i koalition) konsolidering, högerns omfång och betydelse samt avslutningsvis vänsterns trängda läge.¹⁴⁴

Slutligen de två artiklarna som skrevs i samband med 1975 års kongress: översiktsartikeln 'Vpk under Hermansson' pekar på alla de svagheter som utmärker centern eller modernisterna – segrarna i den hittillsvarande interna partikampen. Vänsterns närmast totala kapitulation inför den segrande parten liksom den styrka varmed högern framträtt betonas också. Kongresskommentaren tar fasta på modernisternas konsolidering av makten samt högerns profilering och allt tydligare fraktionsverksamhet.¹⁴⁵

Begreppen 'center', 'vänster' och 'höger' är mycket suddiga i artiklarna. De förändras från en kongress till en annan. Den konflikt som har präglat Vpk sedan kongressen 1975 har åtminstone temporärt bilagt trefaldigheten. Kvar finns för dagen bara de som tar ställning för Lars Werner och partiets ledning och å andra sidan de som tar ställning för Gunnar Norberg och *Norrskensflamman*. Och inför riksdagsmannavalet och 4 %-hotet finns inga grupperingar alls kvar.

Men striderna inom Vpk kommer med största sannolikhet åter att blossa upp. Det viktiga består i att peka på att de gångna årens begreppselasticitet ifråga om partigrupperingar svarar mot en reell politisk konturlöshet. De grupper som på senare tid stått mot varandra – Lars Werners anhängare kontra Rolf Hagels för att använda terminologin från 1975 års kongress – består av sammansmältningar av olika grupper som stridit på kongresserna sedan 1960-talets början. Det är grupper med skiftande syn på de två fundamentala frågor som idag präglar Vpks situation: dels synen på klasskampen i Sverige och samhällsomvandlingens strategi och taktik, konkret fokuserad i synen på

¹⁴³ *Zenit* nr 15 1969, Göran Therborn, 'Vpk-kongressen: modernisterna vid skiljevägen'.

¹⁴⁴ *Zenit* nr 31 1973, II, PAT, TO, 'Vpk-kongressen I', FT 'Vpk-kongressen II'.

¹⁴⁵ *Zenit* nr 40 1975, Håkan Arvidsson/Lennart Berntson, 'Vpk under Hermansson', Gösta & Madeleine Nilsson, 'Vpk-kongressen: modernisterna vid makten'.

socialdemokratin, dels synen på socialismen och de internationella motsättningarna, fokuserad i synen på Sovjetunionen.

Vpk-vänstern

Innan vi löper vidare på detta spår finns det anledning att precisera den interna partisituationen sedan 60-talets slut och de grupperingar som utgjort stridens aktörer: 'vänstern', 'centern' och 'högern'. Vänstern har under hela denna period varit den numerärt minsta. Två olika tendenser kan urskiljas:

1. För det första en grupp som till övervägande delen hade sitt ursprung i studentrörelsen och vänsterns ungdomsförbund, VUF. Socialt bestod den av mellanskikt och studenter men hade bitvis en viss, om än svag, arbetarförankring – den förra artikelns andra grupp – i bl.a. Malmö, Stockholm och Malmberget. De mest utpräglade företrädarna för denna grupp fanns i början av 70-talet i partiföreningen Birka-Vasa i Stockholm. *Bulletin för kommunistisk kritik* var deras språkrör. Men denna tendens hade också anhängare på andra håll, främst i de andra innerstadsdelsföreningarna i Stockholm men också i Malmö. Den betonade framför allt kampen inom partiet mot partiledningen och 'centern' för omedelbar förändring av Vpk. Den krävde ett klart ställningstagande i striden mellan Sovjetunionen och Kina till KKP:s förmån, ett vidmakthållande av det klara avståndstagandet från den sovjetiska invasionen i Tjeckoslovakien samt en mer militant politik i förhållande till socialdemokratin i Sverige, en mer militant politik programmatiskt baserad på ett uttryckligt ståndpunkttagande för den leninistiska teorin om statens klasskaraktär, dvs. den borgerliga statens krossande genom en (mer eller mindre våldsamt) proletär revolution. Efter partikongressen 1972 splittrades Birka-Vasa-föreningen och denna tendens har därefter i det närmaste spelat ut sin roll.

2. Å andra sidan kan man urskilja en vänstertendens som betonat kampen mot *Norrskensflamman* och inte i någon större utsträckning sökt strid med partiets ledning. Förekomsten av två kommentarer till partikongressen 1972 i *Zenit* är ett vittnesbörd om och något av en spegel av dessa två tendenser. Den mest markerade delen av denna andra gruppering återfinns i den grupp i Göteborg som 1970 lämnade studentrörelsen och SDS och slöt sig till Vpk. Socialt skiljer den sig alltså inte nämnvärt från den förra gruppen; bara den regionala tyngdpunkten och den sociala och partimässiga omgivningen är annorlunda. Företrädare för denna grupp har delvis utgjort den ideologiska ryggraden i det från Göteborg utgående uppbygget av Vpk:s nya ungdomsförbund, KU. Inte heller denna tendens har varit begränsad till en stad eller region. Företrädare för ett likartat synsätt har funnits och finns bl.a. i Stockholm, Lund och Malmö. Idag har denna tendens förmodligen ett visst stöd inom KU och i några av de mellansvenska och södra distrikten. Svårigheten att uttala sig om dess styrka hänger samman med dess relativa anonymitet. Det främsta problemet för denna grupp har varit att profilera sig och inte bara försvinna i den grå mängden bakom partiets ledning. Liksom den första, numera bortvittrade, vänstertendensen har den drivit de internationella frågorna hårt. I t.ex. Palestina-frågan har Vpk åtminstone programmatiskt ställt sig bakom den palestinska revolutionen: en icke obetydlig seger för vänstern på 1975 års partikongress i kamp mot partiledningens försiktiga skrivning. Däremot skiljer sig den nuvarande vänstertendensen sig från den tidigare ifråga om Kina, där man accepterat Vpk:s programmatiska 'neutralitet'. Politiskt har de två vänstertendenserna också skiljt sig i synen på den fackliga kampen. Parollen 'gör facket till en kamporganisation' har försvarats av företrädare för den senare tendensen i polemik mot den förra, bl.a. i *Zenit*.¹⁴⁶ Sammanfattningsvis kan sägas att den vänstertendens som fanns under 70-talets första år var starkt präglad av de omgivande smågrupperna; den var en smågrupp inom Vpk. Den lyckades heller inte forma en alternativ politik till vare sig partiledningens eller Norrskensflamman. De senaste årens vänster har kanske i alltför hög grad präglats av det parti den existerat inom, dvs. av konturlöshet. Inte heller denna tendens kan sägas ha lyckats skapa ett alternativ till den rådande politiken. Medan den förra tendensen snabbt försökte avlägga ett gesällprov, kan de

¹⁴⁶ *Zenit* nr 25 1971, Paavo Bergman/Birger Karlsson, 'Vpk och avtalsrörelsen', *Zenit* nr 28, Urban Herlitz/Ingvar Johansson, 'Debatt'.

senaste årens vänstertendens sägas ha avvaktat detta försök. Frågan är om, när och hur den tänker samla sig till ett liknande företag.

Modernisterna och partiets centergrupper

Det är 'centern' och 'högern' som haft det politiska initiativet och tyngden inom Vpk på senare år. För att börja med 'centern' kan den med visst fog delas upp i minst tre grupper:

1. Den första utgörs till stor del av resterna av Socialistiska Förbundet, SF – 60-talets försök till öppning mellan traditionell socialdemokrati och Moskvakommunism, dvs. modernismen eller vänstersocialismen. Tidningen *Tidsignal* var dess viktigaste organ.

Idag utgör denna grupp partiledningens ideologiska centrum. Socialt är detta en mellanskiktsguppering. Den klassmässiga basen är viktig att understryka då denna grupp idag dominerar Vpk:s största partidistrikt, Stockholms län och stad. Den dominerar också partiorganet *Ny Dag*. Ideologiskt är den inte helt enhetlig men står för 'en nationell väg till socialismen', är inspirerad av de stora västeuropeiska kommunistiska partiernas framgångar och tillvägagångssätt samt framför en viss kritik mot de socialistiska länderna i Östeuropa.

Den står också för en mer militant inställning till socialdemokratien än Vpk i stort gör men det är en radikalism som är präglad av mellanskiktens revolt mot socialdemokratien och 'det starka samhället', dvs. en radikalism som tagit sin utgångspunkt inte i arbetarklassens situation utan i mellanskiktens. (Kärnkraftsproblematiken är den nationella politiska fråga som exemplifierar mellanskiktens ideologiskt-politiska inflytande i Vpk.) I övrigt är det framför allt i Stockholms läns landsting och kommunfullmäktige som dessa motsättningar gjort sig gällande – motsättningar som t.o.m. tvingat partiledningen till ingrepp och medlingsförsök. Det är främst i de bostadspolitiska frågorna – saneringen av Stockholms innerstad – som skiljelinjer framträtt. Medan Vpk-byggnads och kommunfullmäktigegruppens ledning har närmat sig den socialdemokratiska saneringsståndpunkten, har de aktiva Vpk-arna inom Stockholms innerstads hyresgästavdelningar med ett halvt stöd från Stockholmsdistriktets ledning primärt stött mellanskiktens intressen. Kommunalisering – fast på socialdemokratins och inte på Vpk:s villkor – har stått mot privatisering av bostadsmarknaden. Till en del är detta fråga om ett exklusivt Stockholmsproblem för Vpk. Men i och med att Stockholm är Vpk:s största och viktigaste distrikt, och det enda av de tre stora som den nuvarande partimajoriteten behärskar, är det ett inte oväsentligt problem.

2. Lierad med denna grupp är en radikal, fackligt förankrad gruppering, som stått för Vpk:s organisatoriska uppryckning på det fackliga planet. Den har genom kampen för parollen 'gör facket till en kamporganisation' också ideologiskt och politiskt radikaliserat Vpk:s fackliga politik samt försökt få Vpk-are att komma bort från den snäva kampen för poster i fackföreningarna. Det är ännu en ganska liten grupp inom Vpk men viktig då den varit aktiv i den strejkrörelse och den arbetsplatskamp som pågått under 70-talet.

3. En tredje centergrupp är delar av vad som i kommentarerna kallats distriktsapparaten eller den 'modernistiska högern'. Socialt har den sin bas i arbetarklassen och arbetarbyråkratin. Den består liksom den förra gruppen framför allt av fackligt aktiva Vpk-are. Ideologiskt har den varit svag men utmärkts av att den vänt sig både mot stark prosovjetism och militanta anti-socialdemokratiska strömningar. Den behärskar idag delar av det centrala partikansliet och delar av distriktskanslierna, speciellt de mindre och medelstora distrikten. Den minoritet inom Norrbottensdistriktet som företräder partiledningen mot *Norrskensflamman* kan i huvudsak räknas till denna grupp. Det är också denna grupp som i stort sätter sin prägel på Vpk:s parlamentariska verksamhet och inställningen till socialdemokratien. Fackligt har den till en del slutit upp bakom kravet på att göra facket till en kamporganisation men över lag står den för en betydligt försiktigare facklig politik än den förra gruppen.

Partihögern

1. Ifråga om facklig kamp och ideologisk vaghet har den 'tredje' centergruppen vissa likheter med vad man skulle kunna kalla en 'fjärde centergrupp' eller 'center-högergrupp', som i den pågående partistriden alltmer kommit att sluta upp bakom 'högern' och *Norrskensflamman*. Socialt och klassmässigt är den också besläktad med den förra gruppen. Medan den förra gruppen – den 'tredje' – 'fallit undan' för Stockholmsdistriktets kraftigare betoning av kampen mot socialdemokratin har den senare gruppen vänt sig däremot och istället 'fallit undan' för Norrskensflammans prosovjjetism. Liksom den förra gruppen är den senare – den 'fjärde' – ideologiskt svag och osjälvständig.

Men den har ett icke föraktligt stöd inom Vpk-byggnads i Stockholm (Vpk:s viktigaste fackliga bas i huvudstaden) och i Mälardistriktet. Därtill kan ungefär halva Göteborgskommunen räknas till denna tendens.

2. Den 'rena' högern utgörs främst av Norrskensflamman. Socialt har den sitt stöd i arbetarklassen. Högerns viktigaste organisatoriska bastion förutom tidningen är Norrbottensdistriktet och tidigare också Västernorrland. Även Västerbottensdistriktet domineras idag av Norrskensflammans anhängare. Därtill har högern stöd av de fåtaliga finska grupper och föreningar som verkar inom Vpk. Likaså har den ett visst stöd bland den kommunistiska högskoleungdomen, även om partiledningens anhängare här är i majoritet.

'Wernerblock' kontra 'Hagelblock'

Partiledningens anhängare består alltså av modernister, en stor grupp ideologiskt föga profilerade fackligt aktiva Vpk-are, en mer radikal facklig gruppering samt en mindre vänstertendens. Mot denna majoritet står en minoritet också den främst bestående av en ideologiskt föga profilerad facklig kader samt en markerad prosovjjetisk tendens. Medan partimajoriteten idag inte har någon daglig tidning, har minoriteten kontrollen över partiets enda. Detta besynnerliga men förklarliga faktum är naturligtvis av stor betydelse för minoritetens starka position.

Partiledningens agerande i den interna partikampen kan sägas ha givit den delen av 'vänstern' rätt, som yrkade på målinriktad kamp mot Norrskensflamman. Motsättningen mellan 'en nationell väg' och 'proletär internationalism' ('Rom' kontra 'Moskva') har sedan tjugo år tillbaka dominerat den kommunistiska rörelsen i Västeuropa med ett kortvarigt undantag vid 60-talets mitt för 'Sovjet eller Kina-frågan'. Den förra och dominerande motsättningen lär bestå framöver om inte förhållandet mellan Sovjet och USA märkbart försämras. Och det bör vara den nationella vägen – trots alla reformistiska inslag – och inte uppknytningen till Moskva som förmår ge det största utrymmet för en socialistisk och revolutionär politik.

Så fort 'Birka-Vasa-frågan' var avgjord inom Vpk antagomiserades motsättningen mellan partiledningen och *Norrskensflamman* på nytt. På kongressen 1975 fick flera kända företrädare för 'högern' lämna partistyrelsen. Senare under året uteslöts en 'högerkraft', förre distriktsordföranden i Västernorrland, Gunnar Norberg. Dessutom har distriktsstyrelsen i Västernorrland erövrats av partiledningens anhängare. Men på köpet har man fått en sidoorganisation, en distriktsorganisation och -ledning vid sidan av den ordinarie. I Västernorrland har för första gången inom Vpk (på distriktsplanet) en 'finsk' situation uppstått.

Det är därför tveksamt om Vpk-ledningen kommer att genomföra fler aktioner av detta slag, ty uteslutningen av Norberg har alltför tydligt visat på vilka faror för partiets totala existens aktioner av detta slag medför. En fullständig uteslutning av *Norrskensflamman* och dess anhängare är en omöjlighet och enstaka uteslutningar bara stärker de uteslutningshotades gemenskap. Å andra sidan måste Vpk-ledningen hålla stånd inför högerns attacker och inte förlora sitt stöd bland partimajoriteten. I avsaknad av en klar och genomtänkt politisk linje – som i sin tur bl.a. bottnar i partimajoritetens mångfacetterade sammansättning – kommer naturligtvis Vpk-ledningen att med *organisatoriska* medel försvara sina positioner. Uteslutningen av Norberg har än tydligare visat på att högern och *Norrskensflamman* har en materiell existens i Sovjetunionen och de östeuropeiska

staterna och denna grundval försvinner inte vilka magiska formler man än tar till. Med materiell existens menas inte primärt några eventuella pekuniära understöd av socialdemokratisk Arlandatyp utan förekomsten av en stat, där den första socialistiska revolutionen segerrikt genomfördes, och förekomsten av ett parti – SUKP – med den klarast definierade linjen inom den internationella kommunistiska rörelsen. Norrskensflammans styrka är samtidigt dess svaghet, ty Sovjetunionen utgör knappast någon förebild för den västeuropeiska arbetarklassens socialistiska strävanden. Häri ligger vänsterns och den radikalare delen av centerns möjligheter – en chans att formulera en politik som skiljer sig både från socialdemokrati och traditionell Moskvakommunism.

Klasskampen i Sverige 1969-76

Nå, vilka är då de 'yttre' förhållanden som starkt påverkat Vpk: s situation under de gångna sex-sju åren? 1968 var studentrevolternas år i västvärlden. I Sverige inträffade den första Båstadsdemonstrationen, kårhusockupationen i Stockholm m.m. SDS, VUF och Clarté skaffade sig ett betydande stöd bland universitetsungdomen. Studentrörelsens långsiktiga klassmässiga effekt är radikaliseringen av vissa delar av mellanskikten. Det är ingen entydig rörelse som går rakt igenom dessa löntagargrupper. Inom kultur- och socialsektorn gjorde sig denna radikalisering först gällande men under senare år har också liknande, men svagare, strömningar framträtt bland naturvetenskapligt och tekniskt inriktade löntagarskikt utanför arbetarklassen. Organisatoriskt har denna politiska och klassmässiga förskjutning inneburit dels att vänstern i vid bemärkelse ganska livaktigt lever kvar i studentpolitiken, dels att klara vänstertendenser har börjat göra sig gällande inom TCO-området, bland de fackligt aktiva och organiserade mellanskikten. Viktiga strider har utkämpats på bl.a. TCO:s, SIF:s och Statstjänstemannaförbundets kongresser. Med tanke på småbourgeoisins partiella 'försvinnande' i ett högt utvecklat kapitalistiskt land av svensk typ är mellanskiktens radikalisering ett viktigt faktum. Den öppnar möjligheten för ett utarbetande av en ny typ av klassallians mot kapitalets och bourgeoisins styrkor.

Viktigare än studentrörelsen var att hamnarbetarna i Göteborg i november 1969 gick i strejk i fjorton dagar och att arbetarna i Svappavaara satte sig en månad senare och därmed inledde den två månader långa gruvstrejken. Dessa aktioner markerar en viktig förändring av klasskampens läge i Sverige; därmed bröts den långvariga stiltjen på svensk arbetarmarknad. Det centrala med dessa aktioner var att de bröt med den socialdemokratiska klassamarbetspolitiken och förmådde ena arbetarna till självständig kamp bortom snäva partiloyaliteter — antikommunismen var inte längre ett lika gångbart argument. Arbetarkampen har därefter fortsatt i mindre skala för att få en ny kulmen under 1975 med skogsarbetarstrejken och i viss mån städerskestrejken. SAP:s burdusa och förmyndaraktiga uppträdande har efterträtts av en försiktig, 'ligga lågt'-inställning till vilda strejker. Det är enligt SAP:s nuvarande syn arbetsköparna och inte kommunisterna som primärt bär ansvaret för strejkernas utbrott. Å andra sidan har regeringen genom den nya arbetslagstiftningen ytterligare försökt illegalisera arbetarnas självständiga aktioner och aktionsmöjligheter.

Vpk:s klassmässiga röstunderlag

Hur har dessa klassmässiga förändringar påverkat Vänsterpartiet kommunisterna? Inledningsvis skall bara en strikt kvantitativ beskrivning av Vpk:s elektorala förankring — väljarstödet — göras; en beskrivning som i förlängningen återknyter till den tidigare gjorda inomorganisatoriska diskussionen. Traditionellt har Vpk-rösterna kommit från arbetarklassen och vissa regionalt bestämda småbrukargrupper. Vpk har enligt Statistiska centralbyråns och Göteborgsdocenten Bo Särilviks undersökningar under de senaste 15 årens val vanligtvis erhållit 4-6 % av arbetarrösterna — i Särilvik/SCB:s undersökningar skiljer man mellan arbetare, jordbruksarbetare och affärs/statsanställda. I de två sistnämnda grupperna — motsvarande ungefär Lantarbetsförbundets, Handels, SF:s och Kommunals organisationsområde på det fackliga planet — har Vpk erhållit ett något mindre stöd: 3-4 % av dessa kategoriers röster. Vpk:s andel av arbetarväljarna har sedan Särilviks undersökningar startade 1956 varit tämligen stabil. Någon egentlig framryckning kan man knappast tala om även om Vpk ökade sin andel av arbetarrösterna med 1 % mellan 1970 och 1973 års val. De

fackliga valen på de större arbetsplatserna i Sverige pekar också på Vpk:s svårigheter att knappa in på socialdemokratin förspång. Rent kvantitativt kan man åtminstone inte ännu se någon större positiv effekt av de vilda strejkerna och arbetarklassens ökade kamp för Vpk:s del. Det är främst LO, genom Meidnerfonder, marksocialiseringsidéer, § 32-utredande o.dyl., som förmått kanalisera dagens spirande arbetarradikalism. Däremot avspeglar sig mellanskiktets förändrade situation i Vpk:s elektoral bas. Från att ha fått 1 % av tjänstemännen-i-mellanställnings röster fram till 1964 erhöll Vpk 1970 4 % av denna kategoris röster och 1973 3 %. Studentkategorin, som infördes i Särilviks undersökningar 1968, gav 1973 hela 18 % av sina röster till Vpk mot 12 % 1970 och 5 % 1968.

Ovannämnda siffror refererar till stödet inom dessa klasser, skikt och kategorier till Vpk. Hur ter sig då bilden om man lämnar kategoriernas väljarbeteende och går till Vpk:s väljarstruktur, dvs. Vpk-rösterna uppdelade efter de yrkesgrupperingar som de officiella undersökningarna använder.

Statistiska centralbyrån och Bo Särilviks väljarundersökningar ger följande socio-ekonomiska bild av SKP/Vpk:s röstunderlag för perioden 1956-1973:

<i>Socialekonomiska grupper</i>	<i>Vänsterpartiet kommunisterna</i>					
	1956	1960	1964	1968	1970	1973
Högre tjänstemän, storföretagare m.fl.	0	0	0	5	2	3
Jordbrukare	0	4	1	2	1	1
Småföretagare	0	4	3	3	2	3
Tjänstemän i mellanställning	7	8	12	31	24	18
Affärsanställda, statsanställda m.fl.14	11	6	5	12	12	
Jordbruksarbetare	7	8	9	3	3	2
Arbetare	72	65	69	46	48	51
Studerande	–	–	–	5	8	10
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjupersoner	14	26	67	39	142	98

Källa: Riksdagsvalen, SCB, s. 90.

Antalet intervjupersoner är som synes litet och därmed är procentsiffrorna osäkra. Med strukturrationaliseringarna och omstöpnigen av den svenska samhällsformationen efter andra världskriget har emellertid en viss förändring av Vpk:s väljarstruktur skett. Följer man den gängse marxistiska klassindelningen säger oss dessa siffror att ca 65 % idag tillhör arbetarklassen i vid bemärkelse (arbetare, jordbruksarbetare, statsanställda samt pensionerade arbetare, de senare kodade efter sitt senaste yrke), 25-30 % tillhör mellanskikten (tjänstemän i mellanställning, studerande samt delar av kategorin högre tjänstemän) och ca 5 % tillhör småborgerliga och borgerliga skikt. Det har skett en breddning av den klassmässiga sammansättningen i förhållande till 1956 års val, startpunkten för Särilviks och SCB:s undersökningar. Omgrupperingen kan dateras till perioden 1964-68. Dessförinnan hade SKP till ca 90 % sina väljare i arbetarklassen med omnejd.

Vpk:s klassmässiga sammansättning

SKP/Vpk:s medlemsstruktur var länge i det närmaste identiskt lik den elektoral basen, dvs. medlemsmassan var en förminskning av väljarmassan. Vpk:s medlemmar rekryterades fram till 1960-talet primärt från arbetarklassen. På sina ställen har SKP/Vpk också haft sin förankring bland småbrukare eller 'yrkeskombinerade' med småbruk som bas, bl.a. i Västernorrland. Medlemmar med mellanskiktbakgrund har varit sällsynta. De intellektuella i partiet har varit försvinnande få, vilket också visat sig i frånvaro av en intellektuellt självständig och livaktig marxistisk tradition i Sverige.

Vpk:s officiella sammanställning av medlemsstrukturen ser ut så här:

		%
Arbetare	6 800	55
Pensionärer	2 800	22
Tjänstemän	1 300	11
Hemmafruar	700	6
Studerande	500	4
Småföretagare	300	2

Sammanställningen är baserad på en enkät med svar från 12 300 av Vpk:s 15 000 medlemmar presenterad inför partikongressen 1975.¹⁴⁷ Uppgifterna ger vid handen att 55 % av medlemmarna tillhör arbetarklassen i vid mening (klassificeringen har påverkats av Vpk:s teoretiska tendens att jämställa begreppen löntagare och arbetare) och en något högre procentsiffra uppnås om pensionärer och arbetarklassens kvinnor (hemmafruar) i stor utsträckning förs till arbetarklassen i vid mening. Men det är den lägre siffran som säger något om den 'aktiva', yrkesverksamma delen av klassen, den strategiskt intressanta. Det kan därför vara av intresse att också redogöra för de officiella siffrorna för facklig organisering:

LO	5 800
TCO	900
SACO-SR	200

Arbetarklassen, här liktydigt med LO-området, krymper återigen och en rimlig uppskattning är att mellan 1/3 och 1/2 av Vpk:s medlemmar tillhör den yrkesverksamma delen av arbetarklassen i vid bemärkelse, dvs. f.d. arbetare (pensionärer) och arbetarklassens kvinnor (hemmafruar) uteslutna.

En stor del av Vpk:s medlemmar är pensionärer och närmare 5 000 medlemmar – 1/3 – är över 60 år, vilket pekar på de svårigheter SKP/Vpk hade att rekrytera medlemmar under främst 1950-talet. Det oroväckande är att den förnying eller förnyelse av medlemskader som skett under senare år – över 3 000 nya medlemmar sedan 1971 – i stor utsträckning inte skett i arbetarklassen.

Detta hänger naturligtvis ihop med den radikaliserings som ägde rum bland 'nya' samhällsskikt under 60-talets slut och därefter. Breddningen av Vpk:s medlemsbas är naturligtvis bra i perspektivet av en bred klassallians med arbetarklassen som kärna för en förändring av samhällsstrukturen. Men viktigt för ett parti av Vpk:s typ är också att det förmår behålla sin karaktär av arbetarparti.

Antar man, rent hypotetiskt, men kanske inte helt otroligt, att tjänstemännen (TCO- och SACO-anslutna) samt studerandekategorin tillhör de nyinträdda medlemmarna innebär det att ca 2/3 av de nyrekryterade har kommit från skikt utanför arbetarklassen. Om dessa uppgifter skulle visa sig riktiga pekar de på en allvarlig svaghet. Naturligtvis har den inget med det socialdemokratiska partiet om akademikerparti att göra. Det är en svaghet betingad av de senaste årens politiska konjunktur. Frågan är i vad mån en förändring är 'på gång' eller kan komma att inträffa.

Nyrekryteringen av medlemmar till Vpk har under senare år främst skett från olika mellanskikt-kategorier och denna rekrytering har delvis satt sin prägel på Vpk:s agerande under senare år. En kontrast till denna utveckling är Vpk:s ungdomsförbund: KU har kraftfullt betonat att man är en arbetarungdomsorganisation och funnit en profil något annorlunda än partiets. KU:s fackliga ungdomsprogram ligger i samklang med den fackliga politik som den radikala delen av partiledningens anhängare står för. Förutom att KU socialt och ideologiskt klarare har markerat sin hållning än partiet har ungdomsförbundet dessutom politiskt/organisatoriskt fört en hårdare linje mot partihögern och *Norrskensflammans* anhängare.

¹⁴⁷ Vänsterpartiet Kommunisterna, *Verksamhetsberättelse 1972-75*, s. 51.

Vpk och socialdemokratin

Mellanskiktens förändrade situation och arbetarklassens ökade strejkbenägenhet har sin grund i den kris som utmärkt västkapsitalismen under senare år; dessa krisfenomen var kanske bara skönjbara när revolten och strejkerna tog sin början men börjar nu bli möjliga att skåda i hela sin vidd – i Europa främst i England och Sydeuropa men på nära håll också i Danmark. Den svenska kapitalismens ekonomisk-politiska ramar har också förändrats under 70-talet. Perioden har präglats av snabba ekonomiska upp- och nedgångar. Konjunkturerna har långtifrån varit stabila eller entydiga. 1971-72 nåddes Sverige av den första ordentliga arbetslöshetskrisen; därpå följde oljekrisen och de ökade utlandslånen. Marginalerna för den socialdemokratiska reformpolitiken har minskat men, vilket bör betonas, knappast försvunnit. Socialdemokratin har otvivelaktigt genom ökad statlig intervention delvis förmått lösa den typ av nya problem som regeringen ställdes inför vid decenniets början. Frågan är bara för hur länge.

Socialdemokratin har inte dragit fördel av mellanskiktens revolt men å andra sidan bibehållit sin starka position i arbetarklassen. SAP:s dominans i arbetarklassen och samtidiga regeringsinnehav sätter sina givna ramar för Vpk:s agerande. Vpk är på många punkter låst i en understödjarposition i riksdagen och har genom sin svaga klassförankring svårt att utveckla en positiv alternativ politik. Häri skiljer sig naturligtvis situationen enormt från Sydeuropa där det är borgerligheten som direkt innehar regeringsposterna och där kommunisternas positioner i arbetarklassen är av en helt annan dimension. I Frankrike och Italien framstår därför PCF och PCI också som reella parlamentariska alternativ.

Genom parlamentets centrala roll i reproduktionen av politiken och de stora möjligheter den tjugoföråriga stabila efterkrigskapitalismen gav den svenska socialdemokratin har Vpk, kanske mer än många andra kommunistiska partier i Europa, hamnat i en besvärlig position vad gäller att formulera en alternativ politisk strategi. Det slår bl.a. igenom i Vpk-programmets syn på övergången till socialismen. För att citera signaturen FT:s kommentar i *Zenit* nr 31 till 1972 års Vpk-kongress:

'Det konkreta strategiska förhållandet till socialdemokratin, den revolutionära situationen, revolutionen – det är de stora tystnaderna i Vpk:s program. Dessa frågor är inte bara olösta. Programmet ställer dem inte som problem och uppgifter. Det som står istället – ”gör facket till en kamporganisation”, ”folkets flertal i front mot storfinansen”, ”revolutionär regering”, dvs. stora men i rådande läge helt abstrakta paroller – uttrycker att centern är fången i samma politiska perspektiv som högern, trots sina försök att frigöra sig från det.'

Vpk och statsapparaten

Både högern och centern arbetar utifrån det schema som under efterkrigstiden varit den internationella kommunistiska rörelsens riktmärke: den parlamentariska vägen till socialismen.

Också Vpk:s taktiska syn är naturligtvis präglad av den parlamentariska position partiet befinner sig i, än mer det strategiska synsättet. Under riksdagsperioden 1970-73 då Vpk:s 17 mandat garanterade den socialdemokratiska regeringsmajoriteten på ett tydligare sätt än under den efterföljande mandatperioden prioriterades starkt arbetet i parlamentet. En positiv följd av detta var kopplingen mellan kampanjen mot moms på maten och stoppandet av regeringens momsförslag i maj 1972. Riksdagsperioden 1973-76 har däremot Vpk haft en marginell roll i tombolariksdagen – den ekonomiska politiken har avgjorts genom Hagaöverenskommelser och inte genom 'låsta' regeringspropositioner och omröstningar – och istället har Vpk talat mer om sig själv som ett 'aktionsparti'. Men frågan är om Vpk under den senare mandatperioden förmått genomföra någon enskild aktion eller kampanj som varit framgångsrikare än 'bort med moms på maten'? Det centrala i Vpk:s bundenhet till riksdagsarbetet är att 4 %-spärren utgör en vägvisare för partiets handlande. Norberg-fallet och de påfrestningar det innebar för Vpk:s Sifosiffror är ett talande exempel. Partiledningen var tvungen att på något sätt nå en kompromiss i god tid inför valet – en i och för sig helt riktig strävan med tanke

på den centrala roll riksdagen spelar i svenskt samhällsliv och den förlust för arbetarradikalism och vänster totalt sett ett Vpk-valresultat under 4 % skulle vara.

Av potentiellt stor betydelse på längre sikt är att Vpk:s budget till uppåt 75-80 % finansieras med statliga medel. Bara i kommunala bidrag, som primärt går till distrikt och partiföreningar, erhåller Vpk minst 1,5 miljoner kronor. Denna siffra är hämtad från 1972 års statliga partifinansieringsutredning (SOU 1972:62). Sedan dess har bidragen kraftigt ökat. Det direkta statliga partistödet uppgick 1975 till över 3 milj. kr. Under 1976 har en ny bidragstyp införts, ett informationsbidrag, som ger Vpk ytterligare ca 100 000 kr (75000 i grundbidrag samt 1 500 kr/mandat). Enligt ett uttalande av Vpk:s kassör i *Veckans Affärer* i maj 1976 uppgår det statliga bidraget under detta valår till 4,5 milj. Vpk:s ungdomsförbund får pengar från utbildningsdepartementet, SÖ och AMS. *Arbetartidningen/Ny Dag* får dels presstöd, dels huvuddelen av sina annonser från statliga verk o.dyl. Dessutom är *Ny Dags* planerade övergång till fyra- eller femdagarsstidning delvis orsakad av ett för Vpk skraddarsytt förslag i den statliga pressutredningen, SOU 1975:68.

Det kritiska momentet här är inte själva det faktum att Vpk tar emot statliga bidrag utan det beroende av dessa statliga medel för sin verksamhet som partiet utvecklat under senare år. Behovet att nå över 4 %-spärren är en nödvändighet inte enbart grundad i insikten om parlamentets centrala roll i de högt utvecklade kapitalistiska ländernas politiska liv utan också en nödvändighet för partiets och främst partiapparatens omedelbara överlevnad. I dagsläget reproduceras inte partiets existens främst genom medlemmarnas ekonomiska uppoffringar utan genom statliga medel. Detta gäller främst partiets centrala verksamhet. På lokal nivå bedriver ofta aktiva partiföreningar en omfattande insamlingsverksamhet som vida överstiger de kommunala bidrag de kommer i åtnjutande av. De passiva avdelningarna, som primärt existerar för att upprätthålla ett och annat kommunfullmäktigemandat, reproduceras däremot på det förstnämnda sättet. Liksom viktiga begrepp och problem är frånvarande i partiets strategiska program är partiledningen tyst på denna väsentliga punkt. Här finns nämligen ett utrymme för en utveckling i två olikartade riktningar: å ena sidan en central statlig partiverksamhet producerad och reproducerad av mer eller mindre statligt avlönade ombudsmän (svårutskolade politiker utan större möjligheter att erhålla andra typer av jobb; delvis jämförbara problem hade folkpartiet efter 1973 års val med sin nedskärning av ombudsmannakadern. Inom Vpk kunde man skymta problematiken i Västernorrland hösten 1975 med herrar Keteli och Moström), å andra sidan strejker, ockupationer, demonstrationer och andra aktiviteter från partiaktivisternas sida, en icke-statlig lokal verksamhet. De två utvecklingsvägarna möjliggör en dualism i partiets verksamhet liksom den kan fördjupa klyftan mellan ledning och medlemmar. Någon övergripande diskussion om detta problem har inte förts inom Vpk men inför 1975 års partikongress väcktes frågan om partifinansieringen i en motion. Genom en intetsägande formulering trollades problemet bort av partistyrelsen och den relativt kraftiga – men långtifrån tillräcklig för att häva det nuvarande statsberoendet – höjningen av medlemsavgiften som motionärerna yrkade på ville inte partiledningen ställa sig bakom.

Partiledningens materiella grundval är, provokativt uttryckt, den svenska statsapparaten. SKP/Vpk har sedan de interna striderna började på 1960-talet pendlat mellan lojaliteten till fosterlandet – programmatiskt uttryckt i den nationella vägen till socialismen – och lojaliteten till Sovjetunionen, dvs. vad *Norrskensflamman* brukar kalla proletär internationalism. SKP/Vpk mellan SAP-staten och Sovjetunionen har karakteriserat situationen under de senaste femton åren: trycket från a) den inhemska arbetarrörelsens dominerande kraft (å ena sidan effekterna av SAP:s långa regeringsinnehav och å andra sidan SAP som faktor i arbetarklassens ideologiska miljö) och b) den internationella kommunistiska rörelsens dominerande kraft. Ingenting har förändrats i Vpk:s grundläggande position i svensk politik. Socialdemokratin är fortfarande det dominerande partiet i arbetarklassen och upprätthåller samtidigt regeringsmakten medan Vpk pendlar kring 4 %-streck. Däremot uppträder Vpk:s ledning stundtals som om situationen hade förändrats radikalt. Ett exempel på detta är förslaget till folkfront eller gemensamt program som Lars Werner lade fram i början av 1976. Ett liknande exempel, fast lite mera förståeligt med tanke på styrkeförhållandena, är Vpk-Stockholms

inbjudan till Ingvar Carlsson, Stockholms arbetarekommun (s) och hyresgäströrelsens ledning till en bostadspolitisk konferens. Av taktiska skäl kan det även för ett litet parti ibland vara tillåtet att göra utspel av detta slag. Men det är farligt om de egna medlemmarna får intrycket att det är fråga om allvarliga bud när så icke kan vara fallet. Idéer eller utspel av detta slag förutsätter något som idag inte finns: två någorlunda jämbördiga parter inom arbetarrörelsen, två parter som på någorlunda rimliga villkor kan enas om att driva vissa gemensamma frågor. Sådan är situationen idag i Italien och Frankrike, där dessutom kommunisterna är den dominerande kraften i arbetarklassen. Men Sverige är inte något Italien eller Frankrike.

Den historiska kompromissen eller det gemensamma programmet är inget alternativ för Vpk, knappast ens om SAP förlorar regeringsmakten i september 1976 – erfarenheterna från Danmark och Norge pekar på det. Mycket allmänt talat kräver situationen idag att Vpk förmår utforma en egen konkret alternativ politik som är någonting radikalt annorlunda än dagens ideologiska pendling mellan 'stat (SAP) och kapital hand i hand' och å andra sidan 'gemensam vänsterfront med SAP mot storfinansen', en konkret alternativ politik som förmår föra den bitvis mycket positiva 'bort med moms på maten'-kampanjen vidare, som förmår koppla ihop aktioner med parlamentarisk verksamhet på icke-sekteristisk grund, som förmår konkretisera parollen 'driv politiken åt vänster' men som förmår göra det med tonvikt lagd på arbetarklassens intressen och medvetenhet, ej mellanskiktens.

Avslutning

Sammanfattningsvis vill den här artikeln peka på följande fyra punkter:

1. Den hittillsvarande stabiliteten i det svenska samhället; en stabilitet som också kommit Vpk till del genom en bevarad men samtidigt, framför allt i förhållande till socialdemokratin, relativt oförändrad marginell roll i arbetarklassen från 1950-talet och framåt.
2. Den svaghet det innebär för Vpk:s organisatoriska struktur att vara så beroende av bidragen från statsapparaten. För ett parti, som i sitt program talar om kapitalismens störtande och upprättande av folkmakt, är det naturligtvis inte likgiltigt om den organisatoriska existensen säkras genom medlemmarnas ansträngningar eller koncessioner från den rådande klassmakten. Effekterna av detta beroende kan också ge upphov till en verksamhet med två ansikten: en central och statlig, en lokal och icke-statlig – en verksamhet som upprätthålles av anställda funktionärer och en som upprätthålles av medlemmarna.
3. Den breddning av Vpk:s väljar- och medlemskår som ägt rum under senare år och studentrevoltens positiva återverkningar på Vpk. Däremot har inte de många 'vilda' strejkerna under 1970-talet givit samma omedelbara (studentrevolten hade en 'eftersläpning' på tre–fyra år) utdelning och nyrekryteringen av medlemmar från arbetarklassen har gått trögt för Vpk:s del hittills.
4. De förskjutningar som ägt rum inom och mellan de stridande ideologiska tendenserna från 1960-talets mitt och framåt. Avsaknaden av stabilitet hos de stridande grupperna – bl.a. beroende på att en majoritet inom dagens båda grupper är ideologiskt men också socialt tämligen lika – pekar på möjligheterna för nya allianser och grupperingar, möjligheter att formulera en ny politik. Framför allt den dominerande gruppen, de som slöt upp bakom Lars Werner på Vpk-kongressen 1975, präglas av en framtoning som minst sagt är diffus. Gruppen är idag enad mot *Norrskensflamman* men frågan är vad som är eller vad som kan bli dess positiva alternativ.

Finns det då några klart positiva drag i utvecklingen för Vpk:s del? Arbetarradikalismen har med undantag för några viktiga tidpunkter (senast 1944-47) varit svag i Skandinavien och Sverige och några omedelbara förändringar är inte att vänta. Det krävs tämligen avgörande samhälleliga förändringar för att bryta upp ett sedan länge givet mönster i de sociala klassernas stöd åt olika organisationer och partier. Den ganska omfattande arbetslöshetskrisen i Danmark under senare år och upplösningen av de gamla banden mellan partier och väljare (klassrepresentanter och

klass/skikt) har inte givit vänsterpartierna de utdelningar, som hoppfulla medlemmar en gång trodde var möjliga. Ändå har den danska vänstern icke obetydligt förstärkts.

I Sverige är det dock inte omöjligt att en del av den kader i arbetarklassen som framträtt med strejkrörelsen kan komma att sluta sig till Vpk, dvs. att den svaghet som nämndes under punkt tre ovan förmår övergå i sin motsats. Det har som tidigare påpekats skett en uppräckning av Vpk:s fackliga politik under senare år som kan komma att ge resultat. Det stora antalet stencilerade arbetsplatstidningar pekar på dessa möjligheter.

Men vägen från flygblad och propaganda till reella inbrytningar är lång. Det visar inte minst smågruppernas aktivitet på arbetsplatserna från 1970 och framåt. Med detta vill jag inte likställa gruppernas möjligheter med Vpk:s. Framgångar i arbetarklassen kan också leda till en profilering och en mer militant hållning vis-a-vis socialdemokratin – framför allt om SAP hamnar utanför regeringen – men kvar finns kanske för Vpk:s del det parlamentariska arbetet som motverkande faktor. Vpk kan också numerärt förstärkas genom att mindre grupper lämnar någon eller några av smågrupperna och återvänder till fadershuset – något som pekar på behovet av en i största möjliga utsträckning anti-sekteristisk inställning till dessa grupper, till 'avgrundsvänstern'. KU:s utveckling pekar också på möjligheter till förstärkning och inlussning av skolade medlemmar.

Förändringar inom den internationella kommunistiska rörelsen kan därutöver ge upphov till nya möjligheter. Framgångar för de italienska, franska och/eller spanska kommunistiska partierna kan ge möjligheter till en kraftigare betoning av en självständig hållning gentemot både SAP och *Norrskensflamman* ifråga om övergången till och uppbygget av socialismen. Slutligen måste man hålla i minnet den stora betydelsen som den sino-sovjetiska konflikten haft på den internationella kommunistiska rörelsen. Det finns idag inga tecken som tyder på en förändring av relationerna mellan Sovjet och Kina, mellan SUKP och KKP. Men det betyder inte att en förändring är en omöjlighet och att en ned- eller upptrappning av konflikten inte skulle få konsekvenser för de kommunistiska partierna världen över.

Utbrytningen ur VPK

Ingvar Johansson, Sven E. Olsson

Ur *Zenit* nr 50 (april/maj 1977)

Den svenska kommunismens historia är kantad av partisprängningar och avspjälkningar, och det ligger en påtaglig symbolik i förhållandet att en gruppering bryter sig ur VPK just när partiet skall påbörja sitt 60-årsfirande. Även om tidpunkten för utbrytningen kanske kom lite överraskande har de linjer utefter vilka den skedde varit uppdragna sedan lång tid tillbaka. Senast i *Zenit* nr 47 skisserades dessa linjer, men vi skall här återigen rekapitulera bakgrunden till och de bestämmande momenten i klyvningen, för att senare i artikeln granska både det nybildade Arbetarpartiet kommunisterna (APK) och det nu modifierade Vänsterpartiet kommunisterna (VPK), samt diskutera partisprängningens betydelse för svensk vänster.

Allmän bakgrund

Det är två moment som varit bestämmande för utvecklingen i alla västeuropeiska kommunistpartier de senaste två decennierna. Det är dels avstaliniseringsprocessen som påbörjades med SUKP:s 20:e partikongress 1956, dels ett yttre moment, den radikaliserings av vissa mellanskikt och studerande som skedde i den västeuropeiska kapitalismen under 60-talet.

Den kritik som på 20:e partikongressen riktades mot politiken under stalintiden, ledde till att de västeuropeiska partierna uppdelades i två strömningar: å ena sidan de som menade att kritiken inte hade några egentliga konsekvenser varken för den politik som fördes eller för de inomorganisatoriska förhållandena, dvs *traditionalisterna*, å andra sidan de som menade att en naturlig konsekvens av kritiken var en ordentlig omprövning både av politik och organisatoriska förhållanden, dvs *modernisterna*.

Det parti där den modernistiska reaktionen blev starkast var det italienska med partiledaren Togliatti. Den senare hävdade t ex ganska omgående att stalintidens misstag inte kunde reduceras till frågan om personkulten. Av dagens tre kommunistiska gravitationscentra, Moskva, Peking och Rom, var det Rom som först öppet började distansera sig från Moskva. Den kinesiska eller maoistiska reaktionen mot Moskvans ledande roll var samtidigt en reaktion mot modernisterna. Det var t o m så att KKP inledde sitt angrepp på SUKP genom att angripa det italienska partiet. Att KKP senare genom sin brytning med Moskva faktiskt kom att stärka självständighetssträvandena i Rom är en annan sak. Splittringen Peking–Moskva fick som bekant effekter också i Sverige. 1967 bildades genom en utbrytning ur VPK KFML/SKP, och denna gruppering kritiserade liksom KKP både traditionalister och modernister. Förhållandet till Kina har därefter inte spelat någon roll i de interna VPK-debatterna.

1956 är ett viktigt årtal, ty då uppstod modernismen, men 1968 är ett minst lika viktigt årtal, ty då konsoliderades slutgiltigt modernisternas misstro till Sovjetunionen som den ledande kraften. Invasionen i Tjeckoslovakien släckte alla förhoppningar om att Sovjet någorlunda snabbt skulle kunna förändra både in- och utrikespolitik i mera demokratisk riktning. Pricken över i:et satte naturligtvis Bresjnevdoktrinen om Sovjets rätt att i vissa situationer inskrida i de andra östeuropeiska länderna. Före 1968 hade man i alla fall kunnat hoppas. Det var ju SUKP som inledde kritiken mot stalintidens politik, och åren under Chrusjtjov innebar trots allt vissa förändringar till det bättre.

Det andra moment som bestämt den senare utveckling är som sagt den historiskt helt nya radikaliserings av studerande och vissa mellanskikt. Studentrevoltens spektakulära år 1968-69, som byggde på en samtidig protest mot imperialismen och utbildningssystemet, efterföljdes av en fas där klasskampen i respektive hemland kom i fokus, och då stora grupper av de studerande började närma sig kommunistpartierna. Redan före -68 hade en rörelse kunnat märkas bland vissa

mellanskikt, en rörelse som anslöt sig till kritiken av traditionalisterna, men som hade ett lite oklart förhållande till modernisterna. Denna rörelse har hela tiden vuxit i styrka, och på 70-talet alltmer närmade sig kommunistpartierna, – det senare samtidigt med studentrörelsen. Man kan säga att de två rörelserna på 70-talet sammansmälter till en.

I den mån den sistnämnda rörelsen sökt sig till kommunistpartierna har den normalt backat upp modernisterna i deras kamp mot traditionalisterna, och vi skall senare låta den falla in under begreppet modernism, men man kan inte helt identifiera den med modernismen eftersom deras respektive historia är olikartad. Modernisterna har gradvis intagit en allt självständigare hållning gentemot Sovjet, medan student/mellanskiktsrörelsen närmast startade med ett kraftigt avståndstagande (i samband med invasionen i Tjeckoslovakien) vilket senare i viss mån har modifierats. Rörelserna har också olika socialt underlag. Den överväldigande majoriteten av de ursprungliga modernisterna, 56-års män, var arbetare.

En förståelse av dagens västeuropeiska kommunistpartier kräver att man ser tredelningen traditionalister – modernister – student/mellanskiktsrörelsen. Väsentligt i sammanhanget är att när den tredje grupperingen trädde in på scenen fanns de andra två grupperingarna redan där.

Utvecklingen inom SKP/VPK

1956-67

Vi skall nu se på hur de nämnda momenten konkret har fungerat i fallet Sverige, med snabba sidoblickar på de andra nordiska länderna. I inget land sammanfaller den ovan gjorda tredelningen med tre partier, men Danmark kommer väldigt nära med de tre parlamentariskt representerade partierna Danmarks kommunistparti (DKP), Socialistisk folkeparti (SF) och Venstresocialisterna (VS). Motsättningen mellan modernister och traditionalister i Danmark spetsades till genom att ordföranden i DKP, Aksel Larsen, var modernist trots att det inte som i Italien fanns någon självständighetstradition inom partiet att falla tillbaka på. Mycket snabbt skärptes motsättningarna, och SF bildades redan 1958.

I Sverige var det mycket få personer i partiledningen som från början intog en modernistisk position, och även om de velat hade de troligen på 50-talet inte styrkan att kunna bilda ett svenskt SF. Efter det mycket dåliga valet 1962 växte emellertid partioppositionen i styrka och 1964 ersattes traditionalisten Hilding Hagberg med modernisten C. H. Hermansson. Året före, 1963, utkämpades också en strid om ordförandeposten i ungdomsförbundet. Rolf Hagel, som var partiledningens man, tvingades då avgå till förmån för modernisten Kjell E. Johansson, som backades upp av bl a Lars Werner och Ingemar Andersson (Ny Dags nuvarande chefredaktör).

Den svenska modernismen har en del särdrag, och det viktigaste av dem är att frågorna om Östeuropa och den inre partidemokratien har vävts ihop med frågan om politiken gentemot socialdemokratien. Modernisterna kritiserade ganska kraftigt den passiva politik som hade förts under 50-talet och som traditionalisterna ville fortsätta med.

Hermansson hade knappt hunnit tillträda som partiordförande förrän den nämnda mellanskiktsrörelsen började växa fram, först i skepnad av den s k nyvänstern. Hermanssonfalangen började medvetet föra en politik som gick ut på att knyta denna rörelse till partiet. Detta gjorde man dels därför att det fanns en viss ideologisk samstämmighet, och dels därför att man ville undvika en splittring mellan ett kommunistparti och ett socialistiskt folkparti. (I Norge hade 1961 ett socialistiskt folkparti uppstått helt vid sidan av NKP.) Manövern lyckades, och på kongressen 1967 togs ett helt nytt program, och partiet förvandlades från Sveriges kommunistiska parti till Vänsterpartiet kommunisterna. Också partistyrelsen fick kraftigt förändrad sammansättning, men trots detta var kampen mellan modernister och traditionalister närmast obefintlig under åren 1964 till 1967. Detta hänger samman med att de båda tendenserna under denna period hade två gemensamma fiender. Det var dels den gruppering, med Nils Holmberg och Bo Gustavsson i spetsen, som förde fram den

kinesiska linjen, och i samband med kongressen lämnade partiet och bildade KFML; och det var dels en rent reformistisk eller extremt modernistisk tendens, med förankring främst bland fackliga förtroendemän i Byggettan i Stockholm. Nio personer i den senare grupperingen lämnade 1968 partiet och gick in i SAP; en av dem var Sven Landin, ledamot i 1967 års programkommission.

1968-75

1968 inträffade flera saker som aktualiserade de latenta motsättningarna i partiet. Vi skall nämna tre. För det första polariserade studentuppsvinget partiet i en grupp som ville att man skulle ha överseende med studentvänsterismen och försöka få någon form av allians med studenterna, och en annan som menade att de intellektuella inte är särdeles intressanta för partiet och dessutom försvarar en 'arbetarsamverkan'. För det andra stod det efter valet helt klart att nyvänstern inte var på väg att göra några inbrytningar bland de socialdemokratiska arbetarna, och det var denna förhoppning som hade fått hela partiet att ställa sig bakom den valsamverkan man hade haft med nyvänsterorganisationen Socialistiska förbundet. För det tredje marscherade så Sovjet in i Tjeckoslovakien.

Partiledningens kritik av invasionen i Tjeckoslovakien blev den fråga som fick traditionalisterna att börja samordna sin kritik av modernismen. Som nyss framgått sammanföll detta i tiden både med nyvänsterns uteblivna framgångar och studentrörelsen med dess vänsteristiska inslag. Oenigheten inom VPK beträffande politiken gentemot studentrörelsen gick från början inte längs linjen modernister-traditionalister, men genom studentrörelsens kritik av invasionen tenderade frågorna att sammanfalla.

På partikongressen 1969 utkämpades en bitter strid mellan Hermanssonfalangen och gruppen kring Norrskensflamman. Den senare lyckades driva igenom att det ekonomiska stödet till nyvänstertidningen *Tidsignal* drogs in, och i den partistyrrelse som tillsattes fanns många som stod nära de krafter som idag har lämnat VPK. Å andra sidan fick modernisterna igenom ett handlingsprogram som i vissa stycken kan ses som ett steg åt vänster jämfört med 67 års program, och som tyder på en viss självrannsakan, till en del säkert framtvungad av den intensiva kritiken från KFML.

År 1969 avslutades med hamnarbetarstrejken i Göteborg, och klasskampen började anta synliga former. 1970 blev den med gruvstrejken äntligen synlig för hela vänstern. Alla grupperingar modifierades, traditionalisterna dock undantagna. Student/mellanskiktetsrörelsen, som jämfört med 60-talets mitt nu verkligen blivit en rörelse, upptäckte arbetarklassen och började röra sig mot VPK, och modernisterna i partiet började inse den verkliga betydelsen av sin parlamentariska fixering och sitt försummade fackliga arbete.

Strejkrörelsens effekt på VPK blev en inte helt motsättningsfri förening av modernisterna och student/mellanskiktetsrörelsen. Vi kommer i fortsättningen att kalla hela denna gruppering för modernisterna, vilket innebär att vi definierar modernismen som en rörelse som, till skillnad från traditionalisterna, vill utforma en radikalt ny kommunistisk politik. Begreppet modernism står i sig inte för en positivt specificerad politik, utan begreppet är negativt definierat. Modernismen har delvis olika innehåll under olika perioder. Begreppsavgränsningen rättfärdigas av att det finns en grupp i partiet som varit med om att bära upp modernismen i båda dess två hittillsvarande faser. Socialt sett bars, som tidigare sagts, modernismen från början upp nästan uteslutande av arbetare. I mitten av 60-talet anslöt sig så en svag mellanskiktetsrörelse utan att innehållet i modernismen förändrades. 1970 började så, samtidigt som innehållet förändrades, en stark student/mellanskiktetsrörelse att ansluta sig, och något senare också så yngre arbetare.

70-talsmodernismens intåg i partiet medförde en påtaglig uppryckning av arbetet. En facklig sekreterare tillsattes på nytt (posten avskaffades 1962), arbetsplatstidningar började ges ut och nytt studiematerial producerades. Självständigheten mot socialdemokratin poängterades ytterligare en aning, och fick sitt mest konkreta uttryck i att partiet började ordna egna 1:a majdemonstrationer.

Som en effekt av allt det ovan nämnda började partiet äntligen kunna dra till sig yngre arbetare, och börja reparera skadorna efter det kalla kriget. Denna den för partiet på sikt viktigaste gruppen

började alltså komma till partiet först när modernismen förändrat innehåll. Den har därför ingen ideologisk förhistoria som de ursprungliga modernisterna och student/mellanskiktmodernisterna.

Riksdagsvalet 1970 blev en framgång för VPK, och partiet fick en riksdagsgrupp som till skillnad från partistyrelsen var helt dominerad av modernisterna. Detta skapade ett gott utgångsläge inför partikongressen 1972, där modernisterna kunde anta ett nytt partiprogram och till fördel för sig själva ändra majoritetsförhållandena i partistyrelsen, dock utan att traditionalisterna helt försvann. Partiets nya studiematerial var svårsmält för traditionalisterna, och de tvingades damma av Kuusinens *Marxismen-leninismens grunder* och starta egna studiecirklar. Allt detta ökade naturligtvis polariseringen, liksom utvisningen av Solsjenitsyn och modernisternas anti-kärnkraftlinje.

Polariseringen förstärktes också av internationella förhållanden. Efter invasionen i Tjeckoslovakien började SUKP för första gången gå till ideologisk offensiv mot de europeiska kommunistpartiernas självständighetssträvanden. SUKP hävdade Sovjetunionens ledande roll och ordnade en konferens 1969 i den misslyckade avsikten att fördöma Kina. (VPK sände sin dåvarande vice ordförande Werner, inte som delegat, utan enbart som observatör.) SUKP nöjde sig emellertid inte med detta. Man stöttade bl a aktivt upp en utbrytning ur det spanska kommunistpartiet, den s k Lister-gruppen, vars ledning var placerad i Moskva. VPK åkte snålskjuts på den polemik som de sydeuropeiska kommunistpartierna hade med SUKP. Så t ex översattes och publicerades en del av det spanska partiets fräna kritik i VPK:s teoretiska organ *Socialistisk debatt*.

Av det sist sagda får man inte förledas tro att inställningen till Sovjet varit den axel kring vilken hela utvecklingen i VPK snurrat. Som tidigare sagts har frågan om politiken gentemot socialdemokratin varit minst lika viktig, även om den aldrig blivit konkretiserad på det sätt som Tjeckoslovakieninvasionen konkretiserade motsättningarna i synen på Sovjet. Traditionalisterna vill i minst två avseenden gripa tillbaka på 50-talets politik. De vill dels ha den gamla lojaliteten gentemot Sovjet, och de vill dels ha 50-talets defensiva politik gentemot socialdemokratin; det senare innebär också stark betoning av det parlamentariska arbetet. Dessa två moment kan naturligtvis harmoniera endast om SUKP stöttar den beskrivna politiken gentemot socialdemokratin. En intressant sak, som vi senare något skall återkomma till i behandlingen av utbrytargruppen APK, är att Sovjet under 70-talet sporadiskt har intagit någon slags vänsterståndpunkt och kritiserat de västeuropeiska kommunistpartierna för parlamentariska illusioner och socialdemokratiska positioner. Detta inträffade bl a i samband med utvecklingen i Portugal 74-75.

Slutfasen före traditionalisternas utbrytning

Fram till kongressen 1975 djupnade klyftan mellan traditionalisterna och modernisterna. På kongressen slogs de förra nästan helt ut ur partistyrelsen. Kvar blev Olof Nilsson i Uddevalla och de tre som under det sista halvåret före utbrytningen gjorde sig kända som 'reservanterna': Rolf Hagel, riksdagsman och tidigare ordförande i Göteborgsdistriktet, Ivar Hermansson, ordförande i Gruvfyran i MalMBERGET och den som stod för partiets högerlinje i gruvstrejken, samt Rune Pettersson, f d riksdagsman och ordförande i Mälardistriktet.

Kärngruppen bland traditionalisterna hade förmodligen redan före kongressen beslutat sig för att försöka skapa en 'finsk' situation i miniatyr i partiet. En helt igenom 'finsk' situation med två lika starka grupperingar var redan för sent att tänka på, men det framstod säkert som möjligt för dem att skapa en bastion inom partiet med vilken partiledningen skulle vara tvungen att föra informella förhandlingar före varje viktigt beslut. Med detta som bakgrund blir det förstäligt varför man på kongressen satte upp Hagel som motkandidat till Werner vid valet av partiordförande, trots att det var helt klart att Hagel var chanslös. Man ville helt enkelt framställa partiet som delat i två fraktioner.

Partiledningen var å sin sida mycket rädd för att en 'finsk' situation, om än i miniatyr, skulle uppkomma. Att motsättningen fick den här formen gjorde att den automatiskt skärptes ytterligare. En annan, ofta förbisedd, orsak till skärpningen var att också traditionalisterna fått en, om än liten

tillströmning av yngre krafter. Denna tillströmning hade två effekter, dels gav den traditionalisterna ökat självförtroende, dels krävde de yngre ideologisk kamp.

Som vanligt när den ideologiska oenigheten i frivilliga politiska organisationer blir djup, upphör stadgarna till stor del att fungera, och efter diverse mer eller mindre uppmärksammade turer från båda grupperingarna, hade partiet på vissa platser i både Västernorrland och Norrbotten fått en parallell organisering. Samtidigt med detta lyckades modernisterna i Göteborg och Malmö, traditionalisternas två andra starka fästener, tränga tillbaka traditionalisterna, och inför årsmötena som skulle hållas i mars 77 var modernisterna helt säkra på att ta över i Göteborg, och hade stora förhoppningar om att kunna ta över i Malmö. I detta läge hade också traditionalisternas parallellorganisation i Västernorrland förklarats som stående utanför partiet. Partiledningen tycktes nu ganska nöjd och beredd acceptera de rådande styrkeförhållandena, vilket alltså trots allt innebar en 'finsk' situation i Norrbotten, men endast där. Traditionalisterna, som anat oråd allt sedan valet 76 där deras spränglistor gått dåligt, kunde däremot inte acceptera de nya styrkeförhållandena. (Se valanalysen i Zenit nr 48.) Den sedan en tid diskuterade frågan om en utbrytning påskyndades av hotet om att framstå som en ren Norrbottenfraktion. Strax före årsmötena i Göteborg och Malmö beslöt man lämna VPK och bilda ett nytt parti.

Arbetarpartiet kommunisterna

Om vi lämnar den ganska ointressanta frågan om vem som mest brutit mot stadgarna, traditionalisterna eller modernisterna, har APK motiverat sin utbrytning främst med att VPK inte längre är ett arbetarparti. APK har med detta velat säga att VPK:s politik helt bestäms av de nytilkomna mellanskikten, dels velat antyda att endast en minoritet av arbetarna i VPK faktiskt omfattar den förda politiken. Det senare är ganska lätt att visa att det inte stämmer, men den första frågeställningen behöver utredas en smula.

Av den tidigare gjorda historiken framgår att det är flera moment som bestämmer utvecklingen; speciellt viktigt är naturligtvis förhållandet att modernismen uppstår före student/mellanskiktsrörelsen, men lika viktigt är den påtalade förening av de båda tendenserna som sker i strejkrörelsens kölvatten. Båda sidor modifieras i sammanfogningsprocessen. Vilken sida som modifieras mest är dock svårt att säga. Men det bör påpekas att modernisternas vikt vid arbete i etablerade organisationer och folkrörelser som LO, Konsum och hyresgäströrelsen idag är fast förankrat i hela VPK, medan däremot studentrörelsens antiparlamentarism saknar fotfäste i organisationen och bland merparten av medlemmarna.

Traditionalisternas svårighet att se detta komplicerade mönster torde bli härröra ur deras benägenhet att i klassisk 'stalinistisk' stil inte se motsättningarna som rotade i den omgivande sociala verkligheten, utan istället letar efter en 'hjärntrust' som skapar och sprider den enligt dem felaktiga politiska linjen. Ibland har den 'onda hjärnan' varit C. H. Hermansson, ibland Jörn Svensson.

För att förstå traditionalisternas syn på mellanskikten i VPK måste ytterligare ett par saker nämnas. När mellanskikten gick in i VPK på platser som t ex Malmö och Göteborg, innebar detta inte att antalet styrelse- och utskottsposter ökades. De nya gruppernas representation kom därför att gå ut över äldre partimedlemmar, och på styrkeförhållandena i partiet blev det mestadels traditionalisterna som fick ge plats för mellanskikten i VPK. Det är på så vis i viss mån förståeligt att APK i denna situation har svårt att göra skillnad mellan att mellanskikten *ansluter* sig till en existerande politik och att de *skapar* denna politik.

Också de fackliga valen har givit upphov till illusioner, som förstärkt traditionalisterna i deras tro att VPK håller på att bli något annat än ett arbetarparti. I några gamla viktiga kommunistiska fästener har de fackliga valen visat en klart nedåtgående trend för VPK. Vi ska senare närmare analysera denna utveckling, och här bara återge slutsatsen: den nedåtgående trenden i vissa fack har primärt inte sin rot i försvagade sympatier för VPK utan i vissa branschmässiga egenheter som påverkat

åldersfördelningen. Men för den som inte är intresserad av den här typen av analyser kan resultaten framstå som förfärande.

Det nya partiets organisatoriska bas

Hur starkt är det nya partiet? På partikongressen 1975 erhöll Rolf Hagel en tredjedel av kongressdelegaternas röster i ordförandevallet. Kommer lika många VPK-medlemmar att ställa sig bakom det nya partiet? Kommer VPK att få uppleva en formlig massutvandring av medlemmar under 1977?

Svaret på frågan är med största sannolikhet nej. Traditionalisternas anhängare var överrepresenterade på VPK-kongressen 1975, vilket tidigare framhållits i *Zenit* (se förutom nr 47 också kongresskommentaren i nr 40). Rolf Hagel kunde dessutom räkna med stöd från försiktiga distriktombudsmän. Det är dock en sak att 'ge sin röst' åt en kandidat, men en helt annan att hängivet delta i ett organisationsuppbygge med osäkra framtidsutsikter.

APK:s egna uppskattningar och förhoppningar är att nå ett medlemsantal motsvarande 1/3 av VPK:s till den kongress det skall ha i sommar. Siffran 5 000 medlemmar har nämnts från APK-ledningens sida, varav 1 500 i Norrbotten (halva distriktet). 1 000 i Göteborg, 4-500 i Stockholm samt resten fördelat på övriga landet. Stödet i Norrbotten är idag svårt att bedöma, men övriga siffror förefaller överdrivna. Nästan inga siffror på antalet medlemmar som lämnat VPK har publicerats i Norrskensflamman och de siffror VPK har presenterat har APK bara på ett allmänt plan tagit avstånd ifrån: 'VPK bollar med statistik'.

Istället för uppåt 30 % torde Norrskensflamman bas i VPK inskränka sig till mellan 10 och 15 %, dvs mellan 1 500 och, mycket högt räknat, 2 500 medlemmar kommer att lämna VPK för APK under året. Dessutom kommer ett mindre antal att passiviseras av striderna och av den anledningen hamna utanför båda partierna; uppskattningsvis 500 inräknat diverse 'kartoteksläk' som för länge sedan borde avförts från matriklarna. Passiviseringen kommer naturligtvis främst att drabba medlemmar i Norrbotten och Göteborg, där striderna varit mest omfattande.

APK och våra egna beräkningar skall jämföras med VPKs officiella siffror från mitten av mars (Ny Dag nr 23/1977): 770 utbrytare i hela landet exklusive Norrbotten, där VPK uppskattar antalet till 6-700. VPK menar att totalt ca 1 500 eller knappt 10% har lämnat partiet. Våra uppskattningar säger att högst 3 000 kommer att lämna VPK eller passiviseras. Å andra sidan redovisar VPK-ledningen uppemot 1 000 medlemsansökningar under perioden 1-21 mars. I så fall torde nettoförlusten inskränka sig till ca 10 %.

Var är det då VPK förlorar medlemmar? Främst i Norrbotten, där båda grupperna anser sig ha majoriteten bakom sig. VPK hävdar att endast ca 25 % av medlemmarna utträtt. Vid en närmare granskning, som dock innehåller betydande osäkerhetsmarginaler, förefaller det som om mellan en tredjedel och hälften av medlemmarna står bakom Norrskensflamman, dvs sluter sig till APK, och mellan hälften och två tredjedelar står bakom VPK:s nya distriktsledning, dvs att majoriteten av distriktets medlemmar står kvar i VPK.

I Göteborg är det inte 1 000 utan snarare 300 som lämnar VPK, dvs ca 20 % av medlemmarna. Också i Skåne rör det sig om en procentsiffra i denna storleksordning. I Mälardistriktet, varifrån den tredje utbrytargruppen kom den 28 februari, är det drygt 10 % av medlemmarna som gått till det nya partiet. Distriktsledningens aktion var här uppenbarligen mycket dåligt förankrad, vilket bl a visat sig i att lokaler lämnats tillbaka efter någon veckas 'ockupation'. I ett litet distrikt som Västerbotten erhåller APK bortåt 30 % av medlemmarna och i Bohuslän, vars partistyreledamot har gått över till APK, har ca 15% sökt sig till det nya partiet. I inget annat distrikt kommer APK över 10 % utträdna och en tredjedel av VPK:s partidistrikt är helt oberörda av APK:s bildande.

APK:s tre generationer

Vilka är det då som lämnat VPK? Är det pensionärer eller proletärer, för att plocka fram två spridda uppfattningar?

Det är tre generationer kommunister som konstituerar APK. Den första utgörs av grupp äldre kommunister som varit med både om partisprängningen 1929 och om folkfrontspolitiken på 30-talet. Den kategorien utgör en betydande grupp nästan enbart i Norrbotten. VPK:s åldersmässiga snedfördelning – många över 60 och under 40, men få däremellan – slår här mycket kraftigt igenom. Norrbotten är sedan gammalt ett starkt kommunistiskt fäste, men numera en avfolkningsbygd med små rekryteringsmöjligheter i de aktiva åldrarna. Luleå utgör ett undantag, men här dominerar VPK och APK har endast en svag parallellorganisation. Genom att utbrytarna står starkast i Norrbotten följer att APK får en viss slagsida åt de högre åldrarna. Detta mönster gäller emellertid inte för landet i sin helhet. Hos äldre VPK-are finns visserligen starka bindningar till den internationella linje APK representerar, men dels har VPK-ledningen mobiliserat ett kraftfullt stöd från 'partiveteraner' typ Gunnar Adolfsson, Kamma Lager, Ragna Rogeby, Solveig Rönn och Hjalmar Werner, dels hamnar de äldre på orter där VPK saknas i dilemmat att antingen stödja VPK eller vara helt utan organisation, eftersom de själva inte orkar stå för ett reorganiseringsarbete; och att vara utan organisation torde inte vara lätt för den generationen.

En andra kategori utgörs av kallakrigs-generationen, och det är här APK har sitt fackliga och proletära centrum. Många av dem som nu har lämnat VPK har någon gång före 1975 haft centrala uppdrag i VPK. De befinner sig dessutom i en ålderskategori där det är 'naturligt' att inneha fackliga och kommunala förtroendeposter. Inom det kommunistiska partiet har de fått sin skolning i freds rörelsen och ungdomsförbundet Demokratisk Ungdom. De formades politiskt under en period då de kommunistiska partierna var tvungna att föra en extremt defensiv politik. Det kommunistiska parti som APK i brytningsmanifestet talar om skall återskapas, är varken det parti som drev 1929 års klass-mot-klass-linje eller det parti som drev 1935 års folkfrontspolitik, även om dessa båda tendenser, liksom ett allmänt återgripande på Sven Linderot som person, också kommer att kunna skönjas i APK:s propaganda, utan SKP i den form partiet hade under Hilding Hagbergs sista år som partiledare 1956-64.

En tredje kategori utgörs av personer som tagit steget in i VPK och KU efter 1970. Det är dels invandrare (finnar och greker –både arbetare och studenter) dels 'svenska' mellanskikt/studenter som attraherats av traditionalisterna. Det rör sig om personer som formats politiskt av strider och händelser inom andra kommunistiska partier – Finland och Grekland uppvisar de mest polariserade mönstren inom kommunistpartierna i Europa – eller formats i Sverige efter Tjeckoslovakien 1968 och utan intryck av den kinesiska kulturrevolutionen. Kina har snarare haft rakt motsatt effekt på denna kategori om man jämför med den kinesiska politikens inflytande på andra grupper inom 60-talets generation. Efter Lin Piaos fall 1971 följer en rad märkliga turer i kulturrevolutionens efterdyningar, samtidigt som den kinesiska utrikespolitiken blir alltmer inriktad på samarbete med USA, för att kulminera med Nixons resa till Kina 1972. Kineserna accentuerade vid samma tidpunkt sin kritik av Sovjet. Tillsammans med de interna förhållandena i VPK har detta givit upphov till bresjnevismen, för att låna en beteckning på den dominerande tendensen i den finska studentrörelsen.

(Det speciella med den finska studentrörelsen var att den utvecklades senare än i övriga Europa och att den i tiden sammanföll med den omfattande strejkrörelse inom metall- och byggnadssektorn som leddes av Sinisalo-oppositionen inom det finska kommunistpartiet, och var riktad mot den samarbetspolitik som partiet med Saarinen-fraktionen i spetsen fört sedan 1966 och som bl a lett till att den senare satt i regeringsställning under strejken. Student/mellanskiktsrörelsen uppstår i Finland, till skillnad från i Sverige, i ett läge när klasskampen är synlig. Den ger inte upphov till någon flora av smågrupper på vänsterkanten, utan ansluter sig i det närmaste helt till Sinisalo-fraktionen i FKP. Den politiska och ideologiska hållning som kännetecknar den finska bresjnevismen, som nu också rotat sig i Sverige, är den militanta inställningen gentemot social-

demokratin, den relativt goda skolningen i traditionell marxist-leninistisk teori och den fullkomligt självklara uppslutningen bakom Sovjetunionens kommunistiska parti.)

I samtliga stora universitetsstäder utom Umeå – dvs Stockholm, Göteborg, Lund och Uppsala – har bresjneviterna utgjort en kvantitativt mycket viktig del av APK. I Lund och Uppsala är en klar majoritet av dem som följt APK sprungna ur den mellanskiktsrörelse som sökt sig till VPK efter 1970. I Göteborg och Stockholm är majoriteten av APK-medlemmarna personer som anslöt sig till VPK under 70-talet, men här kombineras mellanskiktsrörelsen med invandrade arbetare. I Stockholm och Lund har denna tendens gjort sig märkbar inom KU, med en del uteslutningar 1975/76 som följd. I Stockholm har dock ett visst stöd inom KU funnits kvar även efter uteslutningarna, och detta har först med APK:s bildande helt försvunnit.

Trots den numerära övervikten för främst kalla krigsgenerationen vill vi hävda, mot den gängse beskrivningen av händelserna i VPK de senaste åren, att katalysatorn i utbrytningsprocessen har varit förekomsten av den bresjnevitiska rörelsen, som i stor utsträckning är en student- och mellanskiktsrörelse. Ty förekomsten av en ny generation ideologiskt någorlunda skolade aktivister, gör framtiden betydligt ljusare för den generation som drev Demokratisk Ungdom i botten. Utan denna nya ungdomsgrupp hade förmodligen utbrytningen varit otänkbar och de två övriga kategorierna hade, möjligen med undantag för Norrbotten, försvagats inom VPK på de platser där de fram till i dag haft en relativt stor styrka, t ex i Göteborg, Malmö och Mälardalen.

APK:s sociala sammansättning

Summerar vi resonemangen om APK:s numerär och sammansättning, bör ungefär 5-700 av de 2 000 som lämnat VPK tillhöra den första kategorin, dvs främst pensionärer men också arbetare över 60 år och en del hemmafruar, knappt 1 000 är arbetare mellan 40 och 60 år och slutligen hamnar 3-400 i den tredje kategorin, vilken till övervägande del kommer från mellanskiktsyrken. Detta innebär att APK:s klassmässiga sammansättning inte nämnvärt skiljer sig från den sammansättning VPK enligt en medlemsundersökning hade vid 1975 års kongress. Ställer vi samman den sistnämnda fördelningen, APK:s sociala struktur baserat på ovanstående resonemang samt den förändring utträdena och inträdena under mars 1977 ger upphov till i VPK:s sociala struktur, får vi följande tabell. (Inträdena i VPK under mars 1977 har beräknats under antagandet att den sociala sammansättningen är densamma som för den tidigare nyrekryteringen på 70-talet.)

Tabell 1. VPK:s medlemsstruktur 1975 och 1977 samt APK:s medlemsstruktur 1977. (jfr *Zenit* nr 47 s 39.)

	VPK 1975	%	VPK 1977	%	APK 1977	%
Arbetare	6 800	55	6 000	53	1 000	50
Pensionärer	2 800	22	2 100	19	500	25
Tjänstemän	1 300	11	1 800	16	350	18
Studerande	500	4	700	6		
Hemmafruar	700	6	500	4	150	7
Småföretagare	300	2	250			

(Uppgifterna för 1977 bygger på grova skattningar.)

Det ska omedelbart sägas att de mindre kategorierna, tjänstemän till småföretagare, är svårast att uppskatta för APK:s del. Relationen tjänstemän-studerande är hart när omöjlig att komma åt i nuläget men, vill vi återigen betona, utgör två viktiga grupper för APK:s framtida utveckling. För

både APK och VPK gäller att under 1977 är hemmafruarnas och småföretagarnas andel mycket problematisk att beräkna.

Slutligen skall framhållas att för APK:s del endast för VPK-medlemmar tagits i beaktande. För det nya partiet finns fortfarande möjligheten att rekrytera ytterligare medlemmar från VPK, även om tendenserna i dagsläget inte pekar i denna riktning. Förmodligen finns större skaror potentiella medlemmar att söka utanför VPK, främst personer som inte kunnat ställa upp på VPK:s hållning till Östeuropa, bl a invandrare med partibakgrund. Där APK har en lokal facklig styrka kan arbetarungdom knytas till det nya partiet, men med tanke på hur glest representerat det är utanför Göteborg och Norrbotten, byggnads och gruv, är utsikterna inte överdrivet ljusa. Det rör sig ju om icke-expansiva regioner och branscher. Ljusast förefaller utsikterna faktiskt att vara på samma orter och inom samma yrkesgrupper som VPK haft sina framgångar under 70-talets början, dvs bland studerande och vissa mellanskikt. Den bresjnevitska strömningen har här förmodligen ännu inte spelat ut sin roll.

Vad förmår det nya partiet åstadkomma?

APK:s utvecklingsmöjligheter är naturligtvis intimt förbundna med vad som kommer att ske i Östeuropa, men låt oss bortse från detta och ställa frågan vilka möjligheter det nya partiet har att etablera sig som en kraft inom svensk arbetarrörelse. Förmodligen är dessa inte särskilt stora. Vi har tidigare pekat på att APK långt ifrån lyckats få med sig en numerär som motsvarar det stöd Rolf Hagel hade på VPK-kongressen 1975. Därtill har APK i nuläget en åldersmässig slagsida som är ännu mera påtaglig än VPK:s före utbrytningen, men å andra sidan har APK:s bresjnevitska del expansionsmöjligheter, om än inte tillräckliga för att göra APK till något mer än en smågrupp.

Organisatoriskt är APK svagt utanför Norrbotten och Göteborg. I Västerbotten, Västernorrland, Mälardistriktet, Skåne och Stockholm finns vissa stödjepunkter, och expansionsmöjligheterna förmodligen störst i huvudstaden. Men någon riksorganisation för det nya partiets del kan man knappast tala om.

Någon rikstidning finns inte heller. Däremot en lokaltidning i det enda område där partiet har ett reellt fäste. Men *Norrskensflamman* kan, trots att den ekonomiskt är ganska nerkörd (insamlingen Tusen fasta viljor' räcker långtifrån till för att klara underskotten), med vissa organisatoriska och redaktionella omläggningar fungera som riksspråkrör för det nya partiet. Med ökade östeuropeiska hotellprenumerationer, och den entusiasm ett partibygge eventuellt kan åstadkomma, är det mycket möjligt att tidningen förmår överleva.

Utrymmet för den politik APK lanserar i sitt brytningsmanifest är heller inte särskilt stort. De fem aktuella kampuppgifter som manifestet anger, skiljer sig inte på någon punkt från VPK:s krav i dagsläget. Kärnkraften nämns inte, och är heller ingen fråga som Hagel och Löwenborg i den nuvarande parlamentariska situationen kan driva hem några poänger på. Inrikespolitiskt är den nya organisationen alldeles för lik VPK för att vara ett reellt politiskt alternativ.

I den fackliga politiken kommer de motsättningar som funnits inom VPK förmodligen att reproduceras också inom det nya partiet. Schematiskt kommer strejkaktivister att stå mot mera fackligt-organisatoriskt etablerade krafter. Den höger-vänsteruppdelning vi tidigare antytt kan här förtydligas: Ivar Hermansson tillhörde under gruvstrejken en mycket försiktig grupp i Malmberget, medan Olle Hultin, *Norrskensflamman*'s nuvarande lokalredaktör i Kiruna, var en av de drivande krafterna i strejkkommittén. I synen på LO representerar Gunnar Norberg en extremt 'vänsteristisk' ståndpunkt som ligger långt från Hagels och Calle Lunds syn på den LO-fristående hamnarbetarfackföreningen i Göteborg. Här finns utrymme för en motsättning som, om APK inte blir något annat än en smågrupp, kan ge upphov till avhopp till socialdemokratin i likhet med vad som skedde i Byggettan efter valet 1968. Kommer kanske Gruvfyran i Malmberget att på samma sätt gå kommunisterna ur händerna?

Med tanke på partiets litenhet och inrikespolitiska profillöshet kommer det närmast att påminna om dess motpol inom den kommunistiska rörelsen: SKP/Gnistan – den kinesiska linjens främsta representant. Liksom SKP har det möjligheter att bygga upp en liten 'koncern' i form av kontroll över de östeuropeiska vänskapsförbunden. En viss social och ideologisk verksamhet kan utvecklas i anslutning till dessa. Fredsrörelsen är ett annat forum för APK. Med den tidigare uppskattningen av antalet medlemmar i minnet blir den nya organisationen kring Norrskensflamman i omfång också ganska lik Gnistans försäljningsorganisation. Den viktigaste skillnaden kommer förmodligen att ligga däri att, framför allt genom den äldre fackligt erfarna generationens styrka, inga tvåra 'stalinistiska' höger-vänstersvängar – där hela partiet hänger med – kan komma ifråga.

Något politiskt inflytande för APK:s del kan man knappast räkna med om VPK överlever 4 %-spärren i 1979 års val. Mycket talar för att APK knappast förmår hota denna gräns. Endast i Norrbotten kan partiet framträda som ett någorlunda reellt alternativ, och går man efter siffrorna i 1976 års kommunalval på de platser i Norrbotten där de två grupperna gick fram med skilda listor, bör APK ha möjlighet att i Norrbotten få halva VPK:s röstetal, ca 9 000 röster. Men i övriga delar av landet, möjligen med undantag för Göteborg där APK kanske kan komma i nivå med KFml(r):s röstetal och ta ca en fjärdedel av VPK:s röster, blir det bara tal om ströröster. Också på denna punkt kommer APK att påminna om SKP.

APK och Sovjetunionen

Vi har hittills tryckt på de inre motsättningarna i partiet, och inte dragit in SUKP alltför mycket i resonemangen. Vilka diskussioner gruppen kring Norrskensflamman haft med det sovjetiska partiet vet vi ingenting om, men ett torde stå klart: även om SUKP inte har uppmuntrat utbrytningen så har det inte gjort några allvarliga försök att stoppa den. SUKP kommer troligen att tills vidare upprätthålla förbindelser med både APK och VPK. Den svenska situationen kommer dock att ställa till problem, eftersom SUKP:s ideologi går ut på att det bara kan finnas ett kommunistiskt parti i varje enskilt land. I Sverige kommer det därför att bli lite extra delikat för SUKP. I Grekland finns visserligen två kommunistiska partier, men där är det den gamla, 'legala', partiledningen som SUKP stöder. I Sverige kommer den ryska linjen att företrädas av en grupp som självmant ställt sig utanför det etablerade kommunistiska partiet och upprättat en särorganisation.

I detta sammanhang bör det understrykas att vikten av SUKP:s stöd inte längre är vad det varit. Sillén-fraktionen var i minoritet när den 1929 erhöll rätten att utgöra sektion av Kommunistiska internationalen, men kunde med hjälp av den enhetliga internationella kommunistiska rörelsen tränga ut Kilboms majoritetsriktning från den politiska arenan. Idag förmår SUKP knappast att etablera någon alternativ linje i länder där de kommunistiska partierna försöker spela en självständig roll i den inhemska arbetarrörelsen. Möjligen skulle man kunna tänka sig att SUKP vill att de sydeuropeiska partierna skall uppfatta den svenska utbrytningen som en varning om att SUKP, i en något förändrad politisk konjunktur, kan tänka sig att ställa sig bakom en utbrytning ur dessa partier.

Vänsterpartiet kommunisterna

VPK:s sociala struktur och väljarkår

Vi har tidigare redogjort för VPK:s sociala struktur och jämfört med APK:s, och sagt att någon intressant skillnad inte går att upptäcka. En motsvarande jämförelse kan och bör göras också med SAP:s struktur (siffror för SAP finns i Arkiv 7-8). Utan att gå in på detaljer i frågan hur en sådan jämförelse skall göras med tanke på att SAP har både enskilt och kollektivt anslutna medlemmar, medan VPK enbart har enskilt anslutna, vill vi hävda att partierna idag har ungefär samma sociala struktur. Detsamma gäller för övrigt också deras väljarkårer, vilket framgår av SCB:s väljarundersökningar. Och väljarkåren har för övrigt ungefär samma sociala struktur som partikadern. Diskussionen om vem som är arbetarparti och vem som inte är det, borde kunna avföras från dagordningen.

Vad som skett med VPK:s sociala sammansättning mellan 65 och 75 år, att partiet under perioden fått en tillströmning av vissa mellanskikt och studerande, två kategorier som tidigare nästan helt saknades. SAP har också genomgått en liknande utveckling fast långt tidigare. Skillnaden mellan VPK och SAP i detta avseende är att VPK får sin struktur förändrad under en period när mellanskiktens samhälleliga situation (status, relativ lön och arbetsituation) försämras medan SAP förändrades innan denna process hade startat.

VPK:s fackliga styrka

Att bedöma facklig styrka är ingen lätt uppgift. Det är i stort sett endast i malmfälten i Norrbotten samt i Stockholm och Göteborg som de fackliga valen har partivalskaraktär med två listor som står mot varandra. De flesta fackval sker med s k stryklista, dvs en lista innehållande alla nominerade namn där de man inte vill rösta på strykes, vilket gör att man inte entydigt behöver ta ställning för eller emot VPK resp SAP. Vissa jämförelser och bedömningar kan dock göras.

Innan vi diskuterar utvecklingen under 70-talet bör vissa saker som sker under 60-talet noteras. VPK har fram till 70-talet nästan säkert haft en kraftig facklig överrepresentation sett i förhållande till riksdagsvalen. Men beroende på utvecklingen mot storavdelningar inom LO, samt på ändrade röstförfaranden (val på medlemsmöten tenderar övergå till val på lokal, och val på lokal tenderar förändras till poströstning), har fackvalen blivit alltmer lika riksdagsvalen. De har fått en opersonlig karaktär; de röstande saknar numera nästan helt personlig kontakt med dem de röstar på.

Vi har tidigare påpekat att VPK under 70-talet faktiskt fått en tillströmning av yngre arbetare. Med utgångspunkt i det rimliga antagandet att de arbetare som röstar på VPK i riksdagsvalen också röstar på VPK-kandidater i fackliga val, kan man med hjälp av SCB:s väljarundersökningar göra det troligt att VPK:s totala fackliga stöd varit någorlunda konstant under 70-talet. Vad som skett är att den tidigare mycket kraftiga geografiska och branschmässiga koncentrationen av den kommunistiska nyrekryteringen, har ersatts av en som i båda avseendena är mindre koncentrerad. På kort sikt är denna utjämning en försvagning i så måtto, att om man inte har en klar majoritet någonstans så får man inga platser i representantskap och inga delegater till LO-kongresser.

Jämför man de fackliga val som faktiskt har partivalskaraktär med det nyss sagda, överensstämmer vissa bra med det beskrivna mönstret, medan andra vid första anblicken inte alls passar in. Varken i Gruvtolvan i Kiruna, Gruvfyran i Malmberget, Elettan i Stockholm eller på Volvo i Göteborg har det under 70-talet skett några påtagliga förskjutningar mellan VPK och SAP. På varven i Göteborg och i Byggettan i Stockholm har däremot VPK hela tiden haft en fallande trend. Procentsiffrorna för VPK i Byggettans val de sju åren 71 till 77 är följande: 45, 44, 39, 38, 37, 29 och 18 %. (Det sista valet är dock inte helt jämförbart eftersom VPK då inte gick fram med egen lista.)

Den nedåtgående trenden i Byggettan har emellertid sin förklaring, och motsäger vid närmare analys inte det som sagts om VPK:s fackliga stöd. Byggnadsbranschen har under 70-talet varit en stagnerande bransch; Byggettan hade 1970 30 000 röstberättigade, 1977 23 000 röstberättigade, pensionärer inräknade. Detta innebär att Byggnads idag är ett fack där åldersgruppen 40-55 år (kallakrigs-generationen) är ovanligt stor, och följaktligen den yngre generation som på 70-talet sökt sig till VPK ovanligt liten. Samma resonemang kan i stort sett tillämpas på varven i Göteborg.

VPK:s fackliga framtidsutsikter

Hittills har vi diskuterat VPK:s fackliga styrka före APK:s utbrytning men hur påverkas den av utbrytningen. De enda VPK-klubbar av någorlunda storlek som radikalt drabbas av utbrytningen är Byggnads i Malmö (dock inte i Stockholm) samt Gruv i Malmberget. Det sist nämnda är det ställe där utbrytningen får de klart allvarligaste konsekvenserna för VPK. Detta är dock de mörka fläckarna på en karta som ser förvånansvärt ljus ut för partiet. Vad gäller både Gruv och Byggnads bör återigen påpekas att respektive branscher för närvarande är inne i en stagnationsperiod, som kraftigt beskär både VPK:s och APK:s möjligheter att här tränga tillbaka socialdemokraterna. Detta

förhållande kommer att drabba APK mycket hårdare än VPK beroende på att APK har sin fackliga kader i stor utsträckning koncentrerad just till dessa branscher.

En annan fråga är i vilken utsträckning den fackliga högertendens som fackbyråkraterna i APK representerar tidigare har fungerat som bromskloss för VPK:s fackliga politik, och i vad mån den senare nu kan utvecklas utifrån nya förutsättningar. Här om är mycket svårt att sja, men en viktig sak måste påpekas. Den fackliga högertendensen är naturligtvis till en del betingad av partiets bristande skolingsverksamhet under 50- och 60-talen, men bara till en del. Här finns mer objektiva svårigheter dolda. Att inneha en post i LO-hierarkin något över de lägsta nivåerna (gruppstyrelser, skyddsombud, etc) innebär automatiskt en svår sits. Ingen skolning i världen torde kunna garantera partiet från uppkomsten av fackliga högertendenser. Att finna den politik som kan förena den helt nödvändiga verksamheten i LO med kritisk distans och förmåga att stödja också rörelser utanför fackföreningsramarna, blir partiets verkligt svåra nöt att knäcka. På grund av den påtalade spridningen i nyrekryteringen har problemet inte ännu fått någon konkret gestaltning för de yngre arbetarna i partiet.

VPK och Östeuropa

Att APK med sin speciella syn på den sovjetiska politiken har lämnat VPK, innebär inte att diskussionen om vilken politik partiet skall föra gentemot Östeuropa kommer att upphöra. Snarare kan motsatsen bli fallet. Nu när ingen taktisk hänsyn länge behöver tas till gruppen kring *Norr-skensflamman* kommer säkert kraven på en ordentlig helhetssyn på Östeuropa och kraven på en mera programmatiskt fastslagen politik, att växa sig starka. Kraven kommer kraftigt att förstärkas om medlemstillströmningen nu tar ett steg framåt.

Hur balanserad diskussionen kommer att bli, beror naturligtvis på om partiledningen nu har kraft nog att utarbeta studiematerial, och låta hela partiet ta en diskussion som leder fram till en samlad syn som en stor majoritet inom partiet kan omfatta. Och vi menar då inte en diskussion enbart kring de demokratiska fri- och rättigheterna, utan också kring löneskillnaderna, ackordslönesystemet, kvinnosynen etc. Vad en sådan diskussion i VPK kan mynna ut i är svårt att säga, men att den skulle leda fram till medvetet brutna förbindelser med de östeuropeiska partierna torde vara uteslutet. Frågan är snarare hur hård kritik partiet kan rikta mot Östeuropa utan att partierna där klipper av banden med VPK, och partiet får samma förhållande till Östeuropa som till Kina. Det kinesiska partiet inbjuds till varje kongress, men skickar aldrig någon representant.

Det bör i sammanhanget poängteras att utrymmet är stort mellan de extremståndpunkter som representeras å ena sidan av APK:s följsamhet mot Sovjet, och å andra sidan av trotskisternas och Förbundet Kommunisters åsikter att man bör bryta med de östeuropeiska partierna, alternativt vara fullständigt likgiltig för om den egna kritiken leder till att partierna ifråga själva bryter förbindelserna. Hela den skala av möjliga förhållningssätt som dessa poler avgränsar kan i dagsläget förmodligen spåras i VPK. Problemet med att här finna den rätta politiken är idag oundvikligen förbundet med frågan om partidemokratin. De östeuropeiska partierna kommer troligen att informellt utöva påtryckningar på partiledningen, påtryckningar som denna i praktiken omöjliga kan offentliggöra ens för medlemmarna. Det kommer därför sannolikt att uppstå helt olika bedömningar om hur mycket kritik som kan och bör riktas mot Östeuropa. Det här problemet har såvitt vi förstår endast två möjliga lösningar: antingen återinförs den gamla typen av partistruktur där medlemmarna hela tiden förmodas följa principen 'partiledningen vet bäst för den vet mest', eller så skapas genom genomgripande diskussioner en mycket väl förankrad linje i partiet, vilken partiledningen i kontakterna med de östeuropeiska partierna kan hänvisa till som något som faktiskt gör de senares krav omöjliga att förverkliga.

Till sist skall tilläggas att frågan hur mycket kritik de östeuropeiska partierna tål utan att bryta förbindelserna, inte främst bestäms av vad VPK kommer att säga om Östeuropa eller på vilket annat sätt det kommer att visa sin kritiska inställning. Det viktigaste torde vara den inhemska styrka som VPK kan utveckla. Ju starkare position partiet får i Sverige, desto hårdare kritik kan det rikta mot

Östeuropa utan att riskera avklippta förbindelser. Dessutom är naturligtvis den här frågan i högsta grad avhängig utvecklingen i relationen mellan SUKP och de stora sydeuropeiska kommunistpartierna.

Motsättningar inom modernismen

Vi har hittills i vår beskrivning av 70-talets modernism tryckt på de konstituerande momenten, dvs de som varit bestämmande för utbrytningen, och inte på de motsättningar som ryms inom dessa. De senare har underordnats den primära motsättningen mellan modernismen och traditionalismen, och som vanligt är sekundära motsättningar svåra att få grepp om. Nu har den primära motsättningen försvunnit, och de sekundära kommer att bryta fram med mycket större kraft. Det är dock idag för tidigt att ge några klart kategoriska omdömen om hur dessa motsättningar kommer att bestämma VPK:s framtida utseende, men några påpekanden vill vi göra.

Vi har nyss hävdat att frågan om politiken gentemot Östeuropa inte är en fråga som nu kan betraktas som avförd från den interna debatten; vi nämnde också att ställningstagandet till Östeuropa försvåras av VPK:s litenhet. Ett stort och i arbetarklassen och mellanskikten väl förankrat VPK har lättare att förena de två önskemålen att säga vad man tycker om Östeuropa och samtidigt upprätthålla förbindelserna med partierna där. Men om VPK växer ut till ett sådant parti, kommer istället ett annat problem, vilket itu ligger i träda delvis beroende på partiets litenhet, att bli akut. Problemet om hur partiet skall förhålla sig till SAP. Den linje som t ex det franska kommunistpartiet för med samverkan med socialistpartiet, är idag ganska orimlig spin linje för VPK, helt enkelt därför att partiet är för litet. Det här är i grund och botten samma påpekande som vi gjorde i diskussionen av partiets fackliga framtidsutsikter. Politiken gentemot både LO och SAP råder det nu efter utbrytningen egentligen ingen oenighet om, men det är som sagt en harmoni som i betydande grad härrör ur det faktum att de verkliga problemen blir konkretiserade först när VPK växt till sig.

Tidigare i artikeln har vi talat om tre kommunistiska gravitationscentra, Moskva, Peking och Rom. Av dessa är alltså APK kopplat till Moskva, SKP till Peking och VPK till Rom. Här finns dock viktiga skillnader. Moskva och Peking är ledande på ett helt annat sätt än Rom är, förbindelsen Moskva–Rom är inte helt bruten och Rom tillhör den kapitalistiska delen av världen. Den viktigaste poängen i sammanhanget är emellertid den att de sydeuropeiska kommunistpartiernas karaktär inte alls är entydigt bestämd (vi hänvisar här till Perry Andersons artikel Väst Europas kommunistpartier i Zenit nr 47).

Att knyta an till Rom är inte att knyta an till en helt motsättningsfri linje. Det kan mycket väl komma att visa sig att vissa av de latenta motsättningarna i VPK också finns i de sydeuropeiska partierna. Om det är så, kommer självklart den linje i VPK som knyter an till den i södra Europa segrande linjen att internt ha ett bättre utgångsläge än de andra.

Det sist antydda problemet berör kärnfrågan för VPK och de andra västeuropeiska kommunistpartierna: Hur ser egentligen den västeuropeiska strategin för socialism ut? Problemet kan knappast anses löst ens på ett teoretiskt plan. Nämnas kan att det i VPK i slutet på 60-talet uppstod ett par mycket små grupperingar som bl a krävde, att just denna fråga skulle hög- för att inte säga högstprioriteras i partiet. Problemet kom emellertid att vävas ihop med grupperingarnas klart vänsteristiska åsikter i vissa frågor, vilket bidrog till att frågeställningen helt försvann. En annan och kanske viktigare faktor i sammanhanget är att VPK efter valet 1970 hamnade i påtaglig medvind, vilken krävde omedelbara konkreta åtgärder, och vilken s a s sidsteppade talet om att VPK var tvunget att ha en klart definierad strategi om partiet skulle kunna dra till sig folk. Någon gång kommer självklart denna fråga att åter aktualiseras i partiet.

Avslutningsvis skall vi göra några påpekanden om vilken roll den sociala strukturen i VPK, främst linjen arbetare mellanskikt kan komma att spela.

För det första skall sägas att i de hittillsvarande diskussionerna kring strategiska frågeställningar som revolutionens och socialismens utseende, så har skiljelinjerna inte sammanfallit med de sociala

skiljelinjerna. Vad gäller vissa konkreta frågeställningar som miljöpolitik och bostadspolitik, så har linjerna i diskussionen på sätt och vis sammanfallit med sociala skiljelinjer. Närmare bestämt på så sätt att mellanskikten i helhet varit för en viss politik, medan arbetarna i partiet varit uppdelade i läger för eller emot. Hittills har dessa motsättningar fungerat på ett positivt och utvecklande sätt, och om inte den västeuropeiska kapitalismen får en blomstringsperiod som radikalt kan förändra mellanskiktens alltmer tillbakaträngda positioner, finns det goda skäl att tro att motsättningen kan vara fruktbar också i framtiden. Och någon kapitalistisk blomstringsperiod tycks ju verkligen inte vara i faggorna just nu. Dessutom kan tilläggas att utvecklingen inom partiet förmodligen har skapat en stark känsla hos de flesta, att det nu verkligen gäller att behandla existerande motsättningar på ett sätt så de inte kan utvecklas i antagonistisk riktning.

Utbrytningens betydelse för svensk vänster

Att APK:s utbrytning ur VPK kommer att försvåra nyrekryteringen för hela smågruppsvänstern är mycket troligt. Alla grupper för fram hård kritik av Östeuropa, om än i mycket olika tappningar, och detta har under senare år blivit den allt överskuggande kritiken av VPK. Detta beror på att praktiskt taget alla smågrupper har genomgått en utveckling, där de från ett i det närmaste totalt förkastande av arbete LO, alltmer kommit att närma sig VPK:s ståndpunkt i frågan. De har därigenom förlorat sitt tidigare främsta vapen i sin kamp mot VPK, och allt mer tvingats förlita sig på sin kritik av VPK:s inställning till Östeuropa.

Lämnar vi nyrekryteringen och ser på smågruppsvänsterns utseende just idag, så torde APK:s utbrytning få konsekvenser främst i SKP och Förbundet kommunist. Båda organisationerna var vid sina senaste kongresser i det närmaste kluvna, och i båda fallen har frågan om inställningen till VPK spelat en inte föraktlig roll i den interna polariseringen. Strax efter APK:s utbrytning ur VPK lämnade för övrigt SKP:s starkaste fackliga grupp (grafikerna i Stockholm med Sture Ring i spetsen), organisationen bl a med hänvisning till SKP:s idiotpolitik gentemot VPK.

Beträffande utbrytningens betydelse för vänstersocialdemokratin är det svårare att säga något bestämt. Den har naturligtvis kritiserat VPK:s inställning till Östeuropa, men märkligt nog har den inte på senare år betonat denna på samma sätt som smågruppsvänstern. Dessutom fungerar naturligtvis VPK:s självständighet gentemot socialdemokratin här på ett helt annat sätt än det gör visavi smågrupperna. SCB:s väljarundersökningar har visat att en inte alls försumbar del av VPK:s väljare betraktar sig själva som socialdemokrater, och det vore väl märkligt om det åtminstone inte inom denna grupp finns några vars partilojalitet kommit att avgöras av partiernas syn på Östeuropa. Dessutom kan kärnkraftsfrågan, om SAP fortsätter sin förda linje, att bli en fråga som driver grupper av vänstersocialdemokrater till VPK nu när de kärnkraftsförespråkande traditionalisterna försvunnit ur partiet.

27.3.77

Intervju med C H Hermansson

Ur *Zenit* nr 50 (april/maj 1977)

När C H Hermansson på VPK:s kongress 1975 lämnade ordförandeskapet i partiet lämnade han inte politiken. Han är fortfarande ordförande i VPK:s riksdagsgrupp och tillhör partiets verkställande utskott.

C H Hermansson började sin politiska bana i SSU 1935. Via Clarté i Stockholm, som på den tiden var en enhetsorganisation för alla socialister, gick han i början av 1942 in i SKP. Redan 1939 hade han börjat medarbeta i *Ny Dag* och när han 1964 efterträdde Hilding Hagberg som partiledare var han chefredaktör för *Ny Dag*.

Vi har valt att låta intervjun börja med SUKP:s 20:e kongress 1956. Detta år markerar i många avseenden en brytningspunkt för C H Hermansson och upptakten till den politiska linje som förde fram honom till partiledarskapet.

C H Hermansson har publicerat följande böcker: *Det monopolkapitalistiska Sverige* (1943), *Koncentration och storföretag* (1959), *Monopol och storfinans – de 15 familjerna* (1965), *Vänsterns väg* (1965), *För socialismen – Artiklar och tal 1964-74* (1974) och *Kommunister* (1977).

20:e partikongressen

En händelse av avgörande betydelse för de Mesta västeuropeiska kommunistpartier var SUKP:s 20:e partikongress. Vilka blev reaktionerna på den inom SKP?

Jag hade själv tillfälle att bevittna den 20:e partikongressen, eftersom jag ingick i SKP:s delegation tillsammans med Hilding Hagberg och Fritiof Lager. När vi reste hem var vi fullständigt omedvetna om vad som hade förekommit på den slutna sessionen; en sluten session var i och för sig ingenting onormalt, det hade man alltid i SUKP när man skulle välja centralkommitté och det tror jag man fortfarande har. Den slutna sessionen var alltså ingenting konstigt och vi märkte heller ingenting speciellt när vi träffade de övriga delegaterna på ett gemensamt teaterbesök på kvällen. När Chrusjtjovs tal så småningom blev känt kom det följaktligen som en fullständig överraskning. Det är givet att i de offentliga talen hade Chrusjtjov och andra angripit personkultens system, som det hette, och även en del av Stalins gamla vänner hade framträtt och attackerat detta system på kongressen. Det är svårt att veta om avslöjandena om förhållandena som kom fram i det hemliga talet var kända för ledningen för det svenska partiet eller i andra partier. Jag kom med i SKP:s centralkommitté 1946 och deltog i politbyråns möten från 1942-43, men där yppades aldrig något som tydde på att man hade kunskap om de förhållanden som Chrusjtjov avslöjade i sitt tal. Om det ändå fanns någon kunskap om dem vågar jag inte uttala mig om. Man kände till processerna på 30-talet – det var ju offentliga rättegångar och material hade publicerats – men i övrigt tror jag att avslöjandena på den 20:e partikongressen kom som en stor chock för många partier och deras ledningar.

Ni fick kunskap om talet några månader senare?

Ja, vi fick läsa det hemliga talet. Det fick alla partier och det var likadant i Sovjetunionen och Östeuropa; det hölls tillgängligt för läsning på partiexpeditionerna.

Fördes det någon diskussion i politbyrån eller centralkommittén efteråt?

Ja, det är rätt självfallet, både i politbyrån och centralkommittén. Vi antog också en speciell resolution om det hela. Det är väl i och för sig inget fel på den resolutionen om man tittar på den efteråt, men därmed begravdes så att säga hela saken, vilket gjorde att resolutionen fick en väldigt formell innebörd. Man drog inga praktiska slutsatser eller gick till botten med de här företeelserna utan försökte sopa det under mattan och koncentrera sig på andra praktiska uppgifter i partiarbetet. Det trängde ju fram ändå, det var något som liksom gnagde, det var så att säga en varböld som krävde mer beslutsamma, radikala åtgärder.

Sven Landin skriver i sin bok Uppbrott från stalinismen, att du var den ende som menade att man skulle föra ut en diskussion om de här frågorna i partiet.

Ja, framför allt krävde jag att man skulle dra mer bestämda slutsatser också i partiets praktiska politik. Det hängde samman med att under slutet av 50-talet och i början av 60-talet vidtogs en rad åtgärder som enligt min mening band partiet hårdare vid andra, utländska broderpartier. Man började t ex skicka partimedlemmar för utbildning på den högre partiskolan i Moskva, vilket man inte hade gjort på många år. Det fanns andra saker som jag också reagerade mot, t ex att den teoretiska litteratur som kom fram i partiet huvudsakligen var översättningar av sovjetisk litteratur. Det fanns en rad andra företeelser som enligt min mening innebar en allt starkare bindning till just det sovjetiska partiet och som jag tyckte innebar att partiets självständighet var hotad.

Skulle man kunna säga, att diskussionen om partiets politik och verksamhet som förorsakades av avslöjandena på den 20:e partikongressen inte kom i gång förrän 1962-63?

Nej, den uppsköts faktiskt. Det är givet att det hade funnits reaktioner på den och försök att konkret angripa den svenska verkligheten. Min bedömning är att partiet självständigt utformade sin politik, men att det fanns starka krafter inom partiledningen som lade partiet oerhört nära Sovjetunionens kommunistiska parti. Egendomligt nog drog en del i partiledningen rakt motsatt slutsats av den 20:e partikongressen mot vad som hade varit rimligt; man flyttade efter några år positionerna väldigt nära det sovjetiska partiet och det blev en stark reaktion mot detta bland de yngre partimedlemmarna, som kom till uttryck väldigt starkt efter valet 1962.

Var det många som lämnade SKP under den tiden? I t ex det engelska partiet skedde en stor avtappning efter Ungernhändelserna men också efter den 20:e partikongressen.

Nej, den stora avtappningen kom före Ungern-händelserna. Det var från 1948 och framöver, men sedan var det inte många som lämnade partiet.

Tror du att det inom SKP:s ledning fanns förhoppningar om att gruppen kring Malenkov och Molotov skulle hålla tillbaka de tendenser som Chrusjtjov representerade?

Det är väldigt svårt att säga något bestämt på den punkten. Bland äldre partimedlemmar fanns väl hela tiden en viss reaktion mot Chrusjtjov och detroniseringen av Stalin. Det fanns kanske en tendens till att se Chrusjtjov och det han stod för som något övergående. Man diskuterade en rad av de åtgärder som Chrusjtjov vidtog men jag kunde inte finna något direkt ställningstagande för de olika grupperingar som fanns inom det sovjetiska partiet.

SKP:s kongress 1964

SKP:s kongress 1964 har ju i dagarna framställts som en avgörande brytning med den tidigare politiken.

Brytningen började tidigare för vi hade en intensiv diskussion från 1962 och under 1963 före kongressen. På själva kongressen hände inte så mycket utan vad som skedde hade egentligen förts fram i den tidigare diskussionen, och kongressen var mer en bekräftelse av den politiska linje man måste föra. Det var framför allt två saker som betonades. Å ena sidan partiets självständighet gentemot andra partier i Sverige, framför allt förhållandet till socialdemokraterna, där många reagerade på den taktik som partiledningen hade följt för att hålla partiet så intakt som möjligt under det kalla kriget. Den linjen innebar att man skulle lägga sig så nära socialdemokratin som möjligt och fungera som 'vänskaplig pådrivare', men när nu socialdemokratin gick åt höger var det många som hade svårt att förstå varför vi skulle driva på socialdemokratin – vi skulle ju ha bromsat den i stället, vilket vi inte förmådde göra. Det var alltså det ena, självständighet i förhållande till andra partier, framför allt socialdemokratin. Å andra sidan gällde det självständighet i förhållande till kommunistiska partier i andra länder och i förhållande till de socialistiska staterna. Om man var kritisk mot vissa företeelser i de socialistiska länderna – och det medgav alla att man var – måste man också öppet säga ifrån; det går inte att ha en dubbel bokföring, att bara ha en intern kritik. Det

var framför allt dessa båda markeringar som gjordes i kongressdiskussionen och som bekräftades av kongressen 1964. De som nu har brutit sig ur partiet har aldrig varit överens om detta, inte om någon av punkterna, utan de tog omedelbart upp en kamp mot de här båda markeringarna.

och 1967

Den kampen måste ha förts fram till kongressen 1967, men den är inte lika synlig då.

Nej, men den fanns i bakgrunden, även om den inte artikulades särskilt väl och en del av dem som stod för den här kampen låg väldigt lågt på kongressen 1967. Det hade hänt väldigt mycket fram till 1967, vilket gjorde att det fanns andra motsättningar. Jag vill å andra sidan inte hålla med om att det var motsättningen till Bo Gustavsson och det blivande KFML som var dominerande. Kongressen innebar en avgränsning åt olika håll. Före i tiden ligger hela den västeuropeiska diskussionen, radikaliseringen av ungdomen, den kommande studentrörelsen. Vidare fanns de tendenser som kom till uttryck i de socialistiska folkpartierna i Norge och Danmark. Här i Sverige fanns också en gruppering, delvis inom vårt eget parti, som ville satsa på att bilda ett socialistiskt folkparti. De lyckades inte med det, enligt uppgift avråddes de också av Aksel Larsen, men det är helt klart att Sven Landin och andra under flera år hade som huvudstrategi att bilda ett socialistiskt folkparti och få med sig stora grupper ur det kommunistiska partiet liksom kritiska grupper inom socialdemokratin. De misslyckades med detta och gick över till nästa linje i sin politiska strategi, som gick ut på att söka göra om det kommunistiska partiet till ett folk-socialistiskt parti. Det nya partiprogrammet som antogs 1967 var också en kompromissprodukt, eftersom programkommittén hade gjorts så bred som möjligt så att alla tendenser inom partiet fanns företrädda. Bo Gustavsson var medlem, Sven Landin var också medlem och själva programmet som framlades av majoriteten innebar en avgränsning åt båda dessa håll och samtidigt ett försök att få så stor majoritet som möjligt bakom programmet, vilket ju också lyckades, eftersom det bara blev ett par reservationer till enskilda punkter på kongressen.

De båda grupperna avskildes så småningom. Bo Gustavsson och andra gick till KFML; Landin, Utberg och andra till socialdemokratin. Jag måste säga att för mitt handlande och politiska ställningstagande vid den tidpunkten var det väsentligt att jag såg skapandet av ett socialistiskt folkparti i Sverige som en stor skada för den revolutionära socialistiska rörelsen överhuvudtaget. Jag arbetade följaktligen utifrån den taktiska linjen att förhindra bildandet av ett sådant parti. Det var då nödvändigt att göra vissa taktiska eftergifter. Vi betonade ju också på kongressen att det kommunistiska partiet skulle utformas så brett att de strömningar i Norge och Danmark som bildat socialistiska folkpartier skulle få plats inom partiet. Det avgörande under diskussionerna inför 1967 års kongress och på själva kongressen var för min del och för majoriteten inom partiledningen att vi ville förhindra bildandet av ett socialistiskt folkparti i Sverige och man måste bedöma kongressen utifrån den bakgrunden för annars förstår man inte sammanhanget. Man kan diskutera andra taktiska uppläggningar av politiken och namnfrågan liksom programskrivningen vid den tidpunkten, men jag tror att alla andra linjer hade skapat ännu större problem och verkligen bidragit till en grundläggande splittring av den svenska vänstern. Nu lyckades vi i alla fall begränsa skadorna.

Den sino-sovjetiska konflikten

Vi har inte berört den sino-sovjetiska konflikten. På vilket sätt fanns den närvarande i partiet under de här åren?

Ja, den fanns väl inte särskilt mycket med, måste jag säga. Vi hade länge förbindelser med det kinesiska partiet, t o m efter det att kulturrevolutionen hade börjat, så de dröjde faktiskt väldigt länge med brytningen. Vi följde naturligtvis med stort intresse den diskussion som fördes, men vi var väldigt försiktiga med ställningstaganden. Hagberg hade gjort ett ställningstagande i sin inledning på kongressen 1964, som kineserna fortfarande är förgrymmade över, och som de menar att partiet aldrig bett om ursäkt för. Den ståndpunkt vi sedan intog var att beklaga den skarpa motsätt-

ningen mellan det kinesiska och det sovjetiska partiet och uttrycka förhoppningen om en överenskommelse. Vår ståndpunkt var att vi inte skulle ta ställning och sluta upp på den ena eller andra sidan, vilket vi ansåg bara ytterligare skulle blockera möjligheterna till en lösning av konflikten. Sedan har vi fört samma linje som många andra partier, exempelvis det vietnamesiska. Jag har själv haft tillfälle att samtala med Le Duan om internationella frågor och fann att vi hade en likartad syn på den sino-sovjetiska konflikten och hur ett annat kommunistiskt parti skall förhålla sig. Vi hade egentligen också samma optimism om att en lösning måste komma någon gång i framtiden.

Jag skall återvända till 1967 års kongress, då det gjordes markeringar mot de grupper som företräddes av Gustavsson och Landin, men vilka markeringar fanns mot den grupp som i dag har lämnat partiet?

Det fanns en väldigt klar markering i programmet, där man för första gången hade vissa skrivningar som givetvis innehöll grundläggande positiva omdömen om utvecklingen i de socialistiska länderna men också vissa kritiska omdömen. Det stod helt klart att den grupp som i dag lämnat partiet inte var överens om det och några reserverade sig också mot just den punkten. Stämningen på kongressen var emellertid sådan att det inte fanns något gehör för den linje som Hilding Hagberg hela tiden företrätt.

Du skrev vid den tiden Vänsterns väg, där du talar om ett allmänt löntagarparti. Vilken var din avsikt med detta?

Jag diskuterade det som en möjlighet. Det var ett försök att få en debatt om olika möjligheter, men det lyckades inget vidare. Samtidigt var det ett uttryck för upplevelsen av en låsning i svensk politik och en låsning på vänstersidan. Det är väl inte den saken jag nu tycker är intressant, utan det där om möjligheterna av ett allmänt löntagarparti var nog mer avsett för att provocera en debatt.

Reformismen

Du talade om en låsning och låt oss då gå in på dagens svenska situation. Vilket utrymme finns för ett parti som VPK vid sidan av ett mycket starkt och välorganiserat reformistiskt parti? Hur ser du i detta sammanhang på den analys av reformismen som finns i Zenit nr 40?

Det har ju sedan 1917 varit vårt avgörande taktiska problem och är det fortfarande, eftersom socialdemokratin hela tiden haft en hegemoni inom arbetarrörelsen som vi aldrig lyckats bryta. Vi hade kunnat nå ett sådant läge efter kriget med 10-11 % av valmanskåren, en kommunist på fyra socialdemokrater och en stark ställning på det fackliga planet som gav oss vissa möjligheter att påverka utvecklingen, men inte ens då lyckades vi på något allvarigare sätt hota socialdemokratin. Artikeln i Zenit är väl riktig i sina huvuddrag, men vad som fattas är en beskrivning av hur reformismen fått sin starka ställning. Det är mer ett resonemang om hur reformismen förmår bevara sin ställning, men en beskrivning av reformismens uppkomst saknas.

Klassisk och modern reformism

Reformismen i sin moderna tappning är något helt annat än den klassiska reformismen. Den socialistiska målsättningen finns inte kvar, vilket gör den till något helt annat än t ex Kautskys reformism. Det är givet att med den allmänna samhälleliga ekonomiska utveckling som skett under 50- och 60-talet har det funnits stora möjligheter för socialdemokratin att få sin politik att fungera som det står i artikeln i Zenit. Sedan har det skett en brytning och motsättningarna har skärpts, vilket kommer till uttryck i t ex ökad arbetslöshet, inflation, minskad produktionsstegring och också det som framför allt markeras i Zenit-artikeln, en ökad ojämnheter i utvecklingen mellan olika sektorer av ekonomin.

Det har skett en påtaglig diskriminering av stora grupper, vilket givetvis öppnar helt andra möjligheter för revolutionärt arbete än när kapitalismen förmår att under någon period utvecklas relativt jämnt och stabilt. Fortfarande återstår emellertid uppgiften att utforma en konkret politik som kan rycka loss stora grupper från socialdemokratiskt inflytande. Här har VPK inte kommit så långt,

även om partiets ökande inflytande bland unga lönarbetarfamiljer i storstäderna är ett tecken på en viss effekt av partiets politik. Det var påtagligt i det senaste valet att det var inom de skikten som partiet gick framåt.

Wigforss

Du nämnde den klassiska reformismen och Kautsky. Fanns det något kvar av den när du själv drogs in i politiken? Jag tänker närmast på Wigforss eftersom du satt tillsammans med honom i skatteutredningen på 40-talet och när han dog diskuterades hans radikalism i Ny Dag.

Det fanns väl en viss återklang, men i diskussionerna inom SSU spelade inte Wigforss någon större roll. Jag läste visserligen hans ungdomsböcker och de hade en viss betydelse för mig, särskilt boken om den historiska materialismen, som jag fortfarande tycker är en intressant framställning av vissa grunddrag inom marxismen. Det var en av de få svenska böcker som fanns om den historiska materialismen på 30-talet.

Jag kan kanske inte, lika lite som någon annan i min generation, svära mig helt fri från påverkan av den klassiska reformismen. Samtidigt vet vi att frågeställningarna är helt andra i dag och att man kan använda den klassiska reformismen för att påvisa hur långt åt höger den nutida socialdemokratin har gått, men på annat sätt kan man inte använda den. Vad jag framför allt är kritisk mot i de här tankegångarna är den oerhört mekanistiska tolkningen av marxismen, som också återfinns hos Wigforss i en slags determinism, som han inte förmår bryta utan måste hoppa över till en nutida reformistisk politik grundad på Keynes' teorier. Hos honom finns den här motsättningen hela tiden och den är intressant att studera, men i dag är den inte levande i den svenska diskussionen. Det är något som har passerats såvitt jag förstår och de socialdemokrater som försöker knyta an till den tror jag inte lyckas, som t ex Lindhagen. Det går inte att återuppliva de teorierna. Kapitalismen har förändrats så, att de inte längre är tillämpliga.

Wigforss var en oerhört stimulerande personlighet och i skatteutredningen hade vi faktiskt ingen större svårighet att samverka. Det lades fram ett gemensamt förslag från socialdemokrater och kommunister. Vi skiljde oss på en punkt, eftersom vi krävde en engångsskatt på stora förmögenheter. Den var i realiteten beslutad under kriget men sedan gick man ifrån den. Under 1945-46 var det en väldigt klar frontställning mellan arbetarpartierna och de borgerliga partierna och det fanns all anledning att försöka upprätthålla den fronten så länge det var möjligt.

LO och löntagarfonderna

Om vi återgår till dagens Sverige – hur ser du på den relativa radikaliserings som skett inom LO samt på förslaget om löntagarfonder?

Man måste sätta in den utvecklingen i den analysapparat som finns i artikeln om reformismen i *Zenit*. LO:s så kallade radikaliserings är ju ett uttryck för den spontana indignation som lönearbetarna och de fackligt organiserade känner inför vissa utvecklingstendenser i det svenska samhället; koncentrationen, monopoliseringen, den starka förmögenhetstillväxten samt den stora ökningen av företagens profiter medan lönerna släpat efter. Hela förra valrörelsen upplevde vi väldigt starkt motsättningen mellan fackföreningsrörelsen, som uttryckte de spontana löntagarintressena och den socialdemokratiska ledningen som var rädd för effekterna av detta, manade till ansvar för hela samhällsutvecklingen och såg till den kapitalistiska ackumulationens intressen. Där fick vi ett påtagligt uttryck för kombinationen av vänster- och höger-tendenser, som tillsammans håller ihop det socialdemokratiska partiet, och det är i detta sammanhang som man får sätta in LO:s relativa radikaliserings, som säkert kommer att fortsätta.

Hur menar du att VPK kan knyta an till denna radikaliserings om man ser till förslaget om löntagarfonder mer som politisk tendens än som ett tekniskt förslag?

Det som är intressant att knyta an till och som stämmer väl överens med den kritik vi har bedrivit är analysen av kapital- och maktkoncentrationen och av de stora finansgruppernas dominerande roll i

svensk ekonomi och svenskt samhällsliv. Det är en kritik som vi har drivit under årtionden i det 'underjordiska' politiska livet, men som nu tränger upp till ytan och kommer till uttryck i LO:s officiella material och även i vissa uttalanden av socialdemokratiska ledare.

Jag vill erinra om vilken stark förskjutning av det ideologiska debattklimatet som inträffat under de senaste 10-15 åren. För 15 år sedan betraktades det som opassande att t ex i riksdagen använda uttrycket storfinans. Då fnyste folk och rynkade på näsan, men jag har fått uppleva att först Erlander och sedan Palme går upp i en debatt och använder uttrycket 'de 15 familjerna' utan att låtsas om varifrån uttrycket kommer. Häromdagen ringde Veckans affärer och ville ställa några frågor för en artikel om tendenser i kapitalismens utveckling. Så frågade inte en affärstidning för 10 år sedan, då talade man inte om kapitalismens utveckling. Det har skett en förskjutning i debattklimatet som är till vår fördel och som vi har varit med om att driva fram. Hela kritiken som finns inom fackföreningsrörelsen är väldigt viktig för den markerar på sitt sätt en ny fas i fackföreningsrörelsens arbete, som man absolut inte får undervärdera. Sedan är det en annan sak att jag inte håller med om de tekniska lösningar man har lagt fram. De löser inte problemet, men den bakomliggande ideologiska tanken är viktig. Samtidigt finns även här dubbelheten, eftersom man föreslår en teknisk lösning som innebär att man säkrar kapitalackumuleringen och därmed i realiteten bevarar kapitalets maktställning.

Har inte VPK haft problem med de här diskussionerna? I Ny Dag har det förts en diskussion, där man hävdar, att partiet skjutit in sig för mycket på de rent tekniska detaljerna.

Jo, jag tycker nog det. Dessutom är det ju så att om något system med löntagarfonder genomförs så beror det helt på den övriga ekonomiska utvecklingsprocessen och styrkeförhållandet mellan klasserna hur ett sådant system kommer att fungera och utnyttjas. Man skall inte ta för givet att det i alla lägen gynnar kapitalets maktställning. Det kan i en annan situation utnyttjas av en revolutionär arbetarrörelse och därför är det farligt att bara se till hur denna tekniska lösning fungerar i dag. I framtiden, i ett annat läge med andra maktförhållanden och andra styrkeförhållanden i klasskampen kan det också användas till arbetarklassens fördel.

Klasser i Sverige

Du har skrivit ett antal böcker om Sverige, men där har du bara behandlat storfinanserna, som ju är ett ganska litet skikt inom borgarklassen. Eftersom du inte skrivit mer övergripande om bourgeoisins makt i samhället kan det vara intressant att höra hur du relaterar vad du skrivit om kapitalkoncentrationen och de 15 familjerna till borgarklassen i sin helhet.

Jag medger att det är en smal sektor – men oerhört betydelsefull! – som jag skildrat. Jag anser, liksom vårt parti, att den grundläggande motsättningen i samhället är den mellan arbete och kapital, mellan arbetarklass och kapitalistklass. Å andra sidan vet vi att storfinanserna, om man använder det uttrycket, är väldigt dominerande inom borgarklassen för närvarande, men det är givetvis fel att bortse från andra skikt av borgarklassen. Det finns viktiga motsättningar mellan storfinanserna och andra skikt inom bourgeoisin, men samtidigt finns den grundläggande motsättningen mellan arbete och kapital som är den avgörande att belysa.

Den statsmonopolistiska kapitalismen

Den motsättning du talar om mellan storfinans och andra skikt av borgarklassen har funnits i diskussionen om statsmonopolistisk kapitalism, där det finns en tendens att framställa det som att de lägre skikten av borgarklassen knutit an till arbetarklassen och de progressiva löntagarskikten. Men finns det inte samtidigt en reaktionär tendens inom dessa skikt?

Jovisst. Den framträder t ex i Danmark inom Glistruprörelsen och grundar sig på småbourgeoisin, som i Danmark är starkare och numerärt större än i Sverige. Den framträder även i Sverige i företagaraktionerna och inom högerpartiet. Det finns vidare inom centerpartiet en mycket stark reaktionär flygel. Centerpartiet är ju mycket oenhetligt och den reaktionära flygeln har ett starkt

inflytande där som man inte får underskatta. Därför är det farligt om man fastnar i det ytliga synsättet att motsättningen går mellan folket och storfinansen eller folket och monopolkapitalet. Det verkar som om utbrytarna ur vårt parti har fastnat i detta sätt att se på de här frågorna. Å andra sidan har jag alltid tyckt att det är fel att helt förkasta teorin om den statsmonopolistiska kapitalismen av den anledningen att man möjligen kan dra felaktiga strategiska slutsatser av den. Man måste skilja mellan den teoretiska analysen av kapitalismens utveckling och de slutsatser man kan dra om de kommunistiska partiernas strategi och taktik. Därför är jag motståndare till att man talar om teorin om den statsmonopolistiska kapitalismen som en total sammanfattning av en teoretisk analys av kapitalismens utvecklingstendenser och av en bestämd strategi och taktik. Man måste göra en skillnad här. Man kan använda andra uttryck, men jag tycker t ex inte uttrycket statsinterventionistisk kapitalism är bättre – det är snarare sämre eftersom statsintervention alltid förekommit under kapitalismen.

SKP hävdade programmatiskt redan 1943 att Sverige kännetecknades av statsmonopolistisk kapitalism.

Ja, eller att det fanns väldigt starka sådana tendenser under krigsåren. Jag skrev om det i *Det monopolkapitalistiska Sverige* och det fanns med i programtexten 1944. Jag knöt an till Lenins grundläggande analys, vilket faktiskt rönt ett visst motstånd inom partiet, eftersom en del teoretiker hävdade att Lenin aldrig hade utvecklat någon sådan teori.

Det förefaller som om aktualiteten hos teorin om den statsmonopolistiska kapitalismen i mångt och mycket beror på politiska orsaker.

Ja, det är både politiska och ekonomiska orsaker. Det väsentliga är den starka tendensen att den kapitalistiska staten går in som en direkt garant inte bara för kapitalackumuleringen och hela den kapitalistiska reproduktionen utan även för en viss profitkvot. Det började under den socialdemokratiska regeringen med lagerstöd och alla bidrag och gåvor till företagen. Nu utvecklas denna politik ännu mer genom de direkta lönesubventioner som den borgerliga regeringen infört. Det grundläggande är att säkra den kapitalistiska ackumuleringen och den kapitalistiska reproduktionen, som hotas av de ökande samhälleliga motsättningarna och kriserna. Dessa utvecklingstendenser inom kapitalismen måste betecknas på något sätt, men det är möjligt att termen statsmonopolistisk kapitalism inte är den bästa.

Svensk politik under 60- och 70-tal

Låt oss diskutera de politiska effekterna av kapitalismens utveckling i Sverige under de senaste åren. Hur skulle du vilja analysera och kommentera det faktum att det borgerliga röstandet bland unga arbetare i åldern 20-30 år ökat från 20% 1960 till 35% 1973, vilket är dubbelt så mycket som för arbetare överhuvudtaget?

Jag tycker att det ännu inte finns tillräckliga analyser av de här fenomenen, som givetvis är mycket viktiga. Man kan säga att socialdemokraternas tillbakagång börjar samtidigt som motsättningarna inom kapitalismen framträder med ännu större styrka. Från mitten av 60-talet går socialdemokratin tillbaka och ungefär samtidigt har motsättningarna ökat.

Här föreligger uppenbarligen ett samband. Socialdemokratin förmår inte längre med sina metoder administrera kapitalismen, eftersom motsättningarna och problemen blivit så stora att de inte längre låter sig administreras bort. Då förlorar en del grupper förtroendet för socialdemokratin. Samtidigt framträder bland de borgerliga partierna olika tendenser, både vissa vänstertendenser och än mer påtagliga högertendenser. Ett intressant drag i utvecklingen är den ökade ideologiska splittringen inom borgerligheten, där centerpartiet gått starkt framåt. Samtidigt som partiet rymmer en stark reaktionär flygel, kan det suga åt sig en del av kritiken mot kapitalismens utvecklingstendenser. Det rör ju sig inte bara om kärnkraft och miljö utan om en allmän och vag olustkänsla inför den kapitalistiska utvecklingen, som inte är så specificerad men som ändå medför att många unga arbetare börjar stödja centern. Större delen av dem röstar på centern och det är huvudsakligen fråga

om en överströmning från socialdemokratin till centerpartiet. Socialdemokratin kan inte svara på de här stämningarna utan identifieras mer och mer med de intressen som driver fram utvecklingen. Reaktionen är i och för sig förstående och det beklagliga är bara att kommunistpartiet inte tillräckligt kunnat ta upp och utveckla den här kritiken.

Sedan kan just den här gruppen av arbetarväjlare bestå av unga män som lönemässigt avancerat under de senaste årtiondena och som räknas som topparbetskraft; det kan också vara en del av förklaringen, eftersom förtjänsten ses som en individuell framgång och inte ett resultat av kollektiv handling. Detta bidrar till att skapa en individuell ideologi som tar sig uttryck i röstandet.

Samtidigt är det inom dessa grupper som de unga barnfamiljerna finns med sina problem.

Ja, men de kan reagera på olika sätt och här tror jag att det numera spelar en väldigt stor roll hur kvinnorna reagerar. Tidigare var det så att kvinnan följde mannen i politiken, men det mönstret har börjat brytas. Om kvinnorna ställer upp bakom socialistiska värderingar i de här unga familjerna är det mycket lättare för männen att behålla sina tidigare värderingar. Om däremot kvinnan faller in i det vanliga kapitalistiska tänkandet och ser framtiden som villaägare med modernt kök och andra prylar är det förmodligen lättare för hela familjen att gå över till ett borgerligt parti och en borgerlig ideologi. I de unga familjer som kommit till VPK ansluter sig både man och kvinna, men oftast är det kvinnorna som är de mest politiskt aktiva.

Kvinnan och socialismen

Om vi här anknyter till kvinnorrörelsen förefaller det som om VPK ställer många krav med anknytning till produktionen men rätt få krav som hör till reproduktionen?

Det har väl varit så historiskt sett, eftersom arbetarrörelsen överhuvudtaget har lidit av samma brist väldigt länge. Frågorna om reproduktionen blir emellertid viktigare och viktigare och kommer att spela en stor roll för ett kommunistiskt partis verksamhet. Man kan fatta reproduktionen i vidare eller mer inskränkt betydelse men daghemsfrågan, bostads- och bostadsmiljöfrågorna och utbildningsfrågorna hör hit. I förlängningen av dem ligger sedan hela frågan om familjens karaktär, dess organisering och dess plats i samhället och i andra kollektiv. Dessa frågor diskuterar vi fortfarande för lite, men de tränger på och måste tas upp av hela partiet.

Ett problem som finns i de socialistiska samhällena är att den känsliga arbetsdelningen förs ut i samhället i stället för att begränsas till familjen.

Det finns sådana tendenser, men samtidigt har kvinnorna en rätt stark ställning i produktionslivet i dessa länder. De har en svagare ställning om man ser till den politiska representationen, men samtidigt råder det ingen tvekan om att det förekommer en rätt utpräglad könslig arbetsdelning inom produktionen. Den bröts under kriget, men det finns tendenser till en återgång till ett mönster som är anknutet till en könsuppdelning och detta är något man måste undvika. En sådan könslig arbetsdelning strider mot strävan efter verklig jämlikhet och är ett hinder för en verklig frigörelse för kvinnan.

Hur bedömer du kvinnorrörelsens utveckling från 1960-talet?

Jag tycker att den är en av de mest positiva företeelserna i svensk politik. Nu får man emellertid inte göra sig skyldig till det felet att se kvinnorrörelsen som en helt ny skapelse. Vi har haft kvinnorrörelser tidigare i Sverige. Ta hela den kamp som fördes för facklig organisering av kvinnorna. Den var oerhört viktig och vårt parti deltog i den. Jag märkte bl a vid arbetet med min intervjubok, Kommunisterna, att kvinnorna alltid berättar om vilken stor betydelse den fackliga organiseringen hade för deras politiska ställningstagande. Det var den punkt där de upptäckte att de kunde handla kollektivt och påverka utvecklingen. Denna kvinnorrörelse är viktig att observera och ha i minnet. Den kvinnorrörelse som vuxit fram under de senaste åren har inneburit en väldig vitalisering av debatten och samtidigt finns fortfarande en väldig reserv för den socialistiska rörelsen bland

kvinnorna. Denna stora reserv gäller det att dra in i politiken. Det gäller att ingjuta en socialistisk medvetenhet i deras kamp.

Hur ser du på frågans organisatoriska sida? Partiet har ju aldrig haft något kvinnoförbund.

Historiskt har det visst funnits ett kvinnoförbund, men det upphörde någon gång på 20-talet. Nu har vi inte haft det på många år, eftersom vi inte funnit det riktigt att dela upp organisationerna på det sättet. I andra länder har man det fortfarande, eftersom man menar att kvinnorna är så fångna i och beroende av en ideologisk tradition, som det gäller att bryta, att det är praktiskt med speciella kvinnoförbund. Vi anser inte det, men samtidigt vill jag inte fördöma separata kvinnorörelser. De har visat sig mycket viktiga, men det gäller att övertyga kvinnorna inom dessa rörelser att det bara är inom ett kommunistiskt parti som man kan lösa de problem som finns för arbetande och studerande kvinnor.

Socialismen

Vad innebär socialismen som statsskick? Vilka statstyper kan vara aktuella under socialismen?

Man kan tänka sig många olikartade, vilket delvis beror på vad man menar med begreppet statstyp, men grundläggande och gemensamt måste givetvis vara arbetarklassens ledning av staten. Om vi tittar på de 15 socialistiska stater som finns i dag finner vi väldigt stora variationer i fråga om politisk överbyggnad, i fråga om statsskick. I och med att flera länder går över till socialismen kommer naturligtvis variationsrikedomen att öka. Det beror på en rad omständigheter. Under uppbyggnaden av socialismen kan man tänka sig olika statsskick och här spelar givetvis ländernas traditioner, deras historiska utveckling, arbetarrörelsens speciella drag en viktig roll. Ta t ex Kuba, Vietnam, Sovjet och Kina. Det finns stora variationer och jag tror det är farligt med en fastlåsning där man slår fast att en specifik statstyp är den socialistiska medan andra inte är det. Även frågan om enparti- eller flerpartisystem liksom hela frågan om förhållandet mellan väljare och valda, förhållandet mellan parti och stat ställs olika i olika länder.

Vad är det som gör att man kallar ett land socialistiskt? Frågan gäller huvudsakligen Sovjet och Östeuropa och vi kan bortse från Kuba och Vietnam, som befinner sig på en annan nivå.

Jag använder för min del beteckningarna kapitalism och socialism som beteckningar för ekonomiska system eller produktionssätt. Det kapitalistiska produktionssättet har vissa grundläggande drag, framför allt privat äganderätt till produktionsmedlen, medan det socialistiska produktionssättets grundläggande drag är hela samhällets ägande av produktionsmedlen och i den meningen är staterna i Östeuropa socialistiska. Jag tycker detta är det enda rimliga sättet att använda begreppen kapitalism och socialism.

Sedan kan man diskutera den konkreta utformningen av det socialistiska produktionssättet liksom det rådande politiska systemet, men det tycker jag är en annan fråga. Man kan också diskutera om en viss utformning av den ekonomiska basen medför risker för en kapitalistisk restaurering, där man ibland anför att den ökande betydelse man ger marknaden skulle medföra sådana risker. Detta beror emellertid på hur marknaden används och vilken betydelse den har. I viss mening måste man ha någon typ av marknadshushållning tills man kommer till det kommunistiska överflödssamhället, eftersom man alltid måste göra ett val vid den konkreta utformningen av de nyttigheter som skall produceras och det är väl självklart att detta skall göras av folket och inte av någon central byråkrati. I denna mening har man alltid haft en marknad i de socialistiska ekonomierna.

En annan sak är om man utvidgar detta begrepp och låter de socialistiska företagen uppträda som rena konkurrenter på marknaden; i så fall är man inne på farligare vägar.

En annan sak som ofta brukar förknippas med marknaden, men som inte nödvändigtvis hänger samman med den frågan, är företagens räntabilitet, som också måste diskuteras under socialismen. Räntabilitetsbegreppet blir givetvis ett helt annat än under kapitalismen, men man kan inte slösa med produktionsmedel eller använda ineffektiva produktionsmetoder.

I detta sammanhang kommer frågan om makten över produktionens fördelning och de beslutande organen samt förhållandet mellan stat och parti.

Jag tycker det är väldigt svårt att skilja mellan olika samhällen där man bygger socialismen och säga att det ena är mer socialistiskt än det andra. Då får man ta upp en konkret kritik och säga att här har en politisk byråkrati tillskansat sig makten, och där är den proletära demokratin dåligt utvecklad, etc. Då skall man föra diskussionen i dessa termer och den diskussionen är viktig att föra, för det finns betydande inslag av byråkrati i de socialistiska länderna. Samtidigt är det viktigt att klargöra förhållandet mellan partiet och arbetarklassen, där partiet alltid bara får vara ett verktyg för arbetarklassen och inte tvärtom. Det gäller både under kampen för socialismen och i det socialistiska samhället och det finns alltid risk för maktmissbruk som utvecklingen under stalintiden visar.

Den kommunistiska världsrörelsen

Kan man i dag överhuvudtaget tala om en kommunistisk världsrörelse?

Nej, inte i tidigare mening. Naturligtvis inte i samma mening som när Komintern fanns. Om man med en rörelse menar en fast organisation med regelbundna former för beslutsfattande finns ingen sådan i dag. Att man träffas för tillfälliga konferenser är en helt annan sak. Nu används ibland begreppet världsrörelse i en annan betydelse, som betecknar förekomsten av kommunistiska partier och en viss samverkan mellan dem i de flesta länder – och i den meningen finns det en kommunistisk världsrörelse, eftersom det finns partier i de flesta länder.

Man kan alltid diskutera om de nuvarande formerna för samarbete är tillräckliga. Vårt parti har hävdat att vi skulle vilja ha mer av praktisk samverkan mellan de kommunistiska partierna, men den bör vara bredare och också omfatta fackföreningsrörelsen, eftersom en av de viktigaste uppgifterna är att få till stånd en samlad kamp mot de internationella koncernerna. För detta krävs en utbyggd praktisk samverkan mellan partier och fackföreningsrörelser som ännu bara befinner sig på diskussionsstadiet.

Detta anknyter till strömningar i Västeuropa för en form av samverkan mellan de västeuropeiska kommunistpartierna på en självständig grund. Hur ser du på dessa tendenser och på begreppet eurokommunism, som åtminstone det spanska partiet använder och som både det italienska och det franska partiet synes börja utnyttja?

Jag brukar faktiskt aldrig använda det begreppet. Jag tycker att det kan föra tankarna fel i många avseenden. Vad är då andra former av kommunism? Det finns stora olikheter mellan den politik som de kommunistiska partierna följer i olika västeuropeiska länder och dessa skillnader är nog så intressanta och suddas ut i begreppet eurokommunism. En sak är gemensam, men den gäller inte bara europeiska partier utan även andra, och det är att man trycker väldigt starkt på varje partis självständighet, men i den meningen skulle också det vietnamesiska partiet vara 'euro-kommunistiskt'.

Å andra sidan kan man säga att det finns en klar tendens till samverkan mellan de här partierna i södra Europa och också en gemensam syn på det socialistiska statsskicket och på flerpartisystem under socialismen.

Jo, och det är naturligt med deras gemensamma historiska bakgrund. De ställs inför vissa gemensamma konkreta politiska problem och på grundval av den tradition som finns i de länderna är det naturligt att de också har en gemensam uppfattning om sådana frågor som flerpartisystem och utformningen av politiken under socialismen, där de starkt betonar utvidgningen av de demokratiska fri- och rättigheterna. Detta är ju en gammal socialistisk tradition, eftersom socialismen alltid har varit en frihetsrörelse. Ingen har väl inbillat sig att man kan gå ut och mobilisera arbetarklassen för att göra slut på de demokratiska fri- och rättigheter den har tillämpat sig – då kan man sluta med politisk verksamhet. Detta är alltså en anknytning till arvet från Marx, Engels och Lenin; socialismen som en frihetsrörelse och förverkligandet av de idealen.

Hur ser du på den process som pågår i södra Europa? I Frankrike får vänstern över 50% av rösterna och i Spanien håller fascismens makt på att brytas.

Det finns mycket att diskutera om politiken i dessa länder, men frågan är om någon annan strategi är möjlig. Man kan säga att det vore intressantare eller kunde gå fortare med en annan strategi, men frågan är om det är tänkbart under de konkreta historiska omständigheter som råder i dag. Det är kanske den enda vägen, men det kan vi inte svara på nu utan först i efterhand. Om den väg dessa partier valt leder framåt till det socialistiska samhället eller om den fångar de kommunistiska partierna på samma sätt som den kapitalistiska utvecklingen fångat de socialdemokratiska partierna och bundit dem kan vi inte avgöra i dag. Vi kan se farorna och försöka se till att de undviks. Tar man Italien i dag är den strategi PCI tillämpat med uppbyggandet av makt på det lokala planet och på provinsnivå en väldigt intressant utvecklingsväg. Samtidigt är det en politik som fungerat i praktiskt avseende, i kommunerna och i provinserna och som lett till att partiet ytterligare kunnat stärka sin ställning. Det fanns en diskussion efter kriget med Basso och andra deltagare där man skarpt kritiserade PCI för att man inte utvecklade en annan strategi. Den har tystnat nu samtidigt som det kommer en ny kritik från vänster som kräver en omläggning av strategin och snabbare steg framåt.

Är det inte förvånande att PCI och PCE håller fast vid medlemskap i NATO?

Ja, det är förvånande. Förklaringen måste väl vara att man försöker utveckla maximal politisk styrka inom existerande politisk struktur och framför allt ta upp de frågor varigenom man kan vinna ökad anslutning till partiet. Det hänger också samman med det betraktelsesätt som Berlinguer många gånger givit uttryck åt, att det inte räcker med 51 % av rösterna i dag för att börja omvandlingen av samhället, speciellt inte under de omständigheter som råder med en stark bourgeoisi, det fascistiska hotet, Atlantpakten och de amerikanska styrkornas närvaro. Det är inte så enkelt att det italienska partiet kan välja mellan att stanna kvar i NATO eller inte – om det vore så enkelt skulle PCI säkert inte stanna kvar, men frågan står inte så idag. En annan oerhört väsentlig fråga för bedömningen av utvecklingsmöjligheterna är relationerna mellan de båda stormakterna, Sovjetunionen och Förenta Staterna, existensen av Warszawapakten och Atlantpakten samt existensen av främmande trupper i olika länder. Det är som bekant inte bara i Tjeckoslovakien som det finns främmande truppstyrkor, det finns det också i Västtyskland och Italien.

Det är svårt att sitta på avstånd och bedöma utvecklingen och jag tycker det fanns intressanta iakttagelser i den intervju som Zenit gjorde med Perry Anderson i nr 47. Man kan kanske hålla med honom om att det mest intressanta är vad de kommunistiska partierna i Italien och Frankrike gör efter att ha suttit i regeringsställning några år och så förlorar regeringsmakten i parlamentariska val.

En annan iakttagelse som jag tycker är väldigt värdefull i hans artikel är att om PCI och PCF kommer att delta i regeringar i sina länder är det viktigaste resultatet den makt som kan erövras på det lokala planet och som en borgerlig regering inte kan omintetgöra annat än i mycket hårda klasstrider. Flyttar man här över perspektivet till Sverige är det belysande för bristerna i socialdemokratins politik att under dess regeringstid har inte arbetarklassen reellt kunnat flytta fram sina maktpositioner på ett sådant sätt i t ex företagen att där finns de utbyggda bastionerna mot vad en borgerlig regering kan komma att företa sig. Det finns två strategier här som man måste hålla i sär. Den ena är att bara sitta och regera parlamentariskt och inte göra någonting annat, vilket är det problem som behandlades i den klassiska diskussionen om ministersocialismen och som hänger samman med den sk parlamentariska vägen. Den andra strategin är att sitta i en regering i ett kapitalistiskt samhälle och samtidigt bidra till att bygga ut arbetarklassens reella maktpositioner i samhället.

Här kan man i och för sig säga att socialdemokratin haft en viss strategi med medbestämmanderättslagen.

Ja, men samtidigt vet vi att medbestämmanderättslagen inte inneburit någon reell maktförskjutning.

Det som jag tycker är det intressanta i den strategiska diskussion som förs inom kommunistpartierna är alternativen. Om man i dag säger att ett väpnat uppror är en möjlighet som inte är aktuell i de utvecklade västeuropeiska länderna – den strategin kan vi för tillfället avföra, den kan återkomma i ett annat läge om vi får en fascistisk diktatur eller utländsk ockupation, men annars är den inte aktuell – vad kan vi då anvisa för möjligheter för arbetarklassens maktövertagande? Min uppfattning är att det är just i utbyggnaden av makt på det lokala planet – i företagen, liksom i bostadskvarteren och överhuvudtaget på basplanet i samhället som den revolutionära arbetarrörelsens möjligheter ligger. Ett annat plan som också är utomordentligt viktigt är det ideologiska, där det gäller att skapa en socialistisk motoffentlighet, som kan bli bestående och som bär upp arbetarrörelsens kamp och ger ideologiskt uttryck åt den.

Det knyter an till svenska fenomen som folkrörelserna?

Det har alltid varit viktigt för oss att knyta an till både folkrörelserna och den kommunala självbestämmanderätten som är något specifikt för Sverige och Norden. Talar vi om folkrörelserna får vi inte göra som socialdemokraterna och som SSU, som menar något helt annat. De avser inte skapandet av verklig makt för arbetarklassen. Allt detta leder till att vårt parti, såvitt jag förstår, på ett helt annat sätt än vad vi hittills förmått göra måste bygga upp sin strategi och taktik på just det som alltid har varit det väsentliga i marxismen, en konkret analys av konkreta omständigheter och utformandet av en konkret politik utifrån denna inom olika delar av det svenska samhället både geografiskt och näringsmässigt. Här kan inte partiet kopiera de stora kommunistpartiernas sätt att fungera, vilket vi gör i alltför stor utsträckning, medan vi inte tillräckligt använder oss av möjligheterna att arbeta på basplanet för verkliga förändringar.

Svensk vänster

Hur ser du på splittringen inom VPK?

Jag vill inte kalla det för splittring, utbrytning är ett riktigare uttryck. I motsats till splittringen 1929 tror jag att detta kommer att stanna vid en utbrytning, som inte kommer att bli bestående utan relativt snart kommer att falla sönder och inte ha någon livskraft. En del kommer att gå till socialdemokratin, andra kommer tillbaka till vårt parti och några kommer att passiviseras.

Utbrytningen hänger samman med den diskussion vi fört i partiet under de senaste 15 åren och bottnar i en total oförståelse för denna diskussion. Utbrytarna är dessutom väldigt oenhetliga i ideologiskt avseende. Några säger t ex att de måste gå ur partiet därför att det är för revolutionärt och har ställt som dagsuppgift att skapa en revolutionär regering – de förväxlar alltså den strategiska målsättningen med dagsuppgifterna. Några säger att partiet är småborgerligt och reformistiskt. Andra grundar utträdet på att partiet har en alltför negativ inställning till socialdemokratin eller på att partiet öppet värderar utvecklingen i de socialistiska länderna. Andra åter försöker falskeligen hävda att partiet förlorat sin förankring i arbetarklassen. Det senaste argumentet stämmer inte om man tittar på valstatistiken. Enligt den är det nu en större del av arbetarklassen som röstar på partiet än 1953 och 1956. Vi har ungefär samma sammansättning på vår valmanskår som socialdemokratin.

Det finns naturligtvis problem för partiet som den här gruppen inte förmår formulera, men som existerar. Vi måste ha en bättre förankring av partiet i de grupper som utgör arbetarklassens kärna, industriarbetare, transportarbetare, byggnadsarbetare utan att därför försumma rekryteringsarbetet bland andra delar av arbetarklassen och självständiga yrkesutövare, intellektuella och andra. Ett annat problem är givetvis vår brist på kadrer, allmänt och fackligt, inom vissa mellangenerationer. Däremot har vi en ung facklig kader och det är partikamrater som aktivt deltagit i ledningen för strejkkommittén på SAAB i Oskarshamn, bland strejkande i Söderhamn osv. Nyligen valdes en ung kamrat till ordförande på ASEA i Ludvika. Det finns även andra exempel på att vårt inflytande bland yngre arbetare ökar.

Varför kom utbrytningen nu? Det förefaller som om utbrytarna hade varit betydligt starkare om de hade lämnat partiet för några år sedan.

Det är svårt att säga exakt varför de väntat så länge. Jag har själv den bedömningen att de hade illusioner om att erövra en majoritet på 1975 års partikongress. Efter kongressen, där de misslyckades, har de försökt bevara sitt inflytande i Göteborg och i Skåne, t ex, men visste att de nu skulle tappa det. I det läget slog de till, men det kunde likaväl ha skett omedelbart efter kongressen.

Hur ser du på utvecklingen inom den svenska vänstern, där vi nu förefaller få en renodling av ståndpunkter efter en sovjetisk och en kinesisk linje; samtidigt som en grupp lämnar VPK överger en annan grupp SKP.

Vi får smågrupper som anser att man skall binda vänsterns politik i Sverige vid utvecklingen i vissa utländska stater, men dessa grupper har kraftigt reducerats i fråga om medlemmar och inflytande. Det innebär samtidigt att vi får möjligheter till en öppnare och friare debatt inom vårt parti om våra arbetsuppgifter, om vårt förhållande till socialdemokratin och till andra grupper inom den socialistiska vänstern. Hur den processen kommer att sluta är det för tidigt att uttala sig om för närvarande, men vår målsättning har alltid varit enhet inom den socialistiska vänstern och som långsiktigt mål ett enhetligt socialistiskt parti inom arbetarrörelsen. Men jag misstänker att det målet ligger långt fram i tiden.

En lärdom av utvecklingen på 60-talet som jag personligen vill dra är att man måste vara väldigt varsam med gamla organisationsformer och hela tiden markera betydelsen av partiets självständiga politik samtidigt som man är öppen för samverkan med andra. Det är farligt om det skapas en uppfattning bland anhängarna att partiet vill ingå tillfälliga allianser bara för att vinna ökad makt. Hela tiden måste partiets självständighet markeras, liksom det för oss är självklart att samlingspunkten för en enad socialistisk vänster måste vara det kommunistiska partiet. Och det måste vara en samling på grundval av Marx och Lenins teorier. Sedan skall man givetvis vara öppen för diskussion och samverkan med hela den socialistiska vänstern liksom för all möjlig samverkan inom arbetarrörelsen överhuvudtaget.

18.3 1977

Intervjuare: Anders Löfqvist och Sven E Olsson